B 5
5
571
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

Digitized by Google

Buonamici

L. B.

L. ANNÆUS SENECA PHIL
OPERA
Ant. Luciani aud. Scul.

L. ANNÆI
SENECÆ
PHILOSOPHI
TOMUS PRIMUS

CONTINENS

OPUSCULA
MORALIA.

PATAVII, MDCCXXVIII.
Ex Typographia Seminarii.
Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU.

B°. 5. 5. 571

Digitized by Google

VITA
L. ANNÆI
SENECÆ.

NAtus eſt Cordubæ (ea vetus, florenſque in Hiſpania Bætica colonia eſt) e gente Annæa, cui ominis cauſa ab annis videtur nomen factum, reſpondetque cognomen Senecæ, item ominis boni; eſt enim a Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine a filio fere diſtinguunt. Matrem Elviam, item Hiſpanam, aut Hiſpanienſem, magni animi atque ingenii fœminam. Pater Auguſti temporibus Romam migravit, cum conjuge & liberis, cumque ipſo hoc Seneca noſtro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adolevit. Eloquentiam a patre, ut videtur, didicit. Ipſe vero non contentus domeſtica hac facultate, Philoſophiæ ſimul animum adjecit, & inſignes ac ſerios ejus ævi Philoſophos aſſiduus audivit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem ejuſdem ſectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus eſt & coluit. A Philoſophis ad Rempublicam tractandam acceſſit, ac quæſturam primo geſſit, præturam ſtatim ab exilio, Agrippina faciente: nam ſub Claudio, primo imperii ejus anno, cum Julia Germanici accuſata adulterii eſſet, & ipſa extorris eſt acta, & quaſi inter adulteros Seneca in Corſicam relegatus. Conſulatu etiam functum putat Lipſius, ſed extra ordinem. At perpetuus ille ejus honos, Principis Doctorem mo-

deratoremque fuiſſe, optimi ſane quamdiu hujus conſiliis monitiſque ſe dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aula ipſa ingentes opes acquiſivit, ac pene regias, ſive potius venientes ultro admiſit: pleraſque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim natura, partim melioris ingenii cultura, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus ejus dicam? quarum tanta in eo vis apparuit, ut nec magiſtratus ſplendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pene vitium adulationem flexerit, nec opes ad luxum provocarint. Quam nihili & prope contemptim has res haberet, ſatis oſtendit, cum apud Neronem calumniis varie vellicatus, animoſa oratione ad principem acceſſit, commeatum petens, & opes ſuas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas, ipſe morum vitæque ſuæ cenſor & exactor rigidiſſimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo ævo ingens de eo opinio, & vel imperio deſtinabatur. Sicut autem puram ejus mentem non erexerunt proſperioris fortunæ blandimenta, ſic nec dejecerunt adverſæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo ut ipſe ait, feliciter vixit; optimis ſtudiis meditationibuſque intentus. Mortem quantopere non extimuerit, hinc diſcere licet: Cum Præfectus Neronis neceſſitatem ultimam denuntiaret, nulla pavoris ſigna edidit, nihil triſte in verbis ejus aut vultu deprehenſum. Flentes amicos modo ſermone, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocavit. Et noviſſimo quoque momento ſuppeditante eloquentia, advocatis ſcriptoribus, præclare multa diſſeruit, quæ in vulgus edita ſunt. En dignam Philoſopho & quidem Stoico mortem. In ipſis ſapientiæ præceptis vocem ſimul & ſpiritum extremum reddidit.

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECÆ
Qui interciderunt.

Quintil. cap. 3. lib. 8.

NOſtri autem in jungendo, aut derivando paulum aliquid auſi, vix in hoc ſatis recipiuntur. Nam memini juvenis admodum inter Pomponium, & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an *gradus eliminat* apud Attium in tragœdia dici oportuiſſet.

Cap. 5. ejuſdem libri.

Facit quaſdam ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum videri vellet: Salvum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. 11. lib. 9.

Novi vero & præcipue declamatores audacius, nec mehercules ſine motu quodam imaginantur; ut Seneca in controverſia, cujus ſumma eſt, quod pater filium & novercam, inducente altero filio, in adulterio deprehenſos occidit: Duc: ſequor. accipe hanc ſenilem manum, & quocunque vis imprime. Et paullo poſt: Aſpice, inquit, quod diu non credidiſti. Ego vero non video, nox oboritur, & craſſa caligo.

Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum jurare, niſi ubi neceſſe eſt, gravi viro parum convenit. Et eſt a Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc eſſe, ſed teſtium.

Plinius Nat. Hiſt. lib. 6. cap. 17.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, lx. amnes ejus prodidit, gentes duodeviginti centumque. Par labor ſit montes enumerare.

Cap. 53. lib. 9.

Ævi piſcium memorandum nuper exemplum accepimus: Pauſilypum villa eſt Campaniæ, haud procul Neapoli. In ea in Cæſaris piſcinis a Pollione Vedio conjectum piſcem ſexageſimum poſt annum expiraſſe: ſcribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus ejus ex eodem genere etiam tunc viventibus.

Suetonius Tiberii cap. 73.

Seneca eum (Tiberium) ſcribit intellecta defectione, exemptum anulum, quaſi alicui traditurum, parumper tenuiſſe: dein rurſus aptaſſe digito, &c.

A. Gellius cap. 2. lib. 12. Noct. Atticarum.

Seneca in lib. XXII. Epiſtolarum moralium

lium quas ad Lucilium compoſuit, deridiculos verſus Q. Ennium de Cethego antiquo viro feciſſe hos dicit.

---Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi & ſuada medulla.

Ac deinde ſcribit de iiſdem verſibus verba hæc: Admiror eloquentiſſimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudaſſe. Cicero certe inter bonos ejus verſus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit. Non miror, inquit, fuiſſe qui hos verſus ſcriberet, cum fuerit qui laudaret: niſi forte Cicero ſummus orator agebat cauſam ſuam, & volebat hos verſus videri bonos. Paulo poſt. Apud ipſum quoque, inquit Seneca, Ciceronem invenies etiam in proſa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidiſſe operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quaſi Enniana, quod ita ſcripſerit in libris de Republica, Ut Menelao Laconi fuit ſuaviloquens jucunditas; & quod alio in loco dixerit, Breviloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, ſed temporis. neceſſe erat hæc dici, cum illa legerentur. Deinde adſcribit, Ciceronem hæc ipſa interpoſuiſſe ad effugiendam infamiam nimis laſcivæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit: Virgilius quoque noſter non ex alia cauſſa duros quoſdam verſus, & enormes, & aliquid ſupra menſuram trahentes in-

a 5 ter-

terpoſuit, quam ut Ennianus populus agnoſceret in novo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo poſt ex Seneca: Quidam ſunt tam magni ſenſus Q. Ennii, ut licet ſcripti ſint inter hircoſos, poſſint tamen inter unguentatos placere. Et cum reprehendiſſet verſus quos ſupra de Cethego poſuimus, Qui hujuſmodi, inquit, verſus amant, liceat ſibi eoſdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam, quæ ipſe idem Seneca bene dixerit: quale eſt illud quod in hominem avarum & avidum & pecuniæ ſitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus eſt quod non habes.

Tertullianus de Anima, cap. 42.

Multo coactius Seneca: Poſt mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Lactantius divin. inſtit. lib. 1. *cap.* 4.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam ſæpe ſummum Deum merita laude proſequitur? Nam cum de immatura morte diſſereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac majeſtatem judicis tui? Rector is orbis terrarum, cœlique & deorum omnium Deus: a quo iſta numina, quæ ſingula adoramus & colimus, ſuſpenſa ſunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ jaceret, & hoc ordiretur, quo neque majus quidquam novit natura, nec

me-

melius, ut omnia ſub ducibus ſuis irent; quamvis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et quam multa alia de Deo noſtris ſimilia locutus eſt? quæ nunc differo, quod aliis locis opportuniora ſunt.

Cap. 7.

Et eſt illud verum quod dixiſſe in Exhortationibus Senecam ſupra retuli, Genuiſſe regni ſui miniſtros Deum.

Eodem cap. 7.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus ſuis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem reſpicimus, cui quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit.

Ejuſdem lib. cap. 16.

Non illepide Seneca, in libris moralis philoſophiæ, Quid ergo eſt, inquit, quare apud poetas ſalaciſſimus Jupiter deſierit liberos tollere? Utrum ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exſpectes, alteri quod feceris, & timet, ne quis ſibi faciat, quod ipſe Saturno?

Libri 2. cap. 2.

Recte igitur Seneca in libris Moralibus:

Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis ſupplicant genu poſito: illa adorant: illis per totum aſſident diem, aut adſtant; illis ſtipem jaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantopere ſuſpiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Ejuſdem lib. cap. 4.

Merito igitur etiam ſenum ſtultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri ſumus (ut vulgo dicitur) ſed ſemper. Verum hoc intereſt, quod majora nos ludimus.

Cap. 9.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutiſſimus, qui vidit nihil aliud eſſe Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cujus naturalis eſt virtus? Nec enim illam didicit ex ullo. Immo laudabimus. quamvis enim naturalis illi ſit, ſibi illam dedit, quoniam Deus ipſe natura eſt.

Libri 3. cap. 15.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philoſophia, inquit, nihil aliud eſt, quam recta vivendi ratio: vel, honeſte vivendi ſcientia: vel, ars recte vitæ agendæ. Non errabimus, ſi dixerimus philoſophiam eſſe legem bene honeſteque vivendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, ſuum illi nomen reddiderit.

Ibi-

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philoſophorum tales ſunt, ut ſint diſerti in convicium ſuum. quos ſi audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, profeſſionis indicium putes: adeo redundant in ipſos maledicta in publicum miſſa. quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia, habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet ſapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, ut etiam ad majora tranſitum inveniat: nec relinquet bonos mores, ſed tempori aptabit: & quibus alii utuntur in gloriam, aut voluptatem, utetur agendæ rei cauſſa. Et paullo poſt: Omnia quæ luxurioſi faciunt, quæque imperiti, faciet & ſapiens, ſed non eodem modo, eodemque propoſito.

Cap. 16. ejuſdem libri.

Et Seneca: Nondum ſunt, inquit, mille anni, ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſæculis humanum genus ſine ratione vixit.

Cap. 23.

Fuiſſe Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrumne Soli quoque ſuos populos daret: inepte ſcilicet, qui dubitaverit.

Cap.

Cap. 25.

Platonem quidem redemiſſe Aniceris quidam traditur ſeſtertiis VIII. Itaqne inſectatus eſt conviciis redemptorem Seneca, quod parvo Platonem æſtimaverit.

Lib. 5. *cap.* 9.

Qui volent ſcire omnia, Senecæ libros in manus ſumant, qui morum vitiorumque publicorum & deſcriptor veriſſimus, & accuſator acerrimus fuit.

Ejuſdem libri cap. 14.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus objectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioſo habent. quod eſt utique ſummæ perverſitatis.

Lib. 6. *cap.* 17.

Item Senecæ in libris Moralis philoſophiæ dicentis: Hic eſt ille homo honeſtus, non apice, purpurave, non lictorum inſignis miniſterio, ſed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non ſic perturbatur, tamquam rem novam viderit: qui, ſive toto corpore tormenta patienda ſunt, ſive flamma ore recipienda eſt, ſive extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, ſed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. 24.

Cap. 24. lib. 6.

Nec lucrari ſe quiſquam putet, ſi delicti conſcium non habebit. ſcit enim illa omnia, in cujus conſpectu vivimus: nec ſic univerſos homines celare poſſumus: cui nihil abſconditum, nihil poteſt eſſe ſecretum. Exhortationes ſuas Seneca mirabili ſententia terminavit: Magnum, inquit, neſcio quid, majuſque quam cogitari poteſt, numen eſt, cui vivendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodeſt incluſam eſſe conſcientiam: patemus Deo. Quid verius dici poteſt ab eo qui Deum noſſet, quam dictum eſt ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in ejuſdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros removes? Putas tibi contigiſſe, ut oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium habenti conſcientiam.

Ejuſdem cap. 25.

Quanto melius & verius Seneca? Vultiſne vos, inquit, Deum cogitare magnum & placidum, & majeſtate leni verendum? amicum, & ſemper in proximo? non immo-

molationibus, & ſanguine multo colendum. quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas eſt? ſed mente pura, bono honeſtoque propoſito. Non templa illi congeſtis in altitudinem ſaxis ſtruenda ſunt: In ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.

Lib. 7. cap. 15.

Non inſcite Seneca Romanæ urbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, a quo & genita, & quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub ceteris regibus, a quibus & aucta ſit, & diſciplinis pluribus, inſtitutiſque formata: at vero Tarquinio regnante cum jam quaſi adulta eſſe cœpiſſet, ſervitium non tuliſſe, & rejecto ſuperbæ dominationis jugo, maluiſſe legibus obtemperare, quam regibus: cumque eſſet adoleſcentia ejus fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpiſſe juveneſcere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula imperii fuit, manus ſuas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio ſubjugatis, cum jam bellorum materia deficeret, viribus ſuis male uteretur, quibus ſe ipſa confecit. Hæc fuit prima ejus ſenectus, cum bellis lacerata civilibus, atque inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperii recidit, quaſi ad alteram infantiam revoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita conſenuit, tamquam ſuſtentare ſe ipſa

non

non valeret, niſi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus adverſus Jovinianum lib. 1.

Claudia virgo Veſtalis, cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Melius tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod evenit, ornamentum potius exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripſerunt Ariſtoteles, & Plutarchus, & noſter Seneca de matrimonio libros; ex quibus & ſuperiora nonnulla ſunt, & iſta quæ ſubjicimus. Amor, formæ oblivio eſt, & inſaniæ proximus, fœdum minimeque conveniens animo ſoſpiti vitium; turbat conſilia, altos & generoſos ſpiritus frangit, a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperioſos, ſerviliter blandos, omnibus inutiles, ipſi noviſſime amori facit. Nam cum fruendi cupiditate inſatiabili flagrat, plura tempora ſuſpicionibus, lacrymis, conqueſtionibus perdit, odium ſui facit; & ipſe noviſſime ſibi odio eſt.

Paullo

Paullo infra.

Refert præterea Seneca cognoviſſe ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, faſcia uxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia ejus carere poterat, potionemque nullam niſi alterius tactam labris, vir & uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improvida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cœlibes ſunt, pars magna conducitur. Quomodo poteſt regere mores, & præcipere caſtitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupſit?

B. Auguſt. de Civ. Dei lib. 6. cap. 10.

Libertas ſane quæ huic defuit, ne iſtam urbanam theologiam theatricæ ſimillimam, aperte ſicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indiciis invenimus Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viventi defuit. Nam in eo libro quem contra ſuperſtitiones condidit, multo copioſius ac vehementius reprehendit ipſe civilem iſtam & urbanam theologiam, quam Var-

ro theatricam atque fabuloſam. Cum enim de ſimulacris ageret, Sacros, inquit, immortales, inviolabileſque deos in materia viliſſima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piſcium; quidam vero mixtos ex diverſis corporibus induunt. Numina vocant, quæ ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberentur. Deinde aliquanto poſt, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſſiſſet, oppoſuit ſibi quæſtionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos eſſe, & ſupra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, Quid tandem? inquit, veriora tibi videntur T. Tatii, aut Tulli Hoſtilii ſomnia? Cluacinam T. Tatius dedicavit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hoſtilius Pavorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus eſt, alter corporis ne morbus quidem, ſed color. Hæc numina potius credes, & cœlo recipies? De ipſis vero ritibus crudeliter turpibus, quam libere ſcripſit? Ille, inquit, viriles ſibi partes amputat, ille lacertos ſecat. Ubi iratos deos timent, qui ſic propitios habere merentur? dii autem nullo ipſi debent coli genere, ſi & hoc volunt. Tantus eſt perturbatæ mentis & ſedibus ſuis pulſæ furor, ut ſic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem ſæviunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudeli-

ta-

tatis tyrranni, laceraverunt aliquorum membra, neminem ſua lacerare juſſerunt. In regiæ libidinis voluptatem caſtrati ſunt quidam, ſed nemo ſibi ne vir eſſet, jubente domino, manus intulit. Se ipſi in templis contrucidant, vulneribus ſuis ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inveniet tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſſimilia ſanis, ut nemo fuerit dubitaturus furere eos, ſi cum paucioribus furerent: nunc ſanitatis patrocinium eſt, inſanientium turba. Jam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere commemorat, & intrepide omnino coargui; quis credat niſi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptiis Oſirim lugeri perditum, mox autem de invento magnum eſſe gaudium deriſiſſet; cum perditio ejus inventioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque invenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus eſt. Tolerabile eſt, ſemel in anno inſanire. In Capitolium perveni, pudebit publicatæ dementiæ, quod ſibi vanus furor attribuit, officii. Alius numina Deo ſubjicit, alius horas Jovi nuntiat, alius lictor eſt, alius unctor qui vano motu brachiorum imitatur ungentem. Sunt quæ Junoni ac Minervæ capillos diſponant, longe a templo non tantum a ſimulacro ſtantes, digitos movent ornantium modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ ad vadimonia ſua deos advocent: ſunt qui libellos offerant, & illos cauſſam ſuam doceant.

ceant. Doctus Archimimus ſenex jam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quaſi dii libenter ſpectarent, quem homines deſierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, deſidet. Et paulo poſt: Hi tamen, inquit, etiamſi ſupervacuum uſum, non turpem nec infamem Deo promittunt: ſedent quędam in Capitolio, quæ ſe a Jove amari putant: nec Junonis quidem, ſi credere poetis velis, iracundiſſimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam theologiam reprehendere auſus eſt, civilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi verum attendamus, deteriora ſunt templa ubi hæc aguntur, quam theatra, ubi finguntur. Unde in his ſacris civilis theologiæ has partes potius elegit Seneca ſapienti, ut eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſervabit tamquam legibus juſſa, non tamquam diis grata. Et paullo poſt: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum ſcilicet & ſororum. Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi conditio defecerit: præſertim cum quædam viduæ ſint, ut Populonia, vel Fulgora, & diva Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. Omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo ævo longa ſuperſtitio congeſſit, ſic, inquit, adorabimus, ut meminerimus cultum ejus magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo

illæ,

illæ, nec mos, in civili theologia id inſtituerunt, quod diis gratum eſſet, vel ad rem pertineret: ſed iſte, quem Philoſophi quaſi liberum fecerunt: tamen quia ILLUSTRIS POPULI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. II. *de eodem Seneca.*

Hic inter alias civilis theologiæ ſuperſtitiones reprehendit, etiam ſacramenta Judæorum, & maxime ſabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies ſeptimam fere partem ætatis ſuæ perdant vacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur. Chriſtianos tamen jam tunc Judæis inimiciſſimos in neutram partem commemorare auſus eſt: ne vel laudaret contra ſuæ patriæ veterem conſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitan voluntatem.

Ibidem.

De illis ſane Judæis cum loqueretur, ait: Cum interim uſque eo ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta ſit; victi victoribus leges dederunt: Mirabatur hæc dicens, & quid divinitus ageretur, ignorans. Subjecit plane ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſſas ritus ſui noverunt, & major pars

pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Julium Montanum poetam ſolitum dicere involaturum ſe quædam Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſin: eoſdem enim verſus, eo pronuntiante, bene ſonare; ſine illo, inareſcere quaſi mutos.

Servius in 6. Æneid.

Seneca ſcripſit de ſitu & ſacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem eſſe locum, quem Philas, hoc eſt Amicas vocant, ideo quod illic eſt placata ab Ægyptiis Iſis, quibus iraſcebatur, quod membra mariti Oſiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inventa poſtea cum ſepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutiſſimum locum, quem ad tranſitum conſtat eſſe difficilem. limoſa enim eſt & papyris referta.

Idem Servius in 9. Æneid.

Ganges fluvius Indiæ eſt, qui ſecundum Senecam in ſitu Indiæ novem alveis fluit, ſecundum Melonem ſeptem: qui tamen & ipſe commemorat nonnullos dicere, quod tribus alveis fluat.

Priſcianus lib. 7.

Seneca Ovidium ſequens; Gauſapa ſi ſumpſit, gauſapa ſumpta proba.

Concilium Turonenſe 11. Can. 15.

Aliqui Laici, dum diverſa perpetrant adulteria, hoc quod de ſe ſciunt, in aliis ſuſpicantur, ſicut ait Seneca, peſſimum in eo vitium eſſe, qui in id quo inſanit, ceteros putat furere.

NOI

NOI REFFORMATORI
Dello Studio di Padoa.

HAvendo veduto per la Fede di Reviſione, & Approbatione del P. F. Gio: Pellegrino Galaſſi Inquiſitore di Padoa nel Libro intitolato. *L. Annæi Senecæ Philoſophi diviſo in tre Tomi* non v' eſſer cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro, niente contro Prencipi, & buoni coſtumi, concedemo Licenza a Gio: Manfrè Stampatore che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl' ordini in materia di Stampe, & preſentando le ſolite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa.

Dat. 20. Novembre. 1727.

(Carlo Ruzini Cav. Proc. Refor.
(Alviſe Piſani Cav. Proc. Refor.
(Z. P. Paſqualigo Refor.

Agoſtino Gadaldini Segretario.

L. AN-

L. ANNÆI
SENECÆ
DE IRA
AD NOVATUM
LIBER I.

Argumentum, & Ordo.

LIBRI DE IRA *ſcripti inter Philoſophiæ primos videntur, certe inter eos, quos habemus. Suſpicamur ex verbis Senec. lib. 3. cap. 18.* Modo C. Cæſar Sex. Papinium, cui pater erat conſular. Belienum Baſſum Quæſtor. ſuum flagellis cecidit. *Ait*, modo, *jamnunc recenti facto. Imo ipſo Caligula vivo, e Cap. ſequenti.* Quod tantopere admiraris, iſti belluæ quotidianum eſt; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sane hæc omnia de homine qui eſt, non qui fuit. Scripſit tunc igitur: ſed non edidit (melior illi mens) etſi ſtatim, opinor, ab eius morte.*

Argumentum *eſt, quod titulus præfert, De ira noſcenda, & deinde fugienda. Primus liber habet itaque deſcriptionem ejus, & fœdum habitum iratorum, ac faciem: tum definitiones, tum quæſtiones: An in ſolum hominem cadat? aſſerit. An ſecundum naturam ſit? negat cum Stoicis. an utilis ſit*

præſertim temperata? id quoque negat, & contra Peripateticos varie diſputat, non acui animum ab ea, aut robur: ne malis quidem iraſcendum eſſe, nec in cæde patris, raptu matris, tuendum tamen, & vindicandum. Denique non magni, ſed imbecillis animi hanc notam eſſe. Libri in partibus pulchri, & eminentes ſunt, in toto parum diſtincti, & repetitionibus, aut digeſtione confuſi.

CAPUT I.

EXegiſti a me, Novate, ut ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videre hunc præcipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrum, ac rabidum. Cæteris enim aliquid quieti, placidique ineſt, hic totus concitatus, & in impetu doloris eſt; armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minime humana fruens cupiditate, dum alteri noceat, ſui negligens, in ipſa irruens tela, & ultionis ſecum multa tractare avidus. Quidam itaque e ſapientibus viris iram dixerunt brevem inſaniam: æque enim impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit pertinax, & intenta; rationi, conſiliiſque præcluſa, vanis agitata cauſis, ad conſpectum æqui, verique inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id, quod oppreſſere, franguntur. Ut autem ſcias inſanos eſſe, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia ſunt, audax, & minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra, & vehementius acta ſuſpiria; ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordiis ſanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent, ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus, ac ſtridens, articulorum ſeipſos torquentium

ſo-

ſonus, gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque iræ minas agens; fœda viſu, & horrenda facies depravantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cætera licet abſcondere, & in abdito alere: Ira ſe profert, & in faciem exit; quantoque major eſt, hoc effervеſcit manifeſtius. Non vides, ut omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, præcurrant notæ, ac tota corpora ſolitum, quietumque egrediantur habitum, & feritatem ſuam exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua jactantur in vacuum, & arena pulſu pedum ſpargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla ſerpentibus, rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamque perniciоſum natura, ut non appareat in illo, ſi ira invaſit, novæ feritatis acceſſio. Nec ignoro, cæteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci: neque enim ulla vehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moveat in vultu. Quid ergo intereſt? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. Jam vero ſi effectus ejus damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes, ac venena, & reorum mutuas ſordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum ſub civili haſta capita venalia, & ſubjectas tectis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum civitatum fundamenta vix notabilia, has ira dejecit. Aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas, has ira exhauſit. Aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. Alium i-

ra in cubili ſuo confodit: alium inter ſacræ menſæ ira percuſſit, alium inter leges, celebriſque ſpectaculum fori lancinavit: alium filii parricidio dare ſanguinem juſſit: alium ſervili manu regalem aperire jugulum: alium in cruces membra diffindere. Adhuc ſingulorum ſupplicia narro. Quin, tibi ſi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpice cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam, totos populos capitis damna paſſos, tanquam aut diis curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem ſuam contemnentibus. Quid de gladiatoribus? Quare populus iraſcitur, & tam inique, ut injuriam putet, quod non libenter pereunt, contemni ſe judicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in adverſarium vertitur? Quod quidem tamen non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui, ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe nec ſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſa, & ſine injuria, non tamen ſine aliqua injuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lachrymis placantur, & falſa ultione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis, qui læſerunt, ſed his, qui læſuri ſunt. Ut ſcias iram non tantum ex injuria naſci. Verum eſt iraſci nos læſuris. Sed ipſa cogitatione nos lædunt, & injuriam qui facturus eſt, jam facit. Ut ſcias, inquit, non eſſe iram pœnæ cupiditatem; infirmiſſimi ſæpe potentiſſimis iraſcuntur, nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primum diximus, iram cupiditatem eſſe pœnæ exigendæ, non facultatem. Concupiſcunt autem homines & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. Ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multum a noſtra abeſt: ait enim:

Iram

Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram, & hanc finitionem interſit, exequi longum eſt: contra utramque dicitur, feras iraſci, nec injuria irritatas, nec pœnæ, dolorisve alieni cauſa. Nam etiam ſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi ubi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum. Iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt, quod credas illi, qui dicit,

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerva, nec armentis incurrere fortibus urſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quam ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent, habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, & odium eſſet: ſi amicitia, & ſimultas: ſi diſſenſio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque extant veſtigia; cæterum humanorum pectorum propria bona, malaque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa prudentia eſt, providentia, diligentia, cognitio, nec tantum virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitiis prohibita ſunt. Tota illorum ut extra, ita intra forma humanæ diſſimilis eſt. Regium enim illud, & principale parum ſubtile, parum exactum: ut vox eſt quidem, ſed non explanabilis, & perturbata, & inefficax: ut lingua, ſed devincta, nec in motus varios ſoluta: ita ipſum principale, parum ſubtile, parum exactum. Capit eorum viſus ſpecies rerum, quibus ad impetus evocetur, ſed turbidas, & confuſas. Ex eo procurſus illarum, tumultuſque vehementes ſunt, metus autem, ſolicitudineſque, & triſtitia, & ira non ſunt, ſed his quædam ſimilia. Ideo cito cadunt, & mutantur in con-

trarium, & cum acerrime ſævierunt, expaveruntque, paſcuntur, & ex fremitu, diſcurſuque veſano ſtatim quies; ſoporque ſequitur.

CAP. IV. Quid eſſet ira, ſatis explicatum eſt: quo diſtet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioſo, & timens a timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus: Iracundus non poteſt aliquando iratus non eſſe. Cætera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in ſpecies iram diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua non habent, præteribo: etiamſi amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus ſtomachoſum, rabioſum, clamoſum, difficile, aſperum, quæ omnia irarum differentiæ ſunt. Inter has moroſum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim ſunt iræ, quæ intra clamorem concidant, quædam non minus pertinaces, quam frequentes: quædam ſine motu, verbis parciores, quædam in verborum, maledictorumque amaritudinem effuſæ: quædam ultra querelas, & averſationes non exeunt, quædam altæ, graveſque ſunt, & introrſus verſæ. Mille aliæ ſpecies ſunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid eſſet ira, quæſitum eſt. An in ullum aliud animal, quam hominem caderet, quo ab iracundia diſtaret, & quæ ejus ſpecies eſſent. Nunc quæramus, an ira ſecundum naturam ſit, & an utilis, atque ex aliqua parte retinenda. An ſecundum naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus, quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitu eſt? quid autem ira crudelius eſt? Homine quid amantius? quid ira infeſtius? Homo in adjutorium mutuum generatus eſt, Ira in exitium. Ille congregari vult, illa diſcedere; hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam chariſſimos petere. Hic aliorum incommodis vel impendere ſe paratus eſt: ira in periculum, dummodo ſecum deducat alium, parata deſcen-

de-

dere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo ejus operi, & commendatiſſimo hoc ferum, ac pernicioſum vitium aſſignat? Ira, ut diximus, avida pœnæ eſt, cujus cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori minime ſecundum ejus naturam eſt. Beneficiis enim humana vita conſtat, & concordia, nec terrore, ſed mutuo amore in fructum, auxiliumque commune conſtringitur. Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quidni? ſed hæc ſyncera cum ratione. Non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quædam haſtilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus, ſed ut explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio prava dolore corporis, animique corrigimus. Nempe medicus primò in levibus vitiis tentat non multum ex quotidiana conſuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ diſpoſitione firmare: proximum eſt, ut modus proficiat: ſi modus, & ordo non proficit, ſubducit aliqua, & circumcidit: ſi ne adhuc quidem reſpondet, interdicit cibis, & abſtinentia corpus exonerat. Si fruſta molliora ceſſerunt, ferit venam, membriſque ſi adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert, nec ulla dura videtur curatio, cujus eſt ſalutaris effectus: Ita legum præſidem, civitatiſque rectorem decet, quamdiu poteſt, verbis, & his mollibus ingenia curare, ut facienda ſuadeat, cupiditatemque honeſti, & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium pretium virtutis: tranſeat deinde ad triſtiorem orationem, qua moneat adhuc, & exprobret, noviſſime ad pœnas, & has adhuc leves, & revocabiles decurrat. Ultima ſupplicia ſceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat; niſi quenquam perire etiam pereuntis interſit.

CAP. VI. Hoc uno medentibus erit diſſimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præſtant: hic damnato cum dedecore, & traductione vitam exigit, non quia delectetur ullius pœna (procul eſt enim a ſapiente tam inhumana feritas) ſed ut documentum omnium ſit, & qui alicui noluerunt prodeſſe, morte certe eorum reſpublica utatur. Non eſt ergo natura hominis pœnæ appetens; ideo nec ira quidem ſecundum naturam hominis, quæ pœnæ appetens eſt. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte, qua noſtra ſunt? Vir bonus, inquit, non lædit, pœna lædit: bono ergo pœna non convenit: ob hoc nec ira, quia pœna iræ convenit. Si vir bonus pœna non gaudet, non gaudebit nec in eo quidem affectu, cui pœna voluptati eſt: ergo non eſt naturalis ira.

CAP. VII. Quid? quamvis non ſit naturalis ira, aſſumenda eſt, quia utilis ſæpe fuit? Extollit animos, & incitat, nec quicquam ſine illa magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc flamma ſubdita eſt, & hinc ſtimulus peragitavit, miſitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant temperare iram, non tollere, eoque detracto, quod exundat, ad ſalutarem modum cogere: id vero retinere, ſine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi reſolvetur. Primum facilius eſt excludere pernicioſa, quam regere, & non admittere, quam admiſſa moderari. Nam cum ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe, minuive patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui fræni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus. Si miſcuit ſe illis, & inquinavit, non poteſt continere, quos ſubmovere potuiſſet. Commota enim ſemel, & concuſſa mens ei ſervit, a quo impellitur. Quarundam rerum initia in noſtra poteſtate ſunt,

ul-

ulteriora nos ſua vi rapiunt, nec regreſſum relinquunt. Ut in præceps datis corporibus nullum ſui arbitrium eſt, nec reſiſtere, morarive dejecta potuerunt, ſed conſilium omne, & pœnitentiam irrevocabilis præcipitatio abſcidit, & non licet eo non pervenire, quo non ire licuiſſet: ita animus, ſi in iram, amorem, aliosque ſe projecit affectus, non permittitur reprimere impetum, rapiat illum oportet, & ad imum agat ſuum pondus, etiam vitiorum natura proclivis.

CAP. VIII. Optimum eſt primum irritamentum iræ protinus ſpernere, ipſiſque repugnare ſenſibus, & dare operam, ne incidamus in iram: nam ſi cœperit ferre tranſverſos, difficilis ad ſalutem recurſus eſt. Quoniam nihil rationis eſt, ubi ſemel affectus eſt inductus, juſque illi aliquod voluntate noſtra datum eſt. Faciet de cætero, quantum volet, non quantum permiſeris. In confinibus hoſtis arcendus eſt. Nam cum intravit, & portis ſe intulit, modum a captivis non accipit. Neque enim ſepoſitus eſt animus, & extrinſecus ſpeculatur affectus, ut illos non patiatur ultra quam oportet procedere, ſed etiam affectum ipſum imitatur. Ideoque non poteſt utilem illam vim, & ſalutarem, perditam jam, infirmatamque revocare. Non enim, ut dixi, ſeparatas iſta ſedes ſuas, diductaſque habent, affectus, & ratio; in melius, pejuſque mutatio animi eſt. Quomodo ergo ratio occupata, & oppreſſa vitiis reſurget, quæ iræ ceſſit? Aut quemadmodum a confuſione ſe liberabit, in quam pejorum mixtura prævaluit? Sed quidam, inquit, in ira ſe continent. Utrum ergo ita, nihil ut faciant eorum, quæ ira dictat, an aliquid? Si nihil faciunt, apparet non eſſe ad actiones rerum neceſſariam iram, quam vos, quaſi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis. Denique interrogo, valentior eſt,

quam ratio, an infirmior? Si valentior, quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere niſi imbecilliora non ſoleant? Si infirmior eſt, ſine hac per ſe ad rerum effectus ſufficit ratio, nec deſiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam conſtant ſibi, & ſe continent. Quomodo? cum jam ira evaneſcit, & ſua ſponte decedit, non cum in ipſo fervore eſt: tunc enim potentior eſt. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes, intactoſque, quos oderunt, & a nocendo abſtinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercuſſit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperavit, non rationis tunc beneficio quievit, ſed affectuum infida, & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adjuvanda eſt, ſe contenta. Quoties impetu opus eſt, non iraſcitur, ſed exurgit, & in quantum putavit opus eſſe, concitatur, remittiturque: non aliter quam quæ tormentis exprimuntur tela, in poteſtate mittentis ſunt, in quantum torquentur. Ira, inquit Ariſtoteles, neceſſaria eſt, nec quicquam ſine illa expugnari poteſt, niſi illa impleat animum, & ſpiritum accendat. Utendum autem illa eſt, non ut duce, ſed ut milite. quod eſt falſum. Nam ſi exaudit rationem, & ſequitur, qua ducitur, jam non eſt ira, cujus proprium eſt contumacia. Si vero repugnat, &, non ubi juſſa eſt, quieſcit, ſed libidine, ferociaque provehitur, tam inutilis animi miniſter eſt, quam miles, qui ſignum receptui datum negligit. Itaque ſi modum adhiberi ſibi patitur, alio nomine appellanda eſt. Definit ira eſſe, quam effrænatam, indomitamque intelligo. Si non patitur, pernicioſa eſt, nec inter auxilia numeranda. ita aut ira non eſt, aut inutilis eſt. Nam ſi quis pœnam exigit,

git, non ipſius pœnæ avidus, ſed quia oportet, non eſt annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui ſcit parere conſilio. Affectus quidem tam mali miniſtri, quam duces ſunt. Ideo nunquam aſſumet ratio in adjutorium improvidos, & violentos impetus, apud quos nihil ipſa auctoritatis habeat, quos nunquam comprimere poſſit, niſi pares illis, ſimileſque oppoſuerit, ut iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Abſit hoc a virtute malum, ut unquam ratio ad vitia confugiat. Non poteſt hic animus fidele otium capere, quatiatur neceſſe eſt, fluctueturque qui malis ſuis tutus eſt, qui fortis eſſe, niſi iraſcitur, non poteſt, induſtrius, niſi cupit, quietus, niſi timet: in tyrannide illi vivendum eſt, in alicujus affectus venienti ſervitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? deinde deſinit quicquam ratio poſſe, ſi nihil poteſt ſine affectu, & incipit par illi, ſimilisque eſſe. Quid enim intereſt, ſi æque affectus inconſulta res eſt ſine ratione, quam ratio ſine affectu inefficax? Par utrunque eſt, ubi eſſe alterum ſine altero non poteſt. Quis autem ſuſtineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, utilis affectus eſt, ſi modicus eſt: Imo ſi natura utilis eſt: Sed ſi patiens imperii, rationiſque eſt, hoc duntaxat moderatione conſequetur, ut quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud, quam malum modicum eſt.

CAP. XI. Sed adverſus hoſtes, inquit, neceſſaria eſt ira. Nuſquam minus, ubi non effuſos eſſe oportet impetus, ſed temperatos, & obedientes. Quid enim eſt aliud, quod Barbaros tanto robuſtiores, tanto patientiores laborum comminuat, niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus eſt ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venato-

rem iraſci feris? an qui venientes excipit, & effugientes perſequitur? Omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonicorumque tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit, ut tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quod erat illis ira pro virtute, quæ ut aliquando perculit, ſtravitque omnia, ita ſæpius ſibi exitio eſt? Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur, innutriunturque, quorum una illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam, ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffragia adverſus perpetem cœli rigorem? Hos tamen Hiſpani, Gallique, & Aſiæ, Syriæque molles bello viri, antequam legio viſatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam, ut nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperii vires recreavit, quam quod cunctari, & trahere, & morari ſcivit, quæ omnes irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet, quantum ira ſuadebat. Habuit in conſilio fortunam publicam, & æſtimatis viribus, ex quibus jam perire nihil ſine univerſo poterat, dolorem, ultionemque ſepoſuit: in unam utilitatem occaſionis intentus, iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Sicipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibuſque, quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriæ, ſegnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum, diuque ſedit, & hunc ſuum, publicumque do-

dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam, quam Carthaginem vinci? Quam dum circumvallat, & includit hoſtem, eo compulit, ut ferro ipſi ſuo caderent.

CAP. XII. Non eſt itaque utilis, nec in præliis quidem, aut in bellis ira. In temeritatem enim prona eſt, & pericula, dum inferre vult, non præcavet. Illa certiſſima eſt virtus, quæ ſe diu, multumque circumſpexit, & rexit, & ex lento, ac deſtinato provexit. Quid ergo? vir bonus non iraſcitur (inquit) ſi cædi patrem ſuum viderit, ſi rapi matrem? Non iraſcetur, ſed vindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus ſtimulus etiam ſine ira pietas ſit? Aut dic eodem modo. Quid ergo, cum viderit ſecari patrem ſuum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere fœminis videmus, quoties illas levis periculi ſuſpicio perculit? Officia ſua vir bonus exequitur inconfuſus, intrepidus, & ſic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater cædetur, defendam: cæſus eſt, exequar, quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis, Theophraſte, quæris invidiam præceptis fortioribus, & relicto judice ad coronam venis, quia unuſquiſque in ejuſmodi ſuorum caſu iraſcitur. Putas judicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim juſtum quiſque affectum judicat, quem agnoſcit. Iraſcuntur boni viri pro ſuorum injuriis? ſed idem faciunt, ſi calida non bene præbeatur, ſi vitrum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Non pietas illam iram, ſed infirmitas movet; ſicut pueri, qui tam parentibus amiſſis flebunt, quam nucibus. Iraſci pro ſuis non eſt pii animi, ſed infirmi. Illud pulchrum, dignumque parentibus, liberis, amicis, civibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente, volentem, judicantem, providentem, non impulſum, & rabidum.

Nul-

Nullus enim affectus vindicandi cupidior eſt, quam ira, & ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, prærabida, & amens: ut omnis fere cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello unquam bona fuit. Pacem enim ſimilem belli efficit, in armis vero obliviſcitur, martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non ideo vitia in uſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædam genera valetudinis levant, nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedii genus eſt, ſanitatem debere morbo: ſimili modo ira etiamſi aliquando, ut venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino judicanda eſt: ſæpe enim ſaluti fuere peſtifera.

CAP. XIII. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quo majora, eo meliora, & optabiliora ſunt. Si juſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte diminui. Ergo & ira, quo major, hoc melior. Quis enim ullius boni acceſſionem recuſaverit? Atqui augeri illam inutile eſt, ergo & eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum fit. Utilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo & ebrietas. Facit enim protervos, & audaces, multique meliores ad ferrum fuere male ſobrii. Iſto modo dic & phreneſim, atque inſaniam viribus neceſſariam, quia ſæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus ex pavido fecit audacem? & mortis timor etiam inertiſſimos excitavit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque ejuſmodi fœda, & caduca irritamenta ſunt, nec virtutem inſtruunt, quæ nihil vitiis eget, ſed ſegnem aliquando animum, & ignа-

gnavum paulululum allevant. Nemo iraſcendo fit fortior, niſi qui fortis ſine ira non fuiſſet. Ira non in adjutorium virtutis venit, ſed in vicem. Quid? quod ſi bonum eſſet ira, perfectiſſimum quemque ſequeretur. Atqui iracundiſſimi infantes, ſeneſque, & ægri ſunt, & invalidum omne natura eſt querulum.

CAP. XIV. Non poteſt, inquit Theophraſtus, fieri, ut bonus vir non iraſcatur malis. Iſto modo, quo melior quiſque, hoc iracundior erit. Vide, ne contra placidior, ſolutuſque affectibus, & cui nemo odio ſit. Peccantes vero, quid habet cur oderit, cum error illos in hujuſmodi delicta compellat? Non eſt autem prudentis errantes odiſſe, alioquin ipſe ſibi odio erit. Cogitet, quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his, quæ egit, veniam deſiderent. Jam iraſcetur etiam ſibi. Neque enim æquus judex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert. Nemo, inquam, invenitur, qui ſe poſſit abſolvere, & innocentem quiſque ſe dicit, reſpiciens teſtem, non conſcientiam. Quanto humanius mitem, & paternum animum præſtare peccantibus, & illos non perſequi, ſed revocare. Errantes per agros ignorantia viæ melius eſt ad rectum iter admovere, quam expellere. Corrigendus eſt, qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aſpere, meliorque tam ſibi, quam aliis faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis leve, aut ſpei bonæ capax eſt. Tollantur e cœtu mortalium, facturi pejora, quæ contingunt, & quo uno modo poſſunt, deſinant eſſe mali, ſed hoc ſine odio. Quid enim eſt, cur oderim eum, cui tum maxime proſum, cum illum ſibi eripio? Nunquis membra ſua odit, tunc cum abſcindit?

Non

Non eſt illa ira, ſed miſera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem, atque immanſuetum bovem occidimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentoſos fœtus extrahimus. Non ira, ſed ratio eſt, a ſanis inutilia ſecernere. Nil minus, quam iraſci punientem decet, cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, ſi judicio lata eſt. Inde eſt, quod Socrates ſervo ait: Cæderem te, niſi iraſcerer. Admonitionem ſervi in tempus ſanius diſtulit, illo tempore ſe admonuit. Cujus erit temperatus affectus, cum Socrates non ſit auſus ſe iræ committere? Ergo ad coercitionem errantium, ſceleratorumque irato caſtigatore non opus eſt. Nam cum ira delictum animi ſit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non iraſcar latroni? Non. Quid ergo? non iraſcar venefico? Non. Neque enim mihi iraſcor, cum ſanguinem mitto. Omne pœnæ genus remedii loco admoveo. Tu adhuc in prima parte verſaris errorum, nec graviter laberis, ſed frequenter. Objurgatio te primum ſecreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius jam proceſſiſti, quam ut poſſis verbis ſanari. Ignominia contineberis, cum tibi fortius aliquid, & quod ſentias, inurendum eſt. in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia jam ſolida nequitia deſiderat, & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi inſanabilis animus eſt, & ſceleribus ſcelera contexens: & jam non cauſis, quæ nunquam malo defuturæ ſunt, impelleris, ſed ſatis tibi eſt magna ad peccandum cauſa, peccare. Perbibiſti nequitiam, & ita viſceribus immiſcuiſti, ut niſi cum ipſis exire non poſſit. Olim miſer mori quæris, bene de te merebimur. Auferemus tibi iſtam, qua vexaris, inſaniam, & per tua, alie-

na.

naque volutato ſupplicia, id, quod unum bonum tibi ſupereſt, repræſentabimus mortem. Quare iraſcar, cui cum maxime proſum? Interim optimum genus miſericordiæ eſt, occidere. Si intraſſem valetudinarium exercitatus, & ſciens, aut domum divitis, non idem imperaſſem omnibus, per diverſa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & civitati curandæ adhibitus ſum, pro cujuſque morbo medicina quæratur. Hunc ſanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egeſtas, hunc ferrum. Itaque, etſi perverſa induenda magiſtratui veſtis, & convocanda claſſico concio eſt, procedam in tribunal, non furens, nec infeſtus, ſed vultu leni, & magis gravi, quam rabida voce illa ſolemnia verba concipiam, & lege agi jubebo non iratus ſed ſeverus. Et cum cervicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam inſuam culleo, & cum mittam in ſupplicium militare, & cum Tarpejæ proditorem, hoſtemve publicum imponam, ſine ira, eo vultu, animoque ero, quo ſerpentes, & animalia venenata percutio. Iracundia opus eſt ad puniendum. Quid? tibi videtur lex iraſci his, quos non novit, non vidit, quos non futuros ſperat? Illius itaque ſumendus eſt animus, quæ non iraſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci convenit, & ob ſecundas res malorum hominum invidere conveniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quoſdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inveniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine invidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus judex damnat improbanda, non odit. Quid ergo, non cum ejuſmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur animus ejus, eritque ſolito commotior? Fateor. Sentiet levem quendam, tenuemque motum. Nam

(ut

(ut dicit Zeno) in ſapientis quoque animo, etiam cum vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque ſuſpirationes quaſdam, & umbras affectuum, ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quoſdam, ſi quis illis bene utatur, pro armis eſſe. Quod verum foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi, deponique poſſent induentis arbitrio. Hæc arma, quæ Ariſtoteles virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non expectant manum. Habent, & non habentur. Nil aliis iſtrumentis opus eſt. Satis non inſtruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obſequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non ad providendum tantum, ſed ad res gerendas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quam hoc ab iracundia petere præſidium, rem ſtabilem ad incerta, fidelem ab infida, ſanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus ſolis opera iracundiæ videtur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior eſt? Nam cum judicavit aliquid faciendum, in eo perſeverat. Nihil enim melius inventura eſt ſeipſa, quo mutetur. Ideo ſtat ſemel conſtans. Iram ſæpe miſericordia retro egit. Habet enim non ſolidum robur, ſed tantum tumorem; violentiſque principiis utitur: non aliter, quam qui a terra venti ſurgunt, & fluminibus, paludibuſque excepti, ſine pertinacia vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deſinit ante tempus fatigata, & quæ nihil aliud, quam crudelitatem, ac nova genera pœnarum verſaverat, cum animadvertendum eſt, jam infracta, leniſque eſt. Affectus cito cadit, æqualis eſt ratio. Cæterum etiam ubi perſeveravit ira, nonnunquam, ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum, triumve ſanguinem occidere deſinit. Primi ejus ictus acres ſunt, ſicut ſerpentium venena a cubili repentium nocent: innoxii dentes

ſunt,

ſunt, cum illos frequens morſus exhauſit: Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant: & ſæpe, qui minus commiſit, plus patitur, quia recentiori iræ objectus eſt, & in totum inæqualis eſt: modo ultra quam oportet, excurrit, modo citius debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine judicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet, quæ invaſit, & eripi ſibi judicium ſuum, etiam ſi pravum eſt, non ſinit. Ratio utrique parti locum dat, & tempus. Denique advocationem etiam ſibi petit; ut excutiendæ veritati ſpatium habeat: ira feſtinat. Ratio id judicari vult, quod æquum eſt: ira id æquum videri vult, quod judicavit. Ratio nihil præter ipſum, de quo agitur, ſpectat. Ira vanis, & extra cauſam obverſantibus commovetur. Vultus illam ſecurior, vox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, advocatio ambitioſior, favor popularis exaſperat. Sæpe infeſta patrono reum damnat: etiam ſi ingeritur oculis veritas, amat, & tuetur errorem, coargui non vult, & in male cæptis, honeſtior illi pertinacia videtur, quam penitentia. Cn. Piſo fuit memoria noſtra vir a multis vitiis integer, ſed pravus, & cui placebat pro conſtantia rigor. Is, cum iratus duci juſſiſſet eum, qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus eſt, & jam cervicem porrigebat, cum ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur. Tunc Centurio ſupplicio præpoſitus condere gladium ſpiculatorem jubet, damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam: Nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio caſtrorum commilitones. Conſcendit de tribunali furens Piſo, ac jubet duci utrunque, & eum militem, qui

non

non occidit, & eum, qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia unus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adjecit & tertium. Nam illum centurionem, qui damnatum reduxit, duci juſſit. Conſtituti ſunt in eodem loco perituri tres ob unius innocentiam. O quam ſolers eſt iracundia ad fugiendas cauſas furoris! Te, inquit, duci jubeo, quia damnatus es; te, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti; te, quia juſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitavit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum invenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis jactatione, quos deſtinavit, inſequitur, adjectis convitiis, maledictiſque. Hoc non facit ratio, ſed, ſi ita opus eſt, ſilens, quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipub. peſtilentes cum conjugibus, ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat, & inimica libertati nomina extirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum judici faciens, cujus tum maxime placidus eſſe debet, & in ſtatu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet deſilientem de tribunali proconſulem, & faces lictori auferentem, & ſua veſtimenta ſcindentem, quia tardius ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam evertere? Quid pocula affligere? Quid ſe in columnas impingere? Quid capillos evellere? femur, pectuſque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium, quam vult, erumpit, in ſe revertitur? Tenetur itaque a proximis, & rogatur, ut ipſe ſibi placetur: quorum nihil facit quiſquis vacuus ira, meritam cuique pœnam injungit. Dimittit ſæpe eum, cujus peccatum deprehendit, ſi pœniten-

tentia facti ſpem bonam pollicetur, ſi intelligit non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo (quod ajunt) animo inhærere. Dabit impunitatem nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera levius, quam minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt: his ineſt latens, & operta, & inveterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curavit, ut nocens eſſet. Hoc ſemper in omni animadverſione ſervabit, ut ſciat alteram adhiberi, ut emendet malos, alteram, ut tollat. In utroque non præterita, ſed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Revocari enim præterita non poſſunt, futura prohibentur: & quos nolet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantum ut pereant ipſi, ſed ut alios pereundo deterreant. Hæc cuique expendenda, æſtimandaque ſunt. Vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitæ, neciſque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem judicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo, tumor eſt: nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes, quos vecors ira animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quidem, & ſublime ſpirare ſe credunt, cæterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quæ ſine fundamentis crevere. Non habet ira, cui inſiſtat, non ex firmo, manſuroque oritur, ſed ventoſa, & inanis eſt, tantumque abeſt a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a fiducia inſolentia, ab auſteritate triſtitia, a ſeveritate crudelitas. Multum, inquam, intereſt inter ſu-

ſublimem animum, & ſuperbum. Iracundia nihil amplum, decorumque molitur. Contra mihi videtur veternoſi, & infelicis animi imbecillitatis ſibi conſcii indoleſcere. Ut exulcerata, & ægra corpora, quæ ad tactus leviſſimos gemunt, ita ira muliebre maxime, & puerile vitium eſt. At incidit & in viros. Nam viris quoque puerilia, ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? Non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quæ magno emiſſæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira, & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano ſcias ſæculo ſcriptam. Neſcio, utrum ſibi pejus optaverit, ut odio eſſet, an ut timori. Oderint. Occurrit illi futurum, ut execrentur, inſidientur, opprimant. Quid adjicit? Dii illi malefaciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid, dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant? ſic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum ſpiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt, quod credas iraſcentium verbis, quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens paviſſima. Non eſt, quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Livium dicitur: Vir ingenii magni magis, quam boni. Non poteſt illud ſeparari, aut nec bonum erit, aut nec magnum, quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, & introrſus ſolidam, ab imo parem, firmamque, qualis eſſe in malis ingeniis non poteſt. Terribilia enim eſſe, & tumultuoſa, & exitioſa poſſunt; magnitudinem quidem, cujus firmamentum, roburque bonitas eſt, non habebunt. Cæterum ſermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes, ſicut C. Cæſar, qui iratus cœlo, quod obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius, quam ſpectabat,
quod-

quodque comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus parum certis, ad pugnam vocavit Jovem, & quidem ſine miſſione, Homericum illum exclamans verſum,

ἤ μ' ἀνάειρ, ἢ ἐγώ σε.

Quanta dementia fuit. Putavit aut ſibi noceri ne a Jove quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Jovi poſſe. Non puto parum momenti hanc ejus vocem ad incitandum conjuratorum animos addidiſſe. Ultimæ enim patientiæ viſum eſt eum ferre, qui Jovem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos, homineſque deſpiciens, magnum, nihil nobile eſt: aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore ſuſtineri vult, purpura veſtiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora ſuſpendere. Videatur & avaritia magni animi: acervis auri, argentique incubat, & provinciarum nominibus agros colit, & ſub ſingulis villicis latiores habet fines, quam quos conſules ſortiebantur. Videatur & libido magni animi. Tranſnatat freta, puerorum greges caſtrat, ſub gladium mariti venit uxor morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non eſt contenta honoribus annuis: ſi fieri poteſt, uno nomine occupare faſtos vult, per omnem orbem titulos diſponere. Omnia iſta non refert, inquantum procedant, extendantque ſe, anguſta ſunt, miſera, depreſſa. Sola ſublimis, & excelſa virtus eſt. Nec quicquam magnum eſt, niſi quod ſimul & placidum.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
DE IRA, LIB. II.

Argumentum, & Ordo.

Duas partes habet: prior, Quæſtiunculas de Ira; altera, adverſus hanc remedia. Prior quæſtio, An ira a ſolo impetu ſit? negat, & animum, judiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri poteſt: non futurum, ſi ab illo ſolo, & natura eſſet. Diſcriminat obiter Stoice Motus, & Affectus. Hæc uſque ad Cap. IV. *incluſum. Quæſtio deinde altera; An crudelitas, & ſævitia ſit ab Ira? negat, & Alium Affectum eſſe: initium tamen, aut alimentum a crebra Ira ſæpe habere. Cap. deinde* VI. *An vir bonus peccatis, aut peccantibus iraſcatur? abnuit, & toto affectu iſto liberat ſapientem, uſque ad Cap.* XI. *Ab eo quærit, An utilis ſit Ira, quia a contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur quod non eſt bonum, aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timentur. Hæc ad Cap.* XIII. *In eo fatetur, ſimulari a ſapiente Iram poſſe, non tamen uſurpari. Neque ſimplicis, aut generoſi eam animi eſſe, quia liberæ, indomitæ gentes habent: imo ferocis, & a doctrina, aut ratione inculti. Denique Cap.* XVIII. *utiliter ad remedia Iræ tranſit. Duo ea porrigit. Ne iraſcamur: & Ne in ira peccemus. Ne incidamus, educatio talis, & talis juvat; deinde pugna contra primas Iræ cauſas, & advocatione ſemper, ac tempore uti. Tum Suſpiciones pellendæ, Luxus vitandus. Tum rebus ſine ſenſu, hominibus exiguo ſenſu, iis, quæ natura, vel bono noſtro fiunt, non iraſci. Culpas noſtras videre, & agnoſcere, a-*

quio-

quirres ita alienis futuros. Non temere credere; & credita examinare ab animo facientis. Præcipue Faſtus ponendus, & æſtimatio ſui; quæ iracundos, & vindices facit. Pati potius, aut diſſimulare, & a fœdo affectu abſtinere, cujus deformitas in animo, ac vultu expreſſa. Hæc utilia: legantur, imbibantur.

CAPUT I.

PRimus liber, Novate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in proclivia vitiorum decurſus eſt. Nunc ad exiliora veniendum eſt. Quærimus enim, utrum ira judicio, aut impetu incipiat, id eſt, utrum ſua ſponte moveatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos inſciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc ſe demittere diſputatio, ut ad illa quoque altiora poſſit exurgere. Nam & in corpore noſtro oſſa, nervi, & articuli, firmamenta totius, & alia minime ſpecioſa viſu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem, aſpectumque decor eſt: poſt hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, ultimus perfecto jam corpore effunditur. Iram quin ſpecies oblatæ injuriæ moveat, non eſt dubium: ſed utrum ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, & non accedente animo excurrat, an illo aſſentiente moveatur, quærimus. Nobis placet nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ injuriæ, & ultionem ejus concupiſcere, & utrumque conjungere, nec lædi ſe debuiſſe, & vindicari debere, non eſt ejus impetus, qui ſine voluntate noſtra concitetur. Ille ſimplex eſt, hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnavit, ulciſcitur. hæc non poſſunt fieri, niſi animus ejus, qui tangebatur, aſſenſus eſt.

CAP. II. Quorſus, inquis, hoc nunc pertinet? ut ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi invitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, invicti, & inevitabiles ſunt, ut horror frigida aſperſis, ad quoſdam ictus aſpernatio, ad pejores nuncios ſubriguntur pili, & rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſuadet. Ira præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his, quæ conditione quadam humanæ ſortis eveniunt, ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem injuriæ movet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcenæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum. ſæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marii arma, & contra Syllæ proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto, & Achillæ, & ipſi puero non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam, & concitata modulatio inſtigat. Martius quoque ille tubarum ſonus movet mentes, & atrox pictura, & juſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt, quod arridemus arridentibus, & contriſtat nos turba mærentium, & efferveſcimus ad aliena certamina: quæ non ſunt iræ: non magis quam triſtitia eſt, quæ ad conſpectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quam timor, qui Annibale poſt Cannas mœnia circumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta motus ſunt animorum moveri volentium, nec affectus, ſed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri in media pace togati jam aures tuba ſuſcitat, equoſque caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alexandrum

drum ajunt, Xenophanto canente, manum ad arma miſiſſe.

CAP. III. Nihil ex his, quæ animum fortuito impellunt, affectus vocari debet. Iſta (ut ita dicam) patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus eſt, non ad oblatas rerum ſpecies moveri, ſed permittere ſe illis, & hunc fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pallorem, & lachrymas procidentes, & irritationem humoris obſcœni, altumve ſuſpirium, & oculos ſubito acriores, aut quid his ſimile indicium affectus, animique ſignum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis eſſe pulſus. Itaque & fortiſſimus plerunque vir, dum armatur, expalluit, & ſigno pugnæ dato, ferociſſimo militi paululum genua tremuerunt, & magno imperatori, antequam inter ſe acies arietarent, cor exiluit, & Oratori eloquentiſſimo, dum ad dicendum componitur, ſumma riguerunt. Ira non moveri tantum, ſed excurrere debet. Eſt enim impetus. Nunquam autem impetus ſine aſſenſu mentis eſt: neque enim fieri poteſt, ut de ultione, & pœna agatur animo neſciente. Putavit ſe aliquis læſum, voluit ulciſci, diſſuadente aliqua cauſa ſtatim reſedit. Hanc iram non voco, ſed motum animi rationi parentem. Illa eſt ira, quæ rationem tranſilit, quæ ſecum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam ſpecies injuriæ incuſſit, non magis ira eſt, quam ipſa injuriæ ſpecies, ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem injuriæ non tantum accepit, ſed approbavit. Ira eſt concitatio animi ad ultionem, voluntate, & judicio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caveri.

CAP. IV. Et ut ſcias quemadmodum incipiant affectus, aut creſcant, aut efferan-

tur, eſt primus motus non voluntarius quaſi præparatio affectus, & quædam comminatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læſus ſim, aut oporteat hunc pœnas dare, cum ſcelus fecerit. Tertius motus eſt jam impotens, qui non, ſi oportet, ulciſci vult, ſed utique qui rationem evicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus; ſicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oſcitatio aliena ſollicitet, ne oculi ad intentationem ſubitam digitorum comprimantur. Iſta non poteſt ratio vincere, conſuetudo fortaſſe, & aſſidua obſervatio extenuat. Alter ille motus, qui judicio naſcitur, judicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum eſt. Hi, qui vulgo ſæviunt, & ſanguine humano gaudent, an iraſcantur, cum eos occidunt, a quibus nec acceperunt injuriam, nec accepiſſe ſe exiſtimant, qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non eſt ira, ſed feritas. Non enim quia accepit injuriam, nocet, ſed parata eſt, dum noceat, velle accipere. Nec illi verbera, lacerationeſque in ultionem petuntur, ſed in voluptatem. Quid ergo? Origo hujuſmodi mali ab ira eſt, quæ ubi frequenti exercitatione, & ſatietate in oblivionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum ejecit animo, noviſſime in crudelitatem tranſit. Rident itaque gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt, per otium ſævi. Hannibalem ajunt dixiſſe, cum foſſam ſanguine humano plenam vidiſſet: O formoſum ſpectaculum! Quanto pulchrius illi viſum eſſet, ſi flumen aliquod, lacumque compleſſet? Quid mirum, ſi hoc maxime ſpectaculo caperis innatus ſanguini, & ab infante cædibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos ſecunda, dabit-

bitque oculis tuis gratum ubique ſpectaculum. Videbis iſtud & circa Traſimenum, & circa Cannas, & noviſſime circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub divo Auguſto proconſul Aſiæ cum CCC. una die ſecuri percuſſiſſet, incedens intra cadavera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumque feciſſet, Græce proclamavit: O rem regiam! Quis hæc rex feciſſet? Non fuit hæc ira, ſed majus malum, & inſanabile.

CAP. VI. Virtus, inquit, ut honeſtis rebus propitia eſt, ita turpibus irata eſſe debet. Quid, ſi dicatur virtutem & humilem, & magnam eſſe debere? Atqui hæc dicit, qui illam extolli vult, & deprimi; quoniam lætitia ob recte factum, clara, magnificaque eſt: ira ob alienum peccatum, ſordida, & anguſti pectoris eſt, nec unquam committet virtus, ut vitia dum compeſcuit, imitetur ipſa. Iram caſtigandam habet, quæ nihilo melior eſt, ſæpe etiam pejor his delictis, quibus iraſcitur. Gaudere, lætarique proprium, & naturale virtutis eſt: Iraſci non eſt ex dignitate ejus, non magis, quam mœrere. Atqui iracundiæ triſtitia comes eſt, & in hanc omnis ira, vel poſt pœnitentiam, vel poſt repulſam revolvitur. Et ſi ſapientis eſt peccatis iraſci, magis iraſcetur majoribus, & ſæpe iraſcetur. ſequitur, ut non tantum iratus ſit ſapiens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem in animo ſapientis locum habere credimus: quid eſt, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam eſſe non poteſt, ſi pro facto cujuſque iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi æqualiter iraſcetur delictis inæqualibus: aut iracundiſſimus, ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint. Et quid indignius, quam ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe

eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, & concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt ærumnoſius ſapiente. omnis illi per iracundiam mœroremque vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſceleratos illi, avaroſque, & prodigos, & impudentes, & ob iſta felices, incedendum erit: nuſquam oculi ejus flectentur, ut non, quod indignentur, inveniant. Deficiet, ſi toties a ſe iram, quoties cauſſa poſcet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores advocatos habent? Alius judicia patris accuſat, quæ mereri ſatius fuit: alius cum matre conſiſtit: alius delator venit ejus criminis, cujus manifeſtior reus eſt: & judex damnaturus quæ fecit, eligitur; & corona pro mala cauſſa, bona patroni voce corrupta. Quid ſingula perſequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa concurſu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam ſui partem populus oſtendit: hoc ſcito, iſtic tantundem eſſe vitiorum, quantum hominum. Inter iſtos quos togatos vides, nulla pax eſt: alter in alterius exitium levi compendio ducitur.

CAP. VIII. Nulli niſi ex alterius damno quæſtus eſt: felicem oderunt, infelicem contemnunt: majore gravantur, minori graves ſunt: diverſis ſtimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob levem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita eſt, cum iiſdem viventium pugnantiumque. Ferarum iſte conventus eſt: niſi quod illæ inter ſe placidæ ſunt, morſuque ſimilium abſtinent, hi mutua laceratione ſatiantur. hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa manſueſcunt alentibus,

ho-

horum rabies ipſos, a quibus eſt nutrita, depaſcitur. Nunquam iraſci deſinet ſapiens, ſi ſemel cœperit, omnia ſceleribus ac vitiis plena ſunt; plus committitur, quam quod poſſit coercitione ſanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia eſt. Expulſo melioris æquioriſque reſpectu, quocumque viſum eſt, libido ſe impingit, nec furtiva jam ſcelera ſunt: præter oculos eunt, adeoque in publicum miſſa nequitia eſt, & in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non rara, ſed nulla ſit. Numquid enim ſinguli aut pauci rupere legem? undique, velut ſigno dato, ad fas nefaſque miſcendum coorti ſunt.

.... Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer a genero: fratrum quoque gratia
rara eſt.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.
Lurida terribiles miſcent aconita novercæ:
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra ex una parte contraria, parentum liberorumque ſacramenta diverſa, ſubjectam patriæ civis manu flammam, & agmina infeſtorum equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumvolitantia, & violatos fontes venenis, & peſtilentiam manu factam, & præductam obſeſſis parentibus foſſam, plenos carceres, & incendia totas urbes concremantia; dominationeſque funeſtas, & regnorum publicorumque exitiorum clandeſtina conſilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt: raptus ac ſtupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica perjuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non reſiſtebat abductum; circumſcriptiones, furta, fraudes, inficiationes,

nes, quibus trina non ſufficiunt fora. Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum indignitas exigit, non iraſcendum illi, ſed inſaniendum eſt. Illud potius cogitabis, non eſſe iraſcendum erroribus. quid enim ſi quis iraſcatur in tenebris parum veſtigia certa ponentibus? quid ſi quis ſurdis imperia non exaudientibus? quid ſi pueris, quod neglecto diſpectu officiorum, ad luſus & ineptos æqualium jocos ſpectent? quid ſi illis iraſci velis, qui ægrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cætera mortalitatis incommoda, & hæc eſt caligo mentium: nec tantum neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Ne ſingulis iraſcaris, univerſis ignoſcendum: generi humano venia tribuenda eſt. Si iraſceris juvenibus ſenibuſque, quod peccant: iraſcere infantibus, quod peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris: quorum ætas nondum novit rerum diſcrimina? Major eſt excuſatio & juſtior, hominem eſſe, quam puerum. Hac conditione nati ſumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtuſa, nec tarda, ſed, acumine noſtro male utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quiſque ſequitur priores male iter ingreſſos. quidni habeant excuſationem, cum publica via erraverint?

CAP. X. In ſingulos ſeveritas Imperatoris diſtringitur: at neceſſaria venia eſt, ubi totus deſeruit exercitus. Quid tollit iram ſapientis? turba peccantium. Intelligit quam iniquum ſit, & periculoſum, iraſci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa ſe male viventium, imo male pereuntium viderat, flebat, miſerebatur omnium, qui ſibi læti feliceſque occurrebant, miti animo, ſed nimis imbecillo: & ipſe inter deplorandos erat: Democritum contra, ajunt, nunquam ſine riſu in publico fuiſſe: adeo nihil illi videbatur ſerium eorum, quæ

ſe-

ſerio gerebantur. Ubi iſtic iræ locus eſt? aut ridenda omnia, aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus. Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri. ſcit pauciſſimos omni ævo ſapientes evadere: quia conditionem humanæ vitæ perſpectam habet: nemo autem naturæ ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari velit, non in ſilveſtribus dumis poma pendere? Quid ſi miretur ſpineta ſenteſque non utili aliqua fruge compleri? nemo iraſcitur, ubi vitium natura defendit. Placidus itaque ſapiens & æquus erroribus, non hoſtis, ſed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinoſi, multi ingrati, multi avari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia iſta tam propitius aſpiciet, quam ægros ſuos medicus. Nunquid ille, cujus navigium multam, undique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipſique navigio iraſcitur? occurrit potius, & aliam excludit undam, aliam egerit; manifeſta foramina præcludit, latentibus & ex occulto ſentinam ducentibus labore continuo reſiſtit: nec ideo intermittit, quia quantum exhauſtum eſt, ſubnaſcitur. Lento adjutorio opus eſt contra mala continua & fœcunda; non ut deſinant, ſed ne vincant.

CAP. XI. Utilis eſt, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum ira ſi quantum minatur, valet; ob hoc ipſum quia terribilis eſt, & inviſa eſt. Periculoſius eſt autem timeri, quam deſpici. Si vero ſine viribus eſt, magis expoſita contemptui eſt, & deriſum non effugit. quid enim eſt iracundia in ſupervacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora ſunt: nec hoc ſapientis dici velim, quod feræ quoque telum eſt, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, ulcus malum? nunquid ideo quic-

quam in iſtis boni eſt? an contra, omnia deſpecta, & fœda, & turpia, ipſo quo timentur, ſunt? Ira per ſe deformis eſt, & minime metuenda: at timetur a pluribus, ſicut deformis perſona ab infantibus. Quid, quod ſemper in auctores redundat timor, nec quiſquam metuitur, ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in ſe populum non aliter convertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, a ſuo non vacet. Leoni quam pavida ſunt ad leviſſimos ſtrepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor inſolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non eſt ergo quare concupiſcat quiſquam ſapiens timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quiſquam putet, quia formidini eſt: quoniam quædam etiam contemptiſſima timentur: venena, & oſſa mortifera, & morſus. Nec eſt mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis diſtincta contineat, & in inſidias agat: ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori ſunt. Curriculi motus, rotarumque verſata facies leones redigit in caveam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. Non ipſa in ſe quicquam habet firmum aut forte, ſed vanos animos movet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda eſt, ſi velis iram tollere: neutrum autem poteſt fieri. Primum, poteſt aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems ſit: & non æſtuare, quamvis menſes æſtivi ſint; aut loci beneficio adverſus intemperiem anni tutus eſt, aut patientia corporis ſenſum utriuſque pervincit. Deinde ver-

verte iſtud. neceſſe eſt prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quiſquam eodem tempore & iratus poteſt eſſe, & vir bonus, quam æger & ſanus. Non poteſt, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil eſt tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri & ſui juris affectus, ut non diſciplina perdomentur. Quodcunque ſibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: Didicerunt alii tenuiſſimis & adverſis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine ulla reſpirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtenditque nihil eſſe difficile, cujus ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis, quos paulo ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinæ ingenti cervices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor pervenit. Nos non advocabimus patientiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum eſt effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, ſævitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites ejus affectus? Non eſt quod patrocinium nobis quæramus, & excuſatam licentiam, dicentes,

aut utile id eſſe, aut inevitabile. cui enim tandem vitio advocatus defuit? Non eſt quod dicas, excidi non poſſe. ſanabilibus ægrotamus malis: ipſaque nos in rectum genitos natura, ſi emendari velimus, juvat. Nec, ut quibuſdam dictum eſt, arduum in virtutes & aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis eſt ad beatam vitam via: inite modo bonis auſpiciis, ipſiſque diis bene juvantibus. Multo difficilius eſt facere iſta, quæ facitis. Quid enim quiete otioſius animi, quid ira laborioſius? Quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt, omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura eſt, ſine illa facilius rectiuſque ſcelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet ſapiens, ſine ullius malæ rei miniſterio efficiet, nihilque admiſcebit, cujus cauſa domum ſollicitius obſervet. Nunquam itaque iracundia admittenda eſt, aliquando ſimulanda, ſi ſegnes audientium animi concitandi ſunt, ſicut tarde conſurgentes ad curſum equos ſtimulis, facibuſque ſubditis excitamus. Aliquando incutiendus eſt his metus, apud quos ratio non proficit. Iraſci quidem non magis utile eſt, quam mœrere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt cauſæ, quæ iram laceſſant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus ſunt, nec eſt difficile vincere animum, cum Athletæ quoque in viliſſima ſui parte occupati, tamen ictus, doloreſque patiantur, ut vires cadentis exhauriant, nec, cum ira ſuadet, feriunt, ſed cum occaſio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, ſolitum ajunt his, quos exercebat, præ-

cipe-

cipere, ne iraſcerentur. Ira enim perturbat artem, &, qua noceat tantum, non quæ caveat, aſpicit. Sæpe itaque ratio patientiam ſuadet, ira vindictam, & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quoſdam unius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium projecit, & qui levem injuriam ſilentio ferre noluerant, graviſſimis malis obruti ſunt, indignatique aliquid ex pleniſſima libertate diminui, ſervile in ſeſe attraxerunt jugum.

CAP. XV. Ut ſcias, inquit, an ira habeat in ſe generoſi aliquid, liberas videbis gentes, quæ iracundiſſimæ ſunt, ut Germanos, & Scythas. Quod evenit, quia fortiora, ſolidaque natura ingenia, antequam diſciplina molliantur, prona in iram ſunt. Quædam non niſi melioribus innaſcuntur ingeniis: ſicut valida arbuſta, & læta, quamvis neglecta; tellus creat & alia fœcundi ſoli ſylva eſt. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue, & exile capiunt ignea, & fervida: ſed imperfectus ille vigor eſt, ut omnibus, quæ ſine arte, ipſius tantum naturæ bono exurgunt: ſed niſi cito domita ſunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ, temeritatique conſueſcunt. Quid? non mitioribus animis vitia leviora conjuncta ſunt? ut miſericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi ſæpe bonam indolem in malis quoque tuis oſtendam, ſed non ideo vitia non ſunt, ſi naturæ melioris indicia ſunt. Deinde omnes iſtæ feritate liberæ gentes, leonum, luporumque ritu, ut ſervire non poſſunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, ſed feri, & intractabilis habent. Nemo autem regere poteſt, niſi qui & regi.

CAP. XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo utuntur. In frigora, ſeptentrionemque vergentibus immanſueta ingenia ſunt, ut ait Poeta,

.... *Suoque ſimillima cœlo.*

Ani-

Animalia, inquit, generoſiſſima habentur, quibus multum ineſt iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione eſt impetus, homini pro impetu ratio eſt. Sed nec illis quidem omnibus idem prodeſt. Iracundia leones adjuvat, pavor cervos: accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum eſt, optima animalia eſſe iracundiſſima? Feras ne putem, quibus ex raptu alimenta ſunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudaverim boum, & equorum frænos ſequentium. Quid autem eſt, cur hominem ad tam infelicia exempla revoces, cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, ut ſolus imitetur, ſolus intelligit? Simpliciſſimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim, & verſutis comparantur, & ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt, quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos. Stultis, luxurioſis, nepotibuſque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior eſt. Imo imitatus iratum. Nam & hiſtriones in pronunciando non irati populum movent, ſed iratum bene agentes: & apud judices itaque, & in concione, & ubicumque alieni animi ad noſtrum arbitrium agendi ſunt, modo iram, modo metum, modo miſericordiam, ut aliis incutiamus, ipſi ſimulabimus, & ſæpe id, quod veri affectus non effeciſſent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus eſt, qui ira caret. Verum eſt, ſi nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet eſſe, nec prædam, nec miſericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, hujus nimis durus eſt. Temperatus ſit ſapiens, & ad res fortius agendas non iram, ſed vim adhibeat.

CAP. XVIII. Quoniam, quæ de ira quærun-

runtur, tractavimus, accedamus ad remedia ejus. Duo autem, ut opinor, ſunt, ſcilicet, ne incidamus in iram; & ne in ira peccemus. Ut in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de reſtituenda, præcepta ſunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compeſcere, ut vincamus. Quædam ad univerſam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in ſequentia tempora dividentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam deſiderat. Facile eſt enim teneros adhuc animos componere. Difficulter reciduntur vitia, quæ nobiſcum creverunt. Opportuniſſima ad iracundiam fervidi animi natura eſt. Nam cum elementa ſint quatuor, ignis, aqua, aer, & terra, poteſtates pares his ſunt, frigida, fervida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit. Inde quaſdam humidas vocamus, aridaſque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium, & hominum diſcrimina ſunt.

CAP. XIX. Refert quantum quiſque humidi in ſe, calidique contineat. Cujus in illo elementi portio prævalebit, inde mores erunt. Iracundos fervida animi natura faciet. Eſt enim actuoſus, & pertinax ignis. Frigida mixtura frigidos facit. Pigrum eſt enim, contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex noſtris, iram in pectore moveri efferveſcente circa cor ſanguine. Cauſa, cur hic potiſſimum aſſignetur iræ locus, non alia eſt, quam quod in toto corpore calidiſſimum pectus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorum paulatim creſcit ira, quia non eſt paratus illis calor, ſed motu acquiritur. Itaque puerorum, fœminarumque iræ acres magis, quam graves ſunt, levioreſque, dum incipiunt. Siccis ætatibus vehemens,

robuſtaque ira eſt, ſed ſine incremento, non multum ſibi adjiciens, quia inclinatum calorem frigus inſequitur. Senes difficiles, & queruli ſunt, ut ægri, & convaleſcentes, & quorum aut laſſitudine, aut detractione ſanguinis exhauſtus eſt calor. In eadem cauſa ſunt ſiti, fameque rabidi, & quibus exangue corpus eſt, maligneque alitur, & deficit. Vinum incendit iram, quia calorem auget pro cujuſque natura.

CAP. XX. Quidam ebrii efferveſcunt, quidam ſicci. Neque ulla alia cauſa eſt, cur iracundiſſimi ſint flavi, rubenteſque, quibus talis natura color eſt, qualis fieri cæteris intra iram ſolet. Mobilis enim illis, agitatuſque ſanguis eſt. Sed quemadmodum natura quoſdam proclives in iram facit, ita multæ incidunt cauſæ, quæ idem poſſint, quod natura. Alios morbus, aut injuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua pervigilia, nocteſque ſollicitæ, & deſideria, amoreſque: & quicquid aliud aut corpori nocuit, aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed iſta omnia initia, cauſæque ſunt, plurimumque poteſt conſuetudo, quæ ſi gravis eſt, vitium alit. Naturam quidem mutare difficile eſt, nec licet ſemel mixta naſcentium elementa convertere. Sed in hoc noſcere profuit, ut calentibus ingeniis ſubtrahatur vinum, quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi ſunt. Diſtendentur enim corpora, & animi cum corpore tumeſcent. Labor illos citra laſſitudinem exerceat, ut minuatur, non ut conſumatur calor, nimiuſque ille fervor deſpumet. Luſus quoque proderunt. Modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, ſiccioribus, & frigidis non eſt ab ira periculum, ſed majora vitia metuenda ſunt, pavor, difficultas, & deſperatio, & ſuſpiciones.

CAP. XXI. Mollienda itaque, fovendaque talia

talia ingenia, & in lætitiam evocanda ſunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra triſtitiam remediis utendum eſt, nec diſſimilibus tantũ iſta, ſed contrariis curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increverit. Plurimum, inquam, proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui. Difficile autem regimen eſt: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obſervatione res indiget. Utrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur. Facile autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentia ſpiritus, ſervitute comminuitur. aſſurgit, ſi laudatur, & in ſpem ſui bonam adducitur: ſed eadem iſta inſolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter utrumque regendus eſt, ut modo frænis utamur, modo ſtimulis: nihil humile, nihil ſervile patiatur. Numquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter; nec proſit rogaſſe. potius cauſſæ ſuæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promiſſis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec iraſci. demus operam, ut familiaris ſit his, cum quibus contendere ſolet: ut in certamine aſſueſcat non nocere velle, ſed vincere. Quoties ſuperaverit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non geſtire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in deſidiam vero otiumque non reſolvemus, & procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis & blanda. Ideo unicis quo plus indulgetur, pupilliſque quo plus licet, corruptior animus eſt. Non reſiſtet offenſis, cui nihil unquam negatum eſt, cui lacrymas ſolicita ſemper mater abſterſit, cui de pædagogo ſatisfactum eſt. Non vides, ut majorem quamque fortunam

major ira comitetur? In divitibus nobilibuſque & magiſtratibus præcipue apparet, cum quicquid leve & inane in animo erat, ſecunda ſe aura ſuſtulit. Felicitas iracundiam nutrit, ubi aures ſuperbas aſſentatorum turba circumſtetit. Tibi enim ille reſpondeat: Non pro faſtigio te tuo metiris: ipſe te projicis: & alia, quibus vix ſanæ, & ab initio bene fundatæ mentes reſtiterint. Longe itaque ab aſſentatione pueritia removenda eſt. Audiat verum, & timeat: interim vereatur: ſemper majoribus aſſurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto efferatur: & divitias parentum in conſpectu habeat, non in uſu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogoſque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum eſt, & in eorum ſimilitudinem creſcit, nutricum & pædagogorum retulere mox in adoleſcentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus ſit, quam Platonem. Tenuis ante omnia ſit victus, & non pretioſa veſtis, & ſimilis cultus cum æqualibus. Non iraſcetur aliquem ſibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos noſtros pertinent. In nobis ſiquidem ſors naſcendi & educatio nec vitii locum, nec jam præcepti habet: ſequentia ordinanda ſunt. Contra primas itaque cauſſas pugnare debemus. Cauſſa autem iracundiæ, opinio injuriæ eſt: cui non facile credendum eſt, nec apertis quidem manifeſtiſque ſtatim accedendum. Quædam enim falſa veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium

ſuſpe-

ſuſpectum notumque nobis ſit: quod quæ inviti audimus, libenter credimus: & antequam judicemus, iraſcimur.

CAP. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, ſed ſuſpicionibus impellimur, & ex vultu riſuque alieno pejora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſſa abſentis, & in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim pœna dilata exigi, non poteſt exacta revocari. Notus eſt ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus,& ab Hippia tortus, ut conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni nominavit, quibus quam maxime caram ſalutem ejus ſciebat. Et cum ille ſingulos, ut nominati erant, occidi juſſiſſet, interrogavit, Ecquis ſupereſſet? Tu, inquit, ſolus: neminem enim alium, cui carus eſſes, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto animoſius Alexander: qui cum legiſſet Epiſtolam matris, qua admonebatur, ut a veneno Philippi medici caveret, acceptam potionem non deterritus bibit? Plus ſibi de amico ſuo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui victoria civili clementiſſime uſus eſt. cum ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompejum miſſarum ab iis, qui videbantur aut in adverſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamvis enim moderate ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putavit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit. ſæpe ne audiendum quidem eſt: quoniam in quibuſdam rebus ſatius eſt decipi, quam diffidere.

CAP.

CAP. XXIV. Tollenda ex animo ſuſpicio & conjectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parum humane ſalutavit, ille oſculo meo non adhæſit, ille inchoatum ſermonem cito abrupit, ille ad cœnam non vocavit, illius vultus averſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argumentatio: ſimplicitate opus eſt, & benigna rerum æſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus: & quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, objurgemus credulitatem. Hæc enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facile credendi.

CAP. XXV. Inde & illud ſequitur, ut minimis ſordidiſque rebus non exacerbemur. Parum agilis eſt puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut menſa negligentius poſita. Ad iſta concitari, inſania eſt. æger, & infelicis valetudinis eſt, quem levis aura contraxit: affecti oculi, quos candida veſtis obturbat: diſſolutus deliciis, cujus latus alieno labore condoluit. Mindyridem ajunt fuiſſe ex Sybaritarum civitate: qui cum vidiſſet fodientem, & altius raſtrum allevantem, laſſum ſe fieri queſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere. idem ſæpius queſtus eſt, quod foliis roſæ duplicatis incubuiſſet. Ubi animum ſimul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur tuſſis alicujus, aut ſternutamentum, aut muſca parum curioſe fugata, nos in rabiem agat, aut verſus calix, aut clavis negligentis ſervi manibus elapſa? Feret iſte æquo animo civile convitium, & ingeſta in concione curiave maledicta, cujus aures tracti ſubſellii ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, & æſtivæ expeditionis ſitim, qui puero male diluenti nivem iraſcitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis ira-

racundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens: dure tractandus animus eſt, ut ictum non ſentiat, niſi gravem. Iraſcimur aut his, a quibus nec accipere injuriam potuimus, aut his a quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam ſine ſenſu ſunt: ut librum, quem minutioribus literis ſcriptum ſæpe projecimus, & mendoſum laceravimus: ut veſtimenta, quæ, quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quam ſtultum eſt: quæ iram noſtram nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, ſæpe antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes juſtas afferent. Alius non potuit melius facere, quam fecit; nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, ut te offenderet, fecit. Ad ultimum, quid eſt dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui ut his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic & mutis animalibus: quia nulla eſt injuria, niſi a conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, ut ferrum aut lapis: injuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, ubi equi iidem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam judicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quædam quibuſdam ſubjectiora ſint.

CAP. XXVII. Atqui ut his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multum a puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata apud æquum judicem pro innocentia habent imprudentiam. Quædam ſunt, quæ nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam & ſalutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis & placida eſt; tam longe remota ab aliena injuria, quam a ſua. Dementes itaque & ignari veri-

ritatis, illis imputant ſævitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quæ nobis nocent proſuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim non cauſſa mundo ſumus, hiemem æſtatemque referendi. ſuas iſta leges habent, quibus divina exercentur. nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tanta moveantur. nihil ergo horum in noſtram injuriam ſit: imo contra, nihil non ad ſalutem. Quædam eſſe diximus, quæ nocere non poſſunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magiſtratus, parenteſque, & præceptores, & judices: quorum caſtigatio ſic accipienda eſt, quomodo ſcalpellum & abſtinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti ſumus pœna? Succurrat non tantum quid patiamur, ſed quid fecerimus: in conſilium de vita noſtra mittamur. Si verum ipſi dicere nobis voluerimus, pluris litem noſtram æſtimabimus. Si volumus æqui omnium rerum judices eſſe, hoc primum nobis ſuadeamus, neminem noſtrum eſſe ſine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccavi, nihil feci: imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos caſtigatos: cum illo ipſo tempore peccemus, quo adjicimus malefactis arrogantiam, & contumaciam. Quis eſt iſte, qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem? Ut hoc ita ſit, quam anguſta innocentia eſt, ad legem bonum eſſe? quanto latius officiorum patet, quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, juſtitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas ſunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctiſſimam innocentiæ formulam præſtare nos poſſumus. Alia fecimus, alia cogitavimus, alia optavimus, aliis favimus: in quibuſdam innocentes ſumus, quia non ſucceſſit. Hoc cogitantes, æquiores ſimus delinquen-

quen-

quentibus, cedamus objurgantibus: utique nobis ne iraſcamur, (cui enim non, ſi nobis quoque?) minime diis. Non enim illorum, ſed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloreſque incurrunt. Utique aliqua fugiendum eſt, domicilium putre ſortitis. Dicetur aliquis male de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere injuriam, ſed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes ſcienteſque faciunt, ex injuria noſtra non ipſam injuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non ut nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quiſquis ad ſe retulerit, quoties ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quam multis officiis ſuis fortuna ſpeciem injuriæ induerit, quam multos poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci: utique ſi ſibi tacitus ad ſingula, quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipſe commiſi. Sed ubi tam æquum judicem invenies? Is qui nullius non uxorem concupiſcit, & ſatis juſtam cauſſam putat amandi, quod aliena eſt, idem uxorem ſuam aſpici non vult: & fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: & mendacia perſequitur, ipſe perjurus, & litem ſibi inferri ægerrime calumniator patitur. Pudicitiam ſervulorum ſuorum attentari non vult, qui non peperit ſuæ. Aliena vitia in oculis habemus: a tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiva filii convivia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negavit: & homicidæ tyrannus iraſcitur, & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores

res reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos. Nunquid & ipſi aliquid tale commiſimus? Nunquid ſic erravimus? Expeditne nobis iſta damnari? Maximum remedium eſt iræ, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoſcat, ſed ut judicet. deſinet, ſi expectat. nec univerſam illam tentaveris tollere. graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renunciantur nobis, alia ipſi audimus aut videmus. His quæ narrata ſunt, non debemus cito credere. Multi ementiuntur, ut decipiant: multi, quia decepti ſunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit injuriam, ut videatur doluiſſe factam: eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, ut ex longinquo tutoque ſpeculetur, quos colliſit. De parvula ſumma judicaturo tibi res ſine teſte non probaretur: teſtis ſine jurejurando non valeret: utrique parti dares advocationem, dares tempus, nec ſemel audires. magis enim veritas elucet, quo ſæpius ad manum venit. amicum condemnas de præſentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accuſatorem ſuum noſſe liceat, aut crimen, iraſceris? Jam enim, jam quid utrinque diceretur, audiſti. Hic ipſe qui ad te detulit, deſinet dicere, ſi probare debuerit. Non eſt, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore & inſtigat, & ipſe ſe certamini & pugnæ ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam non vult, pene non dicit. Quid eſt iniquius, quam ſecreto credere, palam iraſci?

CAP. XXX. Quorundam ipſi teſtes ſumus: In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer eſt? ætati donetur:

tur: neſcit, an peccet. Pater eſt? aut tantum profuit, ut illi etiam injuriæ jus ſit: aut fortaſſis ipſum hoc meritum ejus eſt, quo offendimur. Mulier eſt? errat. Juſſus eſt? neceſſitati quis, niſi iniquus, ſuccenſet. Læſus eſt? non eſt injuria, pati quod prior feceris. Judex eſt? plus illius credas ſententiæ, quam tuæ. Rex eſt? ſi nocentem punit, cede juſtitiæ: ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? levius tranſiliet ſuſtinentem. Deus eſt? tam perdis operam cum illi iraſceris, quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt, qui injuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & jam ſibi dedit, qui peccavit. Duo ſunt, ut dixi, quæ iracundiam concitant. Primum, ſi injuriam videmur accepiſſe: de hoc ſatis dictum eſt. Deinde, ſi inique accepiſſe: de hoc dicendum eſt. Iniqua quædam judicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non ſperaverint. Indigna putamus, quæ inopinata ſunt. Itaque maxime commovent, quæ contra ſpem, expectationemque evenerunt. Nec aliud eſt, quare in domeſticis minima offendant, in amicis injuriam, vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos injuriæ movent? quia non expectavimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor noſtri nimius. inviolatos nos etiam inimicis judicamus eſſe debere. Regis quiſque intra ſe animum habet, ut licentiam ſibi dari velit, in ſe nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut inſolentia iracundos facit. Ignorantia: Quid enim mirum eſt, malos mala facinora edere? Quid novi eſt, ſi inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, ſervus peccat? Turpiſſimam aje-

ajebat Fabius Imperatori excuſationem eſſe, Non putavi: ego turpiſſimam homini puto. Omnia puta, expecta, etiam in bonis moribus aliquid exiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus unius judicabis, de publicis cogita. ubi maxime gaudebis, maxime metues: ubi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed quieſcunt. ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nunquam ita totos ſinus explicuit ſecurus, ut non expedita ad contrahendum armamenta diſponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam eſſe & execrabilem vim nocendi, & alieniſſimam homini, cujus beneficio etiam ſæva manſueſcunt. Aſpice elephantorum jugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac fœminis perſultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula ſinuſque innoxio lapſu dracones, & intra domum urſorum Leonumque ora placida tractantibus, adulanteſque dominum feras: pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: ergo civi quoque. nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi univerſum venerabile eſt: ergo & homo homini. nam hic in majore tibi urbe civis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari, totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus; ſalva autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas quidem & natrices, & ſi qua morſu aut ictu nocent, effugeremus, ſi ut reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere, ne nobis aliiſve periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccavit; ſed ne peccet: nec unquam ad præteritum, ſed ad futurum pœna referetur. non

enim

enim iraſcitur, ſed cavet. Nam ſi puniendus eſt, cuicunque pravum maleficumque ingenium eſt, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce eſt, dolorem reddere. Minime. non enim ut in beneficiis honeſtum eſt merita meritis repenſare, ita injurias injuriis. illic vinci turpe eſt: hic vincere. Inhumanum verbum eſt, & quidem pro juſto receptum, Ultio: & a contumelia non differt niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excuſatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens. quis enim illi ſciens faceret injuriam? poſtea ſatisfacienti Cato, Non memini, inquit, percuſſum me. Melius putavit, non agnoſcere, quam vindicare. Nihil, inquis, poſt tantam petulantiam mali factum eſt? Imo multum boni. cœpit Catonem noſſe. Magni animi eſt, injurias deſpicere: ultionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur ultio. Multi leves injurias altius ſibi demiſere, dum vindicant: ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum ſecurus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, ſi vindicaverimus injuriam. Si tanquam ad remedium venimus, ſine ira veniamus: non quaſi dulce ſit vindicari, ſed quaſi utile. Sæpe autem ſatius fuit diſſimulare, quam ulciſci.

CAP. XXXIII. Potentiorum injuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ ſunt. Facient iterum, ſi ſe feciſſe crediderint. Hoc habent peſſimum animi magna fortuna inſolentes, quos læſerunt & oderunt. Notiſſima vox eſt ejus, qui in cultu regum conſenuerat. cum illum quidam interrogaret, Quomodo rariſſimam rem in aula conſecutus eſſet, ſenectutem? Injurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeo in-

juriam vindicare non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Cæſar Paſtoris ſplendidi equitis Romani filium cum in cuſtodia habuiſſet, munditiis ejus & cultioribus capillis offenſus, rogante patre, ut ſalutem ſibi filii concederet, quaſi de ſupplicio ejus admonitus, duci protinus juſſit. Ne tamen omnia inhumane faceret adverſum patrem, ad cœnam illum invitavit eo die. venit Paſtor, nihil vultu exprobrante. Propinavit illi Cæſar heminam: & poſuit illi cuſtodem. perduravit miſer, non aliter quam ſi filii ſanguinem biberet. Unguentum & coronas miſit, & obſervare juſſit an ſumeret. ſumpſit eo die, quo filium extulerat, imo quo non extulerat. Jacebat conviva centeſimus, & potiones vix honeſtas natalibus liberorum podagricus ſenex hauriebat: cum interim non lacrymas emiſit, nec dolorem aliquo ſigno erumpere paſſus eſt. Cœnavit, tanquam pro filio exoraſſet. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non diſſimulavit iram, & Regis genua complexus eſt? funeſtam perfuſamque cruore filii manum ad os ſuum retulit, & cœnavit, ſed tamen ſine unguento, ſine coronis: & illum hoſtis ſæviſſimus multis ſolatiis, ut cibum caperet, hortatus eſt, non ut pocula ingentia, ſuper caput poſito cuſtode, ſiccaret. Contempſiſſet Paſtorem, ſi ſibi timuiſſet: nunc iram compeſcuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret a convivio ad oſſa filii legenda diſcedere. Ne hoc quidem permiſit. benignus interim & comis adoleſcens propinationibus ſenem crebris, ut cura leniretur, laceſſebat: contra ille ſe lætum, & oblitum quid eo eſſet actum die, præſtitit. Perierat alter filius, ſi carnifici conviva non placuiſſet.

CAP. XXXIV. Ergo ira abſtinendum eſt, ſive par eſt qui laceſſendus eſt, ſive

ſu-

ſuperior, ſive inferior. Nam cum pare contendere anceps eſt: cum ſuperiore, furioſum: cum inferiore, ſordidum. Puſilli hominis & miſeri eſt, repetere mordentem. mures & formicæ, ſi manum admoveris, ora convertunt. imbecillia ſe lædi putant, ſi tanguntur. Faciet nos mitiores, ſi cogitaverimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui iraſcimur, & meritis offenſa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura ſit clementiæ fama, & quam multos venia amicos utiles fecerit. Ne iraſcamur inimicorum & hoſtium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla eſt, quod a republica liberos proſcriptorum ſubmovit. Nihil eſt iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoſcendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles eſſe. Quam ſæpe veniam qui negavit, petit? quam ſæpe pedibus ejus advolutus eſt, quem a ſuis repulit? Quid eſt glorioſius, quam iram amicitia mutare? Quos Populus Rom. fideliores habet ſocios, quam quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris providentia victos permiſcuiſſet victoribus? Iraſcetur aliquis? tu contra beneficiis provoca. Cadit ſtatim ſimultas, ab altera parte deſerta. niſi par non pugnat. Si utrinque certabitur, ille eſt melior, qui prior pedem retulit: victus eſt, qui vicit. Percuſſit te? recede. referiendo enim & occaſionem ſæpius feriendi dabis, & excuſationem. non poteris revelli, cum voles. Nunquid velit quiſquam tam graviter hoſtem ferire, ut relinquat manum in vulnere, & ſe ab ictu revocare non poſſit? atqui tale ira telum eſt; vix retrahitur.

CAP. XXXV. Arma nobis expedita proſpicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graves,

magis, furioſos & irrevocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ ubi juſſa eſt, veſtigium ſiſtit, nec ultra deſtinata procurrit, & quæ flecti, & a curſu ad gradum reduci poteſt. Ægros ſcimus nervos eſſe, ubi invitis nobis moventur. ſenex, aut infirmi corporis eſt, qui cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimoſque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen æque profuit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non eſt ullius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdavit, torvos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & ſive amictus illius compoſitus ſit ad legem, attrahet veſtem, omnemque curam ſui effundet. Si capillorum natura vel arte jacentium non informis eſt habitus; cum animo inhorreſcunt, tumeſcunt venæ, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas eſſe animum, cujus extra imago tam fœda eſt? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus; qualia poetæ inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamque in populos dividendam, pacemque lacerandam teterrimæ inferum exeunt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituque & gemitu & ſtridore, & ſi qua his inviſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu utraque quatientem. neque enim illi tegere ſe, cura eſt. torvam, cruentamque, & cicatricoſam, & verberibus ſuis lividam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtan-

ſtantem, fugantemque, & omnium odio laborantem, ſui maxime: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cœlum ruere cupientem, infeſtam pariter, inviſamque. Vel, ſi videtur, ſit qualis apud vates noſtros eſt,

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla:

aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

CAP. XXXVI. Quibuſdam, ut ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum. perturbavit illos tanta mutatio ſui: velut in rem præſentem adducti non agnoverunt ſe, & quantulum ex vera deformitate imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? animus ſi oſtendi, & ſi in ulla materia perlucere poſſet, intuentes nos confunderet, ater maculoſuſque, æſtuans, & diſtortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas ejus eſt per oſſa carneſque, & tot impedimenta effluentis: quid ſi nudus oſtenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad ſpeculum venerat, ut ſe mutaret, jam mutaverat. Iratis quidem nulla eſt formoſior effigies, quam atrox & horrida, qualeſque eſſe, etiam videri volunt. Magis illud videndum eſt, quam multis ira per ſe nocuerit. Alii nimio fervore rupere venas, & ſanguinem ſupra vires elatus clamor egeſſit, & luminum ſuffudit aciem in oculos vehementius humor egeſtus, & in morbos ægri recidere. nulla celerior ad inſaniam via eſt. Multi itaque continuaverunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Ajacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egeſtatem ſibi, ruinam domui imprecantur: & iraſci ſe negant, non minus quam inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, vitandique cariſſimis: legum, niſi qua nocent,

cent, immemores, ad minima mobiles. non ſermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exſuperans vitia. Alia paulatim intrant: repentina & univerſa vis hujus eſt. omnes denique alios affectus ſibi ſubjicit: amorem ardentiſſimum vincit. Tranſfoderunt itaque amata corpora, & in eorum, quos occiderant, jacuere complexibus. Avaritiam duriſſimum malum, minimumque flexibile ira calcavit, adacta opes ſuas ſpargere, & domui, rebuſque in unum collatis injicere ignem. Quid? non ambitioſus magno æſtimata projecit inſignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

L. ANNÆI SENECÆ

DE IRA, LIB. III.

Argumentum, & Ordo.

Exſequitur alteram partem Remedii, priore medio libro poſitam, ſed dilatam: Ne in ira peccemus; id eſt, refrænemus eam, & cohibeamus. Id varie fit: ſed ſemper, ſtatimque faciendum in Affectu præcipiti, & incitato. Quem Ariſtoteles excuſat: ſed ipſe eum accuſat, & fœditatem iterum iræ oſtendit. Hæc ad Cap. uſque IV. *Tum partitur, tria ſe dicturum: primum, Quemadmodum non iraſcamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertio, Quemadmodum alium iraſcentem ſiſtamus, placemuſque. Hæc, etſi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrime, & utiliſſime ad*

finem

finem libri exſequitur, & aurea, ſive æthерea habebis monita, & dicta.

CAPUT I.

QUod maxime deſideraſti, Novate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus ejus inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum eſt, ubi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omnique impedimento exaſperatur & creſcit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat: utrumne verberanda & agenda retro ſit, an cedere ei debeamus, dum tempeſtas prima deſævit, ne remedia ipſa ſecum ferat: conſilium pro moribus cujuſque capiendum erit. Quoſdam enim preces vincunt: quidam inſultant, inſtantque ſubmiſſis. Quoſdam terrendo placabimus: alios objurgatio, alios confeſſio, alios pudor cœpto dejecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod noviſſime deſcendendum eſt. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius poſſunt: hujus incitata, & ſe ipſã rapiens violentia, non paulatim procedit, ſed dum incipit, tota eſt. Nec aliorum more vitiorum ſolicitat animos, ſed abducit; & impotentes ſui, cupidoſque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quæ deſtinavit, ſed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam ſi reſiſtere contra affectus ſuos non licet, at certe affectibus ipſis licet ſtare: hæc non ſecus quam fulmina procellæque, & ſi qua alia irrevocabilia ſunt, quia non eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis tendit. Alia vitia a ratione, hæc a ſanitate deſciſcit. alia acceſſus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira dejectus animorum eſt. Nulla itaque res urget magis

attonita, & in vires ſuas prona; & ſive ſucceſſit, ſuperba, ſive fruſtratur, inſana; ne repulſa quidem in tædium acta, ubi adverſarium fortuna ſubduxit, in ſeipſam morſus ſuos vertit: nec refert, quantum ſit, ex quo ſurrexit. Ex leviſſimis enim in maxima evadit.

CAP. II. Nullam tranſit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egeſtatis non novere luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ ſunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos, agreſtis vita eſt, circumſcriptio ignota eſt, & fraus; & quodcunque in foro malum naſcitur: nulla gens eſt, quam non ira inſtiget, tam inter Grajos quam barbaros potens: non minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus jura diſtinguit modus virium. Denique cætera ſingulos corripiunt: hic unus affectus eſt, qui interdum publice concipitur. Nunquam univerſus populus unius fœminæ amore flagravit: nec in pecuniam aut lucrum tota civitas ſpem ſuam miſit. ambitio viritim ſingulos occupat: impotentia non eſt malum publicum: ſæpe in iram uno agmine itum eſt. viri, fœminæ, ſenes, pueri, principes, vulguſque conſenſere: & tota multitudo pauciſſimis verbis concitata ipſum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus igneſque diſcurſum eſt, & indicta finitimis bella, aut geſta cum civibus. Totæ cum ſtirpe omni crematæ domus: & modo eloquio favorabilis habitus, in medio honores iram ſuæ concionis excepit. in Imperatorem ſuum legiones pila torſerunt. Diſſedit plebs tota cum patribus: publicum conſilium, ſenatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, ſubitos iræ ſuæ duces legit: ac per tecta urbis, nobiles conſectatus viros, ſupplicium manu ſumpſit. Violavit legationes rupto jure gentium, rabieſ-

bieſque infanda civitatem tulit: nec datum tempus, quo reſideret tumor publicus: ſed deductæ protinus claſſes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, ſine auſpiciis, populus ductu iræ ſuæ egreſſus, fortuita raptaque pro armis geſſit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus eſt. cum mobiles animos ſpecies injuriæ perculit, aguntur ſtatim: & qua dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompoſiti, interriti, incauti, pericula appetentes ſua: gaudent feriri, & inſtare ferro, & tela corpore urgere, & per ſuum vulnus exire. Non eſt, inquis, dubium, quin magna iſta & peſtifera ſit vis: ideo quemadmodum ſanari debeat, monſtra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor iræ, & vetat illam nobis exſecari. Calcar ait eſſe virtutis: hac erepta, inermem animum, & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Neceſſarium eſt itaque fœditatem ejus ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monſtri ſit homo in hominem furens: quantoque impetu ruat, non ſine pernicie ſua perniciosſus. & ea deprimens, quæ mergi niſi cum mergente non poſſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, & furenti malo ſervit? nec mandat ultionem ſuam, ſed ipſe ejus exactor, animo ſimul ac manu ſævit, cariſſimorum, eorumque quos mox amiſſos fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adjutorem comitemque dat, conſilia, ſine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ ſiniſtræque ſunt vires, & in malum ſuum validæ, in quas ægrum morbus & acceſſio erexit. Non eſt ergo, quod me putes tempus in ſupervacuis conſumere, quod iram, quaſi dubiæ apud ho-

mines opinionis ſit, infamem: cum aliquis ſit, & quidem de illuſtribus philoſophis, qui illi indicat operas, & tanquam utilem ac ſpiritus ſubminiſtrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum eſt, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, oſtendenda eſt rabies ejus effrænata & attonita: apparatuſque illi reddendus eſt ſuus, eculei, & fidiculæ, & ergaſtula, & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadavera quoque trahens uncus, variæ vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium caveæ. Inter hæc inſtrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum ſtridens, omnibus per quæ furit tetrior.

CAP. IV. Ut de ceteris dubium ſit, nulli certe affectui pejor eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubito retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exſilientibus, nunc in uno obtutu defixis & hærentibus. Adjice dentium inter ſe arietatorum, & aliquem eſſe cupientium, non alium ſonum, quam eſt apris, tela ſua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cum ſe ipſæ manus frangunt, & pulſatum ſæpius pectus, anhelitus crebros, tractoſque altius gemitus, & inſtabile corpus, incerta verba ſubitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compreſſa, & dirum quiddam exſibilantia. Ferarum, mehercules, ſive illas fames exagitat, ſive infixum viſceribus ferrum, minus tetra facies eſt, etiam cum venatorem ſuum ſemianimes morſu ultimo petunt, quam hominis ira flagrantis. Age, ſi exaudire voces ac minas

vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nonne revocare ſe quiſque ab ira volet, cum intellexerit illam a ſuo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in ſumma potentia exercent, & argumentum virium exiſtimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam ultionem, quam non ſit potens, imo nec liber quidem dici poſſit, ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quiſque ſit, ut ipſe ſe circumſpiciat, alia animi mala ad peſſimos quoſque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia ſanis, irrepere? adeo ut quidam ſimplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quiſque huic obnoxius.

CAP. V. Quorſus, inquis, hoc pertinet? Ut nemo ſe judicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura, & placidos in ſævitiam ac violentiam evocet. Quemadmodum adverſus peſtilentiam nihil prodeſt firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiſcue enim imbecilla robuſtaque invadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum eſt, quam compoſitis & remiſſis, quibus eo turpior ac periculoſior eſt; quo plus in illis mutat. Sed cum primum ſit, non iraſci; ſecundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur; noviſſime, quemadmodum iraſcentem retineamus placemuſque, & ad ſanitatem ruducamus. Ne iraſcamur, præſtabimus, ſi omnia vitia iræ nobis ſubinde propoſuerimus, & illam bene æſtimaverimus: Accuſanda eſt apud nos, damnanda: perſcrutanda ejus mala, & in medium protrahenda ſunt: ut qualis ſit appareat, comparanda cum peſſimis eſt. Avaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior utatur: ira impendit: paucis gratuita eſt. Iracundus dominus quoſ-

dam

dam in fugam ſervos egit, quoſdam in mortem: quanto plus iraſcendo, quam id erat propter quod iraſcebatur, amiſit? Ira patri luctum, marito divortium attulit, magiſtratui odium, candidato repulſam. Pejor eſt etiam quam luxuria: quoniam illa ſua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & invidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere: illæ fortuitis malis delectantur, hæc non poteſt expectare fortunam, nocere ei quem odit, non noceri vult. Nil eſt ſimultatibus gravius: has ira conciliat: nihil eſt bello funeſtius, in hoc potentium ira prorumpit. cæterum etiam illa plebeja ira & privata, inerme, & ſine viribus bellum eſt. Præterea ira, ut ſeponamus quæ mox ſecutura ſunt damna, inſidias, perpetuam ex certaminibus mutuis ſolicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium, illa prodeſſe jubet, hæc nocere. Adjice, quod cum indignatio ejus a nimio ſui ſuſpectu veniat, & animoſa videatur, puſilla eſt & anguſta: nemo enim non eo, a quo ſe contemptum judicat, minor eſt. At ille ingens animus, & verus æſtimator ſui, non vindicat injuriam, quia non ſentit. Ut tela a duro reſiliunt, & cum dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum injuria ad ſenſum ſui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius eſt, velut nulli penetrabilem telo, omnes injurias contumeliaſque reſpuere? Ultio, doloris confeſſio eſt. non eſt magnus animus, quem incurvat injuria. Aut potentior te, aut imbecillior læſit. ſi imbecillior, parce illi: ſi potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum eſt argumentum magnitudinis certius quam nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. Pars ſuperior mundi & ordinatior, ac propinqua ſideribus nec in nu-

nubem cogitur, nec in tempeſtatem impellitur, nec verſatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo ſublimis animus, quietus ſemper, & in ſtatione tranquilla collocatus, intra ſe premens quibus ira contrahitur, modeſtus & venerabilis eſt & compoſitus: quorum nihil invenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens non primam rejecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in ſe verecundi habuit, abjecit? cui officiorum numerus aut ordo conſtitit incitato? quis linguæ temperavit? quis ullam partem corporis tenuit? quis ſe regere potuit? In immenſum proderit nobis illud Democriti ſalutare præceptum, quo monſtratur tranquillitas, ſi neque privatim, neque publice multa, aut majora viribus noſtris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa diſcurrenti negotia dies tranſit, ut non aut ex homine, aut ex re offenſa naſcatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurſitandum eſt, & alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi: ita in hoc vitæ actu diſſipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius ſpem noſtram fefellit, alius diſtulit, alius intercepit: non ex deſtinato propoſita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita eſt, ut multa tentanti ubique reſpondeat. Sequitur ergo, ut is, cui contra quam propoſuerat, aliqua ceſſerunt, impatiens hominum rerumque ſit: ex leviſſimis cauſſis iraſcatur, nunc perſonæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc ſibi. Itaque ut quietus poſſit eſſe animus, non eſt jactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, ſupraque vires appetitarum. Facile eſt, levia aptare cervicibus, & in hanc aut in illam partem tranſfer-

ferre ſine lapſu: at quæ alienis in nos manibus impoſita ægre ſuſtinemus, victi in proximos effundimus, & dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. Idem accidere in rebus civilibus ac domeſticis ſcias. negotia expedita & habilia ſequuntur actorem: ingentia, & ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facile; & ſi occupata ſunt, premunt atque adducunt adminiſtrantem, tenerique jam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita ſit ejus voluntas, qui non quæ facilia ſunt, aggreditur, ſed vult facilia eſſe, quæ aggreſſus eſt. Quotiens aliquid conaberis, te ſimul & ea quæ paras, quibuſque pararis, ipſe metire. Faciet enim te aſperum pœnitentia operis infecti. Hic intereſt, utrum quis fervidi ſit ingenii, an frigidi, atque humilis. generoſo repulſa iram exprimet, languido inertique triſtitiam. Ergo actiones noſtræ nec pravæ ſint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum ſpes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque ſucceſſiſſe miremur.

CAP. VIII. Demus operam, ne accipiamus injuriam, quam ferre neſcimus. Cum placidiſſimo & facillimo, & minime anxio moroſoque vivendum eſt. Sumuntur a converſantibus mores: & ut quædam in contactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus convictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque, & ſiliceum virum emolliit: avaritia in proximos virus ſuum tranſtulit. Eadem ex diverſo ratio virtutum eſt, ut omne quod ſecum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit utilis regio & ſalubrius cœlum, quam animis parum firmis in turba meliorum verſari. Quæ res quantum poſſit, intelliges, ſi videris feras quoque convictu noſtro manſueſcere: nulli que immani

ni beſtiæ vim ſuam permanere, ſi hominis contubernium diu paſſa eſt. Retunditur omnis aſperitas, paulatimque inter placida dediſcitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus vivit: ſed quod cauſſas iraſcendi non invenit, nec vitium ſuum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam ſciet. Qui ſunt, inquis, iſti? multi ex variis cauſſis idem facturi. Offendet te ſuperbus contemptu, dives contumelia, petulans injuria, lividus malignitate, pugnax contentione, ventoſus & mendax vanitate. non feres a ſuſpicioſo timeri, a pertinace vinci, a delicato faſtidiri. Elige ſimplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec evocent, & ferant. Magis adhuc proderunt ſubmiſſi & humani, & dulces, non tamen uſque in adulationem. nam iracundos nimia aſſentatio offendit. Erat certe amicus noſter, vir bonus, ſed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. Cælium oratorem fuiſſe iracundiſſimum conſtat. cum quo, ut ajunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens, ſed difficile erat illi in crapulam conjecto, rixam ejus cum quo edebat, effugere. Optimum judicavit, quicquid dixiſſet, ſequi, & ſecundas agere. Non tulit Cælius aſſentientem, ſed exclamavit: Dic aliquid contra, ut duo ſimus. Sed ille quoque, quod non iraſceretur iratus, cito ſine adverſario deſiit. Eligamus ergo vel hos potius, ſi conſcii nobis iracundiæ ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: ſed proderit, vitio ſuo intervallum, & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura blandientem feret: & nihil aſperum tetrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior & pugnacior e-

rit, in prima reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit ſeipſam contentio: demiſſos altius tenet. Facilius eſt ſe a certamine abſtinere, quam abducere.

CAP. IX. Studia quoque graviora iracundis omittenda ſunt, aut certe citra laſſitudinem exercenda: & animus non inter plura verſandus, ſed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & hiſtoria fabulis detineat: mollius delicatiuſque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta eſſe; ſicut quoſdam cantus blandimenta, quibus mens reſolvatur? Confuſis oculis proſunt virentia, & quibuſdam coloribus infirma acies acquieſcit, quorundam ſplendore præſtringitur: ſic mentes ægras ſtudia læta permulcent. Forum, advocationes, judicia fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium; æque cavere laſſitudinem corporis. conſumit enim, quicquid in nobis mite placidumque eſt, & acria concitat. Ideo quibus ſtomachus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas majoris negotij, bilem cibo temperant. quam maxime movet fatigatio: ſive quia calorem inedia compellit, & nocet ſanguini, curſumque ejus, venis laborantibus, ſiſtit, ſive quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certe ob eandem cauſſam iracundiores ſunt valetudine aut ætate feſſi. Fames quoque & ſitis, ex eiſdem cauſſis, vitanda eſt: exaſperat enim & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum eſt, A laſſo rixam quæri. Æque autem & ab eſuriente, & a ſitiente, & ab omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad levem tactum, deinde etiam ad ſuſpicionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus minimis offenditur. adeo ut quoſdam ſalutatio, epiſtola, oratio, & interrogatio in litem evocent.

cent. Nunquam ſine querela ægre tanguntur. Optimum eſt itaque, ad primum mali ſenſum mederi ſibi: tum verbis quoque ſuis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile eſt autem affectus ſuos, cum primum oriuntur, deprehendere. morbum ſigna præcurrunt. Quemadmodum tempeſtatis ac pluviæ ante ipſas notæ veniunt, ita iræ, amoris, omniumque iſtarum procellarum animos vexantium ſunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio ſolent corripi, jam adventare valetudinem intelligunt, ſi calor ſumma deſeruit, & incertum lumen, nervorumque trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur, caputque verſatur. Solitis itaque remediis incipientem caſum occupant, & odore guſtuque quicquid eſt quod alienat animos, repellitur; aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur; aut ſi parum medicina profecit, vitaverunt turbam, & ſine teſte ceciderunt. Proderit morbum ſuum noſſe, & vires ejus antequam ſpatientur, opprimere. Videamus quid ſit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ movent. hic vult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci. ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus. hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ; ille ſervos non putat dignos quibus iraſcatur; hic intra domum ſævus eſt, foris mitis. ille rogari, invidiam judicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos injuriæ tranſeant: ex quibus pleraſque non accipit, qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? ne ſis curioſus. Qui inquirit quid in ſe dictum ſit, qui malignos ſermones, etiamſi ſecreto habiti ſint, eruit, ſe

ipſe

ipſe inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, ut videantur injuriæ. Itaque alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donanda. Circumſcribenda multis modis ira eſt, pleraque in luſum jocumque vertantur. Socratem, ajunt, colapho percuſſum nihil amplius dixiſſe, quam Moleſtum eſſe, quod neſcirent homines, quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta ſit injuria refert, ſed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis ſit moderatio, cum ſciam tyrannorum quoque tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem ſibi ſævitiam repreſſiſſe. Piſiſtratum certe, Athenienſium tyrannum, memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem ejus ebrius conviva dixiſſet, nec deeſſent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces ſubderent; placido animo tuliſſe, & hoc irritantibus reſpondiſſe: Non magis illi ſe ſuccenſere, quam ſi quis obligatis oculis in ſe incurriſſet. Magna pars querelas manu fecit, aut falſa ſuſpicando, aut levia aggravando.

CAP. XII. Sæpe ad nos ira venit, ſæpius nos ad illam, quæ nunquam accerſenda eſt: etiam cum incidit, rejiciatur. Nemo dicit ſibi: Hoc propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui. Nemo animum facientis, ſed ipſum æſtimat factum. atqui ille intuendus eſt, an voluerit, an inciderit: coactus ſit, an deceptus: odium ſecutus ſit, an præmium: ſibi morem geſſerit, an manum alteri commodaverit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: ut ferre ac pati, aut humanum, aut humile ſit. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt cui iraſcimur. nunc facit iracundos iniqua noſtri æſtimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo ſe differt. atqui maximum remedium iræ dilatio eſt: ut primus ejus fervor relangueſcat, & caligo quæ premit mentem, aut reſidat,

ſidat, aut minus denſa ſit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies molliet: quædam ex toto evaneſcent. Si in hoc erit petita advocatio, apparebit jam judicium eſſe, non iram. Quicquid voles quale ſit ſcire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato a ſe tempus, cum ſervo ſuo iraſceretur, ſed ponere illum ſtatim tunicam, & præbere ſcapulas verberibus juſſit, ſua manu ipſe percuſſurus. Poſtquam intellexit iraſci ſe, ſicut ſuſtulerat manum, ſuſpenſam detinebat, & ſtabat percuſſuro ſimilis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte intervenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut ſtupens, geſtum illum ſæviturì deformem ſapienti viro ſervabat, oblitus jam ſervi: quia alium quem potius caſtigaret, invenerat. Itaque abſtulit ſibi in ſuos poteſtatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speuſippe ſervulum iſtum verberibus objurga: nam ego iraſcor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidiſſet. Iraſcor, inquit: plus faciam quam oportet: libentius faciam. non ſit iſte ſervus in ejus poteſtate, qui in ſua non eſt. Aliquis vult irato committi ultionem, cum Plato ſibi ipſe imperium abrogaverit? Nihil tibi liceat, dum iraſceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipſe. ſi iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna ejus obruamus: & illam, quantum fieri poteſt, occultam ſecretamque teneamus.

Cap. XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: ſed ſi eminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris ſeceſſu recondatur, feraturque, non ferat: imo in contrarium omnia ejus indicia

cia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior ſit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ ſignum erat, vocem ſubmittere, loqui parcius: apparebat tunc illum ſibi obſtare. Deprehendebatur itaque a familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quidni gauderet, quod iram ſuam multi intelligerent, nemo ſentiret? ſenſiſſet autem, niſi jus amicis objurgandi ſe dediſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? rogemus amiciſſimum quemque, ut tunc maxime adverſus nos libertate utatur, cum minime illam pati poterimus: nec aſſentiatur iræ noſtræ. Contra potens malum, & apud nos gratioſum, dum conſpicimus, dum noſtri ſumus, advocemus.

CAP. XIV. Qui vinum male ferunt, & ebrietatis ſuæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, ut e convivio auferantur. Intemperantiam in morbo ſuam experti, parere ſibi in adverſa valetudine vetant. Optimum eſt, notis vitiis impedimenta proſpicere, & ante omnia ita componere animum, ut & graviſſimis rebus ſubitiſque concuſſus iram aut non ſentiat, aut magnitudine inopinatæ injuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem ſuum profiteatur. Id fieri poſſe apparebit, ſi pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus utrumque diſcere licet, quantum mali habeat ira, ubi hominum præpotentum poteſtate tota utitur; quantum ſibi imperare poſſit, ubi metu majore compreſſa eſt. Cambyſen regem nimis deditum vino, Præxaſpes unus ex cariſſimis monebat, ut parcius biberet: turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium aureſque ſequerentur. Ad hoc ille: Ut ſcias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo jam, & oculos

poſt

poſt vinum in officio eſſe, & manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus ſcyphis; & jam gravis, & temulentus, objurgatoris ſui filium procedere ultra limen jubet, allevataque ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, & ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoque pectore hærens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrem, An ſatis certam haberet manum interrogavit. At ille negavit Apollinem potuiſſe certius dimittere. Dii illum male perdant, animo magis quam conditione mancipium. Ejus rei laudator fuit, cujus nimis erat ſpectatorem fuiſſe. Occaſionem blanditiarum putavit, pectus filii in duas partes diductum, & cor ſub vulnere palpitans. Controverſiam illi facere de gloria debuit, & revocare jactum, ut regi liberet in ipſo patre certiorem manum oſtendere. O Regem cruentum! o dignum in quem omnium ſuorum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus illum convivia ſuppliciis funeribuſque ſolventem, tamen ſceleratius telum illud laudatum eſt, quam miſſum. Videbimus quomodo ſe pater gerere debuerit, ſtans ſuper cadaver filii ſui cædemque illam, cujus & teſtis fuerat & cauſſa: id de quo nunc agitur, patet, iram ſupprimi poſſe. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem verbum, cum æque cor ſuum, quam filii, transfixum videret. Poteſt dici merito devoraſſe verba. nam ſi quid tanquam iratus dixiſſet, nihil tamquam pater facere potuiſſet. Poteſt, inquam, videri ſapientius ſe in illo caſu geſſiſſe, quam cum de potandi modo præciperet: quem ſatius erat vinum quam ſanguinem bibere, cujus manus poculis occupari pax erat. Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regum amicis bona conſilia.

CAP.

CAP. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo Perſarumque ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, & ſubinde quæſiit, an placeret conditura? Deinde ut ſatis illum plenum malis ſuis vidit, afferri capita illorum juſſit, & Quomodo eſſet acceptus, interrogavit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna jucunda eſt. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias invitaretur. Non veto patrem damnare regis ſui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: ſed hoc interim intelligo, poſſe etiam ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, & ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrænatio, utique hoc ſortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis menſam. Sic eſtur apud illos, ſic bibitur, ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendum eſt. An tanti ſit vita, videbimus: alia iſta quæſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum. oſtendemus in omni ſervitute apertam libertati viam. Si æger animus, & ſuo vitio miſer eſt, huic miſerias finire ſecum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, ſagittis pectora amicorum petentem, & illi cujus dominus liberorum viſceribus patres ſaturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hoſtis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex a longinquo potens advolet? Quocunque reſpexeris, ibi malorum finis eſt. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem, brevem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides jugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia ſervitutis ſunt. Nimis mihi operoſos exitus monſtras, & multum animi

ac

ac roboris exigentes. Quæris, quod ſit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quandiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, ut nos expellat e vita, iram, in quocunque erimus ſtatu, removeamus. Pernicioſa eſt ſervientibus. omnis enim indignatio in tormentum ſuum proficit, & imperia graviora ſentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum jactat, adſtringit; ſic aves viſcum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum eſt jugum, quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. Unum eſt levamentum malorum ingentium, pati, & neceſſitatibus ſuis obſequi. Sed cum utilis ſit ſervientibus, affectuum ſuorum, & hujus præcipue rabidi atque effrænis continentia, utilior eſt regibus. Perierunt omnia, ubi quantum ſuadet ira, fortuna permittit: nec diu poteſt, quæ multorum malo exercetur, potentia ſtare. Periclitantur enim, ubi eos qui ſeparatim gemunt, communis metus junxit. Pleroſque itaque modo ſinguli mactaverunt, modo univerſi, cum illos conferre in unum iras publicus dolor coegiſſet. Atque plerique ſic iram, quaſi inſigne regium, exercuerunt. ſicut Darius, qui primus, poſt ablatum Mago imperium, Perſas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixiſſet, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili ſene, ut ex tribus liberis unum in ſolatium patri relinqueret, duorum opera uteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum: & occiſos in conſpectu parentis abjecit, crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet.

CAP. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationem petenti, quem vellet, eligere per-

permiſit: deinde quem elegerat, in partes duas diſtractum ab utroque viæ latere poſuit, & hac victima luſtravit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & late longeque fuſus, ac ſtratam ubique ruinam ſuam cernens, medius inter ſuorum cadavera inceſſit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regem Alexandrum, qui Clytum cariſſimum ſibi & una educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem ſua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero in Perſicam ſervitutem tranſeuntem. Nam Lyſimachum, æque familiarem ſibi, leoni objecit. Nunquid ergo hic Lyſimachus, felicitate quadam dentibus leonis *elapſus*, ob hoc, cum ipſe regnaret, mitior fuit? Nam Teleſphorum Rhodium amicum ſuum undique decurtatum, cum aures illi naſumque abſcidiſſet, in cavea velut novum animal aliquod & inuſitatum diu pavit; cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidiſſet. Accedebat fames & ſqualor & illuvies corporis in ſtercore ſuo deſtituti, calloſis ſuper hæc genibus manibuſque, quas in uſum pedum anguſtiæ loci cogebant. lateribus vero attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma ejus viſentibus: factuſque pœna ſua monſtrum, miſericordiam quoque amiſerat. tamen cum diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur; diſſimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Utinam iſta ſævitia intra peregrina manſiſſet exempla, nec in Romanos mores cum aliis adventitiis vitiis, & ſuppliciorum irarumque barbaria tranſiliſſet! M. Mario, cui vicatim populus ſtatuas poſuerat, cui thure & vino Romanus populus ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus juſſit; & quaſi to-

ſi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per ſingulos artus laceravit. Quis erat huius imperii miniſter? quis, niſi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat, graviſſimus mitiſſimi viri cineribus: ſupra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: ſed indigna Reſpublica, quæ in corpus ſuum pariter & hoſtium & civium gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor? modo C. Cæſar Sextum Papinium, cui pater erat conſularis, Belienum Baſſum quæſtorem ſuum Procuratoris ſui filium, alios Senatores & equites Romanos, uno die flagellis cecidit, torſit, non quæſtionis, ſed animi cauſſa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas ſine dilatione poſcebat, ut in xyſto maternorum hortorum, qui porticum a ripa ſeparat, inambulans, quoſdam ex illis cum matronis atque aliis ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum aut privatum, aut publicum una nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? denique ne ſenatores populi Romani ſoleatus occideret.

CAP. XIX. Quam ſuperbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet ſcire, quanquam aberrare alio poſſumus videri, & in devium exire: ſed hoc ipſum pars erit iræ ſuper ſolita ſævientis. Ceciderat flagellis ſenatores: ipſe effecit, ut dici poſſet, Solet fieri. torſerat per omnia quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu ſuo. Et hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi tres ſenatores, quaſi nequam mancipia, inter verbera & flammas diviſit, homo qui de toto ſenatu trucidando

cogitabat: qui optabat, ut populus Romanus unam cervicem haberet, ut ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in unum ictum & unum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnum ſupplicium? cum latrocinium tenebris abſcondi ſoleat; animadverſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco reſpondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, iſti belluæ quotidianum eſt; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti jubebat, os inſerta ſpongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui unquam morituro non eſt relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid quod nollet, audiret. ſciebat autem innumerabilia eſſe, quæ objicere illi nemo, niſi periturus, auderet. Cum ſpongiæ non invenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, & in os ſarciri pannos imperavit. Quæ iſta ſævitia eſt? liceat ultimum ſpiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. Adjicere his longum eſt, quot patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberavit. Non enim Caji ſævitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt ſcribere: quæ non tantum viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed urbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris converberat. Sicut rex Perſarum totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen eſt. Pepercisſe illum judicas, quod non tota capita præcidit? novo genere pænæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobii appellantur. in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſervitutem, miſ-

ſiſ-

ſiſque legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non proviſis commeatibus, non exploratis itineribus, per invia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta, humanoque ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter arenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque ſortiti, alimentum habuerunt fame ſævius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem. tum demum ſignum receptui dedit. Servabantur interim illi generoſæ aves, & inſtrumenta epularum camelis vehebantur: cum ſortirentur milites ejus, quis male periret, quis pejus viveret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti & ignotæ, & immeritæ, ſenſuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cujus maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gyndem late fuſum amnem vado tranſire tentavit: quod vix tutum eſt, etiam cum ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi unus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commovit regem. juravit itaque amnem illum regiis equis meatum auferentem, eo ſe redacturum, ut tranſiri calcarique etiam a feminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tandiu aſſedit operi, donec C. & LXXX. cuniculis diviſum alveum in CCC. & LX. rivos diſpergeret, & ſiccum relinqueret in diverſum fluentibus aquis.

aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus jactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces ?1) Romanos quoque contigit. C. enim Cæſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit, fecitque ejus per hoc notabilem fortunam. ſtantem enim prænavigabamus: nunc cauſſa dirutæ quæritur. Et tam hæc cogitanda ſunt exempla, quæ vites: quam illa e contrario, quæ ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſſa defuit, nec ad ulciſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci jubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſime & libentiſſime faciunt, de rege ſuo male exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, utpote cum inter dicentes & audientem palla intereſſet: quam ille leviter commovit, &, Longius, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes a quo adjuvarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cujus vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quam civium tulit. Itaque cum in parvulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni jocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero: ſi in

in caſtris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame domuiſſet, captis ſic uſus eſt, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubjiceret: id quoque ſe negavit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Hujus nepos fuit Alexander, qui lanceam in convivas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante retuli, alterum feræ objecit, alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni objectus eſt, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc avitum ille vitium, ne paternum quidem. nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrheſiaſtes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos venerat: audita benigne legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, ſuſpendere. Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere juſſit, & Therſitam illum ſalvum, incolumemque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Athenienſibus, multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quam qui impune dicta audiunt. Multa & divus Auguſtus digna memoria fecit; dixitque: quibus appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in uxorem ejus, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt temeraria urbanitas. Sæpe illum Cæſar monuit, ut moderatius lingua uteretur: perſeveranti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinii conſenuit, ac tota civitate

 dile-

dilectus eſt. nullum illi limen præcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea, quas ſcripſerat, recitavit, & combuſſit; & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. Inimicitias geſſit cum Cæſare. Nemo amicitiam ejus extimuit, nemo quaſi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam alte cadenti ſinum. Tulit hoc, ut dixi, Cæſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis, rebuſque geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti demum excuſationem, obſtitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si jubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam aliam habuerat cauſam deſinendi, quam quod Cæſar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quiſque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quam toto orbe terrarum divus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit a conviciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſervi mei hilarius reſponſum, & contumaciorem vultum, & non pervenientem uſque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis ſum, cujus aures lædi nefas ſit? Ignoverunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quandiu placuerit. ſæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit. Inimicus eſt? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori remittamus. pro quocunque, illud reſpon-

ſpondeamus nobis, ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: neminem eſſe tam circumſpectum, cujus non diligentia aliquando ſibiipſi excidat: neminem tam maturum, cujus non gravitatem in aliquod fervidius factum caſus impingat: neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo flevit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: ſic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam, in quam non incurrat injuria. Quod ſi etiam prudentiſſimi peccant, cujus non error bonam cauſſam habet? Reſpiciamus, quoties adoleſcentia noſtra in officio parum diligens fuerit, in ſermone parum modeſta, in vino parum temperans. Si iratus eſt: demus illi ſpatium, quo diſpicere quid fecerit, poſſit. ſe ipſe caſtigabit. Denique dabit pœnas. non eſt quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin ſe exemerit turbæ, & altius ſteterit, quiſquis deſpexit laceſſentes. proprium eſt magnitudinis veræ, non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit: ſic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus injuria perſtitit: qui iraſcitur, motus eſt. At ille quem modo altiorem omni incommodo poſui, tenet quodam amplexu ſummum bonum. nec homini tantum, ſed ipſi fortunæ reſpondet. Omnia licet facias, minor es, quam ut ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura eſt ira, quam injuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt: iſta quouſque me latura ſit, incertum eſt.

CAP. XXVI. Non poſſum, inquis, pati. grave eſt, injuriam ſuſtinere. Mentiris. quis enim injuriam non poteſt ferre, qui poteſt iram? Adjice nunc, quod id agis ut & iram feras, & injuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum protervas manus? nempe quia videntur neſcire, quid faciant. Quid intereſt, quo quiſque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt. Quid ergo? inquis. impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima eſt enim factæ injuriæ pœna, feciſſe: nec quiſquam gravius afficitur, quam qui ad ſupplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, ut omnium accidentium æqui judices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis objecit. Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt. At iſta quæ retuli, unius regionis atque anguli conſuetudo defendit: vide nunc quanto in his juſtior venia ſit, quæ per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti & improvidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis ulcus publicum abſcondo? omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id unuſquiſque in ſuo ſinu inveniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? peſtilentia eſt. Placidiores itaque invicem ſimus. mali inter malos vivimus. Una res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis conventio. Ille mihi jam nocuit: ego illi nondum. ſed jam aliquem fortaſſe læſiſti: ſed lædes.

CAP. XXVII. Noli æſtimare hanc horam, aut hunc diem: totum inſpice mentis tuæ habitum. etiam ſi nihil mali feciſti, po-

potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari injuriam, quam ulciſci? Multum temporis ultio abſumit. multis ſe injuriis obiicit, dum una dolet. Diutius iraſcimur omnes, quam lædimur: quanto melius eſt, abire in diverſum, nec vitia vitiis componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primum, quam iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandam veniam nocet? deinde, ſi cetera animalia iræ tuæ ſubducit, quod conſilio carent: eo loco tibi ſit, quiſquis conſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habeat, ſi quod in omni peccato muta defendit, ſimilem habet caliginem mentis? Peccavit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt quod illi credas, etiamſi dixit: Iterum non faciam. Et iſte peccabit, & in iſtum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Manſuete immanſueta tractanda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſime & in ira dicetur: Utrum aliquando deſines, an nunquam? ſi aliquando; ſatius eſt iram relinquere, quam ab ira relinqui. Sin ſemper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit ſemper tumentis?

CAP. XXVIII. Adjice nunc, quod niſi bene te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſſas quibus ſtimuleris, renovaveris, ſua ſponte ira diſcedet, & vires illi dies ſubtrahet. quanto ſatius eſt a te illam vinci, quam a ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſervis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Ubique enim cauſſæ ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & novis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis!

Quanto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempub. adminiſtrare, transferre in res domeſticas operam: quam circumſpicere quid alicui poſſis facere mali? quod aut dignitati ejus, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiam ſi cum inferiore concurſes. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expoſitum: ſæpe nimia vis cædentis aut articulum loco movit, aut nervum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiæ eſt nacta materiam. Adjice nunc, quod nihil tam imbecille natum eſt, ut ſine elidentis periculo pereat. imbecillos valentiſſimis alias dolor, alias caſus exæquat. Quid, quod pleraque eorum propter quæ iraſcimur, offendunt nos magis, quam lædunt? multum autem intereſt, utrum aliquis voluptati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum ſpem noſtram præcidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam vero non tantum juſtas cauſas ſtandi contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus. imo, quod eſt incredibile, ſæpe de facto bene exiſtimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac juſtus, fortiſſimum quemque ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimum ſuſpicit, & talem ſibi civem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, odiſſe quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt? Si captivus in ſervitutem

ſubi-

ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equum vehiculumque domini curſu non exæquat, ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, a ſervitute urbana & feriata translatus ad durum opus. Diſtinguamus, utrum aliquis non poſſit, an nolit. multos abſolvemus, ſi cœperimus ante judicare, quam iraſci. Nunc autem primum impetum ſequimur. deinde quamvis vana nos concitaverint, perſeveramus, ne videamur cœpiſſe ſine cauſſa: & quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quaſi argumentum ſit juſte iraſcendi, graviter iraſci. Quanto melius eſt, initia ipſa perſpicere, quam levia ſint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: frivolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aſpis exurgit, urſos leoneſque mappa proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida ſunt, conſternantur ad vana. Idem inquietis & ſtolidis ingeniis evenit. rerum ſuſpicione feriuntur. adeo quidem, ut interdum injurias vocent modica beneficia: in quibus frequentiſſima, certe acerbiſſima iracundiæ materia eſt. Cariſſimis enim iraſcimur, quod minora nobis præſtiterint, quam mente concepimus, quam quæ alii tulerint: cum utriuſque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit? noſtra nos ſine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam ſperavi? ſed fortaſſe plus ſperavi, quam debui. Hæc pars maxime metuenda eſt: hinc pernicioſiſſimæ iræ naſcuntur, & ſanctiſſima quæque invaſuræ. Divum Julium plures amici confecerunt, quam inimici.

ci, quorum non expleverat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quiſquam liberalius victoria uſus eſt, ex qua nihil ſibi vindicavit, niſi diſpenſandi poteſtatem. ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſideriis poſſet, cum tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat unus? Vidit itaque ſtrictis circa ſellam ſuam gladiis commilitones ſuos, Cimbrum Tillium acerrimum paulo ante ſuarum partium difenſorem, aliosque poſt Pompeium demum Pompejanos.

CAP. XXXI. Hæc res ſua in reges arma convertit, fidiſſimoſque eo compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus, & ante quos mori votum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti ſua placent. Inde diis quoque iraſcimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum ſequatur a tergo ingentis invidiæ. Tanta tamen importunitas hominum eſt, ut quamvis multum acceperint, injuriæ loco ſit, plus accipere potuiſſe. Dedit mihi præturam? ſed conſulatum ſperaveram. Dedit duodecim faſces? ſed non fecit ordinarium conſulem. A me numerari voluit annum? ſed deeſt mihi ad ſacerdotium. Cooptatus in collegium ſum? ſed cur in unum? Conſummavit dignitatem meam? ſed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de ſuo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepiſti: reliqua expecta, & nondum plenum te eſſe gaude. Inter voluptates eſt, ſupereſſe quod ſperes. Omnes viciſti? primum te eſſe in animo amici tui lætare. multi te vincunt? conſidera, quanto antecedas plures, quam ſequaris.

CAP. XXXII. Quod ſit in te maximum vitium, quæris? falſas rationes conficis: data magno æſtimas, accepta parvo. Aliud in alio nos deterreat. quibuſdam timeamus iraſci,

ſci, quibuſdam vereamur, quibuſdam faſtidiamus. Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſervulum infelicem in ergaſtulum miſerimus. Quid properamus verberare ſtatim, crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur. ſine id tempus veniat, quo ipſi jubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit iſta lis æſtimanda. In hoc enim præcipue fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia: & vinculis, carcere, fame vindicamus rem caſtigandam flagris levioribus. Quomodo, inquis, nos jubes intueri, quam omnia, per quæ lædi videmur, exigua, miſera, puerilia ſint? Ego vero nihil magis ſuaſerim, quam ſumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abjecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis eſt: hæc fora defatigat, patres liberoſque committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quam legionibus tradit. hæc eſt ſanguine noſtro delibuta. propter hanc uxorum maritorumque noctes ſtrepunt litibus, & tribunalia magiſtratuum premit turba: reges ſæviunt, rapiuntque, & civitates longo ſeculorum labore conſtructas evertunt, ut aurum argentumque in cinere urbium ſcrutentur.

CAP. XXXIII. Libet intueri fiſcos in angulo jacentes. Hi ſunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu judiciorum baſilicæ reſonant: evocati ex longinquis regionibus judices ſedent, judicaturi, utrius juſtior avaritia ſit. Quid ſi ne propter fiſcum quidem, ſed pugnum æris, aut imputatum a ſervo denarium, ſenex ſine hærede moriturus ſtomacho dirumpitur? Quid ſi propter uſuram aut milleſimam, valetudinarius fœnerator diſtortis pedibus, & manibus ad compu-

pu-

putandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia aſſes ſuos in ipſis morbi acceſſionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maxime depromimus, pecuniam proferas, ſi in medium projicias quicquid theſauri tegunt, avaritia iterum ſub terras referente quæ male egeſſerat: omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quæ nobis lacrymas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, perſequere cetera, cibos, potiones, horumque cauſſa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & ſuſpiciones, & contumacia jumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, ut inter injurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, levia ſunt, propter quæ non leviter excandeſcimus, qualia quæ pueros in rixam & jurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam triſtes agimus, ſerium eſt, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & inſania eſt, quod exigua magno æſtimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu ſpe ſuprema captatum criminatus eſt; hic ſcortum meum concupivit. Quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odii cauſſa eſt, idem valle.

CAP. XXXV. Iter anguſtum rixas tranſeuntium concitat: diffuſa & late patens via ne populos quidem collidit. Iſta quæ appetitis quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant. Reſpondiſſe tibi indignaris libertum, & uxorem, & clientem: deinde idem de Repub. libertatem ſublatam quereris, quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & ri-

& rideat. coram domino? inquis. imo coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media cœna petis, quod ſervi loquuntur, quod non eodem loco turba concionis eſt, & ſilentium ſolitudinis? In hoc habes aures, ut niſi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compoſitaque accipiant? Et riſum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & proſpera, & triſtia, & hominum voces, & fremitus animalium latratuſque. Quid miſer expaveſcis ad clamorem ſervi, ad tinnitum æris, ad januæ impulſum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de auribus dictum eſt, transfer ad oculos: qui non minus faſtidio laborant, ſi male inſtituti ſunt. macula offenduntur & ſordibus, & argento parum ſplendido, & ſtagno non ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt niſi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui menſam niſi crebris diſtinctam nævis, qui nolunt domi niſi auro pretioſa calcare: æquiſſimo animo foris & ſcabras lutoſaſque ſemitas ſpectant, & majorem partem occurrentium ſqualidam, parietes inſularum exeſos, ruinoſos, inæquales.

CAP. XXXVI. Quid ergo aliud eſt quod illos in publico non offendat, domi moveat, quam opinio illic æqua & patiens, domi moroſa & querula? Omnes ſenſus perducendi ſunt ad firmitatem. natura patientes ſunt, ſi animus illos deſinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus eſt. Faciebat hoc Sextius, ut conſummato die cum ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum: Quod hodie malum tuum ſanaſti? cui vitio obſtitiſti? qua parte melior es? Deſinet ira, & erit moderatior, quæ ſciet ſibi quotidie ad judicem eſſe veniendum. Quid ergo pulchrius hac

conſuetudine excutiendi totum diem? qualis illi ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus eſt animus, aut admonitus, & ſpeculator ſui, cenſorque ſecretus cognoſcit de moribus ſuis? Utor hac poteſtate, & quotidie apud me cauſſam dico: cum ſublatum e conſpectu lumen eſt, & conticuit uxuor moris jam mei conſcia. totum diem mecum ſcrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, nihil tranſeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum poſſim dicere: Vide ne iſtud amplius facias, nunc tibi ignoſco. In illa diſputatione pugnacius locutus es: noli poſtea congredi cum imperitis. nolunt diſcere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuiſti, quam debebas. itaque non emendaſti, ſed offendiſti. de cetero vide, non tantum an verum ſit quod dicis, ſed an ille cui dicitur, veri patiens ſit.

CAP. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: peſſimus quiſque correptorem aſperrime patitur. In convivio quorundam te ſales, & in dolorem tuum jacta verba tetigerunt: vitare vulgarem convictum memento. ſolutior eſt poſt vinum licentia, quia ne ſobriis quidem pudor eſt. Iratum vidiſti amicum tuum oſtiario cauſidici alicujus aut divitis, quod intrantem ſubmoverat: & ipſe pro illo iratus extremo mancipio fuiſti. Iraſceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latravit, objecto cibo manſueſcit. recede longius, & ride. Nunc iſte aliquem ſe putat, quod cuſtodit litigatorum turba limen obſeſſum. nunc ille qui intra jacet, felix fortunatuſque eſt: & beati hominis ac potentis judicat indicium, difficilem januam. neſcit duriſſimum eſſe oſtium carceris. Præſume animo, multa eſſe tibi patienda. Numquis ſe hieme algere miratur? numquis in

mari nauſeare, in via concuti? Fortis eſt animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco poſitus, iraſci cæpiſti convivatori, vocatori, ipſi qui tibi præferebatur. Demens, quid intereſt, quam lecti premas partem? honeſtiorem te, aut turpiorem, poteſt facere pulvinus? Non æquis quendam oculis vidiſti, quia de ingenio tuo male locutus eſt. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odiſſet: & Hortenſius ſimultates tibi indiceret: & Cicero, ſi derideres carmina ejus, inimicus eſſet.

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati candidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. nunquid majorem quam Diogeni, philoſopho Stoico? cui de ira cum maxime diſſerenti, adoleſcens protervus inſpuit. tulit hoc iſte leniter ac ſapienter. Non quidem, inquit, iraſcor: ſed dubito tamen, an iraſci oporteat. Cato noſter melius. cui cum cauſam agenti in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui ſaliva, inſpuiſſet Lentulus, ille patrum noſtrorum memoria factioſus & impotens, abſterſit faciem, & , Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. Contigit jam nobis, Novate, bene componere animum, ſi aut non ſentit iracundiam, aut ſuperior eſt: videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim ſani eſſe tantum volumus, ſed ſanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere: ſurda eſt & amens: dabimus illi ſpatium. remedia in remiſſionibus proſunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem movendo incitaturi, nec cetera vitia dum fervent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodeſt remedium tuum, ſi ſua ſponte deſinentem iram placat? Primum, ut citius deſinat, efficit: deinde cuſtodiet, ne recidat: ipſum quoque impetum,

quem non audet lenire, fallet. Removebit omnia ultionis inſtrumenta, ſimulabit iram, ut tanquam adjutor & doloris comes plus auctoritatis in conſiliis habeat. moras nectet: & dum majorem quærit pœnam, præſentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non reſiſtat, incutiet, aut metum. Si infirmior; ſermones inferet, vel gratos, vel novos, & cupiditate cognoſcendi avocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet, dum tumentem mammam leniter fovet, ſcalpellum ſpongia tectum induxiſſe. Repugnaſſet puella remedio palam admoto: eadem, quia non expectavit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non niſi decepta ſanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati ſit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud pleroſque robur cadat. Indignor mehercule, & non invenio dolendi modum: ſed tempus expectandum eſt. dabit pœnas. Serva illud in animo tuo. cum potueris, & pro mora reddes. Caſtigare vero iraſcentem, & ultro obviam ire ei, incitare eſt. Varie aggredieris, blandeque. niſi forte tanta perſona eris, ut poſſis iram comminuere: quemadmodum fecit divus Auguſtus, cum cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat unus ex ſervis ejus cryſtallinum: rapi eum Vedius juſſit, nec vulgari quidem periturum morte; murænis objici jubebatur, quas ingens piſcina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ cauſſa facere? ſævitia erat. Evaſit e manibus puer, & confugit ad Cæſaris pedes, nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec eſca fieret. Motus eſt novitate crudelitatis Cæſar, & illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi juſſit complerique piſcinam. Fuit Cæſari

ri ſic caſtigandus amicus: bene uſus eſt viribus ſuis. E convivio rapi homines imperas, & novi generis pœnis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci jubeas, ubi Cæſar eſt?

CAP. XLI. Sic inſtandum potentiæ eſt, ut iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit. male tractabilem, ac talem dumtaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, ſanguinariam, quæ jam inſanabilis eſt, niſi majus aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum ſalutarium aſſidua meditatio, actuſque rerum boni, & intenta mens ad unius honeſti cupiditatem. Conſcientiæ ſatis fiat. nil in famam laboremus: ſequatur vel mala, dum bene merearis. At vulgus animoſa miratur, & audaces in honore ſunt: placidi pro inertibus habentur. primo forſitan aſpectu: ſed ſimulac æqualitas vitæ fidem facit, non ſegnitiem illam animi eſſe, ſed pacem veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in ſe utile teter ille & hoſtilis affectus: at omnia e contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinavit manus, membra liberorum diſperſit. Nihil vacuum reliquit a ſcelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. Careamus hoc malo, purgemuſque mentem, & exſtirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia undecunque hæſerint, renaſcentur: & iram non temperemus, ſed ex toto removeamus. Quod enim malæ rei temperamentum eſt? poterimus autem, adnitamur modo. Nec ulla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. ſibi quiſque ut alteri dicat: Quid juvat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breviſſimam ætatem diſſipare? quid ju-

vat,

vat, dies quos in voluptatem honeſtam impendere licet, in dolorem alicujus tormentumque transferre? non capiunt res iſtæ jacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accerſimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia ſuſcipimus, & ad frangendum fragiles conſurgimus? Jam iſtas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. jam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam ſeditioſi conturbamus? ſtat ſuper caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiuſque ac propius accedit. Iſtud tempus quod alienæ deſtinas morti, fortaſſe citra tuam eſt.

CAP. XLIII. Quin potius vitam brevem colligis, placidamque & tibi & ceteris præſtas? quin potius amabilem te, dum vivis, omnibus, deſiderabilem, cum exceſſeris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, ſed ſuperioribus acidum ac moleſtum, exterrere viribus tuis tentas? Quid ſervo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo iraſceris? ſuſtine paululum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere ſolemus inter matutina arenæ ſpectacula, tauri & urſi pugnam inter ſe colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, ſus confector expectat. Idem facimus. aliquem nobiſcum alligatum laceſſimus: cum victo victorique finis æque maturus immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumque ſupereſt, exigamus. nulli cadaver noſtrum jaceat inviſum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium ſolvit: & interventus feræ latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus major apparuit. Quid nobis cum dimicatione & inſidiis? num-

numquid amplius iſti cui iraſceris, quam mortem optas? etiam te quieſcente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum eſt. Nolo, inquis, utique occidere, ſed exilio, ſed ignominia, ſed damno afficere. Magis ignoſco ei, qui vulnus inimici, quam qui puſulam concupiſcit. hic enim non tantum mali animi eſt, ſed puſilli. Sive de ultimis ſuppliciis cogitas, ſive de levioribus; quantulum eſt temporis, quo aut ille pœna ſua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Jam ipſum ſpiritum exſpuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines ſumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo ſimus: detrimenta, injurias, convicia, vellicationes contemnamus, & magno animo brevia feramus incommoda. Dum reſpicimus, quod ajunt, verſamuſque nos, jam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ

AD HELVIAM MATREM

DE CONSOLATIONE,

LIBER UNUS.

Argumentum, & Ordo.

Scriptus hic libellus in exilio, quod primo imperii Claudiani anno (Urbis DCCXCIV. ſubiit, faciente impura illa Meſſalina) Hæc omnium virorum mulier, adulterium Juliæ Germanici filiæ objecit: eique Senecam innexuit. Diximus in ejus vita. Jam ergo in Corſicam relegatus, matrem ſolatur, & oſtendit ſe caſum hunc fortiter ferre, atque ipſam debere. Scripſit non ſtatim initio exilii (quod

Præ-

Præfatio dicit) ſed extremo primo anno, aut initio ſequentis: ac ſcripſit jam in ævi, & ingenii vigore, ac robore, annos natus paulo plus quadraginta. Itaque ſcpriptum ipſum vale eſt, animi, & eloquentiæ plenum, numeris, & ſtructura compoſitum, atque etiam ordine præter cætera diſpoſitum. Auſim dicere, palmam inter libellos poſcit. Conſolationis autem duo capita facit. Neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non meo: nam nihil mihi mali eſt. quæ vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Comtemptus, *non ſunt mala: atque id ordine oſtendit, ad Cap.* XIV. *Non etiam tuo debes; nam duo ſunt, quæ affligere te poſſint; vel quod Præſidium aliquod in me amiſeris; vel quod Deſiderium mei ferre non poſſis. Prius in te non cadit, quæ ambitioſa non es, nec gratiam, aut potentiam filiorum unquam oſtentaſti. Non debet item alterum: quia ſupra ſexum tuum fortis ſemper fuiſti. Multa malla toleraſti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientiæ ſtudia, quæ juvabunt: verte ad fratres meos, & ex his, & me nepotes: non es deſerta. Officia, & oblectamenta iſti dabunt. Verte etiam ad ſororem tuam, quæ ſolatium erit, & exemplum. Atque in ejus laudibus libelli finis.*

Carmina hic viſum præſcribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certe exilium ejus tangunt. Sive ab ipſo igitur, ſive de ipſo ſcripta, ad argumentum, & lucem libelli ſpectant.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

Epigrammata ſuper exilio.

I. AD CORSICAM.

Corſica Phocæo tellus habitata colono,
Corſica, quæ Grajo nomine Cyrnus eras:
Corſica Sardinia brevior, porrectior Ilva:
Corſica piſcoſis pervia fluminibus:
Corſica terribilis, cum primum incanduit æſtas:
Sævior, oſtendit cum ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc eſt, jam parce ſepultis:
Vivorum cineri ſit tua terra levis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis incluſa eſt Corſica ſaxis:
Horrida, deſertis undique vaſta locis.
Non poma Autumnus, ſegetes non educat Æſtas:
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Umbrarum nullo Ver eſt lætabile fœtu,
Nullaque in infauſto naſcitur herba ſolo:
Non panis, non hauſtus aquæ, non ultimus ignis:
Hic ſola hæc duo ſunt, exul, & exilium.

III. QUERELA.

Occiſi jugulum quiſquis ſcrutaris amici,
Tu miſerum necdum me ſatis eſſe putas:
Deſere confoſſum: victori vulnus iniquo
Mortiferum impreſſit mortua ſæpe manus.

IV. ITEM.

Quiſquis es, & nomen dicam? dolor omnia
cogit,
Qui noſtrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, ſubitiſque ruinis,
Stringis in exſtinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura ſepulchris
Attribuit: tumulos vindicat umbra ſuos.
Ipſos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Livor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res eſt ſacra, miſer. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ buſtis abſtinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua ſunt ſuffuſa veneno,
Et ſunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non fœmina dentes,
Haud puer, haud ætas undique tuta ſenis.
Utque furens totas immittit ſaxa per urbes
In populum: ſic tu verba maligna jacis.
Sed ſolet inſanos populus compeſcere ſanus:
Et repetunt motum ſaxa remiſſa caput.
In te nunc ſtringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Muſa furit.
Dum ſua compoſitus nondum bene concutit arma
Miles, & e noſtra lancea torta manu:
Bellus homo, & valide capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena jocis.
Sed tu perque jocum dicis vinumque. quid ad rem,

Si

Si plorem? riſus ſi tuus iſta facit?
Quare tolle jocos, non eſt jocus eſſe malignum.
Nunquam ſunt grati, qui nocuere ſales.

VI. AD AMICUM.

Criſpe, meæ vires, laſſarumque anchora rerum:
Criſpe vel antiquo conſpiciende foro:
Criſpe potens nunquam, niſi cum prodeſſe volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo:
Solus honor nobis, arx & tutiſſima nobis:
Et nunc afflicto ſola quies animo:
Criſpe, fides dulcis, placidique, acerrima virtus:
Cujus Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel avo, vel gloria patri:
Quo ſolo careat ſi quis, in exilio eſt.
At mea, qui jaceo ſaxis telluris adhærens,
Mens tecum eſt, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QUALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia carpit,
Omnia ſede movet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora ſiccat,
Subſidunt montes, & juga celſa ruunt.
Quid tam parva loquor? moles pulcherrima cœli
Ardebit flammis tota repente ſuis.
Omnia mors poſcit. Lex eſt, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTUM.

Sic mihi ſit frater majorque, minorque ſuperſtes:
Et de me doleat nil, niſi morte mea.
Sic illos vincam, ſic vincar rurſus amando:
Mutuus inter nos ſic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc ſermone fritinnit,
Facundo patruos provocet ore duos.

Hæc in ſchedis Pythœanis palam Senecæ adſcribuntur: eſt & aliud, quod ob argumenti ſimilitudinem viri docti pariter adſignant.

FIRENZE

IX. AD CORDUBAM.

Corduba ſolve comas, & triſtes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem:
Corduba non alio tempore mœſta magis.
Tempore non alio, quo verſis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppreſſa malis utrimque peribas:
Et tibi Pompejus, Cæſar & hoſtis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum,
Heu! nox una dedit, quæ tibi ſumma fuit.
Non, Luſitanus quateret cum mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, civis
Infigar ſcopulo. Corduba ſolve comas,
Et gratare tibi, quod te Natura ſupremo
Alluit Oceano: tardius iſta doles.

CA-

CAPUT I.

SÆpe jam, mater optima, impetum cepi conſolandi te, ſæpe continui. Ut auderem, multa me impellebant. primum, videbar depoſiturus omnia incommoda, cum lachrymas tuas, etiam ſi ſupprimere non potuiſſem, interim certe abſterſiſſem. deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, ſi prior ipſe conſurrexiſſem. præterea timebam, ne a me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque utcunque conabar, manu ſuper plagam meam impoſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc propoſitum meum erant rurſus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens ſæviret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne illum ipſa ſolatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoque nihil eſt perniciofius, quam immatura medicina. Expectabam itaque dum ipſe vires ſuas frangeret, & ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Præterea, cum omnia clariſſimorum ingeniorum monumenta, ad compeſcendos moderandoſque luctus compoſita evolverem, non inveniebam exemplum ejus qui conſolatus ſuos eſſet, cum ipſe ab illis comploraretur. Ita in re nova hæſitabam, verebarque, ne hæc non conſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari & quotidiana ſumptis allocutione, opus erat homini ad conſolandos ſuos ex ipſo rogo caput allevanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis neceſſe eſt dilectum verborum eripiat, cum ſæpe vocem quoque ipſam intercludat. Utcunque, conitar: non fiducia ingenii, ſed quia poſſum inſtar efficaciſſimæ conſolationis eſſe conſolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non eſſe

negaturam (licet omnis mœror contumax ſit) ſpero; ut deſiderio tuo velis a me modum ſtatui.

CAP. II. Vide quantum de indulgentia tua promiſerim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaque ne ſtatim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & reſcindam quæ jam obducta ſunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus eſt conſolandi, obliterata mala revocare, & animum in omnium ærumnarum ſuarum conſpectu collocare, vix unius patientem? Sed is cogitet, quæcunque uſque eo perniciosa ſunt, ut contra remedium convaluerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi ſuos, omnia lugubria admovebo: hoc erit non molli via mederi, ſed urere ac ſecare. Quid conſequar? ut pudeat animum, tot miſeriarum victorem, ægre ferre unum vulnus, in corpore tam cicatricoſo. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes enervavit lunga felicitas, & ad leviſſimarum injuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, graviſſima quoque forti & immobili conſtantia perferant. Unum habet aſſidua infelicitas boni, quod quos ſæpe vexat, noviſſime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit a graviſſimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata, imo dum naſcereris: & ad vitam quodammodo expoſita es. Creviſti ſub noverca: quam tu quidem omni obſequio, & pietate, quanta vel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coegiſti: nulli tamen non magno conſtitit & bona noverca. Avunculum indulgentiſſimum, optimum ac fortiſſimum virum, cum adventum ejus expectares, amiſiſti. Et ne ſævitiam ſuam fortuna

tuna leviorem ducendo faceret, intra triceſimum diem, cariſſimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extuliſti. Lugenti tibi luctus nuntiatus eſt, omnibus quidem abſentibus liberis: quaſi de induſtria in id tempus conjectis malis tuis, ut nihil eſſet ubi ſe dolor tuus reclinaret. Tranſeo tot pericula, tot metus, quos ſine intervallo in te incurſantes pertuliſti: modo in eumdem ſinum, ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti. Intra viceſimum diem, quam filium meum in manibus & in oſculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audiſti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

CAP. III. Graviſſimum eſt ex omnibus, quæ unquam in corpus tuum deſcenderunt, recens vulnus: fateor. non ſummam cutem rupit: pectus, & viſcera ipſa diviſit. Sed quemadmodum tirones leviter ſaucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quam ferrum horrent: at veterani, quamvis confoſſi, patienter ac ſine gemitu, velut aliena corpora, exſecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationem quidem & ululatus, & alia per quæ fere muliebris dolor tumultuatur, amove: perdidiſti enim tot mala, ſi nondum miſera eſſe didiciſti. Ecquid videor tecum timide egiſſe? nil tibi ſubduxi ex malis tuis, ſed omnia coacervata ante te poſui. Magno id animo feci: conſtitui enim vincere dolorem tuum, non circumſcribere.

CAP. IV. Vincam, puto: primum ſi oſtendero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam, quos contingo, faciam: deinde ſi ad te tranſiero, & probavero, ne tuam quidem gravem eſſe fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi: ſi

hoc tibi demonſtrare non potero, ipſas res quibus me putas premi, non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipſe magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miſeros ſolent facere. Non eſt quod de me aliis credas: ipſe tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non eſſe miſerum. Adjiciam, quo ſecurior ſis, nec fieri quidem poſſe miſerum.

CAP. V. Bona conditione conditi ſumus, ſi eam non deſeruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene vivendum non magno apparatu opus eſſet: unuſquiſque facere ſe beatum poteſt. Leve momentum in adventitiis rebus eſt, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec ſecunda ſapientem evehunt, nec adverſa demittunt. Laboravit enim ſemper, ut in ſe plurimum poneret, intra ſe omne gaudium peteret. Quid ergo? ſapientem me eſſe dico? minime. nam id quidem ſi profiteri poſſem, non tantum negarem miſerum me eſſe, ſed omnium fortunatiſſimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod ſatis eſt ad omnes miſerias leniendas, ſapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena caſtra confugi, eorum ſcilicet, qui facile ſe & ſua tuentur. Illi me juſſerunt ſtare aſſidue, velut in præſidio poſitum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus proſpicere multo ante quam incurrant. Illis gravis eſt, quibus eſt repentina: facile eam ſuſtinet, qui ſemper expectat. Nam & hoſtium adventus eos proſternit, quos inopinate occupavit: at qui futuro ſe bello ante bellum paraverunt, compoſiti & aptati, primum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam ſi videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentiſſime

con-

conferebat, pecuniam, honores, gloriam eo loco poſui, unde poſſet ea ſine motu meo repetere. Intervallum inter me & illa magnum habui. itaque abſtulit illa, non avulſit. Neminem adverſa fortuna comminuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera ejus velut ſua, & perpetua amaverunt, qui ſe propter illa ſuſpici voluerunt, jacent & mœrent, cum vanos & pueriles animos, omnis ſolidæ voluptatis ignaros, falſa, & mobilia oblectamenta deſtituunt. At ille qui ſe lætis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; adverſus utrumque ſtatum invictum animum tenet, exploratæ jam firmitatis. nam in ipſa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus eſt. Itaque ego in illis quæ omnes optant, exiſtimavi ſemper nihil veri boni ineſſe; quin inania, & ſpecioſo ac decepturo fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti ſuæ ſimile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipſum, perſuaſione quadam & conſenſu, jam aſperius ad aures venit, & audientes tanquam triſte, & execrabile ferit: ita enim populus juſſit: ſed populi ſcita ex magna parte ſapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur judicio plurium, quos prima rerum facies, utcunque credita eſt, aufert, videamus quid ſit exilium: nempe, loci commutatio eſt. Anguſtare ne videamur vim ejus, & quicquid peſſimum in ſe habet, ſubtrahere: hanc commutationem loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Adverſus iſta poſtea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipſa loci commutatio. Carere patria, intolerabile eſt. Aſpice agedum hanc frequentiam, cui vix urbis immenſæ tecta ſufficiunt. Maxima pars illius turbæ

patria caret: ex municipiis & coloniis ſuis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios neceſſitas officii publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quærens: alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula: quoſdam traxit amicitia, quoſdam induſtria, latam oſtendendæ virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Jube omnes iſtos ad nomen citari, &, Unde domo quiſque ſit, quære: videbis majorem partem eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac civitate diſcede, quæ velut communis patria poteſt dici: omnes urbes circumi. nulla eſt, ubi magnam partem peregrinæ multitudinis non invenias. Nunc tranſi ab iis quarum amœna poſitio, & opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, & aſperrimas inſulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Coſuram pete. nullum invenies exilium, in quo non aliquis animi cauſſa moretur. Quid tam nudum inveniri poteſt, quid tam abruptum undique, quam hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti jejunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horridius? quid ad cœli naturam intemperantius? plures tamen hic peregrini, quam cives conſiſtunt. Uſque eo ergo commutatio ipſa locorum gravis non eſt, ut hic quoque locus a patria quoſdam abduxerit. Invenio qui dicat, ineſſe naturalem quandam animis irritationem commutandi ſedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data eſt: nunquam ſe tenet: ſpargitur, & cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit,

rit, vaga, & quietis impatiens, & novitate rerum lætiſſima. Quod non miraberis, ſi primam ejus originem aſpexeris. Non eſt ex terreno & gravi concreta corpore: ex illo cœleſti ſpiritu deſcendit. cœleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit, & velociſſimo curſu agitur. Aſpice ſidera mundum illuſtrantia: nullum eorum perſtat. labitur aſſidue, & locum ex loco mutat: quamvis cum univerſo vertatur, in contrarium nihilominus ipſi mundo refertur: per omnes ſignorum partes diſcurrit, perpetua ejus agitatio, & aliunde alio commigratio eſt. Omnia volvuntur ſemper, in tranſitu ſunt, & ut lex & naturæ neceſſitas ordinavit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iiſdem quibus divina conſtant compoſitum ſeminibus, moleſte ferre puta tranſitum ac migrationem: cum Dei natura, aſſidua & citatiſſima commutatione vel delectet ſe, vel conſervet. A cœleſtibus, agedum, te ad humana converte. videbis gentes, populoſque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ urbes? quid inter Indos Perſaſque Macedonicus ſermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates Achajæ Ponticis impoſitas litoribus oſtentat. Non perpetuæ hiemis ſævitia, non hominum ingenia ad ſimilitudinem cœli ſui horrentia transferentibus domus ſuas obſtiterunt. Athenienſis in Aſia turba eſt: Miletus LXXV. urbium populum in diverſa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, major Græcia fuit. Tuſcos Aſia ſibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hiſpaniam Pœni: Græci ſe in Galliam immiſerunt: in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum tranſitus non

inhibuit: per invia, per incognita verſavit ſe humana levitas. Liberos, conjugeſque, & graves ſenio parentes traxerunt. Alii longo errore jactati, non judicio elegerunt locum, ſed laſſitudine proximum occupaverunt: alii armis ſibi jus in aliena terra fecerunt: quaſdam gentes, cum ignota peterent, mare hauſit: quædam ibi conſederunt, ubi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſſa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia urbium ſuarum, hoſtilibus armis elapſos, in aliena, ſpoliatos ſuis, expulerunt: alios domeſtica ſeditio ſubmovit: alios nimia ſuperfluentis populi frequentia ad exonerandas vires emiſit: alios peſtilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis ſoli vitia ejecerunt: quoſdam fertilis oræ, & in majus laudatæ fama corrupit: alios alia cauſſa excivit domibus ſuis. Illud itaque eſt manifeſtum, nihil eodem loco manſiſſe, quo genitum eſt. aſſiduus humani generis diſcurſus eſt. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Nova urbium fundamenta jaciunt: nova gentium nomina, exſtinctis prioribus, aut in acceſſionem validioris converſis, oriuntur. Omnes autem iſtæ populorum tranſportationes, quid aliud, quam publica exilia ſunt?

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid intereſt enumerare Antenorem Patavii conditorem, & Evandrum, in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque, quos Trojanum bellum, victos ſimul victoreſque, per alienas terras diſſipavit? Romanum imperium nempe auctorem exulem reſpicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, neceſſitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias miſit?

ſit: ubicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris ſuis trans maria ſequebatur colonus ſenex.

CAP. VIII. Res quidem non deſiderat plurium enumerationem: unum tamen adjiciam, quod in oculos ſe ingerit. Hæc ipſa inſula ſæpe jam cultores mutavit. Ut antiquiora quæ vetuſtas obduxit, tranſeam, Phocide relicta, Graji qui nunc Maſſiliam colunt, prius in hac inſula conſederunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum eſt: utrum cæli gravitas, an præpotentis Italiæ conſpectus, an natura importuoſi maris. nam in cauſſa non fuiſſe feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliæ populis ſe interpoſuerunt. Tranſierunt deinde Ligures in eam, tranſierunt & Hiſpani, quod ex ſimilitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris eſt, & verba quædam. nam totus ſermo, converſatione Græcorum Ligurumque, a patrio deſcivit. Deductæ deinde ſunt duæ civium Romanorum coloniæ: altera a Mario, altera a Sylla. Toties hujus aridi & ſpinoſi ſaxi mutatus eſt populus. Vix denique invenies ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & inſititia ſunt: alius alii ſucceſſit. Hic concupivit, quod alii faſtidio fuit: ille unde expulerat, ejectus eſt. Ita fato placuit, nullius rei eodem ſemper loco ſtare fortunam. Adverſus ipſam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, ſatis hoc remedii putat Varro, doctiſſimus Romanorum, quod quocunque venimus, eadem rerum natura utendum eſt. M. Brutus ſatis hoc putat, quod licet in exilium euntibus virtutes ſuas ferre ſecum. Hæc etiam ſi quis ſingula parum judicat efficacia ad conſolandum e-

xulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum poſſe. Quantulum enim eſt, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima ſunt, quocunque nos moverimus, ſequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum eſt, mihi crede, ab illo, quiſquis formator univerſi fuit, ſive ille Deus eſt potens omnium, ſive incorporalis ratio ingentium operum artifex, ſive divinus ſpiritus per omnia, maxima, minima, æquali intentione diffuſus, ſive fatum & immutabilis cauſſarum inter ſe cohærentium ſeries: id, inquam, actum eſt, ut in alienum arbitrium, niſi viliſſima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini eſt, id extra humanam potentiam jacet: nec dari, nec eripi poteſt. Mundus hic, quo nihil neque majus, neque ornatius rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars ejus magnificentiſſima, propria nobis, & perpetua, tandiu nobiſcum manſura, quandiu ipſi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocumque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quaſcunque terras, nullum inventuri ſolum intra mundum, quod alienum homini ſit. undecunque ex æquo ad cœlum erigitur acies: paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis diſtant. proinde dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cujus inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum cæteris inhærere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, intervallaque, & cauſſas inveſtigare velocius meandi, vel tardius, ſpectare tot per noctem ſtellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum ſpatium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium; quaſdam ſubito erumpentes, quaſdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, vel longo tractu cum luce multa prætervolantes; dum cum

his

his ſim, & cœleſtibus, qua homini fas eſt, immiſcear; dum animum ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non eſt hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretioſus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant. ad illa abducendus eſt, quæ ubique æque apparent, ubique æque ſplendent: & hoc cogitandum eſt, iſta veris bonis per falſa & prave credita obſtare. Quo longiores porticus expedierint, quo altius turres ſuſtulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depreſſius æſtivos ſpecus foderint, quo majori mole faſtigia cœnationum ſubvexerint: hoc plus erit, quod illis cœlum abſcondat. In eam te regionem caſus ejecit, in qua latiſſimum receptaculum caſa eſt. Næ tu puſilli animi es, & ſordide ſe conſolantis, ſi ideo id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. dic illud potius: Iſtud humile tugurium nempe virtutes recipit. jam omnibus templis formoſius erit, cum illic juſtitia conſpecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte diſpenſandorum ratio, humanorum divinorumque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium grave eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de Virtute compoſuit, ait, ſe vidiſſe Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatiſſime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adjicit, viſum ſibi ſe magis in exilium ire, qui ſine illo rediturus eſſet, quam illum

illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exilium ſuum Bruto approbavit, quam quo populo R. conſulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut aliquis exul ſibi videretur, quod ab exule recederet? qui in admirationem ſui adduxit hominem, etiam Catoni ſuo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæſarem Mitylenas prætervectum, quia non ſuſtineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetravit Senatus, publicis precibus, tam ſolicitus ac mœſtus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, ſed pro ſe deprecari, ne exules eſſent, ſi ſine illo fuiſſent: ſed plus multo conſecutus eſt, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Cæſar videre. Contigit enim illi teſtimonium utriuſque: Brutus ſine Marcello reverti ſe doluit: Cæſar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, ſic ad tolerandum æquo animo exilium ſe ipſe adhortatus ſit? Quod patria cares, non eſt miſerum. Ita te diſciplinis imbuiſti, ut ſcires omnem locum ſapienti viro patriam eſſe. Quid porro hic qui te expulit, non ipſe per annos decem continuos patria caruit? propagandi ſine dubio imperii cauſa: ſed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad ſe Africa reſurgentis belli minis plena, trahit Hiſpania, quæ fractas & afflictas partes refovet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occaſionem concuſſi imperii intentus eſt. cui primum rei occurret? cui parti ſe opponet? Aget illum per omnes terras victoria ſua. Illum ſuſpiciant & colant gentes: tu vive Bruto miratore contentus. Bene ergo exilium tulit Marcellus, nec quicquam in animo ejus mutavit loci commutatio, quamvis eum paupertas ſequeretur. in qua nihil mali eſſe, quiſquis modo nondum pervenit in inſaniam omnia ſubvertentis a-

varitiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum eſt enim, quod in tutelam homini neceſſarium ſit; & cui deeſſe hoc poteſt, ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, ſed occupationes perdidiſſe. corporis exigua deſideria ſunt. frigus ſubmovere vult, alimentis famem ac ſitim extinguere: quicquid extra concupiſcitur, vitiis, non uſibus laboratur. Non eſt neceſſe omne perſcrutari profundum, nec ſtrage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dii iſtos deæque perdant, quorum luxuria tam invidioſi imperii fines tranſcendit. Ultra Phaſim capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum pœnas repetiimus, aves petere. Undique convehunt omnia nota faſtidienti gulæ. Quod diſſolutus deliciis ſtomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Iſta ſi quis deſpicit, quid illi paupertas nocet? ſi quis concupiſcit, illi paupertas etiam prodeſt. Invitus enim ſanatur: & ſi remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non poteſt, nolenti ſimilis eſt. C. Cæſar, quem mihi videtur rerum natura edidiſſe, ut oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cænavit uno die: & in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo provinciarum tributum una cœna fieret. O miſerabiles, quorum palatum niſi ad pretioſos cibos non excitatur! pretioſos autem, non eximius ſapor, aut aliqua faucium dulcedo; ſed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanam illis mentem placeat reverti, quid opus eſt tot artibus ventri ſervientibus? quid mercaturis? quid vaſtatio-

ne ſilvarum? quid profundi perſcrutatione? paſſim jacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis diſpoſuit. ſed hæc velut cæci tranſeunt, & omnes regiones pervagantur; maria trajiciunt, & cum famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

CAP. X. Libet dicere. Quid deducitis naves? quid manus & adverſus feras & adverſus homines armatis? quid tanto tumultu diſcurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora ſint? Nonne furor, & ultimus mentium error eſt, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis cenſus, promoveatis fines: nunquam tamen corpora veſtra laxabitis. Cum bene ceſſerit negotiatio, multum militia retulerit, cum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi iſtos apparatus veſtros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet majores noſtri, quorum virtus etiam nunc vitia noſtra ſuſtentat, infelices erant, qui ſibi manu ſua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religioſe jurabatur: qui per illos invocaverant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate vivebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audit, cum viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſua verſaret, illa, qua jam ſæpe hoſtem percuſſerat, lauream que in Capitolini Jovis gremio repoſuerat: quam Apicius noſtra memoria vixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando Philoſophi, velut corruptores juventutis, abire juſſi ſunt, ſcientiam popinæ profeſſus, diſciplina ſua ſæculum infecit: cujus exitum noſſe, operæ pretium eſt. Cum ſeſtertium millies in culinam congeſſiſſet, cum tot congiaria Principum, & ingens Capitolii vectigal ſingulis comeſſationibus

bus exſorpſiſſet; ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primum coactus inſpexit. ſuperfuturum ſibi ſeſtertium centies computavit: & velut in ultima fame victurus, ſi ſeſtertio centies vixiſſet, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui ſeſtertium centies egeſtas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Seſtertium centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam pravæ mentis homini ultima potio ſaluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, cum immenſis epulis non delectaretur tantum, ſed gloriaretur, cum vitia ſua oſtentaret, cum civitatem in luxuriam ſuam converteret, cum juventutem ad imitationem ſui ſollicitaret, etiam ſine malis exemplis, per ſe docilem. Hæc accidunt divitias non ad rationem revocantibus, cujus certi ſunt fines: ſed ad vitioſam conſuetudinem, cujus immenſum & incomprehenſibile arbitrium eſt. Cupiditati nihil ſatis eſt: naturæ ſatis eſt etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium eſt, quod non alendo homini abunde fertile ſit. At veſtem, an domum deſideraturus eſt exul? Si hæc quoque ad uſum tantum deſiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini natura, quod neceſſarium faciebat, fecit operoſum. ſi deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variiſque coloribus diſtinctam & artibus: non fortunæ iſte vitio, ſed ſuo pauper eſt. etiam ſi illi, quicquid amiſit, reſtitueris, nihil ages: plus enim reſtituto deerit ex eo quod cupit, quam exuli ex eo, quod habuit. Si deſiderat aureis fulgentem vaſis ſupellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum inſania pretio-

ſum,

ſum, & ſervorum turbam, quæ quamvis magnam domum anguſtet, jumentorum corpora differta, & coacta pingueſcere, & nationum omnium lapides: iſta congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quam ullus ſufficiet humor ad ſatiandum eum, cujus deſiderium non ex inopia, ſed ex æſtu ardentium viſcerum oritur. non enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis evenit: eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur. quicquid illi congeſſeris, non finis erit cupiditatis, ſed gradus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum, paupertatem non ſentiet: qui naturalem modum excedet, eum in ſummis opibus quoque paupertas ſequetur. Neceſſariis rebus & exilia ſufficiunt: ſupervacuis nec regna. Animus eſt qui divites facit. hic in exilia ſequitur, & in ſolitudinibus aſperrimis, cum quantum ſatis eſt ſuſtinendo corpori, invenit, ipſe bonis ſuis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis, quam ad deos immortales omnia iſta, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpiciunt. Lapides, aurum & argentum, & magni levatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quæ non poteſt amare ſincerus animus, ac naturæ ſuæ memor, levis ipſe, & quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfuſam gravem ſarcinam licet, celeri & volucri cogitatione divina perluſtrat. Ideoque nec exulare unquam poteſt, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique ævo par. Nam cogitatio ejus circa omne cœlum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpuſculum hoc, cuſtodia & vinculum animi, huc atque illuc jactatur: in hoc ſuppli-

plicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur: animus quidem ipſe ſacer & æternus eſt, & cui non poſſunt injici manus.

CAP. XII. Nec me putes ad elevanda incommoda paupertatis, quam nemo gravem ſentit, niſi qui putat, uti tantum præceptis ſapientum. Primum aſpice, quanto major pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioreſque divitibus: imo neſcio an eo lætiores ſint, quo animus eorum in pauciora diſtringitur. Tranſeamus a pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt. Circumciſæ ſunt peregrinantium ſarcinæ: & quotieſcunq; feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? cum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoveat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: ſumunt quoſdam dies, cum jam illos divitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus utantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiſcunt, ſemper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis cauſſa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis uti ſolatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapſa eſt, ut majus viaticum exulum ſit, quam olim patrimonium principum fuit. Unum fuiſſe Homero ſervum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis ſapientia, ſatis conſtat. num ergo quiſquam eos miſeros vixiſſe dicet, ut non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ ſequeſter fuit, ære collato funeratus eſt. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet,

deret, ad Senatum ſcripſit, mercenarium ſuum diſceſſiſſe, & ab eo deſertum eſſe rus, quod Senatui publice curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit tanti, ſervum non habere, ut colonus ejus populus R. eſſet. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt; quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni ſemel conferre, cum a Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco ſoceri fuit! Beatioreſne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quam Scipionem, cujus liberi a ſenatu tutore ſuo in dotem æs grave acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cujus tam claræ imagines ſunt? indignatur exul aliquid ſibi deeſſe, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honeſtius ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo advocatis non tantum tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

CAP. XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificioſe iſta diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Adverſus hunc, quiſquis me malorum turba terrebit, his verbis utendum erit. Si contra unam quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem adverſus omnes erit. cum ſemel animum virtus induravit, undique invulnerabilem præſtat. Si avaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis, moram tibi ambitio non faciet: Si ultimum diem non quaſi pœnam, ſed quaſi naturæ legem aſpicis: ex quo pectore mortis metum ejeceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſſa homini datam, ſed propagandi gene-

ris;

ris; quem non violaverit hoc ſecretum & infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit: in univerſum ſemel vincit. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moveri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi receſſit? Plus etiam quam ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intravit, ignominiam ipſi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis uſque eo ad conſpiciendam veritatem excæcatus eſt, ut ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam? ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi a ſe ante contemptus eſt. Humilis & projectus animus fit iſti contumeliæ opportunus: qui vero adverſus ſæviſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alii opprimuntur, evertit, ipſas miſerias inſularum loco habet: quando ita affecti ſumus, ut nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides: cui quiſquis occurrerat, dejiciebat oculos, & ingemiſcebat, non tanquam in hominem juſtum, ſed tanquam in ipſam juſtitiam animadverteretur. Inventus eſt tamen, qui faciem ejus inſpueret. poterat ob hoc moleſte ferre, quod ſciebat neminem id auſurum puri oris. At ille abſterſit faciem, & ſubridens ait comitanti ſe Magiſtratui: Admone iſtum, ne poſtea tam improbe oſcitet. Hoc fuit contumeliæ ipſi contumeliam facere. Scio quoſdam dicere, contemptu nihil eſſe gravius, mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, & exitium

lium ſæpe contemptione omni carere: ſi magnus vir cecidit, magnus jacuit; non magis illum contemni, quam cum ædium ſacrarum ruinæ calcantur, quas religioſi æque ac ſtantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrymas agat, ſequitur ut cauſsæ tuæ te ſtimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te movet, quod præſidium aliquod videris amiſiſſe: aut quod deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leviter perſtringenda eſt. novi enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitioſæ ſunt: quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gaviſa es, minimum uſa: tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum, cum tuæ non imponeres: tu filiafamilias locupletibus filiis ultro contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiæ noſtræ, tanquam alienis rebus utereris, pepercisti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas & impenſa pertinuit. nunquam indulgentia ad utilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

CAP. XV. Illo omnis conſolatio mihi vertenda eſt, unde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filii cariſſimi careo, non conſpectu ejus, non ſermone fruor. ubi eſt ille, quo viſo triſtem vultum relaxavi, in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? ubi colloquia, quorum inexplebilis eram? ubi ſtudia, quibus libentius quam fœmina,

fa-

familiarius quam mater, intererant? ubi ille occurſus? ubi matre viſa ſemper puerilis hilaritas? Adjicis iſtis loca ipſa gratulationum & convictuum, &, ut neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis converſationis notas. Nam hoc quoque adverſus te crudeliter fortuna molita eſt, quod te ante tertium demum diem quam percuſſus ſum, ſecuram, nec quicquam tale metuentem, aggredi voluit. bene nos longinquitas locorum diviſerat: bene aliquot annorum abſentia huic te malo præparaverat: rediſti, non ut voluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem deſiderii perderes. Si multo ante abfuiſſes, fortius tuliſſes, ipſo intervallo deſiderium molliente: ſi non receſſiſſes, ultimum certe fructum biduo diutius videndi filium tuliſſes. Nunc crudele fatum ita compoſuit, ut nec fortunæ meæ intereſſes, nec abſentiæ aſſueſceres. Sed quanto iſta duriora ſunt, tanto major tibi virtus advocanda eſt, & velut cum hoſte noto, ac ſæpe jam victo, acrius eſt congrediendum. Non ex intacto corpore tuo ſanguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

CAP. XVI. Non eſt quod utaris excuſatione nominis muliebris, cui pene conceſſum eſt immoderatum in lacrymas jus, non immenſum tamen: & ideo majores decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris mœroris publica conſtitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex cariſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum eſt, & ſentire deſiderium, & opprimere. Non eſt quod ad quaſdam fœminas reſpicias, quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finivit. noſti quaſdam, quæ amiſſis filiis, impoſita lugu-

bria nunquam exuerunt. a te plus exigit vita ab initio fortior. non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, a qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum ſæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi divitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulſerunt: non te bene in antiqua & ſevera inſtitutam domo, periculoſa etiam probis pejorum detorſit imitatio. Nunquam te fœcunditatis tuæ, quaſi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem uterum abſcondiſti, quaſi indecens onus, nec intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluiſti. nunquam tibi placuit veſtis, quæ nihil amplius quam nudam componeret: unicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati, forma, maximum decus viſa eſt pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ ſeduxerunt. tantum debes a fæminarum lacrymis abeſſe, quantum a vitiis. Ne fœminæ quidem te ſinent intabeſcere vulneri tuo, ſed leviori neceſſario mœrore cito defunctam, jubebunt exſurgere: ſi modo illas intueri voles fæminas, quas conſpecta virtus inter magnos viros poſuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiſerat decem: ſi æſtimare, amiſerat Gracchos. Flentibus tamen circa ſe, & fatum ejus execrantibus interdixit, Ne fortunam accuſarent, quæ ſibi filios Gracchos dediſſet. Ex hac fœmina debuit naſci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animoſior vox matris. Filius magno æſtimabat Gracchorum natales: mater & funera.

nera .. Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exilium, & uſque eo fuit indulgentia conſtricta, ut mallet exilium pati, quam deſiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem jam reducem, & in Repub. florentem tam fortiter amiſit, quam ſecuta eſt: nec quiſquam lacrymas ejus poſt elatum filium notavit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam. nam & nihil illam a pietate deterruit, & nihil in triſtitia ſupervacua ſtultaque detinuit. Cum his te numerari fœminis volo, quarum vitam ſemper imitata es: earum in coercenda comprimendaque ægritudine optime ſequeris exemplum. Scio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec ullum affectum ſervire: minime vero eum, qui ex dolore naſcitur. Ferox enim, & adverſus omne remedium contumax eſt. volumus eum interim obruere, & devorare gemitus: per ipſum tamen compoſitum fictumque vultum lacrymæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipſa, quibus avocatur, ſpectacula, levis aliqua deſiderii nota ſubivit. Ideo melius eſt, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut deluſus voluptatibus, aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, & ipſa quiete impetum ad ſæviendum colligit: at qui rationi ceſſit, in perpetuum componitur. Non ſum itaque monſtraturus illa, quibus uſos multos eſſe ſcio, ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonii adminiſtratione multum occupes temporis; ut ſemper novo te aliquo negotio implices: omnia iſta ad exiguum momentum proſunt, nec remedia doloris, ſed impedimenta ſunt. ego autem malo illum deſinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia:

illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi evellent. His etſi nunquam aſſueſſes, nunc utendum erat: ſed quantum tibi patris mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidem comprehendiſti, attigiſti tamen. Utinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis majorum conſuetudini deditus, voluiſſet te ſapientum præceptis erudiri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum. Propter iſtas quæ literis non ad ſapientiam utuntur, ſed ad luxuriam inſtituuntur, minus eſt indulgere ſtudiis paſſus. beneficio tamen rapacis ingenii plus, quam pro tempore, hauſiſti: jacta ſunt diſciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas revertere: tutam te præſtabunt. illæ conſolabuntur, illæ delectabunt; illæ ſi bona fide animum tuum intraverint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam ſolicitudo, nunquam afflictionis irritæ ſupervacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum: nam cæteris vitiis jampridem cluſum eſt. Hæc quidem certiſſima præſidia ſunt, & quæ ſola te fortunæ eripere poſſint: ſed quia dum in illum portum, quem ſtudia promittunt, perveneris, adminiculis quibus innitaris opus eſt; volo interim ſolatia tua tibi oſtendere. Reſpice fratres meos, quibus ſalvis, fas tibi non eſt accuſare fortunam. in utroque habes quod te diverſa virtute delectet: alter honores induſtria conſecutus eſt, alter ſapienter contempſit. Acquieſce alterius filii dignitate, alterius quiete, utriuſque pietate. novi fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento ſit: alter in hoc ſe ad tranquillam quietamque vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna diſpoſuit: potes alterius dignitate de-

defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & unius deſiderium duorum pietate ſupplebitur. Audacter poſſum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque reſpice. Marcum blandiſſimum puerum, ad cujus conſpectum nulla poteſt durare triſtitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cujuſquam pectore fuerit, quod non circumfuſus ille permulceat. Cujus non lacrymas illius hilaritas ſupprimat? cujus non contractum ſolicitudine animum illius argutiæ ſolvant? quem non in jocos vocabit illa laſcivia? quem non in ſe convertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem ſatiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis ſuperſtitem. In me omnis fatorum crudelitas laſſata conſiſtat: quicquid matri dolendum fuit, in me tranſierit: quicquid aviæ, in me. Floreat reliqua in ſuo ſtatu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Novatillam: quam ſic in me tranſtuleram, ſic mihi adſcripſeram, ut poſſit videri, quod me amiſit, quamvis ſalvo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abſtulit illi nuper fortuna matrem: tua poteſt efficere pietas, ut perdidiſſe ſe matrem doleat tantum, non & ſentiat. Nunc mores ejus compone, nunc formam: altius præcepta deſcendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus, ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam ſi nihil dederis præter exemplum. Hoc jam tibi ſolemne officium pro remedio erit. non poteſt animum pie dolentem a ſolicitudine avertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu

 tuo,

tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto juſtius ſit, te illi ſervari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris invaſerit, & ſequi ſe jubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepoteſque dando, effeciſti ne unica eſſes: conſummatio tamen ætatis actæ feliciter in te vertitur. Illo vivo, nefas eſt te, quod vixeris, queri.

CAP. XVII. Maximum adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiviſo transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrymas tuas miſcuiſti, in hujus primum reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur: in mea tamen perſona non tantum pro te dolet. Illius manibus in urbem perlatus ſum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus æger convalui: illa pro quæſtura mea gratiam ſuam extendit: & quæ ne ſermonis quidem, aut claræ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum vitæ genus, nihil modeſtia, in tanta fæminarum petulantia, ruſtica, nihil quies, nihil ſecreti & ad otium repoſiti mores obſtiterunt, quo minus pro me etiam ambitioſa fieret. Hæc eſt, mater cariſſima, ſolatium, quo reficiaris: illi quantum potes te junge, illius arctiſſimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori ſuo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaveris, confer: ſive ſervare habitum iſtum voles, ſive deponere, apud illam invenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed ſi prudentiam perfectiſſimæ fæminæ novi, non patietur te nihil profuturo mœrore conſumi, & exemplum tibi ſuum, cujus ego etiam ſpectator fui, narrabit. Cariſſimum virum amiſerat, avun-

avunculum noſtrum, cui virgo nupſerat, in ipſa navigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, evictiſque tempeſtatibus corpus ejus naufraga evexit. O quam multarum egregia opera in obſcuro jacent! Si huic illa ſimplex admirandis virtutibus contigiſſet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam, firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura objecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de ſuo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ ſe pro conjuge vicariam dedit. hoc amplius eſt, diſcrimine vitæ ſepulchrum viro quærere: major eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quod per ſedecim annos, quibus maritus ejus Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt. neminem provincialem domum ſuam admiſit: nihil a viro petiit, nihil a ſe peti paſſa eſt. Itaque loquax, & ingenioſa in contumelias præfectorum provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effugerunt infamiam, velut unicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: & quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie ſimilem illi, quamvis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam provincia probaſſet: plus eſt, quod ignoravit. Hæc non ideo refero, ut ejus laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parce tranſcurrere: ſed ut intelligas, magni animi eſſe fœminam, quam non ambitio, non avaritia, comites omnis potentiæ & peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata navi naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtu-

tem exhibeas oportet, & animum a luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia neceſſe eſt, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obverſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus. ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat, & modo ſe levioribus ſtudiis oblectat, modo ad conſiderandam ſuam univerſique naturam, veri avidus inſurgit. Terras primum, ſitumque earum quærit. deinde conditionem circumfuſi maris, curſuſque ejus alternos & recurſus: tunc quicquid inter cœlum, terraſque plenum formidinis interjacet, perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niviſque & grandinis jactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus, ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo divinorum ſpectaculo fruitur, æternitatiſque ſuæ memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſæculis, vadit.

L. ANNÆI SENECÆ

LIBER

DE CONSOLATIONE AD POLYBIUM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Argumentum, & Ordo.

Scriptum in exilio eſt, dum animo, & corpore jacet (fatendum eſt, & ſcriptio clamat) anno circiter exilii eius tertio. Nam palam meminit Britanniæ apertæ, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter præpotentes Claudii libertos, a ſtudiis titulum habuit, & Græce, Latineque dicas eruditum: ex laudibus quidem, quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: & diſpoſitio tota latet, quia principium, & pluſcula deſunt. In iis, quæ ſunt, hæc eſt. Negat dolendum in unius morte, quoniam mundus ipſe, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia vanus dolor, & ſine fructu. Tertio, Natos nos eſſe ad triſtia, eoque adſueſcendum.. Quarto, Voluntatem defuncti advocat, illum nolle. Quinto, conſtantia, & exemplo præire aliis fratribus debere, quia perſona illuſtris, & oculi in eam verſi. Sexto, & a Studiis ſolatium petere vult, quæ ſemper adamavit. Hæc, & talia uſque ad Cap.* XXXI. *Ab eo deinde Exempla ſpargit eorum, qui fortiter tulere, inter hos (non ſine vili adulatione) ipſius Cæſaris, quem & mire laudat, &*

denique Polybium iterum ad Studia, & libros mittit, remedium in dolorem: Senecæ hoc ſcriptum eſſe, negare non licet: editioni deſtinatum ab eo, non arbitror, ſed pro præſenti fortuna abjecte, & demiſſe ſcriptum, ad ſervulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecæ fuit, & gloriæ ejus, quiſquis vulgavit.

CAPUT XX.

.... noſtra corpora compares, firma ſunt: ſi redigas ad conditionem naturæ omnia deſtruentis, & unde edidit eodem revocantis, caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum extruxit ambitio, aliquando ſolo æquata viſentur. Ita eſt. nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. aliud alio modo fragile eſt: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & deſinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc univerſum, quod omnia divina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit, & in confuſionem veterem tenebraſque demerget. Eat nunc aliquis, & ſingulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & ſi quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, ſit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas auſura, ſibi non peperciſſe conqueratur.

CAP. XXI. Quis tam ſuperbæ impotentiſque arrogantiæ eſt, ut in hac naturæ neceſſitate omnia ad eumdem finem revocantis, ſe unum ac ſuos ſeponi velit: ruinæque, etiam ipſi mundo imminenti, aliquam domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatium eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes, omneſque paſſuri: & ideo

eo mihi videtur rerum natura, quod graviſſimum fecit, commune feciſſe, ut crudelitatem fati conſolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimum adjuverit, ſi cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi. noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quicquam triſtitia profecturi ſumus, non recuſo, quicquid lacrymarum fortunæ meæ ſuperfuit, tuæ affundere. inveniam etiam nunc, per hos exhauſtos jam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur. atque adeo ipſe hanc litem meam faciam. Iniquiſſima omnium judicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, felicitas ejus effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem ſalvo Cæſare accipere maximum poterat, impreſſiſti: & cum bene illum undique circumiſſes, intellexiſti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum poteſt, illam a ſe abjicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum majorem ex ea fructum, quam contemptum ejus petit. Eriperes illi amicos? ſciebas tam amabilem eſſe, ut facile in locum amiſſorum poſſet alios ſubſtituere. Unum enim hunc ex his, quos in Principali domo potentes vidi, cognoviſſe videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? ſolidior eſt hæc apud eum, quam ut a te quoque ipſa concuti poſſet. Eriperes bonam valetudinem? ſciebas animum ejus liberalibus diſciplinis, quibus non innutritus tantum, ſed innatus eſt, ſic eſſe fundatum, ut ſupra omnes corporis dolores e-

mineret. Eriperes ſpiritum? quantulum nocuiſſes? longiſſimum illi ævum ingenii fama promiſit. Id egit ipſe, ut meliore ſui parte duraret, & compoſitis eloquentiæ præclaris operibus, a mortalitate ſe vindicaret. Quandiu fuerit ullus litteris honor, quandiu ſteterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum ſe ingeniis vel contulit, vel, ſi hoc verecundia ejus recuſat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo unum excogitaſti, quomodo illi maxime poſſes nocere. Quo melior enim eſt quiſque, hoc ſæpius ferre te conſuevit ſine ullo delectu furentem, & inter ipſa beneficia metuendam. Quantulum erat tibi immunem ab injuria præſtare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa perveniſſe, & non ex tuo more temere incidiſſe? Adjiciamus, ſi vis, ad has querelas, ipſius adoleſcentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras digniſſimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi teſtimonium æquale omnium hominum. deſideratur in tuum honorem, laudatur in ſuum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnoſceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuiſſes bonus. ſed in illo pietas tua idoneam nacta materiam multo ſe liberius exercuit. Nemo potentiam ejus injuria ſenſit, nunquam ille te fratrem ulli minatus eſt. Ad exemplum ſe modeſtiæ tuæ formaverat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum eſſes, & onus. Suffecit ille huic ſarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus! antequam felicitatem ſuam noſſet frater tuus, exemptus eſt. Parum autem me indignari ſcio: nihil eſt enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Jam nunc tamen ſi quid proficere poſſumus,

con-

conqueramur. Quid tibi voluiſti tam injuſta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ iſta crudelitas eſt, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordiſſimam turbam imminuere, tam bene ſtipatam optimorum adoleſcentium domum in nullo fratre degenerantem turbare, & ſine ulla cauſſa delibare voluiſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummæ potentia, ſumma conſervata abſtinentia, nihil ſincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in uno fratre, quid de reliquis poſſit metuere, admonitus, etiã de ipſis doloris ſui ſolatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæſare. hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, ut oſtenderes neminem contra te, ne a Cæſare quidem, poſſe defendi.

CAP. XXIII. Diutius accuſare fata poſſumus, mutare non poſſumus. ſtant dura & inexorabilia. nemo illa convicio, nemo fletu, nemo cauſſa movet: nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrymis nihil proficientibus. facilius enim nos illi dolor adjiciet, quam illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet, non adjuvat, primo quoque tempore deponendus eſt: & ab inanibus ſolatiis, atque amara quadam libidine dolendi animus recipiendus. Nam lacrymis noſtris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumſpice: larga ubique flendi, & aſſidua materia. alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas vocat: alium ambitio nunquam quieta ſollicitat: alius divitias quas optaverat, metuit, & voto laborat ſuo: alium ſollicitudo, alium labor torquet, alium ſemper veſtibulum obſidens turba: hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lacrymæ nobis

bis deerunt, antequam cauſſæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiſerit, quæ primum naſcentium omen fletum eſſe voluit? Hoc principio edimur, huic omnis ſequentium annorum ordo conſentit: ſic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet a nobis, quod ſæpe faciendum eſt: & reſpicientes, quantum a tergo rerum triſtium immineat, ſi non finire lacrymas, at certe reſervare debemus. Nulli parcendum eſt rei magis quam huic, cujus tam frequens uſus eſt. Illud quoque te non minimum adjuverit, ſi cogitaveris, nulli minus gratum eſſe dolorem tuum, quam ei cui præſtari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque ejus officii ratio eſt, quod ei cui præſtatur, ſi nihil ſentit, ſupervacuum eſt; ſi ſentit, ingratum.

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum eſſe, qui delectetur lacrymis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo adverſus te animum gerit, eum eſſe tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi: ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id eſt, a ſtudio, & Cæſare? non eſt hoc ſimile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præſtitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam ſuperiori: ille deſiderio tibi eſſe vult, tormento eſſe non vult. Quid itaque juvat dolori intabeſcere: quem, ſi quis defunctis ſenſus eſt, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cujus incerta poſſet voluntas videri, omnia hæc dubie ponerem, & dicerem: Sive te torqueri lacrymis nunquam deſinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo eſt: ſive non vult; utique inutilem dolorem dimitte. nec impius frater ſic deſiderari debet, nec pius ſic velit. In hoc vero, cujus tam explorata pietas eſt, pro certo habendum eſt, nihil eſſe illi poſſe acerbius, quam hic ſi tibi caſus

ejus acerbus eſt, ſi te ullo modo torquet, ſi oculos tuos, indigniſſimos hoc malo, ſine ullo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æque a lacrymis tam inutilibus abducet, quam ſi cogitaveris, fratribus te tuis exemplo eſſe debere, fortiter hanc fortunæ injuriam ſuſtinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de induſtria ſimulent, & adverſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint, & ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. Indue diſſimilem animo tuo vultum, & ſi potes, projice omnem ex toto dolorem: ſin minus, introrſus abde & contine, ne appareat; & da operam, ut fratres tui te imitentur: qui honeſtum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo ſument. Et ſolatium debes eſſe, & conſolator illorum: non poteris autem horum mœrori obſtare, ſi tuo indulſeris.

CAP. XXV. Poteſt & illa res a luctu te prohibere nimio, ſi tibi ipſe renuntiaveris, nihil horum quæ facis poſſe ſubduci. Magnam tibi perſonam hominum conſenſus impoſuit: hæc tibi tuenda eſt. Circunſtat te omnis iſta conſolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perſpicit, quantum roboris ille adverſus dolorem habeat, & utrumne tu tantum rebus ſecundis dextere uti ſcias, an & adverſas poſſis viriliter ferre. obſervantur oculi tui. Liberiora omnia ſunt iis, quorum affectus tegi poſſunt: tibi nullum ſecretum liberum eſt, in multa luce fortuna te poſuit. omnes ſcient, quomodo te in iſto tuo geſſeris vulnere: utrumne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæſaris extulit, & tua ſtudia deduxerunt. nihil te plebejum decet, nihil humi-

le.

le. Quid autem tam humile ac muliebre eſt, quam conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de ſtudiis ac moribus tuis recepta: multum a te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere; ne convertiſses in te ora omnium. nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui deſcribunt: quibus cum fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtos animi tui ſunt. nihil unquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri profeſſione, ut non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut aſſidua laborioſi officii ſtatione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem diſponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo jacentibus licent. Magna ſervitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda ſunt tot hominum millia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congeſtus. Ut poſſit per ordinem ſuum principis maximi officium geri, quieti animi eſt. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire poſſis: ut periclitantium, & ad miſericordiam mitiſſimi Cæſaris pervenire cupientium lacrymæ proſint, tibi tuæ aſſiccandæ ſunt. Hoc tamen etiam non in levioribus remediis adjuvabit. cum voles omnium rerum obliviſci, cogita Cæſarem: vide quantam hujus in te indulgentiæ fidem, quantam induſtriam debeas: in-

intelliges non magis tibi incurvari licere, quam illi, ſi quis modo eſt fabulis traditus, cujus humeris mundus innititur. Cæſari quoque ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi terrarum dedicavit, ſibi eripuit: & ſiderum modo, quæ irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nunquam illi licet nec ſubſiſtere, nec quicquam ſuum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem neceſſitas injungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicere. Cæſare orbem terrarum poſſidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Cæſari debes. Adjice nunc, quod cum ſemper prædices cariorem tibi ſpiritu tuo Cæſarem eſſe; fas tibi non eſt, ſalvo Cæſare, de fortuna queri. Hoc incolumi, ſalvi tibi ſunt tui: nihil perdidiſti: non tantum ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia ſunt, hic pro omnibus eſt. Quod longe a ſenſibus tuis prudentiſſimis piiſſimiſque abeſt, adverſus felicitatem tuam parum gratus es, ſi tibi quicquam, hoc ſalvo, flere permittis. Monſtrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. nam quandiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet acceſſum: omnia in te Cæſar tenebit. cum ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuæ dolor, & requieſcenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non eſt, quod ullum tempus vacare patiaris a ſtudiis: tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antiſtitem & cultorem ſuum vin-

dicent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Cæſaris tui opera, ut per omnia ſæcula domeſtico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipſe tibi optime formandi condendique res geſtas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te uſque eo producere, ut fabellas quoque & Æſopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, ſolita tibi venuſtate connectas. difficile eſt quidem, ut ad hæc hilariora ſtudia tam vehementer perculſus animus, tam cito poſſit accedere: hoc tamen argumentum habeto jam corroborati ejus, & redditi ſibi, ſi poterit ſe a ſeverioribus ſcriptis ad hæc ſolutiora producere. In illis enim quamvis ægrum eum adhuc, & ſecum reluctantem, advocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas: hæc quæ remiſſa fronte commentanda ſunt, non feret, niſi cum jam ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſeveriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit levamento, ſi ſæpe te ſic interrogaveris: Utrumne meo nomine doleo, an ejus qui deceſſit? Si meo; perit meæ indulgentiæ jactatio, & incipit dolor, hoc uno excuſatus, quod honeſtus eſt, cum ad utilitatem reſpicit, a pietate deſciſcere. Nihil autem minus bono viro convenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; neceſſe eſt, alterutrum ex his duobus eſſe judicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus eſt, evaſit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat antequam naſceretur: & expers omnis ma-

mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquam dolere deſinere, qui nunquam doliturus eſt? Si eſt aliquis defuncti ſenſus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui juris & arbitrii geſtit, & rerum naturæ ſpectaculo fruitur, & humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit; divina vero, quorum rationem tandiu fruſtra quæſierat, propius intuetur. Quid itaque ejus deſiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? beatum deflere, invidia eſt; nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingentibus, & cum maxime circumfuſis bonis caruiſſe? Cum cogitaveris multa eſſe quæ perdidit, cogita plura eſſe quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non ſuſpicio laceſſet, non edax & inimica ſemper alienis proceſſibus invidia conſectabitur, non metus ſolicitabit, non levitas fortunæ cito munera ſua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remiſſum, quam ereptum eſt. Non opibus fruetur, non tua ſimul ac ſua gratia, non accipiet beneficia, non dabit. Miſerum putas quod iſta amiſit, an beatum quod non deſiderat? mihi crede, is beatior eſt, cui fortuna ſupervacua eſt, quam is cui parata eſt. Omnia iſta bona, quæ non ſpecioſa, ſed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obſtupeſcit, cum labore poſſidentur, cum invidia conſpiciuntur: eoſque ipſos quos exornant, & premunt; plus minantur, quam proſunt. Lubrica & incerta ſunt: nunquam bene tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipſa tamen magnæ felicitatis tutela ſolicita eſt. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita ſupplicium eſt. In

hoc profundum inquietumque projecti mare, alternis æſtibus reciprocum, & modo allevans nos ſubitis incrementis, modo majoribus damnis deſerens, aſſidueque jactans, nunquam ſtabili conſiſtimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, ſemper timemus. In hoc tam procelloſo, & in omnes tempeſtates expoſito mari navigantibus, nullus portus niſi mortis eſt. Ne itaque invideris fratri tuo: quieſcit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus eſt: ſuperſtitem Cæſarem, omnemque ejus prolem, ſuperſtitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex ſuo favore fortuna mutaret, ſtantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depreſſo in eum emicuit locum, quiſquis ille eſt, qui ſolutas vinculis animas beato recipit ſinu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum ſumma voluptate perſpicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorem ſortitus eſt. omnibus illo nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit.

CAP. XXIX. Eſt mihi, crede, magna felicitas in ipſa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt. quis in tam obſcura & involuta veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an conſuluerit? Illud quoque, qua juſtitia in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adjuvet cogitantem, non injuriam tibi factam, quod talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tandiu pietate ejus tibi uti fruique licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non relinquit: avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui injuriam vocat

finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi præſentium: qui non & in præteritis acquieſcit, & ea judicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne deſinant non eſt timendum. Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui ſe putat, & habuiſſe eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & tranſit, & pene antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus eſt, & quicquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum eſt. Longior fideliorque eſt memoria voluptatum, quam præſentia. Quod habuiſti ergo optimum fratrem, in ſummis bonis pone. Non eſt quod cogites, quanto diutius habere potueris, ſed quandiu habueris. Rerum natura illum tibi ſicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, ſed commodavit: cum viſum eſt deinde, repetiit, nec tuam in eo ſatietatem ſecuta eſt, ſed ſuam legem. Si quis pecuniam creditam ſolviſſe ſe modeſte ferat, eam præſertim cujus uſum gratuitum acceperit; nonne injuſtus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi, quæ ſuo jure uſa, a quo voluit, debitum ſuum citius exegit. non illa in culpa eſt, cujus nota erat conditio, ſed mortalis animi ſpes avida, quæ ſubinde quid rerum natura ſit obliviſcitur, nec unquam ſortis ſuæ meminit, niſi cum admonetur. Gaude itaque habuiſſe te tam bonum fratrem, & uſumfructum ejus, quamvis brevior voto tuo fuerit, boni conſule. Cogita jucundiſſimum eſſe, quod habuiſti: humanum, quod perdidiſti. Nec enim quicquam minus inter ſe conſentaneum eſt, quam aliquem moveri, quod ſibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus eſt. Sua

quem-

quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis oblivio. Natura nulli ſe neceſſitatis ſuæ gratiam facturam eſſe teſtata eſt. Quotidie præter oculos noſtros tranſeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & ſubitum id putamus eſſe, quod nobis tota vita denunciatur futurum. Non eſt itaque iſta fatorum iniquitas, ſed mentis humanæ pravitas, inſatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde ſe exire, quo admiſſa eſt precario.

CAP. XXX. Quanto ille juſtior, qui nuntiata filii morte, dignam magno viro vocem emiſit? Ego cum genui, tum moriturum ſcivi. Prorſus non mireris ex hoc natum eſſe, qui fortiter mori poſſet. Non accepit tamquam novum nuntium, filii mortem. quid eſt enim novi, hominem mori, cujus tota vita nihil aliud quam ad mortem iter eſt? Ego cum genui, tum moriturum ſcivi. Deinde adjecit rem majoris & prudentiæ & animi: Huic rei ſuſtuli. Omnes huic rei tollimur: quiſquis ad vitam editur, ad mortem deſtinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamuſque id cum repoſcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu ſtet animus: & id quod neceſſe eſt, nunquam timeat: quod incertum eſt, ſemper expectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut conſulatibus conſpicuos, aut triumphis, ſorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum ſuum. Omnes, imo omnia in ultimum diem ſpectant: non idem univerſis finis eſt. Alium in medio curſu vita deſerit, alium in ipſo aditu relinquit, alium in extrema ſenectute fatigatum jam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen

men in eumdem locum tendimus. Utrumne ſtultius ſit neſcio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recuſare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore celebrata ſunt, in manus ſume, utriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita reſolviſti, ut quamvis ſtructura illorum receſſerit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem ſecutæ ſint. Nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque caſuum & lacrymarum, ex alia atque alia cauſſa fluentium, exempla tibi ſuggerat. Lege, quo ſpiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te ſubito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiſeris, ut quiſquis extemplo ac modo ſcripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque ſolida tam fragilis animus conceperit. Potius ab iſtis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ conſolantur, convertere, ac reſpice optimos fratres, reſpice uxorem, filium reſpice. Pro omnium horum ſalute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

CAP. XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere unus dolor, quam hæc tam multa ſolatia. Omnes iſtos una tecum perculſos vides, nec poſſe tibi ſubvenire, imo etiam ultro expectare, ut a te ſubleventur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minuſque ingenii eſt, tanto magis reſiſtere te neceſſe eſt communi malo. Eſt autem hoc ipſum ſolatii loco, inter multos dolorem ſuum dividere: qui quia diſpenſatur inter plures, exigua debet apud te parte ſubſidere. Non deſinam totiens tibi offerre Cæſarem. illo moderante terras, & oſtendente, quanto melius beneficiis imperium cuſtodiatur,

tur, quam armis, illo rebus humanis præſidente, non eſt periculum, ne quid perdidiſſe te ſentias. in hoc uno tibi ſatis præſidii, ſatis ſolatii eſt. Attolle te: & quotiens lacrymæ ſuboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæſarem dirige: ſiccabuntur maximi & clariſſimi conſpectu numinis. Fulgor ejus illos, ut nihil aliud poſſint aſpicere, præſtringet, in ſe hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo nunquam dejicis animum, cogitandus eſt; hic contra fortunam advocandus: nec dubito, cum tanta illi adverſus omnes ſuos ſit manſuetudo, tantaque indulgentia, quin multis jam ſolatiis tuum iſtud vulnus obduxerit, nonnulla, quæ dolori obſtarent tuo, congeſſerit. Quid porro? ut nihil horum fecerit, nonne protinus ipſe conſpectus per ſe tantummodo, cogitatuſque Cæſar, maximo ſolatio tibi eſt? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent. acta hic D. Auguſti, & annos vincat, ac, quandiu mortalis erit, nihil ex domo ſua mortale eſſe ſentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum conſortem patris, quam ſucceſſorem accipiat. Sera, & nepotibus demum noſtris dies nota ſit, qua illum gens ſua cœlo afferat.

CAP. XXXII. Abſtine ab hoc manus tuas fortuna, nec in iſto potentiam tuam, niſi ea parte qua prodes, oſtenderis. patere illum generi humano jam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concuſſit, in locum ſuum reſtituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & novos: quorum me quoque ſpectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus ejus, promittit clementia.

tia. nec enim ſic me dejecit, ut nollet erigere: imo ne dejecit quidem, ſed impulſum a fortuna & cadentem ſuſtinuit, & in præceps euntem leniter, divinæ manus uſus moderatione depoſuit. Deprecatus eſt pro me ſenatum, & vitam mihi non tantum dedit, ſed etiam petiit. Viderit, qualem volet æſtimari cauſſam meam. vel juſtitia ejus bonam perſpiciet, vel clementia faciet. utrumque in æquo mihi ejus beneficium erit, ſive innocentem me ſcierit eſſe, ſive voluerit. Interim magnum miſeriarum mearum ſolatium eſt, videre miſericordiam ejus, totum orbem pervagantem: quæ cum ex ipſo angulo, in quo ego defoſſus ſum, complures multorum jam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me unum tranſeat. Ipſe autem optime novit tempus, quo cuique debeat ſuccurrere: ego omnem operam dabo, ne pervenire ad me erubeſcat. O felicem clementiam tuam Cæſar! quæ efficit, ut quietiorem ſub te agant vitam exules, quam nuper ſub Cajo egere principes. Non trepidant, nec per ſingulas horas gladium expectant, nec ad omnem navium conſpectum pavent. Per te habent, ut fortunæ ſævientis modum, ita ſpem quoque melioris ejuſdem, ac præſentis quietem. Scias licet ea demum fulmina eſſe juſtiſſima, quæ etiam percuſſi colunt.

CAP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum ſolatium eſt, aut me omnia fallunt, aut jam recreavit animum tuum, & tam magno vulneri majora adhibuit remedia: jam te omni confirmavit modo: jam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenaciſſima memoria retulit: jam omnium præcepta ſapientum aſſueta ſibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupaverit. aliud habebunt hoc dicente pon-

dus verba, velut ab oraculo emiſſa: omnem vim doloris tui divina ejus contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te ſolum fortuna deſumpſit ſibi, quem tam gravi afficeret injuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut eſt, aut fuit ſine aliqua comploratione. Tranſibo exempla vulgaria, quæ etiam ſi minora, tamen mira ſunt: ad faſtos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ implevere Cæſareum atrium? nulla non harum aliquo ſuorum incommodo inſignis eſt: nemo non ex iſtis, in ornamentum ſæculorum refulgentibus viris, aut deſiderio ſuorum tortus eſt, aut a ſuis cum maximo animi cruciatu deſideratus eſt. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata eſt? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam juris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem enim die, quo viatoris manibus fratem abſtulerat, tribuno quoque plebis privatus interceſſit. tam magno tamen fratrem deſideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui uno pene eodemque tempore ſpectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adoleſcentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ ſuæ, ſuper ipſum Paulli triumphum concidentis ſubitam vaſtitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deeſſet, aut Carthago ſupereſſet.

CAP. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompejos? quibus ne hoc quidem ſæviens reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompejus, primum ſorori ſuperſtes, cujus morte optime cohærentis Romanæ pacis vincula reſoluta

ſunt.

ſunt. Idemque vixit ſuperſtes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum dejiceret, quam patrem dejecerat: & poſt hunc tamen caſum non tantum dolori, ſed bello ſuffecit. Innumerabilia undique exempla ſeparatorum morte fratrum ſuccurrunt, imo contra, vix ulla unquam horum paria conſpecta ſunt, una ſeneſcentia. ſed contentus noſtræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit ſenſus ac ſanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intuliſſe, quam ſciet etiam Cæſarum lacrymas concupiſſe. Divus Auguſtus amiſit Octaviam ſororem cariſſimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi neceſſitatem abſtulit, cui cœlum deſtinaverat: imo vero idem omni genere orbitatis vexatus, ſororis filium ſucceſſioni præparatum ſuæ perdidit. Denique ne ſingulos ejus luctus enumerem, & generos ille amiſit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe, dum inter homines erat, ſenſit. Tamen tot tantoſque luctus cepit rerum omnium capaciſſimum ejus pectus, victorque Divus Auguſtus non gentium tantummodo externarum, ſed etiam dolorum fuit. Cajus Cæſar, Divi Auguſti avunculi mei nepos, circa primos juventutis ſuæ annos Lucium fratrem cariſſimum ſibi, princeps juventutis principem ejuſdem juventutis amiſit, in apparatu Parthici belli: & graviore multo animi vulnere, quam poſtea corporis ictus eſt: quod utrumque piiſſime idem, & fortiſſime tulit. Cæſar patruus meus, Druſum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipſe erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferociſſimas Romano ſubjicientem imperio, in complexu & oſculis ſuis amiſit; modum tamen lugendi non ſibi tantum, ſed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non ſolum mœ-

ſtum, ſed etiam attonitum, corpus Druſi ſui ſibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: judicavitque non militandi tantum diſciplinam eſſe ſervandam, ſed etiam dolendi. Non potuiſſet ille lacrymas alienas compeſcere, niſi prius preſſiſſet ſuas.

CAP. XXXV. M. Antonius avus meus, nullo minor niſi eo a quo victus eſt, tunc cum Rempub. conſtitueret, & triumvirali poteſtate præditus, nihil ſupra ſe, exceptis vero duobus collegis, omnia infra ſe cerneret, fratrem interfectum audivit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis! Eo ipſo tempore, quo M. Antonius civium ſuorum vitæ ſedebat mortiſque arbiter, M. Antonii frater duci jubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adverſa toleraverat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum ſanguine fratri parentare. Sed ut omnia alia exempla prætercam, ut in me quoque ipſo alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt: bis intellexit lædi me poſſe, vinci non poſſe. Amiſi Germanicum fratrem: quem quomodo amaverim, intelligit profecto, quiſquis cogitat quomodo ſuos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quicquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi poſſet in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem oſtendere quam nihil ſacrum intactumque ſit fortunæ, quæ ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Poteſt enim hæc adverſus privatas domos ullam æquitatem noſſe, aut ullam modeſtiam, cujus implacabilis ſævitia totiens ipſa funeſtavit pulvinaria? Faciamus licet illi convi-

cium,

cium, non noſtro tantum ore, ſed etiam publico: non tamen mutabitur: adverſus omnes ſe preces, omneſque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inauſum ſibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, ſicut ſemper eſt ſolita, eas quoque domos auſa injuriæ cauſa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere veſtem.

CAP. XXXVI. Hoc unum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, ſi nondum illi genus humanum placuit conſumere, ſi Romanum adhuc nomen propitia reſpicit, hunc Principem, lapſis hominum rebus datum, ſicut omnibus mortalibus, ſibi eſſe ſacroſanctum velit. diſcat ab illo clementiam, atque a mitiſſimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo ante retuli, aut adſcitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos juramus, abſtinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & evincendis doloribus, & in quantum modo homini fas eſt per divina ire veſtigia. Quamvis in aliis rebus dignitatum magna diſcrimina ſint, virtus in medio poſita eſt: neminem dedignatur, qui modo dignum ſe illa judicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari poſſent non eſſe ipſos expertes hujus mali, tamen in hoc uno ſe ceteris exæquari hominibus, non injuriam, ſed jus mortalitatis judicaverunt; tuleruntque nec nimis acerbe & aſpere quod acciderat, nec molliter & effœminate. Nam & non ſentire mala ſua, non eſt hominis: & non ferre, non eſt viri. Non poſſum tamen, cum omnes circumiverim Cæſares, quibus fortuna fratres & ſorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæſarum numero

excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, a quo imperium everſum funditus, Principis piiſſimi recreat clementia. C. Cæſar, amiſſa ſorore Druſilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter poſſet, conſpectum converſationemque civium ſuorum profugit, exſequiiſque ſororis ſuæ non interfuit, juſta ſorori non præſtitit, ſed in Albanum ſuum ſeceſſit. At foro & advocatis, & hujuſmodi aliis occupationibus acerbiſſimi funeris levabat mala. Pro pudor imperii! principis Romani lugentis ſororem, alea ſolatium animi fuit. Idem ille Cajus furioſa inconſtantia, modo barbam capillumque ſubmittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam ſatis certus utrum lugeri vellet, an coli ſororem. Eodem enim tempore, quo templa illi conſtituebat ac pulvinaria, eos qui parum mœſti fuerant, crudeliſſima afficiebat animadverſione. Eadem enim intemperie animi adverſarum rerum ictus ferebat, qua ſecundarum elatus eventu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab omni Romano viro, luctum ſuum aut intempeſtivis avocare luſibus, aut ſordium ac ſqualoris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano ſolatio. Tibi vero nihil ex conſuetudine mutandum tua: quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quæ & optime felicitatem extollunt, facillime minuunt calamitatem; eademque & ornamenta hominum maxima ſunt, & ſolatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te ſtudiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorum monumento tuorum. hoc enim unum eſt rebus huma-

humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cætera, quæ per conſtructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem: quippe & ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo ſemper conſecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipſam fortunam pertinet, etiam ſi nunc agi apud te cauſa ejus non poteſt: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipſum, quod aliquid eripuit, inviſa ſunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi judicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa providit, quibus hanc emendaret injuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipſum quod abſtulit, ipſi dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adeſſe dolori tuo. Poteſt quidem eloquentia tua, quæ parva ſunt, approbare pro magnis: rurſus magna attenuare, & ad minima deducere: ſed alio iſta vires ſervet ſuas, nunc tota ſe in ſolatium tuum conferat. Sed tamen diſpice, ne hoc jam quoque ſit ſupervacuum: aliquid enim a nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego a te, ne ex toto mœreas, exigam. Et ſcio inveniri quoſdam duræ magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum eſſe ſapientem. Hi vero videntur nunquam in hujuſmodi caſum incidiſſe. alioquin excuſſiſſet illis fortuna ſuperbam ſapientiam, & ad confeſſionem eos veri etiam invitos compuliſſet. Satis præſtiterit ratio, ſi id unum ex dolore, quod & ſupereſt & abundat, exciderit. nam ut quidem nullum omnino eſſe eum patiatur, nec ſperandum ulli, nec concupiſcendum eſt. Hunc potius modum ſervet, qui

nec impietatem imitetur, nec inſaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis eſt, nec emotæ. Fluant lacrymæ, ſed eædem deſinant: trahantur ex imo pectore gemitus, ſed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & ſapientibus te approbare poſſis, & fratribus. effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum & ſermonibus celebres, & aſſidua recordatione repræſentes tibi. Quod ita denique conſequi poteris, ſi tibi memoriam ejus jucundam magis, quam flebilem feceris. naturale eſt enim, ut ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia revertitur. Cogita modeſtiam ejus, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta ejus ac facta & aliis expone, & tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualiſque ſperari potuerit. quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Hæc, utcunque potui, longo jam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facile Latina ei verba ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus graviſque fremitus circumſonat.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
AD MARCIAM
DE CONSOLATIONE

LIBER UNUS.

Argumentum, & Ordo.

MArcia gratioſa, & dives Matrona, ut apparet: filia A. Cremutii Cordi, viri a ſtudiis ſcriptiſque etiam inclyti. Filium habuit qui jam grandior obiit; maritus, pater, & ſacerdos, triennium autem jam ibat (ex Cap. I. *in fine) ab ejus morte. Itaque argumentor, hoc ſcriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam ſub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: ſub Cajo igitur, qui & alia acta Tiberii reſcidit, & nominatim A. Cremutii Cordi ſcripta lectitari permiſit. Quod eodem iſto Cap.* I. *quoque tangitur: neque igitur ante potuit hæc Conſolatio edi, præſertim inveterato dolore, ut loquitur, & triennali illo lapſu. Imo bene conſideranti, ſub Claudio, & poſt exilium fortaſſe hæc ſcripta cenſeantur: in parvo eſt. Ipſe libellus inter inſignes, etſi adulatione fœminea haud expers. Duæ partes ſunt: priore laudat illam, & a ſuo atque alienis deinde exemplis ſolatur: uſque ad Cap.* VI. *Poſteriore ad Rationes tranſit, & primam illam communem, luctu nihil profici: tum ſecundum Naturam eum non eſſe, ſed a mollitie noſtra, & incogitantia, quod quæ fieri poſſunt futura non providemus. Iterum*

deinde Exempla Virorum, & Mulierum. Tum ad ſortem conditionemque naſcendi tranſit, cui mors annexa: uſque ad Cap. XIX. *Ibi Dilemma inſerit, Nec matri, nec ipſi male factum. De Matre, breviter: gratioſa eſt, nec niſi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete eſt, & caſibus, vitiiſque ereptus. Quid ſi ad iſta in tam corrupta civitate iviſſet? tempeſtive igitur ſubductus: & Patris deinde (Cremutii) perſona inducitur filium ſolantis, & erigentis, & magno ore ad ſupera illa, & cœli ſpectacula vocantis.*

CAPUT I.

NIſi te, Marcia, ſcirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a cæteris vitiis receſſiſſe, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aſpici: non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec ſpem concepiſſem, tam iniquo tempore, tam inimico judice, tam invidioſo crimine, poſſe me efficere, ut fortunam tuam abſolveres. Fiduciam mihi dedit exploratum jam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non eſt ignotum, qualem te in perſonam patris tui geſſeris: quem non minus quam liberos dilexiſti: excepto eo, quod non optabas ſuperſtitem. nec ſcio an & optaveris. Permittit enim ſibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuiſti. Poſtquam tibi aperuit, inter Sejanos ſatellites illam unam patere ſervitutis fugam, non faviſti conſilio ejus, ſed dediſti manus victa, fudiſtique lacrymas clam, & gemitus devoraſti quidem, non tamen hilari fronte texiſti: & hoc illo ſæculo, quo magna pietas erat, nihil impie face-

facere : Ut vero aliquam occaſionem mutatio temporum dedit ; ingenium patris tui, de quo ſumptum erat ſupplicium, in uſum hominum reduxiſti, & a vera illum vindicaſti morte, ac reſtituiſti in publiba monumenta libros, quos vir ille fortiſſimus ſanguine ſuo ſcripſerat. Optime meruiſti de Romanis ſtudiis; magna illorum pars arſerat : optime de poſteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori ſuo magno imputata : optime de ipſo, cujus viget vigebitque memoria, quandiu fuerit in pretio Romana cognoſci ; quandiu quiſquam erit, qui reverti velit ad acta majorum ; quandiu quiſquam qui velit ſcire, quid ſit vir Romanus ; quid ſubactis jam cervicibus omnium, & ad Sejanianum jugum adactis, indomitus ſit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum Reſp. ceperat, ſi illum ob duas artes pulcherrimas in oblivionem conjectum, eloquentiam & libertatem, non eruiſſes. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetuſtatem nullam timet. At illorum carnificum cito ſcelera, quibus ſolis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad ſexum tuum reſpicere, vetuit ad vultum, quem tot annorum continua triſtitia, ut ſemel obduxit, tenet. Et vide quam non ſurrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi, & vis ſcire hanc quoque plagam eſſe ſanandam ? oſtendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, & blandiantur. Ego confligere cum tuo mœrore conſtitui, & defeſſos exhauſtoſque oculos, ſi verum audire vis, magis jam ex conſuetudine, quam ex deſiderio fluentes, continebo. Si fieri potuerit, favente te remediis tuis ; ſin minus, vel invita teneas licet & amplexeris dolorem tuum,

quem tibi in filii locum ſuperſtitem feciſti. Quis enim erit finis? omnia in ſupervacuum tentata ſunt. fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum: ſtudia, hereditarium & paternum bonum, ſurdas aures, irrito, ac vix ad brevem occupationem proficiente ſolatio, tranſeunt. illud ipſum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te una vim ſuam perdidit. Tertius jam præteriit annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit: renovat ſe, & corroborat quotidie luctus: & jam ſibi jus mora fecit, eoque adductus eſt, ut putet turpe deſinere. Quemadmodum omnia vitia penitus inſidunt, niſi dum ſurgunt, oppreſſa ſint: ita quoque hæc triſtia & miſera, & in ſe ſævientia, ipſa noviſſime acerbitate paſcuntur, & fit infelicis animi prava voluptas dolor. Cupiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere. leviore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis: vehementius contra inveterata pugnandum eſt. Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum a ſanguine recentia ſunt: tunc & uruntur, & in altum revocantur, & digitos ſcrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus verterunt, difficilius curantur. Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem: frangendus eſt.

CAP. II. Scio, a præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla deſinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum eſt. quoſdam ratio ducit: quibuſdam nomina clara opponenda ſunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & ſexus, & ſæculi tui exempla: alterius, fœminæ, quæ ſe tradidit ferendam

dolo-

dolori: alterius, quæ pari affecta caſu, majore damno, non tamen dedit longum in ſe malis ſuis dominium, ſed cito animum in ſedem ſuam repoſuit. Octavia & Livia, altera ſoror Auguſti, altera uxor, amiſerunt filios juvenes, utraque ſpe futuri principis certa. Octavia Marcellum, cui & avunculus & ſocer incumbere cœperat, in quem onus imperii reclinaret: adoleſcentem animo alacrem, ingenio potentem; ſed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi avunculus, & (ut ita dicam) inædificare voluiſſet, laturum. Bene legerat nulli ceſſura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne vitæ ſuæ tempus flendi gemendique fecit: nec ullas admiſit voces, ſalutare aliquid afferentes: ne avocari quidem ſe paſſa eſt. Intenta in unam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non auſa conſurgere, ſed allevari recuſans: ſecundam orbitatem judicans, lacrymas omittere. Nullam habere imaginem filii cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liviam maxime furebat: quia videbatur ad illius filium tranſiſſe ſibi promiſſa felicitas. Tenebris & ſolitudini familiariſſima, ne ad fratrem quidem reſpiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ compoſita, alioſque ſtudiorum honores rejecit, & aures ſuas adverſus omne ſolatium clauſit, a ſolemnibus officiis ſeducta, & ipſam magnitudinis fraternæ nimis circum lucentem fortunam exoſa, defodit ſe, & abdidit. Aſſidentibus libertis, nepotibus, lugubrem veſtem non depoſuit: non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſalvis orba ſibi videbatur.

CAP. III. Livia amiſerat filium Druſum, ma-

magnum futurum principem, jam magnum ducem. Intraverat penitus Germaniam, & ibi ſigna Romana fixerat, ubi vix ullos eſſe Romanos notum erat. In expeditione victor deceſſerat, ipſis illum hoſtibus ægrum cum veneratione & pace mutua proſequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro Rep. obierat, ingens civium, provinciarumque, & totius Italiæ deſiderium: per quam effuſis in officium lugubre municipiis coloniiſque, uſque in urbem ductum erat funus triumpho ſimillimum. Non licuerat matri ultima filii oſcula, gratumque extremi ſermonem oris haurire, longo itinere reliquias Druſi ſui proſecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quaſi totiens illum amitteret, irritatæ. Ut primum tamen intulit tumulo, ſimul & illum, & dolorem ſuum poſuit: nec plus doluit quam aut honeſtum erat, aut Cæſare, aut æquo majus. Non deſiit itaque Druſi ſui celebrare nomen, ubique illum ſibi privatim publiceque repræſentare, & libentiſſime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo poſſet retinere ac frequentare, quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. ſi illud prius ſequi vis, eximis te numero vivorum; averſaberis & alienos liberos & tuos; ipſumque deſiderans triſte matribus omen occurres. Voluptates honeſtas, permiſſas, tamquam parum decoras fortunæ tuæ rejiciens, inviſam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infeſtiſſima eris: quod turpiſſimum alieniſſimumque eſt animo tuo, in meliorem noto partem, oſtendes te vivere nolle, mori non poſſe. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius, non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim,

enim, malum, amentia eſt, pœnas a ſe infelicitatis exigere, & mala ſua augere? Quam in omni vita ſervaſti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præſtabis: eſt enim quædam & dolendi modeſtia: illum ipſum juvenem digniſſimum quiete, ſemper nominans, cogitanſque, meliore pones loco, ſi matri ſuæ, qualis vivus ſolebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, ut inhumano ferre humana jubeam modo, ut ipſo funebri die oculos matris exſiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, utrum magnus eſſe debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liviæ Auguſtæ, quam familiariter coluiſti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad ſuum conſilium vocat: illa in primo fervore, cum maxime impatientes feroceſque ſunt miſeriæ, ſe conſolandam Areo Philoſopho viri ſui præbuit, & multum eam rem profuiſſe ſibi confeſſa eſt: plus quam populum Romanum, quem nolebat triſtem triſtitia ſua facere: plus quam Auguſtum, qui ſubducto altero adminiculo titubabat, nec luctu ſuorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cujus pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil ſibi niſi numerum deeſſe ſentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis ſuæ cuſtodem diligentiſſimum. *Uſque in hunc diem Livia (quantum quidem ego ſciam aſſiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur nota ſunt, ſed omnes quoque ſecretiores animorum veſtrorum motus) dediſti operam ne quid eſſet, quod in te quiſquam reprehenderet. Nec id in majoribus modo obſervaſti, ſed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum judicem velles ignoſcere. Nec quicquam pulchrius exiſtimo in faſtigio* col-

collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Servandus itaque tibi in hac re tuus mos eſt, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.

CAP. V. *Deinde oro atque obſecro, ne te difficilem amicis & intractabilem præſtes. Non eſt enim quod ignores, omnes hos neſcire, quemadmodum ſe gerant; loquantur aliquid coram te de Druſo, an nihil: ne aut oblivio clariſſimi juvenis illi faciat injuriam, aut mentio tibi. Cum ſeceſſimus, & in unum convenimus, facta ejus dictaque quanto meruit ſuſpectu celebramus: coram te altum nobis de illo ſilentium eſt. Cares itaque maxima voluptate filii tui laudibus, quas non dubito quin vel impendio vitæ, ſi poteſtas detur, in ævum omne ſis prorogatura. Quare patere, imo accerſe ſermones, quibus ille narretur; & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc grave duxeris, ceterorum more, qui in ejuſmodi caſibus partem mali putant, audire ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior eſt, aſpicis. Non convertis te ad convictus filii tui, occurſuſque jucundos, non ad pueriles dulceſque blanditias, non ad incrementa ſtudiorum: ultimam illam faciem rerum premis; in illam, tamquam parum ipſa per ſe horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concupieris perverſiſſimam gloriam, infeliciſſimam videri.*

CAP. VI. *Simul cogita, non eſſe magnum, ſe rebus proſperis fortem gerere, ubi ſecundo curſu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tranquillum mare, & obſequens ventus oſtendit: adverſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne ſubmiſeris te, imo contra fige ſtabilem gradum: & quicquid onerum ſupra cecidit, ſuſtine, primo dumtaxat ſtrepitu conterrita.*

Nul-

Nulla re major invidia fortunæ fit, quam æquo animo. Poſt hoc oſtendit illi filium incolumem; oſtendit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum; tibi Areus aſſedit: te mutata perſona conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius, quam ulla unquam mater amiſerit: (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) ſi fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat: atque omni ſe genere ſævitiæ profecturus mœror exerceat. Sed ſi nullis planctibus defuncta revocantur; ſi ſors immota, & in æternum fixa, nulla miſeria mutatur; & mors tenet quicquid abſtulit; deſinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos iſta vis transverſos auferat. Turpis eſt navigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat, quandiu modicum eſt? nam in diſceſſu, non ſolum amiſſione, cariſſimorum neceſſarius morſus eſt, & firmiſſimorum quoque animorum contractio. Sed plus eſt quod opinio adjicit, quam quod natura imperavit. Aſpice mutorum animalium quam concitata ſint deſideria, & tamen quam brevia. Vaccarum uno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amenſque diſcurſus eſt. Feræ cum veſtigia catulorum confectatæ ſunt, & ſilvas pervagatæ, cum ſæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aves cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ volatus ſuos repetunt. Nec

ulli

nulli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt, niſi homini: qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed quantum conſtituit, afficitur. Ut ſcias autem non eſſe hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam viros, magis barbaros quam placidos, eruditæque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ a natura vim acceperunt, eamdem in omnibus ſervant. Apparet non eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes ætates, omnium urbium cives, tam viros quam fœminas, uret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam: quare? quia vires illi a natura datæ ſunt, quæ nihil in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, orbationem, alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præſumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale eſt, non decreſcit mora: dolorem dies conſumit. licet contumaciſſimum, quotidie inſurgentem, & contra remedia efferveſcentem; tamen illum, efficaciſſimum mitigandæ ferociæ, tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens triſtitia, & jam videtur duxiſſe callum, non illa concitata, qualis initio fuit, ſed pertinax & obſtinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipſa cuſtodis. multum autem intereſt, utrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ convenit, finem luctus potius facere, quam expectare: nec illum opperiri diem, quo te invita dolor deſinat? ipſa illi renuntia.

CAP. IX. Unde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri, ſi id non fit naturæ juſſu? quod nihil nobis mali, ante-

æquam eveniat, proponimus, ſed ut immunes ipſi, & aliis pacatius ingreſſi iter alienis non admonemur caſibus, illos eſſe communes. Tot præter domum noſtram ducuntur exſequiæ: de morte non cogitamus, tot acerba funera: nos togam noſtrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis ſucceſſionem animo agitamus. tot divitum ſubito paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes æque in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaque magis corruamus, qui quaſi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante proviſa ſunt, languidius incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitam ictus ſtare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? velut murum aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum, & arduum aſcenſu, inermis adeas, expecta vulnus, & illa ſuperne volantia cum ſagittis piliſque ſaxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut poſt tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec ſecuram aut negligentem opprimes. ſcio quid pares. alium percuſſiſti, me petiſti. Quis unquam res ſuas, quaſi periturus, aſpexit? quis unquam noſtrum de exilio, de egeſtate, de luctu cogitare auſus eſt? quis non, ſi admoneatur ut de ſuis cogitet, tamquam dirum omen reſpuat & in capita inimicorum, aut ipſius intempeſtivi monitoris abire illa jubeat? Non putavi futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eveniſſe? Egregium verſum & dignum audivi. eſt enim e populo.

Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Ille amiſit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus eſt: & tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error decipit, hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe præ-

prævidimus. Aufert vim præſentibus malis, qui futura proſpexit.

CAP. X. Quicquid eſt hoc, Marcia, quod circa nos ex adventitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & excluſorum clientium turba referta veſtibula, clara, nobilis, aut formoſa conjux, ceteraque ex incerta & mobili ſorte pendentia: alieni commodatique apparatus ſunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris inſtrumentis ſcena adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecundo referentur: pauca uſque ad finem perſeverabunt. Ita non eſt quod nos ſuſpiciamus, tamquam inter noſtra poſiti: mutuo accepimus. Uſusfructus noſter eſt, cujus tempus ille arbiter muneris ſui temperat: nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data ſunt, & appellatos, ſine querela reddere. Peſſimi eſt debitoris, creditori facere convicium. Omnes ergo noſtros, & quos ſuperſtites lege naſcendi optamus, & quos præcedere juſtiſſimum ipſorum votum eſt, ſic amare debemus, tamquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promiſſum ſit. Sæpe admonendus eſt animus, amet ut receſſura, imo tamquam recedentia. quicquid a fortuna datum eſt, tamquam extemplo abiturum poſſideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos invicem liberis date, & ſine dilatione omne gaudium haurite: nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam advocationem dedi: nihil de hac hora. Feſtinandum eſt. Inſtat a tergo mors: jam deficiet iſte comitatus: jam contubernia iſta ſublato clamore ſolventur. Rapina rerum omnium eſt. Miſeri neſcitis fuga vivere. Si mortuum tibi filium doles, ejus temporis, quo natus eſt, crimen eſt. mors enim illi naſcenti determinata eſt. In hanc legem datus: hoc fatum ab utero ſtatim pro-

ſe-

ſequebatur. In regnum fortunæ & quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna paſſuri. corporibus noſtris impotenter, contumelioſe, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios nudos mari jactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut littus explodet, ſed in alicujus ventrem immenſæ beluæ detrudet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Ut varia & libidinoſa, mancipiorumque ſuorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? tota vita flebilis eſt. Urgebunt nova incommoda, priuſquam veteribus ſatisfeceris. Moderandus eſt itaque vobis animus ad hæc maxime, quæ immoderate fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus diſpenſandum.

CAP. XI. Quæ demum iſta tuæ publicæque conditionis oblivio eſt? Mortalis nata es, mortales peperiſti: putre ipſa fluidumque corpus, & caſibus morbiſque repetita, ſperaſti tam imbecilla materia ſolida & æterna geſtaſſe? Deceſſit filius tuus, id eſt, decurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis iſta quæ in foro litigat, in theatris deſidet, in templis precatur turba, diſpari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ deſpicis, unus exæquabit cinis. Hoc jubet illa Pythicis oraculis adſcripta vox, NOSCE TE. Quid eſt homo? quodlibet quaſſum vas, & quodlibet fragile; jactatu, non tempeſtate magna, ut diſſiperis, eſt opus. Ubicunque arietaveris, ſolveris. Quid eſt homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: cum bene lacertos exercuit, cujuslibet feræ pa-

pabulum, cujuslibet victima: ex infirmis fluidiſque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æſtus, laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu & otio iturum in tabem: alimenta metuens ſua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiæ ſolicitæque tutelæ, precarii ſpiritus, & male hærentis, qua parum repentinum audiet, ex improviſo ſonus auribus gravis excutit: ſoli ſemper ſibi nutrimentum vitioſum & inutile. Miramur in hoc mortem unius, qua ſingulis opus eſt? Numquid enim ut concidat, res magni molimenti eſt? Odor illi ſaporque, & laſſitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & ſine quibus vivere non poteſt, mortifera ſunt. Quocunque ſe movet, infirmitatis ſuæ ſtatim conſcium; non omne cœlum ferens, aquarum novitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuiſſimis cauſſis atque offenſionibus morbidum, putre, caſſum, a fletu vitam auſpicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal movet? in quantas cogitationes oblitum conditionis ſuæ venit? Immortalia, æterna volutat animo; & in nepotes pronepoteſque diſponit; cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, o Marcia, ſi modo illi ulla ratio eſt, utrum ſua ſpectat incommoda, an ejus qui deceſſit? Utrumne amiſſo filio movet, quod nullas ex illo voluptates cepiſti: an quod majores, ſi diutius vixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas te percepiſſe dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum: minus enim homines deſiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperunt. Si confeſſa fueris percepiſſe magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum eſt queri, ſed de eo gratias agere, quod

quod collegiſti. Provenerunt enim ſatis magni fructus laborum tuorum ex ipſa educatione: niſi forte hi, qui catulos aveſque, & frivola animorum oblectamenta, ſumma diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex viſu tactuque, & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipſa educatio eſt. Licet itaque tibi nihil induſtria ejus contulerit, nihil diligentia cuſtodierit, nihil prudentia quæſierit; ipſum quod habuiſti, quod amaſti fructus eſt. At potuit longior eſſe, & major. Melius tamen tecum actum eſt, quam ſi omnino non contigiſſet. quoniam ſi ponatur electio, utrum ſatius ſit, non diu felicem eſſe, an nunquam: melius eſt, diſceſſura nobis bona, quam nulla contingere. Utrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filii expleturum habuiſſe, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Juvenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officii curioſus, cito ſacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona, & diuturna contingunt. non durat, nec ad ultimum exit, niſi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, ſtatim talem dederunt, qualis diu effici poteſt. Ne illud quidem dicere potes, electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi ubique majora. Senſerunt iſta magni duces, ſenſerunt principes, ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto ut noſtrorum funerum levamentum eſſet, etiam divina concidere. Circumſpice, inquam, omnes. nullam tam miſeram nominabis domum, quæ non inveniat in miſeriore ſolatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis ſentio, ut putem poſſe te levius pati caſum tuum, ſi tibi ingentem numerum lugentium produ-
xe-

xero. malivoli ſolatii genus eſt, turba miſerorum. Quoſdam tamen referam: non ut ſcias, hoc ſolere hominibus accidere: ridiculum eſt enim, mortalitatis exempla colligere: ſed ut ſcias fuiſſe multos, qui lenierunt aſpera, ferendo placide. A feliciſſimo incipiam. L. Sylla filium amiſit: nec ea res aut malitiam ejus, & acerrimam virtutem in hoſtes civeſque contudit? aut effecit, ut cognomen illud uſurpaſſe ſalvo videretur, quod amiſſo filio aſſumpſit; nec odia hominum veritus, quorum malis illius nimis ſecundæ rei conſtabant: nec invidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed iſtud inter res nondum judicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma ſumpſiſſe, bene poſuiſſe: hoc de quo agitur conſtabit, non eſſe maximum malum, quod etiam ad feliciſſimos pervenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipſo ſacrificio nunciata filii morte, tibicinem tantum tacere juſſit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit.

CAP. XIII. Pulvillus hoc fecit pontifex, cui poſtem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filii nunciata eſt: quam ille exaudiſſe diſſimulans, & ſolemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii ſui nomen Jove propitiato. Putaſſes ejus luctus aliquem finem eſſe debere, cujus primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fauſta nuncupatione non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus ampliſſimo ſacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem deſtitit. Idem tamen, ut rediit domum, & implevit oculos, & aliquas voces flebiles miſit: & peractis, quæ mos erat præſtare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paullus circa illos nobi-

bi-

biliſſimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Perſen, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos ſibi ſervaverat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuiſſet? Non ſine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aſpexit, concionatus eſt tamen, & egit diis gratias, quod compos voti factus eſſet. Precatum enim ſe, ut ſi quid ob ingentem victoriam invidiæ dandum eſſet, id ſuo potius, quam publico damno lueretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati ſuæ gratulatus eſt. Ecquem magis poterat movere tanta mutatio? ſolatia ſimul atque auxilia perdidit: non contigit tamen triſtem Paullum Perſi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miſeros? quaſi non difficilius ſit, invenire felices. Quotaquæque domus uſque ad exitum omnibus partibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatum ſit? Unum quemlibet annum occupa: & ex eo magiſtratus cita. Lucium, ſi vis, Bibulum, & C. Cæſarem. videbis inter collegas inimiciſſimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo ſimul filii interfecti ſunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipſa orbitate, auctor ejus, digna res lacrymis eſſet. Bibulus tamen, qui, toto honoris ſui anno, ob invidiam collegæ, domi latuerat, poſtero die quam geminum funus renunciatum eſt, proceſſit ad ſolita & publica officia. Quid minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui conſulatum anno luxerat. C. Cæſar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem ſuam continere poſſet, audivit deceſſiſſe filiam, publica ſecum fata ducentem. In oculis erat jam Cn. Pompejus,

non æquo laturus animo quemquam alium eſſe in Repub. magnum, & modum impoſiturus incrementis, quæ gravia illi videbantur, etiam cum in commune creſcerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia ſolebat.

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæſarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut ſic quoque generi humano proſint, oſtendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deoſque genituri dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam. Divus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus, exhauſta Cæſarum turba, adoptione deſertam domum fulſit. Tulit tamen fortiter; tamquam ejus jam res ageretur, cujus cum maxime intereſſet, de diis neminem queri. Tib. Cæſar, & quem genuerat, & quem adoptaverat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudavit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interjecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret; & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum ſe dedit Sejano ad latus ſtanti, quam patienter poſſet ſuos perdere. Videſne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice privatimque congeſta erant? Sed videlicet it in orbem iſta tempeſtas: & ſine delectu vaſtat omnia, agitque ut ſua. Jube ſingulos conferre rationem: nulli contigit impune naſci.

CAP. XVI. Scio quid dicas: Oblitus es fœminam te conſolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egiſſe, & virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honeſta (libeat) facultas

cultas eſt: laborem doloremque ex æquo, ſi conſuevere, patiuntur. In qua iſtud urbe, dii boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus dejecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoſte & flumine, ob inſignem audaciam tantum non in viros tranſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatuæ, in ſacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat juvenibus noſtris pulvinum aſcendentibus, in ea illos urbe ſic ingredi, in qua etiam fœminas equo donavimus. Quod tibi ſi vis exempla referri fœminarum, quæ ſuos fortiter deſideraverunt, non oſtiatim quæram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit. & de ceteris facile eſt, quos nec editos, nec amiſſos civitas ſenſit. Tib. Gracchum, & Cajum, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, & occiſos vidit, & inſepultos. conſolantibus tamen, miſeramque dicentibus, *Nunquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi*. Cornelia Livium Druſum, clariſſimum juvenem, illuſtris ingenii, vadentem per Gracchorum veſtigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum ſuos amiſerat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filii, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipſe leges tulerat. Jam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, ſi tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cæſares petiit, ne a te quidem continuit. Plena & infeſta variis caſibus vita eſt: a quibus nulli longa pax, vix induciæ ſunt. Quatuor liberos ſuſtuleras, Marcia. nullum ajunt fruſtra cadere telum, quod in confertum agmen immiſſum eſt. Mirum eſt, tantam turbam

non potuiſſe ſine invidia damnove prætervehi ? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, ſed elegit. Nunquam tamen injuriam dixeris, ex æquo cum potentiore dividere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes : & ipſum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abſtulit. Habes ex illo duas filias. ſi male fers, magna onera: ſi bene, magna ſolatia. In hoc te perduxit, ut illas cum videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, everſis arboribus, quas aut ventus radicitus evulſit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, ſubolem ex illis reſiduam fovet, & amiſſarum ſemina ſtatim plantaſque diſponit: & momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus eſt) adoleſcunt amiſſis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in ejus vicem ſubſtitue : & vacantem locum exple. Unum dolorem geminato ſolatio leva. Hæc quidem natura mortalium eſt, ut nihil magis placeat, quam quod amiſſum eſt. iniquiores ſumus adverſus relicta, ereptorum deſiderio. ſed ſi æſtimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam cum ſævierit, pepercerit, ſcies te habere plus quam ſolatia. Reſpice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia. moveret me, ſi eſſet cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos ſequerentur: nunc video, exempto diſcrimine, & eodem modo malos bonoſque jactari. Grave eſt tamen, quem educaveris juvenem, jam matri, jam patri præſidium ac decus, amittere. Quis negat grave eſſe ? ſed humanum eſt. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut ſperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod eſt peſſimum, nunquam ſcires cujus eſſes ſtatus. Si quis Syracuſas petenti diceret: O-

mnia

mnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognoſce, deinde ita naviga. Hæc ſunt quæ mirari poſſis. videbis primum ipſam inſulam ab Italia anguſto intercifam freto, quam continenti quondam cohæſiſſe conſtat: ſubitum illo mare irrupit, & *Heſperium Siculo latus abſcidit*. deinde videbis (licebit enim tibi avidiſſimum maris verticem ſtringere) illam fabuloſam, Charybdim dico, quamdiu ab Auſtro vacat, quietam; at ſi quis inde ventus ſpiravit, hiatu magno profundoque navigia ſorbentem. Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſſimi, ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentem: ſive illas ibi primum naſcentes invenit, ſive immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & a confuſione pejoris undæ ſervatum, reddidit. Videbis portum quietiſſimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium, aut adjuvit manus, ſic tutum, ut ne maximarum quidem tempeſtatum furori locus ſit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta: ubi tot millia captivorum, ille, exciſis in infinitam altitudinem ſaxis, nobilis carcer incluſerat: ipſam ingentem civitatem, & laxius territorium, quam multarum urbium fines ſint: tepidiſſima hiberna, & nullum diem ſine interventu ſolis. Sed cum omnia iſta cognoveris, gravis & inſalubris æſtas hiberni cœli beneficia corrumpet. Erit Dionyſius illic tyrannus, libertatis, juſtitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam poſt Platonem, vitæ etiam poſt exilium: alios uret, alios verberabit, alios ob levem offenſam jubebit detruncari: accerſet ad libidinem mares fœminaſque: & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit ſimul binis coire. Audiſti quid te invitare poſſit, quid abſterrere: proinde aut naviga, aut reſiſte.

Poſt hanc denunciationem, ſi quis dixiſſet intrare ſe Syracuſas velle, ſatiſne juſtam querelam de ullo, niſi de ſe, habere poſſet, qui non incidiſſet in illa, ſed prudens ſcienſque veniſſet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris & deformes: & ſi fortaſſe tibi multi naſcentur, eſſe ex illis aliquis tam ſervator patriæ, quam proditor poterit. Non eſt quod deſperes tantæ dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, ut ipſi maledictum ſint. Nihil vetat illos tibi ſuprema præſtare, & laudari te a liberis tuis: ſed ſic te para, tanquam in ignem poſitura, vel puerum, vel juvenem, vel ſenem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus eſt, quod parens ſequitur. Poſt has leges propoſitas, ſi liberos tollis, omni deos invidia liberas, qui tibi nihil ſpoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracuſas viſere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expoſui: puta naſcenti me tibi venire in conſilium. intratura es urbem diis hominibuſque communem, omnia complexam, certis legibus æterniſque devinctam, indefatigata cœleſtium officia volventem. Videbis illic innumerabiles ſtellas, miraberis uno ſidere omnia impleri, ſolem quotidiano curſu diei noctiſque ſpatia ſignantem, annum in æſtatem hiememque æqualiter dividentem. Videbis nocturnam lunæ ſucceſſionem a fraternis occurſionibus lene remiſſumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, acceſſionibus damniſque mutabilem, ſemper proximæ diſſimilem. Videbis quinque ſidera diverſas agentia vias,

& in

& in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leviſſimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquumve ſidus inceſſit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorem. Cum ſatiatos ſpectaculo ſupernorum in terram oculos dejeceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fuſa planities; hinc montium magnis & nivalibus ſurgentium jugis erecti in ſublime vertices: dejectus fluminum, & ex uno fonte in Orientem Occidentemque defuſi amnes, & ſummis cacuminibus nemora nutantia, & tantum ſilvarum cum ſuis animalibus, aviumque concentu diſſono. Varii urbium ſitus, & ſecluſæ nationes locorum difficultate, quarum aliæ ſe in erectos ſubtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu ſeges, & arbuſta ſine cultore fertilia, & rivorum lenis inter prata diſcurſus, & amœni ſinus; & littora in portum recedentia, ſparſæ tot per vaſtum inſulæ, quæ interventu ſuo maria diſtinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum curſum torrentium aurum arenas interfluens, & in mediis terris, medioque rurſus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici ſinu ſcindens, & ingenti licentia exæſtuans? Videbis hic inquietis, & ſine vento fluctuantibus aquis immani & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam gravia & alieno ſe magiſterio moventia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia undas, & magno prænavigantium periculo efflantia. Videbis hic navigia, quas non novere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, eriſque ei ſpe-

ſtatrix, & ipſa pars magna conantium: diſces, docebiſque artes, alias quæ vitam inſtruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed iſtic erunt mille corporum & animorum peſtes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cœli corporiſque, & cariſſimorum acerba deſideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. ut in illa venias, per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te vivere. quidni? imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Vive ergo, ut convenit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui cum conditionem vitæ noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

CAP. XIX. Sed ut ad ſolatia veniam, videamus primum quid curandum ſit, deinde quemadmodum. Movet lugentem deſiderium ejus, quem dilexit. id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim abfuturoſque, dum viverent, non flemus, quamvis omnis uſus illorum nobis & conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum eſt, quanti illud taxavimus. In noſtra poteſtate remedium habemus. Judicemus illos abeſſe, & noſmetipſi fallamus: dimiſimus illos, imo conſecuturi præmiſimus. Movet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Ut minime probabili, ſed vero ſolatio utar: in civitate noſtra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit; ut quidam odia filiorum ſimulent, & liberos ſervent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non movent me detrimenta mea. etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi deceſſiſſe, ſicut mancipium, moleſte fert: cui quicquam in fi-

lio

lio reſpicere, præter ipſum, vacat. Quid igitur te, Marcia, movet? utrum, quod filius tuus deceſſit: an, quod non diu vixit? Si quod deceſſit, ſemper debuiſti dolere: ſemper enim ſciſti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula eſt. Nullas ſcimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, nec reos ullos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luſerunt iſta poetæ, & vanis nos agitavere terroribus. Mors omnium dolorum & ſolutio eſt, & finis: ultra quam mala noſtra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam naſceremur jacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miſeretur, & non natorum miſereatur. Mors nec bonum nec malum eſt. Id enim poteſt aut bonum aut malum eſſe, quod aliquid eſt: quod vero ipſum nihil eſt, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam verſantur materiam. Non poteſt id fortuna tenere, quod natura dimiſit: nec poteſt miſer eſſe, qui nullus eſt. Exceſſit filius tuus terminos, intra quos ſervitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis ſtimulis inceſſitur, non invidia felicitatis alienæ tangitur, nec ſuæ premitur, nec conviciis quidem ullis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades conſpicitur, nulla privata: non ſolicitus futuri pendet ex eventu, ſemper in deteriora dependenti. Tandem ibi conſtitit, unde nil eum pellat, ubi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum ſuorum, quibus non mors ut optimum inventum naturæ laudatur! quæ ſive felicitatem includit, ſive calamitatem repellit, ſive ſatietatem aut

laſſitudinem ſenis terminat, ſive juvenile ævum, dum meliora ſperantur, in flore deducit, ſive pueritiam ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis remedium, quibuſdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit, antequam invocaretur: Hæc ſervitutem invito domino remittit: hæc captivorum catenas levat: hæc e carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Hæc exulibus in patriam ſemper animum oculoſque tendentibus oſtendit, nihil intereſſe inter quos quiſque jaceat. hæc, ubi res communes fortuna male diviſit, & æquo jure genitos, alium alii donavit, exæquat omnia. hæc eſt, quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc eſt, in qua nemo humilitatem ſuam ſenſit. hæc eſt quæ nulli paruit. hæc eſt, Marcia, quam pater tuus concupivit. Hæc eſt, inquam, quæ efficit, ut naſci non ſit ſupplicium: quæ efficit, ut non concidam adverſus minas caſuum, ut ſervare animum ſalvum ac potentem ſui poſſim. Habeo quo appellam. Video iſtic cruces non unius quidem generis, ſed aliter ab aliis fabricatas. capite quidam converſos in terram ſuſpendere, alii per obſcæna ſtipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & ſingulis articulis ſingula machinamenta: ſed video & mortem. Sunt iſtic hoſtes cruenti, cives ſuperbi: ſed video iſtic & mortem. Non eſt moleſtum ſervire, ubi ſi domini pertæſum eſt, licet uno gradu ad libertatem tranſire. contra injurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompejum, decus iſtius firmamentumque imperii, Neapoli valetudo abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adjectio faſtigio il-
lum

lum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo cæſas: & ex illo prœlio, in quo prima acies ſenatus fuit, quam infelices reliquiæ ſunt, imperatorem ipſum ſuperfuiſſe! vidit Ægyptium carnificem, & ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet pœnitentiam ſalutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompejum vivere beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinæ ſicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Repub. conſervator ejus: ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in civilia capita mucrones: nec diviſa percuſſoribus occiſorum bona, ut etiam de ſuo perirent: non haſtam conſularia ſpolia vendentem: nec cædes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem ſi a Cypro & hereditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare devoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat civili bello ſtipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adjectio pauciſſimorum virum libertati non ſuæ tantum, ſed publicæ natum, coegit Cæſarem fugere, Pompejum ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum ſuperfuiſſe: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum eſt? Ad breviſſimum tempus editi, cito ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. De noſtris ætatibus loquor; quas incredibili celeritate convolvi conſtat. computa urbium ſæcula. videbis quam non diu ſteterint, etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana brevia & caduca ſunt, infiniti.

niti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibuſque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad univerſa referentes: minorem portionem ætas noſtra, quam partem puncti habet, ſi tempori comparetur omni: cujus major eſt menſura quam mundi: utpote cum ille ſe intra hujus ſpatium toties remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cujus quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? uno modo multum eſt quod vivimus: ſi ſatis eſt. Licet mihi vaces, & in moram tardatæ ſenectutis novies denos centenoſque percenſeas annos. cum ad omne tempus dimiſeris animum, nulla erit illa breviſſimi longiſſimique ævi differentia, ſi inſpecto quanto quis vixerit ſpatio, comparaveris quanto non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit enim, quantum debuit vivere. Nihil enim illi jam ultra ſupererat. Non una hominibus ſenectus eſt, ut ne animalibus quidem. intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longiſſima ætas eſt, quæ homini prima. diſpar cuique vivendi facultas data eſt: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus eſt cuique terminus: manebit ſemper ubi poſitus eſt: nec illum ulterius diligentia aut gratia promovebit: ſcit libenter illum ulterius diligentiam ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum, ... *metaſque dati pervenit ad ævi*. Non eſt itaque quod ſic te oneres: Potuit diutius vivere. Non eſt interrupta ejus vita, nec unquam ſe annis caſus interjecit. ſolvitur quod cuique promiſſum eſt: eunt vi ſua fata, nec adjiciunt quicquam, nec ex promiſſo ſemel demunt: fruſtra vota ac ſtudia fiunt. Habebit quiſque, quantum illi dies primus adſcripſit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingreſſus eſt, acceſſitque fato pro-

pior:

pior: & illi ipſi, qui adiiciebantur adoleſcentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore verſamur, ut non putemus ad mortem, niſi ſenes inclinatoſque jam vergere: cum illo infantia ſtatim, & juventa, omniſque ætas ferat. Agunt opus ſuum fata: nobis ſenſum noſtræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, ſub ipſo vitæ nomine latet. Infantem in ſe pueritia convertit, pueritiam pubertas, juventutem ſenectus abſtulit. Incrementa ipſa, ſi bene computes, damna ſunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tamdiu vixiſſe filium tuum, quam potuiſſet? Unde enim ſcis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte conſultum ſit? Quem invenire hodie potes, cujus res tam bene poſitæ ſint & fundatæ, ut nihil illi procedenti tempore timendum ſit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ noſtræ tam obnoxia aut tenera eſt, quam quæ maxime placet. Ideoque feliciſſimis optanda mors eſt, quia in tanta inconſtantia turbaque rerum, nihil niſi quod præteriit, certum eſt. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, & ſumma pudoris conſtantia inter luxurioſæ urbis oculos conſervatum, potuiſſe ita morbos evadere, ut ad ſenectutem formæ illæſum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adoleſcentia ſpem ſui fecerant, uſque in ſenectutem pertulerunt: ſed interverſa plerumque ſunt. Aut ſera, eoque fœdior luxuria invaſit, & coegit dehoneſtare ſpecioſa principia: aut in popinam ventremque projectis, ſumma illis curarum fuit, quid eſſent, quid biberent. Adjice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum oſſa vivis legentium, & totas in viſcera manus demittentium, & non ſimplici dolore pudenda cu-

rantium. Poſt hæc exilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit ſapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit ſanctior quam Cato. Cum iſta perſpexeris, ſcies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ ſtipendium, cito in tutum recepit. Nihil eſt tam fallax, quam vita humana: nihil tam inſidioſum. non mehercule quiſquam accepiſſet, niſi daretur inſciis: Itaque ſi feliciſſimum eſt, non naſci: proximum puta, brevitate vitæ defunctos, cito in integrum reſtitui. Propone illud acerbiſſimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti ſuo Satrio Secundo congiarium dedit. Iraſcebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Sejanum in cervices noſtras nec imponi quidem, ſed aſcendere*. Decernebatur illi ſtatua in Pompeii theatro ponenda, quod exuſtum Cæſar reficiebat. Exclamavit Cordus, *Tunc vere theatrum perire*. Quis ergo non rumperetur, ſupra cineres Cn. Pompeii conſtitui Sejanum, & in monumentis maximi imperatoris conſecrari peſſimum militem? conſecratur. Subſcriptio, & acerrimi canes, quos ille, ut ſibi uni manſuetos, omnibus feros haberet, ſanguine humano paſcebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? ſi vivere vellet, Sejanus rogandus erat: ſi mori, filia. uterque inexorabilis: conſtituit filiam fallere. Uſus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum ſe quaſi guſtaturus contulit; & dimiſſis pueris, quædam per feneſtram, ut videretur ediſſe, projecit: a cæna deinde, quaſi jam ſatis in cubiculo ediſſet, abſtinuit; alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto; ipſa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Cariſſima*, inquit,

quit, *filia, & hoc unum, tota celata vita, iter mortis ingreſſus ſum, & jam medium fere teneo. Revocare me nec debes, nec potes.* Atque ita lumen omne præcludi juſſit, & ſe in tenebris condidit. Cognito conſilio ejus, publica voluptas erat, quod e faucibus avidiſſimorum luporum educeretur præda. Accuſatores, Sejano auctore, adeunt conſulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coegerant: adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæſtione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accuſatores iterum adeunt, ille ſe abſolverat. Videſne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori neceſſe fuit? pene non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quod omne futurum incertum eſt, & ad deteriora certius: facilius ad ſuperos iter eſt, animis cito ab humana converſatione dimiſſis. minus enim fœcis ponderiſque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem ſuam revolant, & facilius, quicquid eſt illud, abſoluti tranſfluunt. Nec unquam magnis ingeniis cara in corpore mora eſt. exire atque erumpere geſtiunt, ægre has anguſtias ferunt, vagi per omne ſublime, & ex alto aſſueti humana deſpicere. Inde eſt quod Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem.* Quid tu, Marcia, cum videres ſenilem in juvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias ſine avaritia, honores ſine ambitione, voluptates ſine luxuria appetentem; diu tibi putabas illum ſoſpitem poſſe contingere? Quicquid ad ſummum pervenit, ad exitum properat. Eripit ſe auferturque ex oculis perfecta virtus:

nec

nec ultimum tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulſit, citius exſtinguitur: vivacior eſt, qui cum lenta difficilique materia commiſſus, fumoque demerſus, ex ſordido lucet. eadem enim detinet cauſa, quæ maligne alit. Sic ingenia quo illuſtriora, breviora ſunt. Nam ubi incremento locus non eſt, vicinus occaſus eſt. Fabianus ait, quod noſtri quoque parentes videre, puerum Romæ fuiſse, ſtatura ingentis viri: ſed hic cito deceſſit. & moriturum brevi nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem pervenire, quam præceperat. Ita eſt indicium imminentis exitii maturitas, & appetit finis, ubi incrementa conſumpta ſunt.

CAP. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æſtimare: ſatis diu vixit. pupillus relictus, ſub tutorum cura uſque ad decimumquartum annum fuit. ſub matris cuſtodia ſemper. cum haberet ſuos penates, relinquere tuos noluit. Adoleſcens ſtatura, pulchritudine, cetero corporis robore caſtris natus, militiam recuſavit, ne a te diſcederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diverſis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per ſolicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: ſcies multum patuiſse hoc tempus, ex quo nihil perdidiſti. Nunquam a conſpectu tuo receſſit: ſub oculis tuis ſtudia formavit, excellentis ingenii, & æquaturi avum, niſi obſtitiſset verecundia, quæ multorum profectus ſilentio preſſit. Adoleſcens rariſſimæ formæ in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius ſpei ſe præbuit: & cum quarumdam uſque ad tentandum perveniſset improbitas, erubuit, quaſi peccaſset, quod placuerat. Hac ſanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus ſacerdotio videretur, materna ſine dubio ſuf-

fra-

fragatione: ſed ne mater quidem niſi pro bono candidato valuiſſet. Harum in contemplatione virtutum ſic te gere, tanquam ſi nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo avocetur; nunquam tibi ſolicitudini, nunquam mœrori erit. Quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluiſti: cetera exempta caſibus plena voluptatis ſunt, ſi modo uti filio ſcis, ſi modo quid in illo pretioſiſſimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filii tui periit, & effigies non ſimillima: ipſe quidem eternus, melioriſque nunc ſtatus eſt, deſpoliatus oneribus alienis, & ſibi relictus. Hæc quæ vides oſſa circumvoluta nervis, & obductam cutem, vultumque, & miniſtras manus, & cetera quibus involuti ſumus, vincula animorum tenebræque ſunt. Obruitur his animus, offuſcatur, inficitur, arcetur a veris & ſuis, in falſa conjectus: omne illi cum hac carne gravi certamen eſt, ne abſtrahatur & ſidat: nititur illo, unde dimiſſus eſt: ibi illum æterna requies manet, e confûſis craſſiſque pura & liquida viſentem.

CAP. XXV. Proinde non eſt quod ad ſepulchrum filii tui curras. peſſima ejus, & ipſi moleſtiſſima iſtic jacent, oſſa cinereſque: non magis illius partes, quam veſtes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus exceſſit: paullumque ſupra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia ſitumque omnis mortalis ævi excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus ſacer, Scipiones, Catoneſque, utique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem ſuum, quamquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi, nova luce gaudentem, & vicinorum ſiderum meatus docet: nec ex conjecturis, ſed o-

mnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Utque ignotarum urbium monſtrator hoſpiti gratus eſt: ita ſciſcitanti cœleſtium cauſſas domeſticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem juvat: delectat enim ex alto relicta reſpicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam ſub oculis patris filiique poſita, non illorum quos noveras, ſed tanto excellentiorum, & in ſummo locatorum; erubeſce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vaſta & libera ſpatia demiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & invicem pervii ſunt, intermixtique ſideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cœleſti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proſcribentes in æternum ipſe proſcripſit, ſed tanto clariore, quanto eſt ipſe ſublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, ut inique actum judices cum filio tuo, quod in tædium verſus vitæ, ipſe ad majores ſe recepit ſuos? Neſcis quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quam nullis benignam facile ſe præſtiterit, niſi qui minimum cum illa contraxerant? Regeſne tibi nominem feliciſſimos futuros, ſi maturius illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid ætati detraxeris? an nobiliſſimos viros clariſſimoſque ad ictum militaris gladii compoſita cervice formatos? Reſpice patrem atque avum tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium. Ego nihil in me

cui-

cuiquam permiſi, & cibo prohibitus oſtendi, quam magno animo ſcripſiſſem. Cur in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur? Coimus in unum omnes, videmuſque vos alta nocte circundari. Nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, & gravia, & anxia, & quotam partem luminis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſſibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis ævi proſpectum, eventumque? Juvabat unius ſæculi me fata componere, in parte ultima mundi, & inter pauciſſimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextum, & ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere, licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarum urbium lapſus, & maris novos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderii tui commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit. omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus ſolum. (quota enim iſta fortuitæ potentiæ portio eſt?) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altum novas exprimet: maria ſorbebit, flumina avertet: & commercio gentium rupto, ſocietatem generis humani cœtuſque diſſolvet. Alibi hiatibus vaſtis ſubducet urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilentes halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus vaſtis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus advenerit, quo ſe mundus renovaturus exſtinguat, viribus iſta ſe ſuis cædent, & ſidera ſideribus incurrent, & omni flagrante

te materia, uno igne, quicquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna ſortitæ, cum Deo viſum erit iterum iſta moliri, labentibus cunctis, & ipſi parva ruinæ ingentis acceſſio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui iſta jam novit.

L. ANNÆI SENECÆ

DE PROVIDENTIA,

Sive quare bonis viris mala accidant, cum ſit Providentia.

LIBER UNUS.

Argumentum & Ordo.

Aureus hic libellus eſt, & ſcriptum poſt Caligulam video ex Cap. 4. Ego mirmillonem, inquit, ſub C. Cæſare audivi, de raritate munerum querentem. In præterito loquitur, & de homine, ac tempore, quod fuit. Puto igitur ſub Claudio, ſtatim a reditu, imo quid, ſi hæc philoſophica quædam in exilio? nam diu ibi hæſit, annos circiter octo, & juſte hoc elegerit ſibi ſolando. Argumentum enim eſt, Providentiam eſſe: nec obſtare, quod boni mala quædam, ſed externa obveniant. Primo igitur univerſe illam aſſerit a mundi motu, ordine, conſtantia; quæ omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæſitum proprie: Quare ergo mala bonis? Ait primo: Deum amare bonos, nec immittere igitur iis mala. Inſtar parentis dumtaxat caſtigare, & coercere. Deinde, non videri ea mala bonis; nec vinci

iis,

tur, ſed exerceri, & per aſpera indurari. Deum velut agonothetam eſſe, & robuſtis his athletis ſuis delectari. Hæc ita communiter, & velut præparans, ad Cap. III. *Ab eo magis diſtincte quinque rationes, cur eveniant, exequi pergit. Primo pro ipſis eſſe, quibus accedunt: ſecundo, pro univerſis: tertio volentibus evenire: quarto evenire fato, & æterna lege. Primam rationem tractat Cap.* 3. 4. *docetque pro ipſis eſſe, ſicut medicina pro ægris. Indurantur etiam ſic a Deo, qui ſe dignos producit in pugnam: alios viliores in otio, & umbra habet. Secundam tractat Cap.* 5. *pro omnibus eſſe: ut viri boni, ſic habiti, clament aliis, & oſtendant, non eſſe Bona, aut Mala, quæ vulgus putet. Ad vera igitur illa ſpectent, & illa petant, hæc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam præbent ſe Deo, & Fato. Quarta excipit, Factum eſſe, & ab æterno conſtitutum, quid gaudeas, doleaſque. Denique repetit, mala hæc non eſſe; & Deum inducit pulcherrime adhortantem, & ad robur excitantem. Stoice in fine. Si piget, & ferre tædet, quis tenet? patet janua, exi.*

CAPUT I.

QUæſiſti a me, Lucili, quid ita, ſi Providentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præeſſe univerſis providentiam probaremus, & intereſſe nobis Deum: ſed quoniam a toto particulam revelli placet, & unam contradictionem manente lite integra ſolvere: faciam rem non difficilem, cauſſam deorum agam. Supervacuum eſt in præſentia oſtendere, non ſine aliquo cuſtode tantum opus ſtare, nec hunc ſiderum certum dif-

diſcurſum fortuiti impetus eſſe, & quæ caſus incitat, ſæpe turbari & cito arietare: hanc inoffenſam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique geſtantem, tantum clariſſimorum luminum & ex diſpoſitione lucentium: non eſſe materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temere cojerunt, tanta arte pendere, ut terrarum graviſſimum pondus ſedeat immotum, & circa ſe properantis cœli fugam ſpectet: ut infuſa vallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum ſentiant; ut ex minimis ſeminibus naſcantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confuſa & incerta, pluvias dico nubeſque, & eliſorum fulminum jactus, & incendia ruptis montium verticibus effuſa, tremores labantis ſoli, & alia quæ tumultuoſa pars rerum circa terras movet, ſine ratione, quamvis ſubita ſint, accidunt; ſed ſuas & illa cauſſas habent non minus, quam quæ alienis locis conſpecta miraculo ſunt, ut in mediis fluctibus calentes aquæ, & nova inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Jam vero ſi quis obſervaverit nudari litora pelago in ſe recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi undas, & introrſum agi, modo erumpere, & magno curſu repetere ſedem ſuam: & cum illæ interim portionibus creſcunt: & ad horam ac diem ſubeunt, ampliores minoreſque, prout illas lunare ſidus elicuit, ad cujus arbitrium oceanus exundat. Suo iſta tempori reſerventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de providentia, ſed quereris. In gratiam te reducam cum diis, adverſus optimos optimis. Neque enim natura patitur, ut bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia eſt, conciliante virtute. amicitiam dico? imo etiam neceſſitudo & ſimilitudo:

quo-

quoniam quidem bonus ipſe tempore tantum a Deo differt, diſcipulus ejus, æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, ſicut ſeveri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptoſque diis, laborare, ſudare, per arduum aſcendere, malos autem laſcivire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modeſtia delectari, vernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, ſibi illum præparat.

CAP. II. Quare multa bonis viris adverſa eveniunt? nihil accidere bono viro mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum ſuperne dejectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem: ita adverſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, & quicquid evenit, in ſuum colorem trahit. Eſt enim omnibus externis potentior. nec hoc dico, non ſentit illa: ſed vincit, & alioquin quietus placiduſque, contra incurrentia attollitur. Omnia adverſa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens juſti, & ad officia cum periculo promptus? cui non induſtrioſo otium pœna eſt? Athletas videmus, quibus virium cura eſt, cum fortiſſimis quibuſque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, ut totis contra ipſos viribus utantur. cædi ſe vexarique patiuntur, & ſi non inveniunt ſingulos pares, pluribus ſimul objiciuntur. Marcet ſine adverſario virtus. tunc apparet quanta ſit, quantum valeat, polleatque, cum quid poſſit, patientia oſtendat. Scias liceat, idem viris bonis eſſe

faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur: quicquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari jubent liberos ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur eſſe otioſos, & ſudorem illis, & interdum lacrymas excutiunt. at matres fovere in ſinu, continere in umbra volunt; nunquam flere, nunquam triſtari, nunquam laborare. Patrium habet Deus adverſus bonos viros animum, & illos fortiter amat; &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, ut verum colligant robur. Languent per inertiam ſaginata; nec labore tantum, ſed mole, & ipſo ſui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illæſa felicitas. at ubi aſſidua fuit cum incommodis ſuis rixa, callum per injurias ducit, nec ulli malo cedit; ſed etiam ſi ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus ille bonorum amantiſſimus, qui illos quam optimos eſſe atque excellentiſſimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, aſſignat? Ego vero non miror, ſi quando impetum capiunt ſpectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruentem feram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit; tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id honeſtior fecit. Non ſunt iſta, quæ poſſunt deorum in ſe vultum convertere, ſed puerilia, & humanæ oblectamenta levitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus; ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, utique ſi & provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Jupiter pulchrius, ſi convertere animum velit,
quam

quam ut ſpectet Catonem, jam partibus non ſemel fractis ſtantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in unius ditionem conceſſerint, cuſtodiantur legionibus terræ, claſſibus maria, Cæſarianus portas miles obſideat: Cato, qua exeat, habet. Una manu latam libertati viam faciet. ferrum iſtud, etiam civili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Jam Petrejus & Juba concurrerunt, jacentque alter alterius manu cæſi. Fortis & egregia fati conventio: ſed quæ non doceat magnitudinem noſtram. tam turpe eſt Catoni mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno ſpectaſſe gaudio deos, cum jam ille vir, acerrimus ſui vindex, alienæ ſaluti conſulit, & inſtruit diſcedentium fugam: dum etiam ſtudia nocte ultima tractat, dum gladium ſacro pectori infigit, dum viſcera ſpargit, & illam ſanctiſſimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuiſſe parum certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus ſatis ſpectare Catonem ſemel: retenta ac revocata virtus eſt, ut in difficiliori parte ſe oſtenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter ſpectarent alumnum ſuum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos conſecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. Sed jam procedente oratione oſtendam, quam non ſint, quæ videntur, mala. nunc illud dico, iſta quæ tu vocas aſpera, quæ adverſa & abominanda, primum pro ipſis eſſe, quibus accidunt, deinde pro univerſis: quorum major diis cura eſt, quam ſin-

ſingulorum. Poſt hæc, volentibus accidere, ac dignos malo eſſe, ſi nolint. His adjiciam, fato iſta fieri, & recte eadem lege bonis evenire, qua ſunt boni. Perſuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miſerearis. poteſt enim miſer dici, non poteſt eſſe. Difficillimum, ex omnibus quæ propoſui, videtur quod primum dixi: pro ipſis eſſe quibus eveniunt iſta, quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt, inquis, in exilium projici, in egeſtatem deduci, liberos, conjugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, miraberis quoſdam ferro & igne curari, nec minus fame ac ſiti. Sed ſi cogitaveris tecum, remedii cauſſa quibuſdam & radi oſſa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his eſſe, quibus accidunt. tam mehercules, quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos eſſe, quos delectaverunt: ſimillima cruditatibus, ebrietatibuſque, & cæteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii noſtri, & hæc vox eſt, a qua recens ſum. ſonat adhuc, & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adverſi. Non licuit enim illi ſe experiri. Ut ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum: male tamen de illo dii judicaverunt. indignus viſus eſt, a quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignaviſſimum quemque refugit, quaſi dicat: Quid ego iſtum mihi adverſarium aſſumam? ſtatim arma ſubmittet. non opus eſt in illum tota potentia mea: levi comminatione pelletur: non poteſt ſuſtinere vultum meum. Alius circumſpiciatur, cum quo conferre poſſimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam judicat gladia-

diator cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloria vinci, qui ſine periculo vincitur. Idem facit fortuna. fortiſſimos ſibi pares quærit, quoſdam faſtidio tranſit. Contumaciſſimum quemque & rectiſſimum aggreditur, adverſus quem vim ſuam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, niſi mala fortuna, non invenit. Infelix eſt Mucius, quod dextera ignes hoſtium premit, & ipſe a ſe exigit erroris ſui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exuſta fugat? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ſinu amicæ foveret manum? Infelix eſt Fabricius, quod rus ſuum, quantum a Repub. vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipſas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis ſenex vulſit? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ventrem ſuum longinqui littoris piſces, & peregrina aucupia congereret? ſi conchyliis ſuperi atque inferi maris pigritiam ſtomachi nauſeantis erigeret? ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix eſt Rutilius, quod qui illum damnaverunt, cauſſam dicent omnibus ſæculis? quod æquiore animo paſſus eſt ſe patriæ eripi, quam ſibi exilium? quod Sullæ dictatori ſolus aliquid negavit, & revocatus non tantum retro ceſſit, ſed longius fugit? Viderint, inquit, hoc iſti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Servilium lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) ſenatorum capita, & paſſim vagantes per urbem percuſſorum greges: & multa millia civium Romanorum, uno loco poſt fidem, imo per ipſam fidem trucidata. Vi-

deant iſta, qui exulare non poſſunt. Quid ergo felix eſt L. Sulla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmovetur, quod capita conſularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem clavi, & quocunque fatigatum corpus reclinavit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam ſuſpenſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis ſcire, quam non pœniteat hoc pretio æſtimaſſe virtutem? Reſice tu illum, & mitte in ſenatum: eamdem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mecænatem putas, cui amoribus anxio, & moroſæ uxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, quæritur? Mero ſe licet ſopiat, & aquarum fragoribus avocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tolerare, & ad cauſſam a patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat cauſſa patiendi. Non uſque eo in poſſeſſionem generis humani vitia venerunt, ut dubium ſit, an electione fati data plures Reguli naſci, quam Mecænates velint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere, Mecænatem ſe quam Regulum naſci maluiſſe: idem iſte, taceat licet, naſci ſe Terentiam maluit. Male tractatum Socratem judicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte diſputavit uſque ad ipſam? male cum illo actum eſt, quod gelatus eſt ſanguis, ac paulatim frigore in-

inducto venarum vigor conſtitit? Quanto magis huic invidendum eſt, quam illis quibus gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, ſuſpenſam auro nivem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur triſtes, & bilem ſuam reguſtantes: at ille venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt: ſummamque illi felicitatem contigiſſe, conſenſus hominum fatebitur. quem ſibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graves ſunt? opponatur ſimul Pompejo, Cæſari & Craſſo. Grave eſt, a deterioribus honore anteiri? Vatinio poſtferatur. Grave eſt, civilibus bellis intereſſe? toto terrarum orbe pro cauſſa bona tam infeliciter, quam pertinaciter militet. Grave eſt, ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc conſequar? ut omnes ſciant, non eſſe hæc mala, quibus ego dignum Catonem putavi.

CAP. IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroreſque mortalium ſub jugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper vero eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: ſed unde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Deſcendiſti ad Olympia: ſed nemo præter te: coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, ſed tanquam conſulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in qua una vim ſui animi oſtenderet. Miſerum te judico, quod nunquam fuiſti miſer. tranſiſti ſine adverſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui experimento. quid quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam ultro

ſe ceſſantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obſcurum occaſionem, per quam enitesceret, quæſierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adverſis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego myrmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audivi querentem: Quam bella, inquit, ætas perit! Avida eſt periculi virtus, & quo tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori caſu ſanguinem oſtentant. Idem licet fecerint qui integri revertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis, inquam, Deus conſulit, quos eſſe quam honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animoſe fortiterque faciendi: ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Unde poſſum ſcire, quantum adverſus paupertatem tibi animi ſit, ſi divitiis diffluis? unde poſſum ſcire, quantum adverſus ignominiam & infamiam, odiumque populare, conſtantiæ habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis? ſi te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus favor ſequitur? unde ſcio, quam æquo animo laturus ſis orbitatem, ſi quoſcunque ſuſtuliſti, vides? Audivi te cum alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſolatus eſſes, ſi te ipſe dolere vetuiſſes. Nolite, obſecro vos, expaveſcere iſta, quæ dii immortales velut ſtimulos admovent animis. Calamitas virtutis occaſio eſt. Illos merito quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, novum veniet. magis urgent ſæva inexpertos. grave eſt teneræ cervici jugum. Ad ſuſpicionem vulneris tiro palleſcit: audacter veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit

ſe ſæpe viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis ſervat. Erratis enim, ſi quem judicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut explorent iter, aut præſidium loco dejiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me Imperator meruit: ſed, Bene judicavit. Idem dicant quicunque jubentur pati timidis ignaviſque flebilia. Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias, fugite enervatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid intervenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia ſemper ab adflatu vindicarunt, cujus pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cujus cœnationes ſubditus & parietibus circumfuſus calor temperavit, hunc levis aura non ſine periculo ſtringet. Cum omnia, quæ exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Movet cerebrum, in vanas mentem imagines evocat, multum inter falſum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quæ advocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Levior jejunio mors eſt: cruditate diſſiliunt. Hanc itaque rationem dii ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Numquid tu inviſos eſſe Lacedæmoniis liberos

ſuos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipſi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeverent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non eſt ſævitia: certamen eſt. quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens uſus agitavit. Præbendi fortunæ ſumus, ut contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos ſibi pares faciat. contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora ferendo mari dura: agricolis manus tritæ: ad excutienda tela militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam animus patientia pervenit: quæ quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi aſpexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus labor præſtet. Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit: Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum vagarum gentium occurſat. Perpetua illos hiems, triſte cœlum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perducit: paulatim enim voluptati ſunt, quæ neceſſitate cœperunt. Nulla illis domicilia; nullæ ſedes ſunt, niſi quas laſſitudo in diem poſuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cœli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita eſt. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non eſt arbor ſolida, nec fortis, niſi in quam fre-

frequens ventus incurſat: ipſa enim vexatione conſtringitur, & radices certius figit. Fragiles ſunt, quæ in aprica valle creverunt. Pro ipſis ergo bonis viris eſt, ut eſſe interriti poſſint, multum inter formidoloſa verſari, & æquo animo ferre quæ non ſunt mala, niſi male ſuſtinenti.

CAP. V. Adjice nunc, quod pro omnibus eſt, optimum quemque, ut ita dicam, militare, & edere operas. Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe nec mala: apparebunt autem bona eſſe, ſi illa non niſi bonis viris tribuerit, & mala eſſe, ſi malis tantum irrogaverit. Deteſtabilis erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non ſunt divitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: ut homines pecuniam cum in templis conſecraverint, videant & in fornice. Nullo modo magis poteſt Deus concupita traducere, quam ſi illa ad turpiſſimos defert, ab optimis abigit. At iniquum eſt, bonum virum debilitari, aut conſtringi, aut alligari; malos integris corporibus ſolutos ac delicatos incedere. Quid porro? non eſt iniquum, fortes viros arma ſumere, & in caſtris pernoctare, & pro vallo obligatis ſtare vulneribus: interim in urbe ſecuros eſſe, præciſos & profeſſos impudicitiam? Quid porro? non eſt iniquum, nobiliſſimas virgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem ſæpe conſulitur: cum illo tempore viliſſimus quiſque, aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur a

fortuna, ſequuntur illam, & æquant gradus. ſi ſciſſent, anteceſſiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrii fortiſſimi viri vocem audiſſe me memini: Hoc unum, inquit, dii immortales, de vobis queri poſſum, quod non ante mihi voluntatem veſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta veniſſem, ad quæ nunc vocatus adſum. Vultis liberos ſumere? illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dediſtis. a volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis. ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior invitus: nec ſervio Deo, ſed aſſentio. eo quidem magis, quod ſcio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique reſtet, prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſſa pendet ex cauſſa, privata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum eſt: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, ſed veniunt. Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, quid fleas: & quamvis magna videatur varietate ſingulorum vita diſtingui, ſumma in unum venit: accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati ſumus. Utatur, ut vult, ſuis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum univerſo rapi. Quicquid eſt quod nos ſic vivere juſſit, ſic mori: eadem neceſſitate & deos alligat. irrevocabilis humana pariter ac divina curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector ſcripſit quidem fata, ſed ſe-

qui-

quitur. ſemper paret, ſemel juſſit. Quare tamen Deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera & acerba funera adſcriberet? Non poteſt artifex mutare materiam: hæc paſſa eſt. Quædam ſeparari a quibuſdam non poſſunt, cohærent, individua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in vigiliam ſomno ſimillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus eſt. Non erit illi planum iter: ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus eſt curſus. Multa accident dura, aſpera, ſed quæ molliat & complanet ipſe. Ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Vide quam alte aſcendere debeat virtus: ſcies illi non per ſecura vadendum eſſe.

Ardua prima via eſt, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio eſt altiſſima cœlo:
Unde mare & terras ipſi mihi ſæpe videre
Fit timor, & pavida trepidat formidine pectus.
Ultima prona via eſt, & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me ſubiectis excipit undis,
Ne ferar in præceps, Thetis ſolet ipſa vereri.

Hæc cum audiſſet ille generoſus adoleſcens, Placet, inquit, via: aſcendo. eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare:

Utque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen adverſi gradieris cornua tauri,
Æmonioſque arcus, violentique ora leonis.

Poſt hæc ait: *Junge datos currus*, his quibus

bus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, ubi ipſe ſol trepidat. humilis & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille vero non patitur. Omnia mala ab illis removit, ſcelera & flagitia, & cogitationes improbas, & avida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem avaritiam: ipſos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam ſarcinas ſervet? remittunt ipſi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus divitias projecit, onus illas bonæ mentis exiſtimans: quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult ſibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cum aliquando & ipſi occidant? In exilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipſi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cum aliquando ipſi ſibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? ut etiam alios pati doceant. nati ſunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falſa circumdedi, & animos inanes velut longo fallacique ſomnio luſi. auro illos, argento & ebore ornavi: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus aſpicitis, ſi non qua occurrunt, ſed qua latent, videritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida & ſincera felicitas: cruſta eſt, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet ſtare, & ad arbitrium ſuum oſtendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod diſturbet ac detegat, tunc apparet, quantum altæ ac veræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa, manſura: quanto magis verſaveritis, & undique inſpexeritis,

tis, meliora majoraque. Permiſi vobis, metuenda contemnere, cupienda faſtidire. non fulgetis extrinſecus: bona veſtra introrſus obverſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui bonum. non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros adverſus omnia armavi. Ferte fortiter: hoc eſt, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite paupertatem. nemo tam pauper vivit, quam natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſolvetur, aut ſolvet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco poſui: trahitur. Attendite modo, & videbitis, quam brevis ad libertatem, & quam expedita ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tarde moreretur, quam naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuum illi impingere. Inter ipſa altaria & ſolemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiſcite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commiſſura cervicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumque committit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit. Non in alto latet ſpiritus, nec utique ferro eruendus eſt: non ſunt vulnere impreſ-

ſo ſcrutanda præcordia: in proximo mors eſt. Non certum ad hos ictus deſtinavi locum: quacumque pervium eſt. Ipſum illud quod vocatur mori, quo anima diſcedit a corpore, brevius eſt, quam ut ſentiri tanta velocitas poſſit. Sive fauces nodus eliſit; ſive ſpiramentum aqua præcluſit; ſive in caput lapſos ſubjacentis ſoli duritia comminuit; ſive hauſtus ignis curſum animæ remeantis interſcidit: quicquid eſt, properat. Ecquid erubeſcitis? quod tam cito fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ

AD SERENUM

De Tranquillitate Animi

LIBER.

Argumentum, & Ordo.

ET hic libellus inter utiles, & materie, ac tractatu inſignes. Scriptus eſt initio reditus ſui ab exſilio, cum ad Aulam, & Neroni inſtituendo admotus fuit. Hoc apparet ex cap. 1. *verbis*: Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem multo ſplendore luxuria, & undique circumſonuit. *Luxuriam in Aula tangit, ignotam ſibi antea & inviſam. Ordo in ſcripto confuſus eſt, imo vix eſt: & trajectio, aut defectus, niſi fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc eſt. Occaſio ſcribendi a ſua inconſtantia, & quod animi ſemper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum eſſe, qui in via ſunt*

ad

ad Sapientiam ; ſed nondum pervenerunt , nec fructum ejus guſtant , Tranquillitatem . o magnum bonum ! & quid ea eſt ? deſcribit. Quomodo perveniam ? Inconſtantiam fugiendo . Quid igitur ea ? & hanc graphice deſcribit . Ea pellitur variis remediis . primum , Occupatione : eaque vel Publica , ſi tempora & indoles tua ferent ; vel Privata , ut in optimis ſtudiis meditationibuſque verſere . Non tamen ſubito a Republica fugiendum : Multas ejus partes eſſe , & unam aliquam licere amplecti. Hæc uſque ad Cap. IV. *Tum addit , ſi ad negotia imus , tria conſideranda : Nos ipſos , Negotium , Homines quorum cauſa , aut cum quibus actitamus . In Nobis , æſtimandas Vires , quid , & quatenus poſſimus , neque ultra tendamus . In Negotiis , an nos iis pares ? Item an non catena eorum ſit , & longius ducent . regreſſus ſemper liberos habendos . In Hominibus , an digni illi labore noſtro , & temporis impendio ? non ſunt autem Vani , Ambitioſi , nec in ſeria ulla re occupati . Deinde Cap.* VII. *parum cohærenter addit , Amicum in primis fidum tranquillitati , & oblectamento facere : ſed qui ingenio triſti non ſit , & omnia accuſanti . Iterum non optimus Textus , & Cap.* VIII. *de Patrimoniorum modo . ea nec magna , nec nulla Tranquillitati apta , ſed Media : & quæ parcimonia producantur . Luxus autem vitandus , etiam in utilibus vitæ inſtrumentis , ut Bibliotheca , & libris . Poſt hæc etiam ſaltus Cap.* X. *& Moleſtias in omni vita intervenire : ſed conſuctudine molliri , tum Aſpectu alienæ ſortis , quæ ſæpe deterior . Item cupiditates non longe mittendas , ſed ad propinqua , aut facilia prehendi . Atque hæc proficienti & tironi præcipit : nam ſapienti non opus , qui pugnat , imo vincit omnem fortunam : Quam talem , & talem præcogitat , & ipſa proviſione mollit aut*

fran-

frangit. Hæc aduſque Cap. XII. *Ab eo alia tractatiuncula, Non eſſe in ſupervacuis laborandum, neque (quantum poteſt) in Alienis. Democriti cœleſte præceptum inculcat:* Nec privatim, nec publice multa agi. *Jam Cap.* XIV. *a levitate arcet, itemque pertinacia: ideſt, neque aſſidue in vita mutare, nec ſi male elegeris, præfracte inhærere. Omnia autem æquo, ac pene hilari oculo adſpicere. Quid enim vita, niſi mimus? Poſtremo ſimulatio (Cap.* XVI.*) fugienda, & anxia ſui compoſitio: ſimplicitas aſſumatur, & interdum hilaritas, atque etiam convivia, aut liberalior potus. Mergit hæc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixiſſe ſe,* Quæ Tueri Tranquillitatem poſſint, quæ Reſtituere, *ex quibus videas partitionem quæ fuit, ſed mehercules nunc non extat. Itaque, ut multa Senecæ, in partibus laudatum opuſculum eſt; Ordo Univerſi labat. atque id injuria temporum aut certe exſcriptorum.*

CAPUT I.

INquirenti mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto poſita, quæ manu prenderem, quædam obſcuriora, & in receſſu; quædam non continua, ſed ex intervallis redeuntia: quæ vel moleſtiſſima dixerim; ut hoſtes vagos, & ex occaſionibus aſſilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum, ut medico fatear?) me nec bona fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec rurſus obnoxium. In ſtatu ut non peſſimo, ita maxime querulo & moroſo poſitus ſum: nec ægroto, nec valeo. Non eſt quod dicas, omnium virtutum tenera

nera eſſe principia, tempore ipſis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in ſpeciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum ſuffragium venit, mora convaleſcere: & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas diſcat: ſed ego vereor, ne conſuetudo, quæ rebus affert conſtantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum longa converſatio amorem inducit. Hæc animi inter utrumque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad prava vergentis, infirmitas qualis ſit, non tam ſemel tibi poſſum, quam per partes oſtendere. Dicam quæ accidant mihi; tu morbo nomen invenies. Tenet me ſummus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compoſitum, non ex arcula prolata veſtis, non mille ponderibus aut tormentis ſplendere cogentibus preſſa: ſed domeſtica, & vilis, nec ſervata, nec ſumenda ſollicite. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec ſpectent: non ante multos paratus dies, nec multorum manibus miniſtratus, ſed parabilis facilisque, nihil habens accerſiti pretioſive, ubilibet non defuturus, nec patrimonio gravis, nec corpori, nec rediturus qua intraverat. Placet miniſter incultus & rudis vernula; argentum grave ruſtici patris, ſine ullo opere & nomine artificis; & menſa non varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones civitati nota: ſed in uſum poſita, quæ nullius convivæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat invidia. Cum bene iſta placuerunt, præſtringit animum apparatus alicujus pædagogii, diligentius quam jam intra privatum larem veſtita, & auro culta mancipia, & agmen ſervorum nitentium. Jam do-

mus

mus etiam qua calcatur pretioſa, & divitiis per omnes angulos diſſipatis, tecta ipſa fulgentia, & aſſectator comeſque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipſa convivia? quid epulas loquar, ſcena ſua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem, multo ſplendore luxuria, & undique circumſonuit. Paullum titubat acies: facilius adverſus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non pejor, ſed triſtior: nec inter illa frivola mea tam lætus incedo, taciteſque morſus ſubit, & dubitatio, numquid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum ſequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores faſceſque, non purpura, aut aureis virgis adductum capeſſere, ſed ut amicis propinquiſque, & omnibus civibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque ſim, propius poſitus. Sequor Zenonem, Cleantem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempub. acceſſit, nemo non miſit. Ad quam cum animum inſolitum arietari permiſi, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni vita humana multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æſtimandæ popoſcerunt, ad otium convertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet intra parietes ſuos vitam coercere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. ſibi ipſe animus hæreat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad judicem ſpectet: ametur expers publicæ privatæque curæ tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, & aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etſi nihil profuturam, tamen conaturam prodeſſe: alte-

terius coercere in foro ſuperbiam, male ſecundis rebus elati. In ſtudiis puto mehercule melius eſſe res ipſas intueri, & harum cauſſa loqui: ceterum verba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata ſequatur oratio. Quid opus eſt ſeculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te poſteri taceant? morti natus es: minus moleſtiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis cauſſa, in uſum tuum, non in præconium, aliquid ſimplici ſtilo ſcribe. minore labore opus eſt ſtudentibus in diem. Rurſus ubi ſe animus cogitationis magnitudine levavit, ambitioſus in verba eſt, altiuſque ut ſpirare, ita eloqui geſtit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis preſſioriſque judicii, ſublimis feror, & ore jam non meo. Ne ſingula diutius perſequar, in omnibus rebus hæc me ſequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paulatim defluam vereor, aut quod eſt ſolicitius, ne ſemper caſuro ſimilis pendeam, & plus fortaſſe ſit, quam quod ipſe provideo. Familiariter enim domeſtica aſpicimus, & ſemper judicio favor officit. Puto multos potuiſſe ad ſapientiam pervenire, niſi putaſſent ſe perveniſſe: niſi quædam in ſe diſſimulaſſent, quædam apertis oculis tranſiliſſent. Non eſt enim quod nos magis aliena judices adulatione perire, quam noſtra. Quis ſibi verum dicere auſus eſt? quis non inter laudantium blandientiumque poſitus greges, plurimum tamen ſibi ipſe aſſentatus eſt? Rogo itaque, ſi quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam ſiſtas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non eſſe periculoſos motus animi, nec quicquam tumultuoſi afferentes, ſcio. ut vera tibi ſimilitudine id de quo queror exprimam, non tempeſtate vexor, ſed nauſea. Detrahe ergo quicquid hoc eſt mali, & ſucurre

in conſpectu terrarum laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule jamdudum, Serene, ipſe tacitus, cui talem affectum animi ſimilem putem. nec ullius propius admoneor exemplo, quam eorum qui ex longa & gravi valetudine expliciti, motiunculis, levibuſque interim offenſis perſtringuntur: & cum reliquias effugerint, ſuſpicionibus tamen inquietantur, mediciſque jam ſani manum porrigunt, & omnem calorem corporis ſui calumniantur. Horum, Serene, non parum ſanum eſt corpus, ſed ſanitati parum aſſuevit: ſicut eſt quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempeſtate requievit. Opus eſt itaque non illis durioribus, quæ etiam tranſcurrimus, ut alicubi obſtes tibi, alicubi iraſcaris, alicubi inſtes gravius; ſed illud quod ultimum venit, ut fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil avocatus tranſverſis multorum veſtigiis paſſim diſcurrentium, & quorumdam circa ipſam errantium viam. Quod deſideras autem, magnum & ſummum eſt, Deoque vicinum, non concuti. Hanc ſtabilem animi ſedem Græci εὐθυμίαν vocant; de qua Democriti volumen egregium eſt. ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba ad illorum formam neceſſe eſt: res ipſa, de qua agitur, aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo animus ſemper æqualis, ſecundoque curſu eat, propitiuſque ſibi ſit, & ſua lætus aſpiciat: & hoc gaudium non interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe unquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perveniri poſſit, in univerſum quæramus: ſume tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum eſt, ex quo agnoſcet quiſque partem

ſuam:

ſuam: ſimul tu intelliges, quanto minus negotii habes cum faſtidio tui, quam hi quos ad profeſſionem ſpecioſam alligatos, & ſub ingenti titulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem cauſſa ſunt: & hi qui levitate vexantur, ac tædio, aſſiduaque mutatione propoſiti, quibus ſemper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oſcitant. Adjice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis ſomnus eſt, verſant ſe, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem laſſitudine inveniant: ſtatum vitæ ſuæ formando ſubinde, in eo noviſſime manent, in quo illos non mutandi odium, ſed ſenectus ad novandum pigra deprehendit. Adjice & illos, qui non inconſtantiæ vitio parum leves ſunt, ſed inertia. Vivunt, non quomodo volunt, ſed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates ſunt, ſed unus effectus vitii, diſplicere ſibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum proſperis, ubi aut non audent, quantum concupiſcunt, aut non conſequuntur, & in ſpem toti prominent, ſemper inſtabiles mobileſque, quod neceſſe eſt accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhoneſta ſe ac difficilia docent, coguntque: & ubi ſine præmio labor eſt, torquet illos irritum dedecus; nec dolent prava, ſed fruſtra voluiſſe. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, ſubrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare, nec obſequi poſſunt; & cunctatio vitæ parum ſe explicantis, & inter deſtituta vota torpentis animi ſitus. Quæ omnia graviora ſunt, ubi odio infelicitatis operoſæ ad otium profugerunt, & ad ſecreta ſtudia: quæ pati non poteſt animus ad civilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum

ſcilicet in ſe ſolatiorum habens: ideoque detractis oblationibus, quas ipſæ occupationes diſcurrentibus præbent, domum, ſolitudinem, parietes non fert, invitus aſpicit ſe ſibi relictus. Hinc illud eſt tædium, & diſplicentia ſui, & nuſquam reſidentis animi volutatio, & otii ſui triſtis atque ægra patientia: utique ubi cauſas fateri pudet, tormenta introrſus egit verecundia, in anguſto incluſæ cupiditates, ſine exitu, ſe ipſæ ſtrangulant. Inde mæror marcorque; & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent ſuſpenſam, deplorata triſtem: inde ille affectus otium ſuum deteſtantium, quærentiumque nihil ipſos habere, quod agant, & alienis incrementis inimiciſſima invidia. Alit enim livorem infelix inertia: & omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt provehere: & ex hac deinde averſatione alienorum proceſſuum, & ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunæ animus, & de ſeculo querens, & in angulos ſe retrahens, & pœnæ incubans ſuæ, dum tædet ſui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis eſt, & pronus ad motus: grata omnis illi excitandi ſe abſtrahendique materia eſt; gratior quibuſque peſſimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Ut ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum ſcabiem delectat quicquid exaſperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati eſſe laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque noſtrum cum quodam dolore delectant: ut verſare ſe, & mutare nondum feſſum latus, & alio atque alio poſitum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles eſt, modo pronus, modo ſupinus, in varios habitus ſe ipſe componens. quod proprium ægri eſt, nihil diu pati, & mutationibus ut

reme-

remediis uti. Inde peregrinationes ſuſcipiuntur vagæ, & littora pererrantur, & modo mari ſe, modo terra experitur ſemper præſentibus infeſta levitas. Nunc Campaniam petamus. jam delicata faſtidio ſunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos ſaltus perſequamur. Aliquid tamen inter deſerta amæni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium ſquallore releventur. Tarentum petatur, laudatuſque portus, & hiberna cœli mitioris, & tecta vel antiquæ ſatis opulenta turbæ. Jam flectamus curſum ad urbem. nimis diu a plauſu & fragore aures vacaverunt: juvat jam & humano ſanguine frui. Aliud ex alio ſuſcipitur, & ſpectacula ſpectaculis mutantur; ut ait Lucretius,

Hoc ſe quiſque modo ſemper fugit.

Sed quid prodeſt, ſi non effugit? ſequitur ſe ipſe, & urget graviſſimus comes. Itaque ſcire debemus, non locorum vitium eſſe quo laboramus, ſed noſtrum. Infirmi ſumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec noſtræ, nec ullius rei diutius. Hoc quoſdam egit ad mortem, quod propoſita ſæpe mutando, in eadem revolvebantur, & non reliquerant novitati locum. Faſtidio illis eſſe cœpit vita, & ipſe mundus: & ſubit illud rabidarum deliciarum: Quouſque eadem?

CAP. III. Adverſus hoc tædium quo auxilio putem utendum, quæris. Optimum erit (ut ait Athenodorus) actione rerum, & Reip. tractatione, & officiis civilibus ſe detinere. nam ut quidam ſole, & exercitatione, & cura corporis diem ducunt, athletiſque utiliſſimum eſt, lacertos ſuos roburque, cui ſe uni dicaverunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum civilium certamen parantibus, in opere eſſe, non longe pulcherrimum eſt? Nam cum utilem ſe

effi-

efficere civibus mortalibuſque propoſitum habeat, ſimul & exercetur & proficit, qui in mediis ſe officiis poſuit, communia privataque pro facultate adminiſtrans. Sed quia in hac, inquit, tam inſana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta ſimplicitas eſt, & plus futurum ſemper eſt quod obſtet, quam quod ſuccedat, a foro quidem & publico recedendum eſt. ſed habet, ubi ſe etiam in privato lare explicet magnus animus. nec ut leonum animaliumque impetus caveis coercetur: ſic hominum, quorum maxime in ſeductu actiones ſunt. Ita tamen delituerit, ut ubicunque otium ſuum abſconderit, prodeſſe velit & ſingulis & univerſis, ingenio, voce, conſilio. Nec enim is ſolus Reip. prodeſt, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque cenſet: ſed qui juventutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute inſtruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque curſu ruentes prenſat ac retrahit, & ſi nihil aliud, certe moratur, in privato publicum negotium agit. An ille plus præſtat, qui inter peregrinos & cives, aut urbanus prætor adeuntibus aſſeſſoris verba pronunciat: quam qui docet quid ſit juſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, nec munus detrectaveris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum lævumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minus periculoſa, non otioſa tamen fungitur, vigiliaſque ſervat, & armamentario præeſt. quæ miniſteria quamvis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia revocaveris, omne vitæ faſtidium effugeris. nec

no-

noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi gravis eris, nec aliis ſupervacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quiſque. Nunquam enim quamvis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quiſquis dignus fuerit, veſtigiis illa colliget. Nam ſi omnem converſationem tollimus, & generi humano renunciamus, vivimuſque in nos tantum converſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubvertere, & mare ſubmovere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit. Alii parce illo utimur, alii prodige: alii ſic impendimus, ut poſſimus rationem reddere: alii, ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius eſt, quam grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem. Mihi, cariſſime Serene, nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negaverim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, & ſalvis ſignis, ſalva militari dignitate. Sanctiores tutioreſque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis. ſi prævalebit fortuna, & præcidet agendi facultatem, non ſtatim averſus inermiſque fugiat, latebras quærens, quaſi ullus locus ſit quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inſerat officiis, & cum delectu inveniat aliquid, in quo utilis civitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. privato vivendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita advocatione cives juvet. periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conviviis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem convivam agat. Officia ſi civis amiſerit, homi-

nis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: ut liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum: nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, ut non major relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Rempub. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiam ſi alii primam frontem tenebunt, te ſors inter triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præciſis quoque manibus ille in prœlio invenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantum, & clamore juvat. Tale quiddam facies, ſi a prima te Reipub. parte fortuna ſubmoverit: ſtes tamen, clamore juves: ſi quis fauces oppreſſerit: ſtes tamen, & ſilentio juves. Nunquam inutilis eſt opera civis boni. auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Ut ſalutaria quædam, citra guſtum tactumque, odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſive exſpatiatur & fruitur ſuo iure; ſive precarios habet acceſſus, cogiturque vela contrahere; ſive otioſa mutaque eſt, & anguſto circumſcripta, ſive adaperta: in quocunque habitu eſt, prodeſt. Quid? tu parum utile putas exemplum bene quieſcentis? Longe, inquam, optimum eſt miſcere otium rebus, quotiens actuoſa vita impedimentis fortuitis, aut civitatis conditione prohibetur. Nunquam enim uſque eo intercluſa ſunt omnia, ut nulli actioni honeſtæ locus ſit. Numquid potes invenire urbem miſeriorem, quam Athe-

nien-

nienſium fuit, cum illam triginta tyranni divellerent? mille trecentos cives, optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſævitia. In qua civitate erat Ariopagos, religioſiſſimum judicium, in qua ſenatus populuſque ſenatui ſimilis: coibat quotidie carnificum triſte collegium, & infelix curia tyrannis anguſta. Poteratne illa civitas conquieſcere, in qua tot tyranni, quot ſatellites erant? Ne ſpes quidem ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec ulli remedio locus apparebat contra tantam vim malorum. unde enim miſeræ civitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Repub. exhortabatur, & divitibus opes ſuas metuentibus exprobrabat ſeram periculoſæ avaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt: & qui tuto inſultaverat agmini tyrannorum, ejus libertatem libera civitas non tulit: ut ſcias & in afflicta Repub. eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, invidiam, mille alia vitia inermia regnare. Utcunque ergo ſe Reſpub. dabit, utcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: utique movebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa & catenis frementibus, non alliſerit virtutem, nec abſconderit. Non enim debet ſervantem ſe obruere. Ut opinor, Curius Dentatus ajebat, Malle eſſe ſe mortuum, quam vivere. Ultimum malorum eſt, ex vivorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, ſi in Reipub. tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac litteris vindices:

nec aliter quam in periculoſa navigatione, ſubinde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, ſed ab illis te ipſe diſiungas.

CAP. IV. Inſpicere autem debemus primum noſmetipſos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum cauſa, aut cum quibus agendum eſt. Ante omnia, neceſſe eſt ſeipſum æſtimare: quia fere plus nobis videmur poſſe, quam poſſumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio ſuo plus imperavit, quam ferre poſſit: alius infirmum corpus laborioſo oppreſſit officio. Quorundam parum idonea eſt verecundia rebus civilibus, quæ firmam frontem deſiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in poteſtate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. ferox impatienſque natura irritamenta nociture libertatis evitet.

CAP. V. Æſtimanda ſunt deinde ipſa quæ aggredimur, & vires noſtræ cum rebus, quas tentaturi ſumus, comparandæ. Debet enim ſemper plus eſſe virium in latore, quam in onere. neceſſe eſt opprimant onera, quæ ferente majora ſunt. Quædam præterea non tam magna ſunt negotia, quam fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda ſunt, ex quibus nova occupatio multiplexque naſcetur. Nec accedendum eo, unde liber regreſſus non ſit: his admovenda manus eſt, quorum finem aut facere, aut certe ſperare poſſis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, nec ubi propoſueris, deſinunt.

CAP. VI. Hominum utique delectus habendus eſt, an digni ſint, quibus partem vitæ noſtræ impendamus, an ad illos temporis

no-

noſtri jactura perveniat. Quidam ultro officia noſtra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem ſe iturum ad eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit. Puto, intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis paria in menſa faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quaſi in alienum honorem intemperantes ſint. Deme illis teſtes ſpectatoreſque, non delectabit popina ſecreta. Conſiderandum eſt, utrum natura tua agendis rebus, an otioſo ſtudio contemplationique aptior ſit: & eo inclinandum, quo te vis ingenii defert. Iſocrates Ephorum injecta manu a foro ſubduxit, utiliorem componendis monumentis hiſtoriarum ratus. Male enim reſpondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor eſt.

CAP. VII. Nihil tamen æque oblectaverit animum, quam amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum eſt, ubi ſunt præparata pectora, in quæ tuto ſecretum omne deſcendat, quorum conſcientiam minus quam tuam timeas, quorum ſermo ſolicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, conſpectus ipſe delectet? quos ſcilicet vacuos, quantum fieri poterit, a cupiditatibus eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque tranſiliunt, & contactu nocent. Itaque, ut in peſtilentia, cavendum eſt, ne corruptis jam corporibus & morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quamminime inquinatos aſſumamus. Initium morbi eſt, ægris ſana miſcere. Nec hoc præceperim tibi, ut neminem niſi ſapientem ſequaris, aut attrahas. ubi enim iſtum invenies, quem tot ſæculis quærimus? pro optimo eſt, minime malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris, ſi inter Platonas & Xeno-

 phon-

phontas, & illum Socratici fœtus proventum bonos quæreres: aut ſi tibi poteſtas Catonianæ fieret ætatis, quæ pleroſque dignos tulit, qui Catonis ſæculo naſcerentur, ſicut multos pejores, quam unquam alias, maximorumque molitores ſcelerum. Utraque enim turba opus erat, ut Cato poſſet intelligi. habere debuit & bonos, quibus ſe approbaret: & malos, in quibus vim ſuam experiretur. Nunc vero, in tanta bonorum egeſtate, minus faſtidioſa fiat electio. Præcipue tamen vitentur triſtes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cauſſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides & benevolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Tranſeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam ſi omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, deſideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia noſtra exhibet; hæc pars multum prægravabit. Itaque cogitandum eſt quanto levior dolor ſit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum eſſe materiam. Erras enim, ſi putas animoſius detrimenta divites ferre. maximis minimiſque corporibus par eſt dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus moleſtum eſſe calvis, quam comatis, pilos velli. Idem ſcias licet de pauperibus locupletibuſque, par illis eſſe tormentum. utriſque enim pecunia ſua obhæſit, nec ſine ſenſu avelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, ut dixi, faciliuſque, non acquirere, quam amittere: ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna reſpexit, quam quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, egeſtatem

voca, & quam voles ignominioſum ſecuritati nomen impone: putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter avaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, unum eſſe, cui noceri non poſſit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare & de deorum immortalium ſtatu, an parum beate degant: quod illis non prædia, nec horti ſint, nec alieno colono rura pretioſa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quiſquis divitiis adſtupes? reſpice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompejanum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompejo? Numerus illi quotidie ſervorum, velut Imperatori exercitus, referebatur; cui jamdudum divitiæ eſſe debuerant, duo vicarii, & cella laxior. At Diogeni ſervus unicus fugit, nec eum reducere, cum monſtraretur, tanti putavit. Turpe eſt, inquit, Manen ſine Diogene poſſe vivere, Diogenem ſine Mane non poſſe. Videtur mihi dixiſſe: Age tuum negotium fortuna: nihil apud Diogenem jam tuum eſt. Fugit mihi ſervus? imo liber abiit. Familia veſtiarium petit, victumque: tot ventres avidiſſimorum animalium tuendi ſunt: emenda veſtis, & cuſtodiendæ rapaciſſimæ manus, & flentium deteſtantiumque miniſteriis utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, niſi, cui facillime negat, ſibi? Sed quoniam non eſt tantum roboris nobis, anguſtanda certe ſunt patrimonia, ut minus ad injurias fortunæ ſimus expoſiti. Habiliora ſunt corpora puſilla, quæ in arma ſua contrahi poſſunt, quam quæ ſuperfunduntur, & undique magnitudo ſua vulneri-

bus objecit. Optimus pecuniæ modus eſt, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate diſcedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis menſura, ſi prius parcimonia placuerit: ſine qua nec ullæ opes ſufficiunt, nec ullæ non ſatis patent: præſertim cum in vicino remedium ſit, & poſſit ipſa paupertas in divitias ſe, advocata frugalitate, convertere. Aſſueſcamus a nobis removere pompam, & uſu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio ſitim, libido qua neceſſe eſt fluat. Diſcamus membris noſtris inniti: cultum victumque non ad nova exempla componere, ſed ut majorum ſuadent mores. Diſcamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aſpicere, frugalitatem colere, etiam ſi nos pudebit deſideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere: ſpes effrænatas, & animum in futura eminentem velut ſub vinculis habere, id agere, ut divitias a nobis potius quam a fortuna petamus. Non poteſt, inquam, tanta varietas & iniquitas caſuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res ſunt, ut tela in vanum cadant. Ideoque exilia interim calamitateſque in remedium ceſſere, & levioribus incommodis graviora ſanata ſunt, ubi parum audit præcepta animus, nec curari mollius poteſt. Quid ni conſulitur, ſi & paupertas, & ignominia, & rerum everſio adhibetur? malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo cœnare poſſe ſine populo, & ſervis paucioribus ſerviri, & veſtes parare in quod inventæ ſunt, habitare contractius. Non in curſu tantum circique certamine, ſed in his ſpatiis vitæ interius flectendum eſt. Studiorum quoque, quæ liberaliſſima impenſa eſt, tandiu rationem ha-

habebo, quandiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatius eſt paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudaverit, ſicut Livius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imo ne ſtudioſa quidem. quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparaverant: ſicut plerisque ignaris etiam ſervilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtius, inquis, in hos impenſas, quam in Corinthia pictaſque tabulas effuderim. Vitioſum eſt ubique, quod nimium eſt. Quid habes cur minus ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quam opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti, cui voluminum ſuorum frontes maxime placent, titulique? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quicquid orationum hiſtoriarumque eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta. jam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque ut neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem plane, ſi e ſtudiorum nimia cupidine oriretur: nunc iſta exquiſita, & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidiſti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel privata laqueum impegit, quem nec ſolvere poſſis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægre ferre onera, & im-

pedimenta crurum: deinde ubi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt, neceſſitas fortiter ferre docet, conſuetudo facile. Invenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remiſſiones, & voluptates, ſi nolueris malam putare vitam potius, quam invidioſam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum ſciret, quibus ærumnis naſceremur, calamitatum mollimentum conſuetudinem invenit, cito in familiaritatem graviſſima adducens. Nemo duraret, ſi rerum adverſarum eamdem vim aſſiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati ſumus. aliorum aurea catena eſt, & laxa: aliorum arcta & ſordida. Sed quid refert? eadem cuſtodia univerſos circundedit: alligatique ſunt etiam qui alligaverunt: niſi tu forte leviorem in ſiniſtra catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit: quibuſdam aliena ſupra caput imperia ſunt, quibuſdam ſua: quoſdam exilia uno loco tenent, quoſdam ſacerdotia. Omnis vita ſervitium eſt. Aſſueſcendum itaque conditioni ſuæ, & quam minimum de illa querendum: & quidquid habet circa ſe commodi, apprehendendum eſt. Nihil tam acerbum eſt, in quo non æquus animus ſolatium inveniat. Exiguæ ſæpe areæ in multos uſus deſcribentis arte patuere, & quamvis anguſtum pedem diſpoſitio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: poſſunt & dura molliri, & anguſta laxari, & gravia ſcite ferentes minus premere. Non ſunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, prope poſita, ſpeique noſtræ alludentia ſequamur: ſed ſciamus, omnia æque levia eſſe, extrinſecus di-

verſas facies habentia, introrſus pariter vana. Nec invideamus altius ſtantibus, quæ excelſa videntur, prærupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quammaxime poterunt, in planum deferendo. Multi quidem ſunt, quibus neceſſario hærendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſo teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quod aliis graves eſſe cogantur, nec ſublevatos ſe, ſed ſuffixos: juſtitia, manſuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad ſequentes caſus præſidia, quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil tamen æque hos ab his animi fluctibus vindicaverit, quam ſemper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium deſinendi dare, ſed ſeipſos, multo quidem citra extrema, hortentur conſiſtere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, ſed finitæ: non in immenſum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & male ſanos, hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum eſt: tanta enim fiducia ſui eſt, ut obviam fortunæ ire non dubitet, nec unquam loco illi ceſſurus ſit: nec habet ubi illam timeat: quia non mancipia tantum, poſſeſſioneſque, & dignitatem, ſed corpus quoque ſuum, & oculos, & manum, & quicquid eſt cariorem vitam facturum, ſeque ipſum inter precaria numerat, vivitque ut commodatus ſibi, & repoſcentibus ſine triſtitia redditurus. Nec ideo eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam circumſpecte, quam religioſus homo ſanctuſque ſolet tueri fidei commiſſa. Quandocunque autem reddere jubebitur, non queretur cum fortuna;

ſed dicet; Gratias ago pro eo quod poſſedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: ſed quia imperas, cedo gratus libenſque. ſi quid habere me tu volueris, etiam nunc ſervabo: ſi aliud placet, ego vero factum ſignatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, reſtituo. Appellaverit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem, quam dediſti: non tergiverſor, nec refugio. paratum habes a volente, quod non ſentienti dediſti. aufer. Reverti unde veneris, quid grave eſt? male vivet, quiſquis neſciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum eſt, & ſpiritus inter ſervitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inviſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, ſi contemptum ejus præ ſe ferunt: idem evenire nobis ſcias. Sæpe enim cauſa moriendi eſt, timide mori. Fortuna illa quæ ludos ſibi facit, Quo, inquit, te reſervem, malum & trepidum animal? eo magis convulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere jugulum. At tu & vives diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non ſubducta cervice, nec manibus oppoſitis, ſed animoſe recipis. Qui mortem timebit, nihil unquam pro homine vivo faciet. at qui ſcit, hoc ſibi, cum conciperetur, ſtatim condictum, vivet ad formulam: & ſimul illud quoque eodem animi robore præſtabit, ne quid ex his quæ eveniunt, ſubitum ſit. Quidquid enim fieri poteſt, quaſi futurum proſpiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos expectanteſque nihil afferunt novi: ſecuris, & beata tantum ſpectantibus, graves eveniunt. Morbus enim, captivitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam in quam tumultuoſum me contubernium natura cluſiſſet. toties in vicinia mea conclamatum eſt,

eſt, toties præter limen immaturas exſequias fax cereuſque præceſſit: ſæpe altius ruentis ædificii fragor ſonuit: multos ex his quos forum, curia, ſermo mecum contraxerat, nox abſtulit, & vinctas ad ſodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula acceſſiſſe, quæ circa me ſemper erraverunt? Magna pars hominum eſt, quæ navigatura de tempeſtate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comiciſque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad ſummam caveam ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum ſipario, fortiora, & hoc ait:

Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Hoc ſi quis in medullas demiſerit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic aſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit: multo ante ſe armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, poſt pericula, inſtruitur. Non putavi hoc futurum. nunquam hoc eventurum credidiſſem. Quare autem non? Quæ ſunt divitiæ, quas non egeſtas, & fames, & mendicitas a tergo ſequatur? Quæ dignitas, cujus non prætextam, & augurale, & lora patricia, & ſordes comitentur, exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis iſta intervallis diviſa, ſed horæ momentum intereſt inter ſolium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem verſabilem eſſe: & quidquid in ullum incurrit, poſſe in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompejo? cui cum Cajus vetus cognatus, hoſpes novus, aperuiſſet Cæſaris domum, ut ſuam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina poſ-

poſſideret in ſuo orientia, & in ſuo cadentia, mendicavit ſtillicidia: fame ac ſiti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus eſurienti locat. Honoribus ſummis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam univerſis, quam Sejanus? Quo die illum ſenatus deduxerat, populus in fruſta diviſit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant: ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & aſcendit juſſus, & extingui vidit, factus non regno tantum, ſed etiam morti ſuæ ſuperſtes: non ad Jugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, ſpectavit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Cajanas cuſtodias vidimus. alter in exilium miſſus eſt: alter ut meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum ſurſum ac deorſum euntium verſatione, ſi non quidquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus adverſis: quas infregit, quiſquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in ſupervacuis, aut ex ſupervacuo laboremus: id eſt, ne aut quæ non poſſumus conſequi, concupiſcamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem noſtrarum ſero, poſt multum pudorem, intelligamus: id eſt, ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium: alienis ſe negotiis offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi aliquem exeuntem domo interrogaveris: Quo tu? quid cogitas? reſpondebit tibi: Non mehercule ſcio: ſed aliquos video, aliquid agam. Sine propoſito,

to,

to vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinaverunt, agunt, ſed in quæ incurrerunt. Inconſultus illis vanuſque curſus eſt: qualis formicis, per arbuſta repentibus; quæ in ſummum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique ſimilem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quaſi ad incendium currentium, miſereberis: uſque eo impellunt obvios, & ſe alioſque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut ſalutaturi aliquem non reſalutaturum, aut funus ignoti hominis proſecuturi, aut judicium ſæpe litigantis, aut ſponſalia ſæpe nubentis, & lecticam aſſectati, quibuſdam locis & ipſi tulerint. deinde domum cum ſupervacua redeuntes laſſitudine, jurant neſciſſe ſeipſos, quare exierint, ubi fuerint, poſtero die erraturi per eadem illa veſtigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo reſpiciat. Non induſtria inquietos, & inſanos, ſed falſæ rerum imagines agitant. nam ne illi quidem ſine aliqua ſpe moventur; proritat illos alicujus rei ſpecies, cujus vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leves cauſſæ per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum fruſtra liminibus illiſus nomenclator perſalutavit, a multis excluſus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam ſe, convenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auſcultatio, & publicorum ſecretorumque inquiſitio, & multarum rerum ſcientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita cœpiſſe: Qui tranquille volet vivere, nec privatim agat multa, nec publice: ad ſupervacua ſcilicet referentem. Nam ſi neceſſaria ſunt, & privatim & publi-

blice, non tantum multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: ubi vero nullum officium ſolemne nos citat, inhibendæ actiones ſunt.

CAP. XIII. Nam qui multa agit, ſæpe fortunæ poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt raro experiri, ceterum ſemper de illa cogitare, & ſibi nihil de fide ejus promittere. Navigabo, niſi ſi quid inciderit: & prætor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: & negotiatio mihi reſpondebit, niſi ſi quid intervenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia ut voluit cedunt, ſed ut cogitavit. in primis autem cogitavit, aliquid poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem levius ad animum pervenire deſtitutæ cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non utique promiſeris.

CAP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus. tranſeamus in ea, in quæ nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilii aut ſtatus pertimeſcamus: dummodo nos levitas, inimiciſſimum quieti vitium, non excipiat. Nam pertinacia neceſſe eſt anxia & miſera ſit, cui fortuna ſæpe aliquid extorquet: & levitas multo gravior, nuſquam ſe continens. Utrumque infeſtum eſt tranquillitati, & nihil mutare poſſe, & nihil pati. Utique animus ab omnibus externis in ſe revocandus eſt. ſibi confidat, ſe gaudeat, ſua ſuſpiciat: recedat, quantum poteſt, ab alienis, & ſe ſibi applicet, damna non ſentiat, etiam adverſa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noſter, cum omnia ſua audiret ſubmerſa: Jubet, inquit, me fortuna expeditius philoſophari. Minabatur Theodoro philoſopho tyrannus mortem, & quidem inſepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina ſanguinis in tua po-

teſtate eſt. nam quod ad ſepulturam pertinet, o te ineptum, ſi putas intereſſe, ſupra terram, an infra putreſcam. Canius Julius, vir in primis magnus, cujus admirationi ne hoc quidem obſtat, quod noſtro ſæculo natus eſt, cum Cajo diu altercatus, poſtquam abeunti Falaris ille dixit, Ne forte inepta ſpe tibi blandiaris, duci te juſſi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid ſenſerit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumelioſus eſſe voluit, & oſtendere quanta crudelitas eſſet, in qua mors beneficium erat? An exprobravit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occiſi, & quorum bona ablata erant. An tamquam libertatem libenter accepit? Quidquid eſt, magno animo reſpondit. Dicet aliquis: Potuit poſt hæc jubere illum Cajus vivere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caji in talibus imperiis fides. Credisne illum decem medios uſque ad ſupplicium dies ſine ulla ſollicitudine exegiſſe? veriſimile non eſt, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari jubet. Vocatus numeravit calculos, & ſodali ſuo, Vide, inquit, ne poſt mortem meam mentiaris te viciſſe. Tum annuens centurioni: Teſtis, inquit, eris, uno me antecedere. Luſiſſe tu Canium illa tabula putas? illuſit. Triſtes erant amici, talem amiſſuri virum. Quid mœſti, inquit, eſtis? Vos quæritis, an immortales animæ ſint: ego jam ſciam. nec deſiit in ipſo veritatem ſine ſcrutari, & ex more ſuo quæſtionem habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus: nec jam procul erat tumulus, in quo Cæſari Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum, Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt? Obſervare, inquit Canius, pro-

po-

poſui illo velociſſimo momento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe. promiſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, & indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum veri vocat: qui in ultimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percontatur: nec uſque ad mortem tantum, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit. Nemo diutius philoſophatus. ſed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clariſſimum caput, Cajanæ cladis magna portio.

CAP. XV. Sed nihil prodeſt privatæ triſtitiæ cauſſas abjeciſſe. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot ſcelerum felicium turba, cum cogitaveris, quam ſit rara ſimplicitas, quam ignota innocentia, & vix unquam, niſi cum expedit, fides, & libidinis lucra, damnaque pariter inviſa, & ambitio uſque eo jam ſe ſuis non continens terminis, ut per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus in noctem, & velut everſis virtutibus, quas nec ſperare licet, nec habere prodeſt, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi ſumus, ut omnia vulgi vitia non inviſa nobis, ſed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum proceſſerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miſeriæ; illi ineptiæ videbantur. Elevanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius eſt deridere vitam, quam deplorare. Adiice, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud, quam qui luget. Ille ſpei bonæ aliquid relinquit: hic tamen ſtulte deflet, quæ corrigi poſſe deſperat, & univerſa contemplatus, majoris animi eſt, qui riſum non tenet, quam qui lacrymas. quando le-

viſ-

viſſimum affectum animi movet, & nihil magnum, nihil ſeverum, nec ſerium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac triſtes ſumus, ſibi quiſque proponat, & ſciat verum eſſe, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia ſimilia initiis eſſe, nec vitam illorum magis ſanctam aut ſeveram eſſe, quam conceptus inchoatos. Sed ſatius eſt, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in riſum, nec in lacrymas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miſeria eſt: alienis delectari malis, voluptas inhumana: ſicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem ſuam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des, quantum poſcit, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrymas fundunt, ut oſtendant: & toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe judicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immerito contriſtare, & in ſolitudinem deducere, ubi bonorum exitus mali ſunt. Ut, Socrates cogitur in carcere mori. Rutilius in exilio vivere. Pompejus & Cicero clientibus ſuis præbere cervicem: Cato ille, virtutum viva imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Rep. palam facere. Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua præmia fortunam perſolvere, & quid ſibi quiſque nunc ſperet, cum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quiſque illorum tulerit: & ſi fortes fuerunt, ipſorum animos deſidera; ſi muliebriter & ignave periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignavia. Quid enim eſt turpius, quam ſi maximi

viri

viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, livorem, morbum; exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna Diis viſus es, ſed indignus in quem jam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, manus injiciendæ ſunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrymas meas ipſe abſterſit; hic ſuis lacrymis efficit, ne ullis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quod vivus uritur? aut Regulum, quod tot clavis configitur: aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti levi temporis impenſa invenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec ulli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſervatio ſui, & deprehendi aliter, quam ſolet, metuit. nec unquam cura ſolvimur, ubi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nam & multa incidunt, quæ invitos denudent: & ut bene cedat tanta ſui diligentia, non tamen jucunda vita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viventium. At illa quantum habet voluptatis, ſincera & per ſe ornata ſimplicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, ſi omnia omnibus patent. ſunt enim qui faſtidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota oculis reviléſcat: & ſatius eſt ſimplicitate contemni, quam perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum intereſt, ſimpliciter vivas, an negligenter. Multum in ſe recedendum eſt. converſatio enim diſſimilium bene compoſita diſturbat, & renovat affectus, &

quid-

quidquid imbecillum in animo, nec percuſatum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum deſiderium, hæc noſtri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ ſanabit ſolitudo, tædium ſolitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad jocos revocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſcebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus movit ad numeros; non molliter ſe infringens, ut nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo ultra muliebrem mollitiem fluentibus; ſed ut illi antiqui viri ſolebant, inter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioreſque requieti ſurgent. Ut fertilibus agris non eſt imperandum; cito enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Vires recipient paullum reſoluti, & remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quamdam voluptatem haberet luſus jocuſque: quorum frequens uſus omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & ſomnus refectioni neceſſarius eſt: hunc tamen ſi per diem noctemque continues, mors erit. Multum intereſt, remittas aliquid, an ſolvas. Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur; tamquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabant; quidam nullum non diem, inter & otium & curas, dividebant. qualem Pollio-

nem

nem Aſinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res ultra decimam retinuit. ne epiſtolas quidem poſt eam horam legebat, ne quid novæ curæ naſceretur: ſed totius diei laſſitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interjunxerunt, & in poſtmeridianas horas aliquid levioris operæ diſtulerunt. Majores quoque noſtri novam relationem, poſt horam decimam, in ſenatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, & nox immunis eſt ab expeditione redeuntium. Indulgendum eſt animo: dandumque ſubinde otium, quod alimenti ac virium loco ſit: & in ambulationibus apertis vagandum, ut cœlo libero & multo ſpiritu augeat attollatque ſe animus. Aliquando vectatio, iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, convictuſque & liberalior potio: nonnunquam & uſque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos, ſed ut deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum movet: & ut morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medetur. Liberque non ob licentiam linguæ dictus eſt inventor vini, ſed quia liberat ſervitio curarum animum, & aſſerit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita vini ſalubris moderatio eſt? Et Solonem, Arceſilaumque indulſiſſe vino credunt. Catoni ebrietas objecta eſt: at facilius efficiet, quiſquis objecerit, hoc crimen honeſtum, quam turpem Catonem. Sed nec ſæpe faciendum eſt, ne animus malam conſuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, triſtiſque ſobrietas removenda pauliſper. Nam, ſive Græco poetæ credimus, aliquando & inſanire jucundum eſt: ſive Platoni, fruſtra poeticas fores compos ſui pepulit: ſive Ariſtoteli, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuit. Non poteſt grande aliquid &

ſu-

ſupra ceteros loqui, niſi mota mens. Cum vulgaria & ſolita contempſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quandiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet a ſolito, & efferatur, & mordeat fræ- nos, & rectorem rapiat ſuum: eoque ferat, quo per ſe timuiſſet aſcendere. Habes, Serene cariſſime, quæ poſſint tranquillitatem tueri, quæ reſtituere, quæ ſurrepentibus vitiis reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſervantibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

Sive quod in Sapientem non cadit Injuria,

LIBER.

Argumentum & Ordo.

Magni animi, magni ingenii, atque etiam eloquii hoc ſcriptum: uno verbo inter optima. Editum ſub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam jungunt, male. Diverſum argumentum eſt, & tali ſerie. Orditur a Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici injuria. quid ergo? ajebat Serenus: non Cato contumeliis affectus, verberibus, & ſputis? Ab hac objectione ingreditur in Materiem: &, Non eſt

tamen injuriis, inquit: fuit enim ſapiens; atqui in ſapientem injuria non cadit. quod tamen ea mente dici ait, non ut fiat, ſed ut non admittat. Tangi poteſt injuria, ſed non lædi: a te eſſe, in illo non eſſe. Hæc pulcherrime exſequitur ad Cap. IV. *Dividit deinde dicenda in duas partes, idque a diſcrimine Injuriæ, & Contumeliæ. Priore negat illam cadere in ſapientem. Poſteriore, nec iſtam. De Injuria hæc ſunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum eſt Injuria. Secundum, Injuria detrahit, & diminuit: ſapienti nihil eripitur. habet in ſe uno omnia repoſita, & firmiter, ut Stilpo. Tertium, Fortis ab infirmo non læditur: non ergo a Malitia Virtus. Hic objicitur, Atqui Socrates nonne injuria damnatus? Ita, ſed ſine ſua injuria. Illi intulerunt, ipſe non accepit, ſed ſapientia rejecit. ſicut venenum mihi das, ego antidoto vim ejus infringo: ſcelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum: Injuria cum Injuſtitia mixta eſt: non hæc cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodeſt: ergo nec lædit. Sextum, Injuria a ſpe, aut metu eſt: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum ultimumque: Injuriam nemo immotus accipit: non movetur Sapiens. Atque hic concluſio prioris partis, & adhortatio ad Dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap.* X. *quid proprie ſit, & tum a Sapiente arcet. Prima, quia Sapiens magnitudinem ſuam novit: non ergo contumelia ad eum pertinet, quæ nomen & rem habet a contemptu. Secundo, ſuperbi & inſolentes inferunt contumeliam: ipſe tales ſpernit: itaque & ab iis iſtam. Tertio, Nemo majorem melioremque contemnit: is eſt Sapiens. Ergo in ſe dicta ridet, ut in conviviis joculos puerorum. Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? non ca-*

caſtigat aut compeſcit ? imo facit interdum : ſicut illos ipſos pueros ſolemus : non quia malum ille acceperit, ſed quia hi fecerunt. Atque hactenus ad Cap. XIV. in ſolam Contumeliam, aut Injuriam : jam mixtim utramque refutat. Hoc argumento : Securitas propria eſt Sapientis : non eſt, ſi alterutram accipit, aut poteſt accipere. Simile & Epicurei dicunt : etſi minus fortiter. Denique levia pleraque, quibus vulgus offenditur, ſuadet rejicere, & ridere, ne ridearis. Concluſio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui pervenit, ferendæ injuriæ ? Illi cum morſu aliquo animi, & adhuc pugna; huic, ſine alterutro, & victor jam agit ante ſe utramque, & triumphat. Ego itero, magni animi ſcriptum eſt : robur ab eo in temporum hac hominumque quotidiana malitia capiamus.

CAPUT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros ſapientiam profeſſos intereſſe, quantum inter fœminas & mares, non immerito dixerim : cum utraque turba ad vitæ ſocietatem tantundem conferat; ſed altera pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ceteri ſapientes molliter & blande, ut fere domeſtici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum eſt, medentur, ſed qua licet : Stoici virilem ingreſſi viam, non ut amœna ineuntibus videatur curæ habent, ſed ut quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli jactum ſurrexit, ut ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum ? Sed ne tam abrupta quidem ſunt, quam quidam putant. prima

tantum pars ſaxa rupeſque habet, & invii ſpeciem: ſicut pleraque ex longinquo ſpeculantibus abſciſſa & connexa videri ſolent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in unum congeſſerat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex intervallo apparebant, redit lene faſtigium. Nuper cum incidiſſet mentio M. Catonis, indigne ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompejos & Cæſares ſurgentem, infra Vatinios poſuiſſet: & tibi indignum videbatur, quod illi diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet erepta, quodque a Roſtris uſque ad arcum Fabianum, per ſeditioſæ factionis manus tractus, voces improbas, & ſputa, & omnes alias inſanæ multitudinis contumelias pertuliſſet. Tunc ego reſpondi, habere te quod Reipublicæ nomine movereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac peſſimus quiſque vænundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, ſe, dum vendunt, etiam vænire.

CAP. II. Pro ipſo quidem Catone ſecurum te eſſe juſſi. Nullum enim ſapientem nec injuriam accipere, nec contumeliam poſſe: Catonem autem certius exemplar ſapientis viri nobis deos immortales dediſſe, quam Ulyſſem & Herculem prioribus ſæculis. Hos enim Stoici noſtri ſapientes pronunciaverunt, invictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas conſectari venatoris agreſtiſque eſt: nec monſtra igne ac ferro perſecutus eſt, nec in ea tempora incidit, quibus credi poſſet cœlum unius humeris inniti, excuſſa jam antiqua credulitate, & ſæculo ad ſummam perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſſus, multiformi malo, & cum potentiæ immenſa cupi-

piditate, quam totus orbis in tres diviſus ſatiare non poterat, adverſus vitia civitatis degenerantis, & peſſum ſua mole ſidentis, ſtetit ſolus, & cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abſtractus, comitem ſe diu ſuſtentatæ ruinæ dedit: ſimulque exſtincta ſunt, quæ nefas erat dividi. Neque enim Cato poſt libertatem vixit, nec libertas poſt Catonem. Huic tu putas injuriam fieri potuiſſe a populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam, quod ſacrum illud caput purgamentis oris aſperſit? Tutus eſt ſapiens, nec ulla affici aut injuria, aut contumelia poteſt.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incenſum, & effervescentem. paras acclamare. Hæc ſunt quæ auctoritatem præceptis veſtris detrahant. magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi poſſint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negaſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi & ſervum, & veſtem, & tectum, & cibum deeſſe; cum ſapientem negaſtis inſanire, non negatis & alienari, & parum ſana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum ſapientem negaſtis ſervum eſſe, iidem non itis inficias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino ſuo ſervilia præſtiturum miniſteria. Ita, ſublato alte ſupercilio, in eadem quæ ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec injuriam, nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, utrum ſapientem extra indignationem, an extra injuriam ponas. Si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet privilegium. contingit illi res vulgaris, & quæ diſcitur ipſa injuriarum aſſiduitate, patientia. Si

negas accepturum injuriam, id eſt, nemi-nem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego vero ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla permittatur injuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inveniat: ſed non ideo divina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem multum ultra ſe poſitam, non icturi petant. Invulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Numquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quam quod non laceſſitur? cum dubiæ ſint vires inexpertæ: at merito certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi injuria nocet, quam ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt, inter deſides populos. Hujuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe injuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum conjiciantur tela, cum ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi, vel deteri poteſt, ſed incurrentia ultro retundit: quemadmodum quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumque conſervant: quemadmodum projecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi ulla ſævitiæ veſtigia, tot verberati ſæculis, oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, ut tam tutus ſit ab injuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui ſapienti facere tentet injuriam? tentabit,

bit, ſed non perventuram ad eum. Majore enim intervallo a contactu inferiorum abductus eſt, quam ut ulla vis noxia uſque ad illum vires ſuas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & conſenſu ſervientium validi, nocere ei tentent: tam citra ſapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ nervo tormentiſve in altum exprimuntur, cum extra viſum exſilierunt, citra cœlum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum ſtolidus ille rex multitudine telorum diem obſcuraſſet, ullam ſagittam in Solem incidiſſe? aut demiſſis in profundum catenis Neptunum potuiſſe contingi? Ut cœleſtia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut ſimulacra conflant, nihil divinitati nocetur; ita quicquid fit in ſapientem proterve, petulanter, ſuperbe, fruſtra tentatur. At ſatius erat, neminem eſse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum intereſt qui facturi ſunt, non ejus qui pati, ne ſi fiat quidem, non poteſt. Imo neſcio, an magis vires ſapientia oſtendat tranquilla inter laceſsentia; ſicut maximum argumentum eſt imperatoris armis viriſque pollentis, tuta ſecuritas & in hoſtium terra. Dividamus ſi tibi videtur, Serene, injuriam a contumelia. prior illa natura gravior eſt: hæc levior, & tantum delicatis gravis: qua non læduntur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum diſsolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies ſervum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumelioſa verba. Ad tantas ineptias perventum eſt, ut non dolore tantum, ſed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit umbra, & perſonarum deformitas, & deprava-ta facies; lacrimas vero evocant nomina pa-

rum grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improvidi refugiunt.

CAP. V. Injuria propoſitum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem ſapientia non relinquit locum. Unum enim malum illi eſt turpitudo: quæ introire eo, ubi jam virtus honeſtumque eſt, non poteſt: injuria ergo ad ſapientem non pervenit. Nam ſi injuria alicujus mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientem injuria pertinet. Omnis injuria deminutio ejus eſt, in quem incurrit. nec poteſt aliquis injuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt, omnia in ſe repoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui poteſt: nam in ſummum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera eſt, inviolabilis, immota, inconcuſſa, ſic contra caſus indurata, ut nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Adverſus apparatus terribilium rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſive illi dura, ſive ſecunda oſtentantur. *Itaque* nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Unius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex qua depelli nunquam poteſt: ceteris precario utitur. quis autem jactura movetur alieni? Quod ſi injuria nihil lædere poteſt ex his, quæ propria ſapientis ſunt, quia virtute ſua ſalva ſunt: injuria ſapienti non poteſt fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes. fuit ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus, numquid perdidiſſet? Nihil, inquit: omnia namque mea mecum ſunt. Atqui & patrimonium ejus in prædam ceſ-

ſe.

ferat, & filias rapuerat hoſtis, & patriam. At ille victoriam illi excuſſit: & ſe, urbe capta, non invictum tantum, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt. habebat enim ſecum vera bona, in quæ non eſt manus injectio. At ea quæ diſſipata & direpta ferebantur, non judicabat ſua, ſed adventicia, & nutum fortunæ ſequentia: ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica & incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut dives aliquis regnum orbæ ſenectutis exercens, facere injuriam poſſit, cui bellum & hoſtis ille, egregiam artem quaſſandarum urbium profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & ſanguinem ſtragemque impulſæ civitatis, inter fragorem templorum ſuper deos ſuos cadentium, uni homini pax fuit. Non eſt itaque quod audax judices promiſſum: cujus tibi, ſi parum fidei habeo, ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. ſed ſi prodit in medium, qui dicat:

CAP. VI. Non eſt quod dubites, an attollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa ſe frementium ſecurus aſpiciat, & dura placide ferat, & ſecunda moderate, ; nec illis cedens, nec his fretus, unus idemque inter diverſa ſit, nec quicquam ſuum, niſi ſe putet eſſe, ea quoque parte qua melior eſt. Adſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot civitatum everſore, munimenta incurſu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus foſſis repente reſidere, & æquaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at nulla machinamenta poſſe reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepſi modo e ruinis

domus, & incendiis undique relucentibus, per flammas, per ſanguinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an pejor publico, neſcio. Solus, & ſenior, & hoſtilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque eſſe cenſum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non eſt quod me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi ſint neſcio: quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum erunt. Perdiderunt iſti divites patrimonia; libidinoſi amores ſuos, & magno pudoris impendio dilecta ſcorta; ambitioſi curam & forum, & loca exercendis in publico vitiis deſtinata; fœneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus avaritia falſo læta divitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde iſtos interroga qui flent, qui lamentantur, ſtrictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diviniſque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona ejus ſolidis & inexſuperabilibus munimentis præcincta ſunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, una manu capta: non Capitolium, arcemve. habent iſta hoſtile veſtigium. Illa quæ ſapientem tuentur, a flamma & ab incurſu tuta ſunt: nullum introitum præbent, excelſa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. Non eſt quod dicas, ita ut ſoles, hunc ſapientem noſtrum nuſquam inveniri. Non fingimus iſtud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem falſæ rei concipimus, ſed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forſitan, magniſque ætatum intervallis invenitur. neque enim magna, & excedentia ſoli-

litum ac vulgarem modum, crebro gignuntur. ceterum hic ipſe M. Cato, a cujus mentione hæc diſputatio proceſſit, vereor ne ſupra noſtrum exemplar ſit. Denique validius debet eſſe quod lædit, eo quod læditur: non eſt autem fortior nequitia virtute. non poteſt ergo lædi ſapiens. Injuria in bonos non tentatur niſi a malis: bonis inter ſe pax eſt. Quod ſi lædi niſi infirmior non poteſt: malus autem bono infirmior eſt: nec injuria bonis, niſi a diſpari, verenda eſt: injuria in ſapientem virum non cadit. Illud enim jam non es admonendus, neminem bonum eſſe, niſi ſapientem. Sed injuſte, inquis. Socrates damnatus eſt, injuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, poſſe evenire, ut faciat aliquis injuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam ſi quis rem cum e villa mea ſurripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non ſit. Aliquis mihi venenum dedit, ſed vim ſuam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, ſcelere ſe obligavit, etiam ſi non nocuit. Non minus latro eſt, cujus telum oppoſita veſte eluſum eſt. Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt. Quædam ejus conditionis ſunt, & hac vice copulantur, ut alterum ſine altero eſſe non poſſit. Quod dico, conabor facere manifeſtum. Poſſum pedes movere, ut non curram: currere non poſſum, ut pedes non moveam. poſſum, quamvis in aqua ſim, non natare: ſi nato, non poſſum in aqua non eſſe. Ex hac ſorte & hoc eſt, de quo agitur. ſi injuriam accepi, neceſſe eſt factam eſſe: ſi eſt facta, non eſt neceſſe accepiſſe me. Multa enim incidere poſſunt, quæ ſubmoveant injuriam.

Ut intentam manum dejicere caſus poteſt, & emiſſa tela declinare: ita injurias qualeſcunque poteſt aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factæ ſint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea nihil injuſtum juſtitia pati poteſt: quia non coeunt contraria: injuria autem non poteſt fieri non injuſte: ergo ſapienti injuria non poteſt fieri. Nec eſt quod mireris, ſi nemo poteſt illi injuriam facere, nec prodeſſe quidem quiſquam poteſt. & ſapienti nihil deeſt, quod accipere poſſit loco muneris: & malus nihil poteſt tribuere ſapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad ſe transferri ſapiens gaviſurus ſit. Non poteſt ergo quiſquam aut nocere ſapienti, aut prodeſſe: quemadmodum divina nec juvari deſiderant, nec lædi poſſunt. ſapiens autem vicinus proximuſque diis conſiſtit, excepta mortalitate, ſimilis Deo. Ad illa nitens pergenſque excelſa, ordinata, intrepida, æquali & concordi curſu fluentia, ſecura, benigna, bono publico natus, & ſibi & aliis ſalutaris, nihil humile concupiſcet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos caſus divino incedet animo. Non habet unde accipiat injuriam ab homine, me tantum dicere putas? nec a fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congreſſa eſt, nunquam par receſſit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratæ leges, aut ſæviſſimi domini, quod minentur, in quo imperium ſuum fortuna conſumit, æquo placidoque animo accipimus, & ſcimus mortem malum non eſſe, ob hoc ne injuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, diſſidia: quæ ſapientem, etiam ſi univerſa circumveniant, non mergunt; nedum ad ſingulorum impulſus mœreat. Et ſi fortunæ injurias moderate fert: quanto magis ho-

hominum potentium, quos ſcit fortunæ manus eſſe?

CAP. IX. Omnia itaque ſic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam cœli, ut fervores morboſque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene judicat, ut illum quicquam putet conſilio feciſſe: quod in uno ſapiente eſt. aliorum omnium non conſilia, ſed fraudes, & inſidiæ, & motus animorum inconditi ſunt: quos caſibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos ſævit, & injuriatur. Illud quoque cogita, injuriarum latiſſime patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæſitum eſt: ut accuſatore ſubmiſſo, aut criminatione falſa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter togatos latrocinia ſunt. Eſt & illa injuria frequens, ſi lucrum alicui excuſſum eſt, aut præmium diu captatum, ſi magno labore affectata hereditas averſa eſt; & quæſtuoſæ domus gratia erepta. hæc effugit ſapiens, qui neſcit nec in ſpe, nec in metu vivere. Adjice nunc, quod injuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum ejus perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus, moderator ſui, altæ quietis & placidæ. Nam ſi illum tangit injuria; & movet, & impedit. caret autem ira ſapiens, quam excitat injuriæ ſpecies: nec aliter careret ira, niſi & injuria, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus lætuſque eſt, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offenſiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipſa illa injuria uſui ſit, per quam experimentum ſui capit, & virtutem tentat. Faveamus, obſecro vos, huic propoſito, æquiſque & animis & auribus aſſimus, dum ſapiens injuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ noſtræ, aut rapaciſſimis cupiditatibus, aut temeritati ſuperbiæque detrahitur. Salvis vitiis veſtris, hæc ſapienti libertas

quæritur. non ut vobis facere non liceat injuriam, agimus: ſed ut ille omnes injurias in altum dimittat, patientiaque ſe ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus ſacris plerique vicere, cædentium manus obſtinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere ſapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi laſſandique omnem inimicam vim conſecuti ſunt.

CAP. X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram tranſeamus: in qua quibuſdam propriis, pleriſque vero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia eſt minor injuria, quam queri magis quam exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Hunc affectum movet humilitas animi, contrahentis ſe, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admiſit, cum alios admitteret: ſermonem meum aut ſuperbe averſatus eſt, aut palam riſit: & non in medio me loco, ſed imo collocavit: & alia hujus notæ. Quæ quid vocem, niſi querelas nauſeantis animi, in quas fere delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui pejora inſtant. Nimio otio ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ injuriæ laſcivientia his commoventur, quorum pars major conſtat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in ſe eſſe, nec fiduciæ oſtendit, qui contumelia afficitur. non dubie enim contemptum ſe judicat: & hic morſus non ſine quadam humilitate animi evenit, ſupprimentis ſe ac deſcendentis. Sapiens autem a nullo contemnitur, magnitudinem ſuam novit: nullique tantum de ſe licere, renunciat ſibi: & omnes has quas non miſerias animorum, ſed moleſtias dixerim, non vincit, ſed ne ſentit quidem. Alia ſunt quæ ſapientem feriunt, etiam ſi non pervertunt: ut

ut dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amiſſio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego ſentire ſapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferive aſſerimus. nulla virtus eſt, quæ non ſentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo eſt? Quoſdam ictus recipit: ſed receptos evincit, ſanat, & comprimit. hæc vero minora ne ſentit quidem, nec adverſus ea ſolita illa virtute utitur dura tolerandi: ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Præterea cum magnam partem contumeliarum ſuperbi inſolenteſque faciant, & male felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi ſanitatem, magnitudinemque. illa, quicquid hujuſmodi eſt, tranſcurrit, ut vanas ſomniorum ſpecies, viſuſque nocturnos, nihil habentes ſolidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quam ut illis audacia ſit tanto excelſiora deſpicere. Contumelia a contemptu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contempſit, tali injuria notat. nemo autem majorem melioremque contemnit, etiam ſi facit aliquid quod contemnentes ſolent. Nam & pueris os parentum feriunt, & crines matris turbavit laceravitque infans, & ſputo aſperſit, aut nudavit in conſpectu ſuorum tegenda, & verbis obſcœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non poteſt. Eadem cauſſa eſt, cur nos mancipiorum noſtrorum urbanitas, in dominos contumelioſa, delectet: quorum audacia ita demum ſibi in convivas jus facit, ſi cœpit a domino. Ut quiſque contemptiſſimus, & ut maxime ludibrio eſt, ita ſolutiſſimæ linguæ eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & ſub magiſtro habent, qui probra

meditate effundant: nec has contumelias vocamus, ſed argutias.

CAP. XII. Quanta autem dementia eſt, iiſdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, a ſervulo, joculare convicium? Quem animum nos adverſus pueros habemus, hunc ſapiens adverſus omnes, quibus etiam poſt juventam canoſque puerilitas eſt. An quicquam iſti profecerunt, quibus animi mala ſunt, auctique in majus errores, qui a pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus vagi incertique, voluptatem ſine dilectu appetentes, tepidi, & non ingenio, ſed formidine quieti? Non ideo quicquam inter illos puerosque intereſſe quis dixerit, quod illis talorum nucumque & æris minuti avaritia eſt; his auri argentique & urbium: quod illi inter ipſos magiſtratus gerunt, & prætextam faſceſque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curia ludunt. illi in littoribus arena congeſta ſimulacra domuum excitant; hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inventa, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiuſque progreſſis, ſed in alia majoraque error eſt. Non immerito itaque horum contumelias ſapiens, ut jocos, accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit injuriam, ſed quia fecerunt, & ut deſinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec iraſcimur illis, cum ſeſſorem recuſaverint: ſed compeſcimus, ut dolor contumaciam vincat. Ergo & illud ſolutum ſcies, quod nobis opponitur. Quare ſi non accepit injuriam nec contumeliam ſapiens, punit eos qui fecerunt? non enim ſe ulciſcitur, ſed illos emendat.

CAP.

CAP. XIII. Quid eſt autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum ſapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, ſed non ex eadem cauſſa liceat? Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quis febricitantis, & a frigida prohibiti maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum adverſus omnes habet ſapiens, quem adverſus ægros ſuos medicus: quorum nec obſcœna, ſi remedio egent, contractare, nec reliquias & effuſa intueri dedignatur, nec per furorem ſævientium excipere convicia. Scit ſapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratoſque, male ſanos eſſe: quos non aliter videt, quam ægros intemperantes. Itaque ne ſuccenſet quidem, ſi quid in morbo petulantius auſi ſunt adverſus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æſtimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet ſibi, ſi illum mendicus coluerit, nec contumeliam judicabit, ſi illi homo plebis ultimæ ſalutanti mutuam ſalutationem non reddiderit: ſic nec ſe ſuſpiciet quidem, ſi illum multi divites ſuſpexerint: ſcit enim illos nihil a mendicis differre, imo miſeriores eſſe: illi enim exiguo, hi multo egent. Et rurſum non tangetur, ſi illum rex Medorum, Attaluſve Aſiæ ſalutantem ſilentio ac vultu arroganti tranſierit. ſcit ſtatum ejus non magis habere quicquam invidendum, quam ejus cui in magna familia cura obtigit, ægros inſanoſque compeſcere. Num moleſte feram, ſi mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Caſtoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendenteſque, quorum tabernæ peſſimorum ſervorum turba refertæ ſunt? non, ut puto. quid enim is boni habet, ſub quo nemo niſi malus eſt? Ergo ut hujus humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes ſub te Parthos, Medos & Ba-

ctrianos: ſed quos metu lcontines ſed propter quos remittere arcum tibi non contingit, ſed poſtremos, ſed vænales, ſed novum aucupantes dominum. Nullius ergo movebitur contumelia. Omnes enim inter ſe differunt: ſapiens quidem pares illos, ob æqualem ſtultitiam, omnes putat. Jam ſi ſemel ſe demiſerit eo, ut aut injuria moveatur, aut contumelia; non poterit unquam eſſe ſecurus: ſecuritas autem proprium bonum ſapientis eſt. Nec committet, ut vindicando ſibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. neceſſe eſt enim, a quo quiſque contemni moleſte fert, ſuſpici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quoſdam dementia tenet, ut contumeliam ſibi poſſe fieri putent a muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam ſellam? æque impudens animal eſt, & niſi ſcientia acceſſit, ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam ſe a cinerario impulſos moleſte ferunt, & contumeliam vocant oſtiarii difficultatem, nomenclatoris ſuperbiam, cubicularii ſupercilium. O quantus inter iſta riſus tollendus eſt, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem ſuam! Quid ergo? ſapiens non accedet ad fores, quas durus janitor obſidet? Ille vero, ſi res neceſſaria vocabit, experietur, & illum, quiſquis erit, tanquam canem acrem objecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, ut limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari. Itaque illi quoque, quiſquis erit, qui hoc ſalutationum publicum exercet, donabit: ſcit emere venalia. Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet, quod oſtiario libere reſpondit, quod virgam ejus fregit: quod ad dominum acceſſit, petiit corium. Facit ſe adverſarium qui contendit, & ut vincat, par

par fuit. At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicavit injuriam: ne remiſit quidem, ſed factam negavit. Majore animo non agnovit, quam ignoviſſet. Non diu in hoc hærebimus. quis enim neſcit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri ſapienti, ut omnibus? Non reſpicit quid homines turpe judicent, aut miſerum: non it qua populus: ſed ut ſidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic adverſus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. Definite itaque dicere: Non accipiet ergo ſapiens injuriam, ſi cædetur? ſi oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, ſi obſcœnorum vocibus improbis per forum agetur? ſi in convivio regis, recumbere infra menſam, veſcique cum ſervis ignominioſa officia ſortitis jubebitur? ſi quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo moleſta poſſunt? In quantumcunque iſta vel numero, vel magnitudine creverint, ejuſdem naturæ erunt. Si non tangent illum parva, ne majora quidem: ſi non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate veſtra conjecturam capitis ingentis animi: & cum cogitaſtis, quantum putetis vos pati poſſe, ſapientis patientiæ paullo ulteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus ſua virtus collocavit, nihil vobiſcum commune habentem. Quare etſi aſpera, & quantumcumque toleratu gravia ſint, audituque & viſu refugienda, non obruetur eorum cœtu; & qualis ſingulis, talis univerſis obſiſtet. Qui dicit illud tolerabile ſapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, niſi tota vincatur. Nec putes iſtam Stoicam eſſe duritiam. Epicurus, quem vos patronum inertiæ ve-

ſtræ aſſumitis, putatiſque mollia ac deſidioſa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit, ſapienti intervenit fortuna. Quam pene emiſit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto ſubmovere? Domus hæc ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſervatur janitoribus, turbam vænali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum, & ab oſtiariis liberum, fortuna non tranſit. ſcit non eſſe illic ſibi locum, ubi ſui nihil eſt. Quod ſi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulſit, adverſus injurias exſurgit: quid apud nos incredibile videri poteſt, aut ſupra humanæ naturæ menſuram? Ille ait injurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos injurias non eſſe.

CAP. XVI. Nec eſt, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam eſſe, verberari & impelli, & aliquo membro carere: ſed omnia iſta negamus injurias eſſe. non ſenſum illis doloris detrahimus: ſed nomen injuriæ, quod non poteſt recipi virtute ſalva. Uter verius dicat, videbimus. Ad contemptum quidem injuriæ uterque conſentit. Quæris quid inter *duos* interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos; quorum alter premit vulnus, & ſtat in gradu; alter reſpiciens ad clamantem *populum*, ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur. Non eſt, quod putes magnum, quo diſſidemus. Illud quidem agitur, quod unum ad nos pertinet: utraque exempla hortantur contemnere & injurias, & quas injuriarum umbras ac ſuſpiciones dixerim, contumelias: ad quas deſpiciendas non ſapienti opus eſt viro, ſed tantum conſpiciente, qui ſibi poſſit dicere: Utrum merito mihi iſta accidunt, an immerito? Si merito, non eſt contumelia, judicium eſt. ſi immerito: illi qui injuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt il-

illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei levitatem jocatus eſt, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in ſtaturam. quæ contumelia eſt, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur? & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipſi in nos dicere aſſuevimus. Jocis temperatis delectamur, immodicis iraſcimur.

CAP. XVII. Chryſippus ait, quemdam indignatum, quod illum aliquis Vervecem marinum dixerat. In ſenatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Naſonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixiſſet. Adverſus alia maledicta, mores & vitam convulnerantia, frontis illi firmitas conſtitit: adverſus hoc tam abſurdum lacrymæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas eſt, ubi ratio diſceſſit. Quid quod offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quaſi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inviti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto pervenitur. Paupertatis maledictum quoſdam peruſſit: quam ſibi objecit, quiſquis abſcondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam urbanis detrahitur, ſi ultro illam, & prior occupes. nemo aliis riſum præbuit, qui ex ſe cepit. Vatinium hominem natum & ad riſum, & ad odium, ſcurram fuiſſe venuſtum ac dicacem, memoriæ proditum eſt. in pedes ſuos ipſe plurima dicebat, & in fauces conciſas: ſic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui aſſiduis conviciis depudere didicerat: cur is non poſſit, qui ſtudiis liberalibus, & ſapientiæ cultu, ad aliquem profectum pervenerit? Adjice, quod genus ultionis eſt,

eri-

eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miſerum me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliæ in ſenſu, & indignatione patientis eſt. Deinde non deerit illi aliquando par: invenietur, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæſar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumelioſus mirabiliter ferebatur omnes aliqua nota feriendi, ipſe materia riſus benigniſſima. Tanta illi palloris inſaniam teſtantis fœditas erat, tanta oculorum ſub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis deſtituti, & emendicatis capillis aſperſi deformitas. adjice obſeſſam ſetis cervicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immenſum eſt, ſi velim ſingula referre, per quæ in patres avoſque ſuos contumelioſus fuit, per quæ in univerſos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, item in concione, voce clariſſima, qualis in concubitu eſſet uxor ejus, objecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem ſcire, & uſque eo licentiam perveniſſe, ut non dico conſulari, non dico amico, ſed tantum marito Princeps & adulterium ſuum narret, & faſtidium? Chæreæ tribuno militum ſermo non pro manu erat, languidus ſono, & infracta voce ſuſpectior. Huic Cajus ſignum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipſe perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum uti ferro, ne ſæpius ſignum peteret. Ille primus inter conjuratos manum ſuſtulit: ille cervicem mediam uno ictu decidit: plurimum deinde undiq; publicas ac privatas injurias ulciſcentium gladiorum ingeſtum eſt. ſed primus vir fuit, qui minime viſus

eſt.

eſt. At idem Cajus omnia contumelias putabat, & ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Cajum ſalutaverat: nec impune ceſſit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: ſed jam Caligulam convicium & probrum judicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra felicitas ultionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat a procace, & ſuperbo, & injurioſo: quæ vitia nunquam in uno homine, & in una contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam cum ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Threſſa objiciebatur, reſpondit, & deorum matrem Idæam eſſe.

CAP. XIX. Non eſt in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & injuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt; nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus: & publicis privatiſque officiis, aliquando etiam ſalutaribus non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi. aliquando etiam obirati potentibus detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum opponere injuriis, & eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere a ſe, ne

inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diverſo autem remedio utetur ſapiens, affectatorque ſapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum ſe judicium dirigentibus hoc proponendum eſt, inter injurias ipſos contumeliaſque debere verſari. Omnia leviora accidunt expectantibus. quo quiſque honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines ſtare: contumelias & verba probroſa, & ignominias, & cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & longinqua tela, & ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Injurias vero, ut vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non dejectus, ne motus quidem gradu, ſuſtineat. Etiam ſi premeris, & infeſta vi urgeris, cedere turpe eſt: aſſignatum a natura locum tuere. Quæris quis hic ſit locus? viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria eſt. Ne repugnate veſtro bono, & hanc ſpem, dum ad verum pervenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto juvate. eſſe aliquem invitum, eſſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, e Republica humana generis eſt.

L. AN.

L. ANNÆI SENECÆ

AD NERONEM CÆSAREM

DE CLEMENTIA

LIBER PRIMUS.

Argumentum & Ordo.

HI libri ſcripti initio Principatus Neronis, quod ipſe lib. 1. *cap.* 9. *palam indicat, cum ſcribit eum ingreſſum annorum decimumnonum. Et vero digni principe libri, ac materies: atque utinam legant, & mites ſimul magnoſque animos ab iis ſumant. Exordium eſt a laude Neronis, nec falſa, ut initia illa erant. Deinde Cap.* 3. *dividit ſcriptum in tres partes, unam Manuductionis, alteram, quæ naturam Clementiæ explicet; tertiam, quæ ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber abſumitur: & præmittit de Utilitate Clementiæ, & Regibus maxime convenire. Decoram illis, quia capita Reip. ſunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Neceſſariam etiam eſſe, in copia peccantium: quos ſi punis ſemper, ſolitudinem facis. Ab Exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item a Fama, quia omnia Regum patent, & minima ſævitia protrahitur. A ſecuritate. nam ita imperantes, tutiores: adjungitque facta quædam Auguſti. Contra in Tyrannis, qui per ſævitiam odia, pericula, exitia ſibi gignunt. At princeps igitur raro punit, & molliter, aut modice, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in ſcholis, militia, animalibus, ſer-*

ſervis, cum fructu adhibetur. Etiam a Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei eſt expers. Jam Princeps aut ſua, aut aliena cauſa punit, cum punit. Non debet rigide in ſua, quia ultionis ſolatio non eget in tam alta fortuna. Non in aliena, niſi (ad inſtar legis) ut aut emendet, aut alios faciat meliores, ſive tutiores. Hæc autem omnia magis raritas animadverſionum præſtabit: quæ crebra vileſcunt, & ſpernuntur. In Clauſula, deteſtatio ſævitiæ, & mala ab ea, atque exitia.

CAPUT I.

SCribere de clementia, Nero Cæſar, inſtitui: ut quodammodo ſpeculi vice fungerer, & te tibi oſtenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus ſit feciſſe, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipſas ſit: juvat tamen inſpicere & circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinem, diſcordem. ſeditioſam, impotentem, in perniciem alienam ſuamque pariter exſultaturam, ſi hoc jugum fregerit, & ita loqui ſecum. Ego ex omnibus mortalibus placui, electuſque ſum, qui in terris deorum vice fungerer; ego vitæ neciſque gentibus arbiter. qualem quiſque ſortem, ſtatumque habeat, in manu mea poſitum eſt. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat; ex noſtro reſponſo lætitiæ cauſſas populi urbeſque concipiunt. Nulla pars uſquam, niſi volente propitioque me floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum ſtringentur; quas nationes funditus exſcindi, quas tranſportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri,

ri, quorumque capiti regium circundari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea juriſdictio eſt. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua ſupplicia compulit, non juvenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ ſæpe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imo conſtrictum apud me ferrum eſt: ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis. nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo. ſic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem evocavi, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius ultima: alium dignitati donavi, alium humilitati: quoties nullam inveneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, ſi a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipub. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo unus homo uni homini tam carus unquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque ejus bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti. nemo jam divum Auguſtum, nec Tiberii Cæſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta: nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta

cito in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (ut ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in majus meliuſque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum eſſet, quo ſe ſtatim nobilis indoles daret: jam vota publica in tuto ſunt. nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas, nec tam temperatæ cupiditates ſunt unquam, ut in eo quod contigit, deſinant. gradus a magnis ad majora fit: & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis & hæc confeſſio exprimitur, eſſe felices: & illa, nihil jam his accedere bonis poſſe, niſi ut perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: jus ſupra omnem injuriam poſitum. Obverſatur oculis lætiſſimæ forma Reipub. cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imoſque pervenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ ſuæ, quiſque ſentit aut expectat, majora minoraque: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quiſquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, ut non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri: quoniam niſi poſt crimen ſupervacua eſt, & ſola hæc virtus inter innocentes ceſſat. Sed primum omnium ſicut medicinæ apud ægros uſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamvis pœna digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in perſona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiæ tantum clementia ſuccurrit, ſed ſæpe virtuti: quoniam quidem conditio-

ne

ne temporum incidunt quædam, quæ poſſint laudata puniri. Adjice, quod magna pars hominum eſt, quæ reverti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet. nam ubi diſcrimen inter malos bonoſque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere a deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc ſuo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumiſſionis: ſecunda quæ naturam clementiæ habitumque demonſtret. nam cum ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna, quibus dignoſcantur, impreſſeris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & uſu ſuam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini convenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolum inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut Principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriæque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt, nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis fundataque eſt, quem omnes tam ſupra

ſe eſſe, quam pro ſe ſciunt; cujus curam excubare pro ſalute ſingulorum atque univerſorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili proſilierit, diffugiunt, ſed tamquam ad clarum ac beneficum ſidus certatim advolant, objicere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, & ſubſternere corpora ſua, ſi per ſtragem illi humanam iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfuſique defendunt: incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis urbibuſque conſenſus, ſic protegendi amandique reges, & ſe ſuaque jactandi, quocunque deſideraverit imperantis ſalus. Nec hæc vilitas ſui eſt, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam ſenis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deſervit, & cum hoc tanto majus tantoque ſpecioſius ſit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua ſede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius juſſu jacemus, aut inquieti diſcurrimus; cum ille imperavit, ſive avarus dominus eſt, mare lucri cauſſa ſcrutamur; ſive ambitioſus, jamdudum dexteram flammis objecimus, aut voluntarie ſubſiluimus: ſic hæc immenſa multitudo, unius animæ circundata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & adverſa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris ſui ſigna vertantur. Ille eſt enim vinculum, per quod Reſp.

co-

cohæret: ille ſpiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt, nihil ipſa per ſe futura, niſi onus & præda, ſi mens illa imperii ſubtrahatur:

..... *Rege incolumi mens omnibus una,*
Amiſſo rupere fidem.

Hic caſus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tandiu ab iſto periculo aberit hic populus, quandiu ſciet ferre frænos: quos ſiquando abruperit, vel aliquo caſu diſcuſſos reponi ſibi paſſus non erit, hæc unitas & hic maximi imperii contextus in partes multas diſſiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regeſque, & quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatuti publici, non eſt mirum amari ultra privatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica privatis potiora ſunt; ſequitur, ut is quoque carior ſit, in quem ſe Reſpub. convertit. Olim enim ita ſe induit Reipub. Cæſar, ut diduci alterum non poſſit, ſine utriuſque pernicie. nam ut illi viribus opus eſt, ita & huic capite.

CAP. V. Longius videtur receſſiſſe a propoſito oratio mea: at mehercules rem ipſam premit. Nam ſi, quod adhuc colligitur, animus Reipub. tu es, illa corpus tuum: vides, ut puto, quam neceſſaria clementia ſit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque eſt etiam improbandis civibus, non aliter quam membris languentibus: & ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendum eſt, ne ultra quam neceſſe ſit incidas. Eſt ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus ſecundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod ſervet, quantoque in majore materia apparet. Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum ſævitia, bellum eſt. Cum autem vir-

tutibus inter ſe ſit concordia, nec ulla altera melior aut honeſtior ſit: quædam tamen quibuſdam perſonis aptior eſt. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil eſt. Quid enim majus, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locum habet, meliuſque in tribunali, quam in plano conſpicitur. Clementia in quamcunque domum pervenerit, eam felicem tranquillamque præſtabit: ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim eſt mirabilius, quam eum, cujus iræ nihil obſtat, cujus graviori ſententiæ ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo interrogaturus eſt, imo ſi vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum injicere, & poteſtate ſua in melius placidiuſque uti? hoc ipſum cogitantem. Occidere contra legem nemo non poteſt: ſervare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui niſi ſe ad illam extulit, & altior ſtetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi eſt proprium, placidum eſſe, tranquillumque, & injurias atque offenſiones ſuperne deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira: ferarum vero, nec generoſarum quidem, præmordere, & urgere projectos. Elephantes leoneſque tranſeunt, quæ impulerunt: ignobilis beſtiæ pertinacia eſt. Non decet regem ſæva, & inexorabilis ira: non multum enim ſupra eum eminet, cui ſe iraſcendo exæquat. at ſi dat vitam, ſi dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli niſi rerum potienti licet. Vita enim etiam ſuperiori eripitur, nunquam niſi inferiori datur. Servare proprium eſt excellentis fortunæ, quæ nunquam magis ſuſpici debet, quam cum illi contingit idem poſſe quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam

mali.

mali. Deorum itaque ſibi animum aſſerens Princeps, alios ex civibus ſuis, quia utiles bonique ſunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quoſdam eſſe gaudeat, quoſdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate in hac civitate, in qua turba per latiſſima itinera ſine intermiſſione defluens eliditur, quotiens aliquid obſtitit, quod curſum ejus velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ poſtulantur: in qua conſumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta ſolitudo & vaſtitas futura ſit, ſi nihil relinquitur, niſi quod judex ſeverus abſolverit. Quotus quiſque ex quæſtoribus eſt, qui non ea ipſa lege teneatur, qua quærit? Quotus quiſque accuſator vacat culpa? & neſcio, an nemo ad dandam veniam difficilior ſit, quam qui illam petere ſæpius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex deſtinato, alii forte impulſi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis conſiliis parum fortiter ſtetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, ſed uſque ad extremum ævi delinquemus. Etiam ſi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius poſſit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi conſtituam, ad quod formetur, ut ſe talem eſſe civibus, quales ſibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit uſque ad ultimam infeſta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cujus non membra aruſpices colligant? Quod ſi dii placabiles, & æqui delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto æquius eſt, hominem hominibus præpoſitum miti animo exercere imperium, &

cogitare, utrum mundi ſtatus gratior oculis pulchriorque ſit ſereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies eſt quieti moderatique imperii, quam ſereni cœli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebriſque obſcurum eſt, inter trementes & ad repentinum ſonitum expaveſcentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcuſſo. Facilius privatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vindicantibus. poſſunt enim lædi, dolorque eorum ab injuria venit. timent præterea contemptum: & non retuliſſe lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ ſuæ gerere, liberius eſt: leves inter paria ictus ſunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex majeſtate eſt.

CAP. VIII. Grave putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Iſta, inquis, ſervitus eſt, non imperium. Quid tu, non experiris iſtud nobis eſſe, non tibi ſervitutem? Alia conditio eſt eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes ut appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Veſtra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cavendum eſt, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri ſunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Poſſum in qualibet parte urbis ſolus incedere, ſine timore, quamvis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum eſt. Aberrare a fortuna tua non potes: obſidet te, & quocunque deſcendis, magno apparatu ſequi-

quitur. Et hæc ſumma magnitudinis ſervitus eſt, non poſſe fieri minorem; ſed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt. nam illos quoque cælum alligatos tenet: nec magis illis deſcendere datum eſt, quam tibi tutum. Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum ſine ſenſu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux eſt, omnium in iſtam converſi oculi ſunt. Prodire te putas? oriris, loqui non potes, niſi ut vocem tuam, quæ ubique ſunt gentes, excipiant. iraſci non potes, niſi ut omnia tremant. ſic neminem potes affligere, niſi ut quidquid circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; ſic animadverſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quam nocent: non ſine cauſſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantum facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Adjice nunc, quod privatos homines ad accipiendas injurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante ſæviendi, quam cauſſa deficiat. Alioquin quemadmodum præciſæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa ſatorum genera, ut denſiora ſurgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti ſunt, & propinqui, & amici, in locum ſingulorum ſuccedunt.

CAP. IX. Hoc quam verum ſit, admonere te exemplo domeſtico volo. Divus Auguſtus fuit mitis Princeps, ſi quis illum a principatu ſuo æſtimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium movit. Cum hoc ætatis eſſet, quod tu nunc es, duodeviceſimum egreſſus annum, jam pugiones in ſinu

amicorum abſconderat, jam inſidiis M. Antonii conſulis latus petierat, jam fuerat collega proſcriptionis: ſed cum annum quadrageſimum tranſiſſet, & in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium, L. Cinnam, ſtolidi ingenii virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt & ubi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. unus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: conſilium amicorum advocari juſſit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem damnandum. Jam unum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, & inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot civilibus bellis fruſtra petitum caput, tot navalibus, tot pedeſtribus prœliis incolume, poſtquam terra marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, majore multo voce ſibi, quam Cinnæ iraſcebatur: Quid vivis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi, ut ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellavit tandem illum Livia uxor: &, Admittis, inquit, muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui ubi uſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profeciſti. Salvidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnæ. deprehenſus eſt: jam no-

nocere tibi non poteſt, prodeſſe famæ tuæ poteſt. Gaviſus ſibi, quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in conſilium rogaverat, imperavit, & Cinnam unum ad ſe accerſit: dimiſſiſque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram juſſiſſet: Hoc, inquit, primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo ſermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hoſtium caſtris inveniſſem, non factum tantum mihi inimicum, ſed natum, ſervavi, patrimonium tibi omne conceſſi. Hodie tam felix es, & tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi. Cum ſic de te meruerim, occidere me conſtituiſti. Cum ad hanc vocem exclamaſſet, procul hanc ab ſe abeſſe dementiam: Non præſtas, inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. Adjecit locum, ſocios, diem, ordinem inſidiarum, cui commiſſum eſſet ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conventione jam, ſed ex conſcientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Ut ipſe ſis princeps? male mehercule cum Republica agitur, ſi tibi ad imperandum nihil præter me obſtat. Domum tueri tuam non potes, nuper libertini hominis gratia, in privato judicio ſuperatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæſarem advocare? Cedo, ſi ſpes tuas ſolus impedio. Paullusne te, & Fabius Maximus, & Coſſi, & Servilii ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, ſed eorum qui imaginibus ſuis decori ſunt? Ne totam ejus orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum

eſſe conſtat, cum hanc pœnam, qua ſola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Poſt hæc detulit ultro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere: amiciſſimum fideliſſimumque habuit, heres ſolus fuit illi: nullis amplius inſidiis ab illo petitus eſt.

CAP. X. Ignovit abavus tuus victis. nam ſi non ignoviſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam admiſſionis ex adverſariorum caſtris conſcripſit. Jam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cicerones, & quidquid floris in civitate erat, clementiæ ſuæ debebat. Ipſum Lepidum quandiu mori paſſus non eſt? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt. maluit enim illum honorem vocari, quam ſpolium. Hæc eum clementia ad ſalutem ſecuritatemque perduxit; hæc gratum ac favorabilem reddidit; quamvis nondum ſubactis Reipub. cervicibus manum impoſuiſſet; hæc hodieque præſtat illi famam; quæ vix vivis principibus ſervit. Deum eſſe, non tanquam juſſi credimus. Bonum principem Auguſtum, & bene illi conveniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſſam, quam quod contumelias quoque ſuas, quæ acerbiores principibus ſolent eſſe, quam injuriæ, nulla crudelitate exſequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret: quod quoſcunque ob adulterium filiæ ſuæ damnaverat, adeo non occidit, ut dimiſſis, quo tutiores eſſent, diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cum ſcias multos futu-

ros

ros qui pro te iraſcantur, & tibi alieno ſanguine gratificentur, non dare tantum ſalutem, ſed præſtare.

CAP. XI. Hæc Auguſtus ſenex, aut jam in ſenectutem annis vergentibus: in adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quæ invitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuæ audebit divum Auguſtum, etiam ſi in certamen juvenilium annorum deduxerit ſenectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe poſt fractas in Sicilia claſſes, & ſuas & alienas: nempe poſt Peruſinas aras, & proſcriptiones. Ego vero clementiam non voco, laſſam crudelitatem. Hæc eſt, Cæſar, clementia vera, quam tu præſtas, quæ non ſævitiæ pœnitentia cæpit: nullam habere maculam, nunquam civilem ſanguinem fudiſſe. Hæc eſt in maxima poteſtate veriſſima animi temperantia, & humani generis incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in cives ſuos liceat, experiendo tentare; ſed habere aciem imperii ſui. Præſtitiſti, Cæſar, civitatem incruentam; & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe, eo majus eſt mirabiliuſque, quod nulli unquam citius gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantum honeſtiores, ſed tutiores præſtat: ornamentumque imperiorum eſt, ſimul certiſſima ſalus. cum reges conſenuerint, liberiſque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum exſecrabilis ac brevis poteſtas eſt. Quid intereſt inter tyrannum & regem? ſpecies enim ipſa fortunæ ac licentia par eſt, niſi quod tyranni voluptate ſæviunt, reges non niſi ex cauſſa ac neceſſitate.

CAP.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? ſed quoties id fieri publica utilitas perſuadet. tyrannis ſævitia cordi eſt. Tyrannus autem a rege diſtat factis, non nomine. Nam & Dionyſius major jure meritoque præferri multis regibus poteſt. & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, & ſe togæ reddiderit: quis tamen unquam tyrannus tam avide humanum ſanguinem bibit, quam ille, qui ſeptem millia civium Romanorum contrucidari juſſit? Et cum in vicino, ad ædem Bellonæ ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu: Hoc agamus, inquit, P. C. ſeditioſi pauculi meo juſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: utique ſi in hoſtile nomen cives, & ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: uterque licet non minus armis valletur. ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus aſpicit: contrariis in contraria agitur. nam & inviſus eſt, quia timetur, & timeri vult, quia inviſus eſt: & illo execrabili verſu, qui multos dedit præcipites, utitur:

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, ubi ſupra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus vero & acer, & extrema admovens, in audaciam jacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis & pinna cluſas contineas: eaſdem a tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam

gam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus, quam ultima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoque plus ſpei, quam periculorum oſtentet: alioquin ubi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula juvat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua; quibus ad communem ſalutem utatur; glorioſuſque miles. (publicæ enim ſecuritati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis cuſtos. At illum acerbum, & ſanguinarium neceſſe eſt graventur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. Non poteſt habere quiſquam bonæ ac fidæ voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam beſtiis homines objectat: omnibus reis noxior ac ſolicitior, ut qui homines deoſque teſtes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel peſſimum habet crudelitas: quod perſeverandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim ſceleribus tuenda ſunt. quid autem eo infelicius, cui jam eſſe malo neceſſe eſt? O miſerabilem illum, ſibi certe! nam ceteris miſereri ejus nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quam domeſtica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumſpexit quæque fecit, quæque facturus eſt, & conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit: ſæpe mortem timet, ſæpius optat, inviſior ſibi quam ſervientibus. E contrario is cui curæ ſunt univerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tamquam ſui nutrit,

trit, inclinatus ad mitiora; etiam ſi ex uſu eſt animadvertere; oſtendens quam invitus aſpero remedio manus admoveat: in cujus animo nihil hoſtile, nihil efferum eſt: Qui potentiam ſuam placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua civibus cupiens: felix abunde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicaverit; ſermone affabilis, acceſſuque facilis, vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis deſideriis propenſus, & iniquis acerbus, a tota civitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines ſecreto loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas indicta recluditur: bene ſe meriturum de liberis ſuis quiſque non dubitat, quibus tale ſæculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidiis eget: arma ornamenti cauſſa habet.

CAP. XIV. Quod ergo officium ejus eſt? quod bonorum parentum: qui objurgare liberos nonnunquam blande, nonnunquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus filium, ad primam offenſam, exheredat? niſi magnæ & multæ injuriæ patientiam evicerint, niſi plus eſt quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium *ſtilum*. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & pejore loco jam poſitam revocet: ſimul deplorata eſt, ultima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda pervenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt; quem appellavimus Patrem patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos & Felices & Auguſtos diximus, & ambitioſæ majeſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellavimus, ut ſciret datam ſibi poteſtatem patriam:

quæ

quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaque poſt illos ponens. Tarde ſibi pater membra ſua abſcindat: etiam cum abſciderit, reponere cupiat: & in abſcindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eſt ut libenter damnet, qui cito: prope ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanorum, memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas infeſtis tam patrum, quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio, exilio damnavit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exilio, & exilio delegato Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua civitate nunquam deeſt patronus pejoribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe non poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, advocavit in conſilium Cæſarem Auguſtum. venit in privatos penates, aſſedit, pars alieni conſilii fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſſa, excuſſiſque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petit ut ſententiam ſuam quiſque ſcriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priuſquam aperirentur codicilli, juravit ſe T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo. timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle filii damnatione. Ego contra ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet adverſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in

Bona conſcientia. Principes multa debent etiam famæ dare. Juravit ſe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, ſed Cæſar libertatem ſententiæ ſuæ redemit: & poſtquam approbavit gratuitam eſſe ſeveritatem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non ſerpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Molliſſimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit in filio adoleſcentulo, impulſo in id ſcelus, in quo ſe, quod proximum erat ab innocentia, timide geſſiſſet: debere illum ab urbe & a parentis oculis ſubmoveri.

CAP. XVI. O dignum, quem in conſilium patres advocarent! o dignum quem coheredem innocentibus liberis ſcriberent! Hæc clementia Principem decet, ut quocunque venit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, ut illum perire non ſentiat, qualiſcunque, pars imperii eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt unum imperandi genus. imperat Princeps civibus ſuis, pater liberis, præceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leviſſimis cauſis, compeſcet? Uter autem præceptor liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnificat diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus, & verecundia emendare ac docere malit? tribunum centurionemque da ſævum: deſertores faciet, quibus tamen ignoſcitur. Numquidnam æquum eſt, gravius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magiſter. Fiet enim for-

formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi, quique jam exercitatis utitur ad excitandas, vel perſequendas feras. Nec crebro illis minatur; contunditur enim animus, & quidquid eſt indolis, comminuitur trepidatione degeneri; nec licentiam vagandi errandique paſſim concedit. Adjicias his licet tardiora agentes jumenta; quæ cum ad contumelias & miſerias nata ſint, nimia ſævitia coguntur jugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal moroſius eſt, nullum majore arte tractandum, quam homo: nulli magis parcendum. Quid enim ſtultius, quam in jumentis quidem & canibus erubeſcere iram exercere, peſſima autem conditione hominem eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam deſiderat, ipſumque medentem minime infeſtum ægro. Mali medici eſt deſperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus eſt, facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt: non cito ſpem projicere, nec mortifera ſigna pronunciare. Luctetur cum vitiis, reſiſtat; aliis morbum ſuum exprobret; quoſdam molli curatione decipiat, citius meliuſque ſanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam non tantum ſalutis, ſed etiam honeſtæ cicatricis. Nulla regi gloria eſt ex ſæva animadverſione. quis enim dubitat poſſe? at contra maxima, ſi vim ſuam continet, ſi multos iræ alienæ eripuit, neminem ſuæ impendit.

CAP. XVIII. Servis imperare moderate, laus eſt: & in mancipio cogitandum eſt, non quantum illum impune pati poſſit, ſed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captivis, & pretio paratis jubet. Quanto juſtius hominibus liberis,

ris, ingenuis, honeſtis, non ut mancipiis abuti, ſed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita ſervitus ſit, ſed tutela? Servis ad ſtatuam licet confugere. cum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune jus animantum vetet: quia ejuſdem naturæ eſt, cujus tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam ſervi ſui, quod murænas ſanguine humano ſaginabat; & eos qui ſe aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam ſerpentibus, objici jubebat? O hominem mille mortibus dignum! ſive devorandos ſervos objiciebat muranis, quas eſurus erat, ſive in hoc tantum illas alebat, ut ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota civitate commonſtrantur, inviſique & deteſtabiles ſunt: ita regum & injuria latius patet, & infamia, atque odium ſæculis traditur. Quanto autem non naſci melius fuit, quam numerari inter publico malo natos?

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti ſit quam clementia: quocunque modo is, & quocunque jure præpoſitus ceteris erit. Eo ſcilicet formoſius id eſſe, magnificentiuſque fatebimur, quo in majori præſtabitur poteſtate: quam non oportet noxiam eſſe, ſi ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta eſt regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoſcere, & ex apibus: quarum regi ampliſſimum cubile eſt, medioque ac tutiſſimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amiſſo rege, totum dilabitur examen. nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea inſignis regi forma eſt, diſſimiliſque ceteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maxime diſtinguitur. Iracundiſſimæ, ac pro corporis captu pugnaciſſimæ ſunt apes, & aculeos in vulnere re-

lin-

linquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura nec ſævum eſſe, nec ultionem magno conſtaturam petere, telumque detraxit, & iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens eſt. Eſt enim illi mos, exerere ſe in parvis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior eſſe animus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam quidem eadem homini lex eſſet; & ira cum telo ſuo frangeretur: nec ſæpius liceret nocere quam ſemel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, ſi mortis periculo vim ſuam effunderet. Sed ne nunc quidem illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obſervet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe judicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis ægram vitam ſuſtinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc ſecurum, ſalutare potentiæ jus, lætis omnibus, tractare? Errat enim, ſi quis exiſtimat tutum eſſe ibi regem, ubi nihil a rege tutum eſt. Securitas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces, nec in adſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcindere, multiplicibus ſe muris turribuſque ſepire; ſalvum regem in aperto clementia præſtabit. Unum eſt inexpugnabile munimentum, amor civium. Quid pulchrius eſt, quam vivere optantibus cunctis, & vota non ſub cuſtode nuncupantibus? ſi paullum valetudo titubavit, non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute præſidis ſui commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi quoque evenire deputet? In hoc aſſiduis bonitatis argumentis

probavit, non Remp. ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicæ. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quoque avertere velit, ſub quo juſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas florent? ſub quo opulenta civitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quam ſi dii immortales poteſtatem viſendi ſui faciant: intueremur venerantes colenteſque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus ſimul habeatur.

CAP. XX. Duabus de cauſſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Prius de parte diſſeram, quæ ipſum contingit. difficilius eſt enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiæ faveat, ut appareat, non minus rem agi periclitantis, quam judicis: hoc ad juſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeſte læſus, animum in poteſtate habeat: & pœnam, ſi tuto poterit, donet: ſin minus, temperet: longeque ſit in ſuis, quam in alienis, exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum, qui cum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, injurias in ſumma potentia pati, nec quidquam eſſe glorioſius principe impune læſo.

CAP. XXI. Ultio duas res præſtare ſolet: aut ſolatium affert ei qui accipit injuriam, aut in reliquum ſecuritatem. Princi-

pi,

pis major eſt fortuna, quam ut tali ſolatio egeat: manifeſtiorque vis, quam ut alieno malo opinionem ſibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatuſque eſt: nam ſi quos pares aliquando habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem & ſervus occidit, & ſerpens, & ſagitta: ſervavit quidem nemo, niſi major eo quem ſervavit. Uti itaque animoſe debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præſertim, quos ſcit aliquando ſuo faſtidio obſtitiſſe: hoc arbitrium adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum veræ pœnæ ſatis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quiſquis ex alto ad inimici pedes abjectus, alienam de capite ſuo regiamque ſententiam expectavit, in ſervatoris ſui gloriam vivet, pluſque nomini ejus conferet incolumis, quam ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienæ virtutis eſt: in triumpho cito tranſiſſet. Si vero regnum quoque ſuum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo unde deciderat, ingenti incremento ſurgit laus ejus, qui contentus fuit, ex rege victo nihil præter gloriam ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignum eſſet victore, apud victos inveniſſe. Cum civibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum eſt, quo minoris eſt afflixiſſe eos. Quibuſdam libenter parcas: a quibuſdam te vindicare faſtidias, & non aliter quam in animalibus parvis & obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt: at in iis qui in ore civitatis ſervati punitique erunt, occaſione notæ clementiæ utendum eſt.

CAP. XXII. Tranſeamus ad alienas injurias: in quibus vindicandis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ Princeps quoque ſequi debet: aut ut eum quem punit, emendet; aut

aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat; aut ut ſublatis malis ſecuriores ceteri vivant. Ipſos facilius emendabis minore pœna: diligentius enim vivit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus eſt jam non habere pœnæ locum. Civitatis autem mores magis corrigit parcitas animadverſionum. facit enim conſuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minus gravis nota eſt quam turba damnatorum levat: & ſeveritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit auctoritatem. Conſtituit bonos mores civitati Princeps, & vitia ejus felicius compeſcit, ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam invitus, & cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Gravior multo pœna videtur, quæ a miti viro conſtituitur.

CAP. XXIII. Præterea videbis ea ſæpe committi, quæ ſæpe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, quam omnibus ſæculis inſutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quandiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri, & rerum naturæ peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & ultra audaciam poſitum præterire, quam dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidæ cum lege cæperunt, & illis facinus pœna monſtravit. peſſimo loco pietas fuit, poſtquam ſæpius culleos vidimus, quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe civitas, erit. magis iraſcitur a communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere civitati, quanto plures mali ſint.

CAP.

CAP. XXIV. In Senatu dicta eſt aliquando ſententia, ut ſervos a liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſervi noſtri numerare nos cœpiſſent. Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: cito apparebit, pars civitatis deterior quanto prægravet. Non minus Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti melius paretur. Natura contumax eſt humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, ſequiturque facilius, quam ducitur. Et ut generoſi atque nobiles equi melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat civitas, quam ſervet ſibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus: & abjecto homine, in ſilveſtre animal tranſire.

CAP. XXV. Quid enim intereſt, oro te Alexander, leoni Lyſimachum objicias, an ipſe laceres dentibus tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, ut manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, ulli ſalutaris ſit: ut iſte animus ferox, inſatiabile gentium malum, citra ſanguinem cædemque ſatietur: clementia vocetur, ſi ad occidendum amicum carnifex inter homines eligitur. Hoc eſt, quare vel maxime abominanda ſit ſævitia; quod excedit fines, primum ſolitos, deinde humanos. Nova ſupplicia conquirit, ingenium advocat, inſtrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam pervenit ultimam, cum crudelitas verſa eſt in voluptatem: & jam occidere ho-

minem juvat. Nam talem virum a tergo ſequitur everſio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipſe periculum eſt: privatiſque nonnunquam conſiliis, alias vero conſternatione publica circumvenitur. Levis enim & privata pernicies non totas urbes movet: quod late furere cœpit, & omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulæ fallunt, nec publice conſequuntur: ubi aliqua ſolitam menſuram tranſiit, & in monſtrum excrevit, ubi fontes potu infecit, & ſufflatu deurit, obteritque, quacunque inceſſit, balliſtis petitur. Poſſunt verba dare, & evadere puſilla mala: ingentibus obviam itur. Sic unus æger nec domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus peſtilentiam eſſe apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga eſt, & diis ipſis manus intenduntur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt: at incendium vaſtum, & multas jam domos depaſtum, parte urbis obruitur.

CAP. XXVI. Crudelitatem privatorum ſerviles quoque manus, ſub certo crucis periculo, ultæ ſunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exſcindere aggreſſi ſunt. Aliquando ſua præſidia in ipſos conſurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim poteſt ab eo quiſquam ſperare, quem malum eſſe docuit? non diu paret nequitia, nec quantum jubetur, peccat. Sed puta tutam eſſe crudelitatem: quale ejus regnum eſt? non aliud, quam captarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœſta, turbida, & confuſa: voluptates ipſæ timentur. Non convivia ſecura ineunt, in quibus lingua ſolicite etiam ebriis cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus materia criminis ac pericu-

li

li quæritur. Apparentur licet magna impenſa, & regiis opibus, & artificum exquiſitis nominibus: quem tamen e ludo in carcerem ire juvet? Quod iſtud, dii boni, malum eſt, occidere, ſævire, delectari ſono catenarum, & civium capita decidere; quocunque ventum eſt, multum ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere ac fugare? Quæ alia vita eſſet, ſi leones urſique regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac noxiiſſimo cuique animali daretur poteſtas? Illa rationis expertia, & a nobis immanitatis crimine damnata, abſtinent ſuis. & tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo apud homines tantum, nec a neceſſariis quidem rabies temperat ſibi, ſed externa ſuaque in æquo habet, quo poſſit exercitatior a ſingulorum cædibus, deinde in exitia gentium ſerpere. Et injicere tectis ignem, aratrum vetuſtis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi jubere aut alterum, parum imperatorium credit: niſi eodem tempore grex miſerorum ſubjectus ſtetit, crudelitatem ſuam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis ſalutem dare, & ad vitam ab ipſa morte revocare, & mereri clementia civicam. Nullum ornamentum Principis faſtigio dignius pulchriuſque eſt, quam illa corona OB CIVES SERVATOS; non hoſtilia arma detracta victis, non currus barbarorum ſanguine cruenti, non parta bello ſpolia. Hæc divina potentia eſt, gregatim ac publice ſervare: multos autem occidere, & indiſcretos, incendii ac ruinæ potentia eſt.

LIBER SECUNDUS.

Argumentum & Ordo.

ITerum Neronis laudatio, & generoſæ ejus vocis. Tum ad ſecundam partem tranſit, Naturam Clementiæ, ipſamque definit. Magis aperit a vitio contrario, & crudelitatem producit ac deſcribit. Fines deinde ſuos Clementiæ dat, quam a Miſericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium eſſe. Neque ignoſcere etiam, aut veniam dare concedit: Sed Parcere, Conſulere, & quæ verbis magis, quam rebus illi diſtinguunt. Hic libri finis, ſed non Materiæ: & ex diviſione liquet multa abeſſe, temporum vitio ſublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec ſecundus hic liber, opinor, primo ceſſerit.

CAPUT I.

UT de clementia ſcriberem, Nero Cæſar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non ſine admiratione, & cum diceretur, audiſſe memini, & deinde aliis narraſſe. Vocem generoſam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non compoſita, nec alienis auribus data, ſubito erupit; ſed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animadverſurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat a te, ſcriberes, in quos & ex qua cauſſa animadverti velles. hoc ſæpe dilatum, ut aliquando fieret, inſtabat. Invitus invito cum chartam protuliſſet, traderetque, exclamaſti: Vellem neſcire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Roma-

num imperium incolunt, quæque juxta jacent dubiæ libertatis, quæque ſe contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cujus verba Principes regeſque jurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud ſæculum! Nunc profecto conſentire decebat ad æquum bonumque, expulſa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modeſtia, ſurgere: & vitia diuturno abuſa regno, tandem felici ac puro ſæculo dare locum.

CAP. II. Futurum hoc, Cæſar, ex magna parte ſperare & confiteri libet. tradetur iſta animi tui manſuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperii corpus, & cuncta in ſimilitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta ſunt atque erecta, aut languore demiſſa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt cives, erunt ſocii digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores revertentur. parcetur ubique manibus. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo eſt, propter quod bene factis dictiſque tuis quam familiariſſimum eſſe te cupio? ut quod nunc natura & impetus eſt, fiat judicium. Illud mecum conſidero, multas voces magnas, ſed deteſtabiles in vitam humanam perveniſſe, celebreſque vulgo ferri: ut illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus verſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus jubet: & alia hujus notæ. Ac neſcio quomodo, ingenia immania & inviſa materia fœcundiori expreſſerunt ſenſus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono lenique animoſam. Quid ergo eſt? ut raro, invitus, & cum magna cunc-

 cta-

ctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia, qualiſque ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate ulciſcendi: vel lenitas ſuperioris adverſus inferiorem in conſtituendis pœnis. Plures proponere, eſt tutius; ne una definitio parum rem comprehendat; &, ut ita dicam, formula excidat. Itaque dici poteſt &, Inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat, ſi dixerimus, clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quæ ſe flectit citra id, quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariam imperiti putant ſeveritatem; ſed nulla virtus virtuti contraria eſt.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas; quæ nihil aliud eſt, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen ſunt: tamquam qui ignotos homines & obvios non in compendium, ſed occidendi cauſſa occidunt. Nec interficere contenti, ſæviunt; ut Sinis ille & Procruſtes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem vivos imponunt. Hæc crudelitas quidem: ſed quia nec ultionem ſequitur (non enim læſa eſt) nec peccato alicui iraſcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra finitionem noſtram cadit; quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui vo-

voluptati ſævitia eſt: poſſumus inſaniam vocare. nam varia ſunt genera ejus, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi cauſſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem ajunt non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſæviſſe. Poſſumus effugere cavillationem, & ita finire, ut ſit crudelitas inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius a ſe: nam ſeveritatem illi convenire, certum eſt. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant miſericordem: hæc autem vitium animi eſt. Utraque circa ſeveritatem, circaque clementiam poſita ſunt: quæ vitare debemus ne per ſpeciem ſeveritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus. In hoc leviore periculo erratur., ſed par error eſt a vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt. Anus & mulierculæ ſunt, quæ lacrymis nocentiſſimorum moventur, quæ ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tamquam nimis duram, & minime principibus regibuſque bonum daturam conſilium. Objicitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponantur, invíſa ſunt. videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia deli-

ſta ad pœnam deducere. Quod ſi eſt, quid hac ſecta durius, quæ dediſcere humanitatem jubet, portumque adverſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propoſitum ſit uſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantum, ſed univerſis ſingulisque conſulere. Miſericordia eſt ægritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut triſtitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in ſapientem virum non cadit: ſerena ejus mens eſt, nec quidquam incidere poteſt quod illam obducat. Nihil æque hominem, quam magnus animus decet: non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus & mœror confundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunæ iram reverberabit, & ante ſe franget. eamdem ſemper faciem ſervabit, placidam & inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adjice, quod ſapiens providet, & in expedito conſilium habet: nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, utilia excogitanda, periculoſa vitanda, æqua æſtimanda. Ergo non miſeretur, quia & ſine miſeria animi non fit. ceterum omnia, quæ qui miſerentur, dolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. Succurret alienis lacrymis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, qua pars major horum qui ſe miſericordes videri volunt, abjicit & faſtidit quos adjuvat, contingique ab his timet: ſed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lacrymis maternis filium, & catenas ſolvi jubebit, & ludo eximet, & cadaver etiam no-

xium

xium ſepeliet. At faciet iſta tranquillà mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitoſos proportione, improbandos & emendandos, bonitatem ſuam permittet. Afflictis vero, & fortius laborantibus, multo libentius ſubveniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. ubi enim opibus potius utetur, aut viribus, quam ad reſtituenda quæ caſus impulit? Vultum quidem non dejiciet, nec animum ad æruſcantis civis aut pannoſi aridam faciem, & obnixam baculo ſenectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitoſos propitius reſpiciet. Miſericordia vicina eſt miſeriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos eſſe ſcias, qui ad alienam lippitudinem & ipſi ſuffunduntur: tam mehercule, quam morbum eſſe, non hilaritatem, ſemper arridere ridentibus, & ad omnium oſcitationem ipſum quoque os diducere. Miſericordia vitium eſt animorum, nimis miſeriæ faventium: quam ſi quis a ſapiente exigit, prope eſt, ut lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoſcat, dicam.

CAP. VII. Conſtituamus nunc quoque quid ſit venia, ut ſciamus dari illam a ſapiente non debere. Venia eſt pœnæ meritæ remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propoſitum eſt. Ego ut breviter, tanquam in alieno judicio dicam: ei ignoſcitur qui puniri debuit: ſapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. itaque pœnam quam exigere debet, non donat: ſed illud quod ex venia conſequi vis, honeſtiore tibi via tribuit. Parcit enim ſapiens, conſulit & corrigit. Idem facit, quod ſi ignoſceret, nec ignoſcit: quoniam qui igno-

ſcit, fatetur aliquid ſe, quod fieri debuit, omiſiſſe. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, ætatem ejus emendabilem intuens: aliquem invidia criminis manifeſte laborantem jubebit incolumem eſſe: quia deceptus eſt, quia per vinum lapſus. Hoſtes dimittet ſalvos, aliquando etiam laudatos, ſi honeſtis cauſſis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti ſunt. Hæc omnia non veniæ, ſed clementiæ opera ſunt. Clementia liberum arbitrium habet: non ſub formula, ſed ex æquo & bono judicat. & abſolvere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam juſto minus fecerit, ſed tanquam id quod conſtituit, juſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quæ judicas punienda, non punire. Venia debitæ pœnæ remiſſio eſt: clementia hoc primum præſtat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo, quam venia, & honeſtior. De verbo (ut mea fert opinio) controverſia eſt, de re quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii ſervabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceraſque arbores colunt: ſed illis quoque quas aliqua depravavit cauſſa, adminicula quibus regantur applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci nutriunt: quibuſdam, aliena umbra laborantibus, cœlum aperiunt. Secundum hæc videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quomodo in rectum prava flectantur.

Multa deſunt.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ AD PAULLINUM

De Brevitate vitæ

LIBER PRIMUS.

Argumentum, & Ordo.

DE tempore hujus ſcripti haud nimis conſtat (niſi quod poſt Cajum) admodum de bonitate. O pulchri, o utilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypotheſis eſt, Vitam non eſſe brevem, ſed a nobis fieri; vel non utendo, vel male, aut vane utendo. Hæc ſic diducit. Primum, vitiis mancipamur, quibus ævum abſumitur, & perit. Secundo, Inutiliter occupamur in parum ſeriis, & quæ Officia vocamus. Tertio, Opinione aut præſumptione peccamus, & hoc brevem facit, quod longam vitam cenſemus. Præſentia ſpernimus, futura diſponimus, tamquam in magna, & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena labimur, & perdidimus vitam quaſi per luſum. Hæc talia ad Cap. uſque X. inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præſens, Futurum: Et quam male aut inepte nos in ſingulis geramus, docet. Invehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignava otia, etiam ſuperflua litterarum ſtudia. Hic aliquid ſiſtit, & utinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus bene poni, quod Sapientiæ ſtudiis impenditur: per quam vita vere fit longa. Contra vulgus æſtimat eam a Fortuna: ut hæc læta aut triſtis obvenit, ſic vitam æſtimat brevem aut longam. In

triſtibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad ſe quiſque ducat, ut mature ſapiat, in portum vitæ & honeſtum otium ſecedat. Mihi voveo, & nitor.

CAPUT I.

MAjor pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum ævi gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapide dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitæ apparatu vita deſtituat. Nec huic publico, ut opinatur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio eſt, Vitam brevem eſſe, longam artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti, minime conveniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, ut quina aut dena ſæcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non exiguum temporis habemus, ſed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum conſummationem large data eſt, ſi tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur: ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt. non accepimus brevem vitam, ſed fecimus: nec inopes ejus, ſed prodigi ſumus. Sicut ampiæ & regiæ opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento diſſipantur; at quamvis modicæ, ſi bono cuſtodi traditæ ſunt, uſu creſcunt: ita ætas noſtra bene diſponenti multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimur?

mur? illa ſe benigne geſſit. vita, ſi ſcias uti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet avaritia: alium ſupervacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis judiciis ſuſpenſa ſemper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri ducit. Quoſdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt quos ingratus ſuperiorum cultus voluntaria ſervitute conſumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut ſuæ odium detinuit: pleroſque nihil certum ſequentes, vaga & inconſtans, & ſibi diſplicens levitas, per nova conſilia jactavit. Quibuſdam nihil quo curſum dirigant, placet, ſed marcentes oſcitanteſque fata deprehendunt, adeo ut quod apud maximum poetarum, more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:

Exigua pars eſt vita, quam nos vivimus.

ceterum quidem omne ſpatium, non vita, ſed tempus eſt. Urgentia circumſtant vitia undique: nec reſurgere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt, ſed merſos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet: ſed ſi quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari, in quo poſt ventum quoque volutatio eſt, fluctuantur, nec unquam illis a cupiditatibus ſuis otium inſtat. De iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala ſunt? aſpice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis ſuis effocantur. Quam multis graves ſunt divitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano oſtentandi ingenii ſpatio, ſanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfuſus clientium

tium populus? Omnes denique iſtos, ab infimis uſque ad ſummos, pererra: hic advocat, hic adeſt: ille periclitatur, ille defendit, ille judicat. Nemo ſe ſibi vindicat, alius in alium conſumimur. Interroga de iſtis, quorum nomina ediſcuntur: his illos dignoſci videbis notis. Hic illius cultor eſt, ille illius, ſuus nemo. Deinde dementiſſima quorundam indignatio eſt. queruntur de ſuperiorum faſtidio, quod ipſis adire volentibus non vacaverint. Audet quiſquam de alterius ſuperbia queri, qui ſibi ipſe nunquam vacat? Ille tamen, quiſquis eſt, inſolenti quidem vultu, ſed aliquando reſpexit: ille aures ſuas ad tua verba demiſit: ille te ad latus ſuum recepit. tu non inſpicere te unquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non eſt itaque quod iſta officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non eſſe cum aliquo volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licet quæ unquam ingenia fulſerunt, in hoc unum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia ſua occupari a nullo patiuntur: & ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides & arma diſcurrunt: in vitam ſuam incidere alios ſinunt, imo vero ipſi etiam poſſeſſores ejus futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pecuniam ſuam dividere velit: vitam unuſquiſque quam multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis jacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cujus unius honeſta avaritia eſt. Libet itaque ex ſeniorum turba comprehendere aliquem. Perveniſſe te ad ultimum ætatis humanæ videmus: centeſimus tibi, vel ſupra, premitur annus. agedum, ad computationem ætatem tuam revoca. Dic, quantum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum

cliens

cliens abſtulerit, quantum lis uxoria, quantum ſervorum coercitio, quantum officioſa per urbem diſcurſatio. Adiice morbos, quos manu fecimus: adiice, quod & ſine uſu jacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilii fueris, quotus quiſque dies, ut deſtinaveras receſſerit, qui tibi uſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; qui tibi in tam longo ævo facti operis ſit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta lætitia, avida cupiditas, blanda converſatio abſtulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum ſit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo eſt in cauſſa? Tanquam ſemper victuri vivitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſervatis, quantum temporis tranſierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, ultimus dies ſit. Omnia, tamquam mortales, timetis: omnia tamquam immortales concupiſcitis. Audies pleroſque dicentes: A quinquageſimo in otium ſecedam: ſexageſimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reſervare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quam ſerum eſt, tunc vivere incipere, cum deſinendum eſt? quæ tam ſtulta mortalitatis oblivio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre ſana conſilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentiſſimis, & in altum ſublatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex illo fa-

ſtigio ſuo, ſi tuto liceat, deſcendere. nam ut nihil extra laceſſat, aut quatiat, in ſe ipſa fortuna ruit.

CAP. V. D. Auguſtus, cui dii plura quam ulli præſtiterunt, non deſiit quietem ſibi precari, vacationem a Repub. petere. Omnis ejus ſermo ad hoc ſemper revolutus eſt, ut ſibi ſperaret otium. Hoc labores ſuos, etiam ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe victurum ſibi. In quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, cum requiem ſuam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria diſcrepantem pollicitus eſſet, hæc verba inveni: Sed iſta fieri ſpecioſius, quam promitti poſſunt. me tamen cupido temporis optatiſſimi mihi provexit, ut quoniam rerum lætitia moratur adhuc, perciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta viſa eſt res otium, ut illam, quia uſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia videbat ex ſe uno pendentia, qui hominibus gentibuſque fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum civibus primum, deinde cum collegis, noviſſime cum affinibus coactus armis decernere, mari terraque ſanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Aſiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde laſſos exercitus ad externa bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtoſque mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem, & Danubium terminos movet, in ipſa urbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, & tot nobiles juvenes adulterio velut ſacramento

to adacti, jam infractam ætatem territabant: poſtquam & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc ulcera cum ipſis membris abſciderat: alia ſubnaſcebantur. velut cum grave multo ſanguine eſt corpus, partes ſemper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in hujus ſpe & cogitatione labores ejus reſidebant: hoc votum erat ejus, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodioſque jactatus, Pompeioſque & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam peſſum euntem tenet, noviſſime abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec adverſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſſa, ſed ſine fine laudatum deteſtatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, jam victo patre Pompejo, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refovente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adjicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti queritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero. at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit: integræ ſemper libertatis & ſolidæ, ſolutus, & ſui juris, altior ceteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

CAP. VI. Livius Druſus, vir acer & vehemens, cum leges novas & mala Gracchana moviſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, exſecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixiſſe: Uni ſibi, nec puero quidem, unquam ferias contigiſſe. Auſus eſt enim & pupillus adhuc, & prætextatus, judicibus reos com-

commendare, & gratiam ſuam interponere tam efficaciter, ut quædam judicia conſtet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? ſcires in malum ingens, & privatum, & publicum, evaſuram illam tam præcoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas ſibi ferias contigiſſe: a puero ſeditioſus, & foro gravis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit. ſubito enim, vulnere per inguen accepto, collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors voluntaria eſſet: nullo, an tempeſtiva. Supervacuum eſt commemorare plures: qui cum aliis feliciſſimi viderentur, ipſi in ſe verum teſtimonium dixerunt, peroſi omnem actum annorum ſuorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec ſeipſos. Nam cum verba erumperent, affectus ad conſuetudinem relabebantur. Veſtra mehercule vita, licet ſupra mille annos exeat, in arctiſſimum contrahetur. Iſta vitia nullum non ſæculum devorabunt: hoc vero ſpatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat neceſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velociſſimæ omnium rei moram facitis, ſed abire ut rem ſupervacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, niſi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati ſunt: ceteri, etiam ſi vana gloriæ imagine teneantur, ſpecioſe tamen errant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes injuſta, vel bella: omnes iſti virilius peccant. in Venerem ac libidinem prejectorum inhoneſta labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute. aſpice quandiu computent, quandiu inſidientur, quandiu timeant, quandiu colant, quandiu colantur, quantum vadimonia ſua atque aliena occupent, quantum convivia, quæ jam ipſa officia ſunt: videbis, quemadmodum illos re-

reſpirare non ſinant vel mala ſua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nullam rem bene exerceri poſſe ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales diſciplinas: quando diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia velut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati, quam vivere: nullius rei difficilior eſt ſcientia.

CAP. VII. Profeſſores aliarum artium vulgo multique ſunt. quaſdam vero ex his pueri admodum ita percepiſſe viſi ſunt, ut etiam præcipere poſſent. Vivere tota vita diſcendum eſt: &. quod magis fortaſſe miraberis, tota vita diſcendum eſt mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum divitiis, officiis, voluptatibus renunciaſſent, hoc unum in extremam uſque ætatem egerunt, ut vivere ſcirent: plures tamen ex his nondum ſe ſcire confeſſi, e vita abierunt, nedum ut iſti ſciant. Magni, mihi crede, & ſupra humanos errores eminentis viri eſt, nihil ex ſuo tempore delibari ſinere: & ideo vita ejus longiſſima eſt, cui quantumcunque patuit, totum ipſum vacavit. Nihil inde incultum otioſumque jacuit: nihil ſub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore ſuo permutaret, cuſtos ejus parciſſimus. Itaque ſatis illi fuit. his vero neceſſe eſt defuiſſe, ex quorum vita multum populus tulit. Nec eſt quod putes, hinc illos non intelligere damnum ſuum. pleroſque certe audies ex his, quos magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut cauſſarum actiones, aut ceteras honeſtas miſerias exclamare interdum: Mihi vivere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te ſibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abſtulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus laſſa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium ſimulatus æger? quot ille po-

potentior amicus, qui vos non in amicitia, ſed in apparatu habet? Diſpunge, inquam, ac recenſe vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & rejiculos apud te reſediſſe. Aſſecutus ille quos optaverat faſces, cupit ponere, & ſubinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum ſortem ſibi obtingere magno æſtimavit: Quando, inquit, iſtos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concurſu omnia, ultra quam audiri poteſt, complet, Quando inquit, res proferentur? Præcipitat quiſque vitam ſuam, & futuri deſiderio laborat, præſentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in uſus ſuos confert, qui omnes dies tamquam vitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod jam ulla hora novæ voluptatis poſſit afferre? Omnia nota, omnia ad ſatietatem percepta ſunt: de cetero fors fortuna ut volet ordinet, vita jam in tuto eſt. Huic adjici poteſt, detrahi nihil; & adjici ſic, quemadmodum ſaturo jam & pleno aliquid cibi, quod ne deſiderat, nec capit.

CAP. VIII. Non eſt itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixiſſe. non enim ille diu vixit, ſed diu fuit. Quid enim? ſi illum multum putes navigaviſſe, quem ſæva tempeſtas a portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverſo furentium per eadem ſpatia in orbem egit? non ille multum navigavit, ſed multum jactatus eſt. Mirari ſoleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. illud uterque ſpectat, propter quod tempus petitum eſt: ipſum quidem neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur; re omnium pretioſiſſima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis eſt, quia ſub oculos non venit: ideoque viliſſima æſtimatur, imo pene nullum pretium ejus

eſt,

eſt. Annua congiaria homines clariſſimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam ſuam locant: nemo æſtimat tempus. utuntur illo laxius, quaſi gratuito. At eoſdem ægros vide, ſi mortis periculum admotum eſt propius, medicorum genua tangentes; ſi metuunt capitale ſupplicium, omnia ſua, ut vivant, paratos impendere: tanta in illis diſcordia affectuum eſt. Quod ſi poſſet, quemadmodum præteritorum annorum cujuſque numerus proponi, ſic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile eſt, quamvis exiguum diſpenſare, quod certum eſt: id debet ſervari diligentius, quod neſcias quando deficiat. Nec eſt tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res ſit. Dicere ſolent eis quos validiſſime diligunt, paratos ſe partem annorum ſuorum dare. Dant: nec intelligunt: dant autem ita, ut ſine illorum incremento ſibi detrahant: ſed hoc ipſum an detrahant, neſciunt: ideo tolerabilis eſt illis jactura detrimenti latentis. Nemo reſtituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec curſum ſuum aut revocabit aut ſupprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis ſuæ, tacita labetur. Non illa ſe regis imperio, non favore populi longius proferet. ſicut juſſa eſt, a primo die curret: nuſquam divertet, nuſquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita feſtinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum eſt.

CAP. IX. Poteſtne quiſquam, dico, hominum eorum qui prudentiam jactant, & operoſius occupati ſunt, quam ut melius poſſint vivere? Impendio vitæ vitam inſtruunt, cogitationes ſuas in longum ordinant: maxima porro vitæ jactura, dilatio eſt. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præſen-

ſentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum eſt, expectatio, quæ pendet ex craſtino. Perdis hodiernum. quod in manu fortunæ poſitum eſt, diſponis: quod in tua, dimittis. Quo ſpectas, quo te extendis? omnia quæ ventura ſunt, in incerto jacent: protinus vive. Clamat ecce maximus vates, & velut divino furore inſtinctus ſalutare carmen canit:

Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid ceſſas? Niſi occupas, fugit: cum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum eſt. velut ex torrente rapido, nec ſemper caſuro, cito hauriendum eſt. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, ſed diem dicit. Quid ſecurus, & in tanta temporum fuga lentus, menſes tibi, & annos, & longam ſeriem, utcunque aviditati tuæ viſum eſt, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipſo fugiente. Non dubium eſt ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miſeris, id eſt, occupatis; quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit, ad quam imparati inermeſque veniunt: Nihil enim proviſum eſt: ſubito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non ſentiebant. Quemadmodum quos aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, perveniſſe ſe ante ſciunt, quam appropinquaſſe: ita hoc iter vitæ aſſiduum & citatiſſimum, quod dormientes vigilanteſque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine.

CAP. V. Quod propoſui, ſi in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breviſſimam eſſe occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus,

nus, non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, ſed incurſu avertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen ut illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantum deplorandi ſunt. In tria tempora vita dividitur: quod eſt, quod fuit, & quod futurum eſt. Ex his, quod agimus, breve eſt: quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna jus perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita reſpicere: & ſi vacet, injucunda eſt pœnitendæ rei recordatio. Inviti namque ad tempora male exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præſentis voluptatis lenocinio ſubripiebantur, retractando pateſcunt. Nemo, niſi a quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, quæ nunquam fallitur, libenter ſe in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitioſe concupiit, ſuperbe contempſit, impotenter vicit, inſidioſe decepit, avare rapuit, prodige effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui hæc eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunæ ſubducta: quam non inopia, non metus, non morborum incurſus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi poteſt: perpetua ejus & intrepida poſſeſſio eſt. Singuli tantum dies, & hi per momenta præſentes ſunt: at præteriti temporis omnes, cum juſſeris, aderunt, ad arbitrium tuum ſe inſpici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis eſt, in omnes vitæ ſuæ partes diſcurrere: occupatorum animi velut ſub jugo ſunt, flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. Abiit igitur vita

eorum in profundum, & ut nihil prodeſt, quantumlibet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat, ac ſervet; ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt ubi ſubſidat. per quaſſos foratoſque animos tranſmittitur. Præſens tempus breviſſimum eſt, adeo quidem, ut quibuſdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt: fluit & præcipitatur: ante deſinit eſſe, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos præſens pertinet tempus: quod tam breve eſt, ut arripi non poſſit, & id ipſum illis, diſtrictis in multa, ſubducitur.

CAP. XI. Denique vis ſcire, quam non diu vivant? vide quam cupiant diu vivere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant. minores natu ſeipſos eſſe fingunt: mendacio ſibi blandiuntur; & tam libenter fallunt, quam ſi fata una decipiant. Jam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tamquam exeant de vita, ſed tamquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſſe, quod non vixerint, clamitant, & ſi modo evaſerint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam fruſtra paraverint, quibus non fruerentur, quam incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſupervacuum eſt: tota (ut ita dicam) in reditu eſt. Quantulacunque itaque abunde ſufficit: & ideo quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris forte, quos occupatos vocem? non eſt quod me ſolos putes dicere, quos a baſili-

ſilica immiſſi demum canes ejiciunt: quos aut in ſua vides turba ſpecioſius elidi, aut in aliena contemptius; quos officia domibus ſuis evocant, ut alienis foribus illidant; quos haſta prætoris infami lucro, & quandoque ſuppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum eſt in villa, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine, quamvis ab omnibus receſſerunt, ſibi ipſi moleſti ſunt: quorumdam non otioſa vita eſt dicenda, ſed deſidioſa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otioſum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretioſa, anxia ſubtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginoſis lamellis conſumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) ſpectator puerorum rixantium ſedet? qui vinctorum ſuorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas noviſſimos paſcit? Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multæ horæ tranſmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccrevit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut disjecta coma reſtituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paullo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandeſcunt, ſi quid ex juba ſua deciſum eſt, ſi quid extra ordinem jacuit, niſi omnia in anulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorum, qui non malit Rempublicam turbari, quam comam ſuam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quam de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior? Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, diſcendis canticis operati ſunt: dum vocem, cujus rectum curſum natura & optimum & ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis inertiſſimæ torquent?

quent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant: quorum cum ad res ſerias, ſæpe & triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Convivia mehercule horum non poſuerim inter vacantia tempora, cum videam quam ſoliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum ſuorum tunicas ſuccingant, quam ſuſpenſi ſint, quomodo aper a coco exeat: quanta celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria diſcurrant: quanta arte ſcindantur aves in fruſta non enormia: quam curioſe infelices pueruli ebriorum ſputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & uſque eo in omnes vitæ ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, ut nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraveris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lavari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & uſque eo nimio delicati animi languore ſolvuntur, ut per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quemdam ex delicatis (ſi modo deliciæ vocandæ ſunt, vitam & conſuetudinem humanam dediſcere) cum ex balneo inter manus elatus, & in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogando, Jam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an vivat, an videat, an otioſus ſit? Non facile dixerim, utrum magis miſerear, ſi hoc ignoravit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum oblivionem ſentiunt, ſed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis eſſe videtur, ſcire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt;

gunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc unum ſæculo, proceſſit, ut jam mimorum arguere poſſimus negligentiam. Eſſe aliquem, qui uſque eo deliciis interierit, ut an ſedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non eſt ergo otioſus hic: aliud nomen imponas. æger eſt, imo mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otii ſui ſenſus eſt: hic vero ſemivivus, cui ad intelligendos corporis ſui habitus indice opus eſt. quomodo poteſt hic alicujus temporis dominus eſſe? perſequi ſingulos longum eſt: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in ſole corporis cura, conſumpſere vitam. Non ſunt otioſi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operoſe nihil agant, qui in litterarum inutilium ſtudiis detinentur: quæ jam apud Romanos quoque magna manus eſt. Græcorum iſte morbus fuit, quærere quem numerum remigum Uliſſes habuiſſet: prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: præterea an ejuſdem eſſet auctoris. Alia deinceps hujus notæ: quæ ſive contineas, nihil tacitum conſcientiam juvant; ſive proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior. Ecce Romanos quoque invaſit inane ſtudium ſupervacui diſcendi. His diebus audivi quemdam ſapientem referentem, quæ primus quiſque ex Romanis ducibus feciſſet. Primus navali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum iſta, etſi ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla verſantur. Non eſt profutura talis ſcientia: eſt tamen quæ nos ſpecioſa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus perſuaſit navem conſcendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos

vocabatur: unde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naves nunc quoque, quæ ex antiqua conſuetudine per Tiberim commeatus ſubvehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Meſſanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis captæ in ſe translato nomine, Meſſana appellatus eſt, paulatimque vulgo permutante litteras, Meſſalla dictus eſt. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones ſolutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis a rege Bocco jaculatoribus? & hoc ſane remittatur. Num & Pompejum primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidiſſe, commiſſis more prœlii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putavit ſpectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum eſt: lancinantur? parum eſt: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat iſta in oblivionem ire, ne quis poſtea potens diſceret, invideretque rei minime humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis objicit magna felicitas! Ille ſe ſupra rerum naturam eſſe tunc credidit, cum tot miſerorum hominum catervas, ſub alio cælo natis beluis objiceret; cum bellum inter tam diſparia animalia committeret; cum in conſpectu populi Romani multum ſanguinis funderet; mox plus ipſum fundere coacturus. At idem poſtea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum ſe præbuit, tum demum intellecta inani jactatione cognominis ſui. Sed ut illo revertar, unde deceſſi, & in alia materia oſtendam ſupervacuam quorundam diligentiam; idem narrabat, Metellum victis in Sici-

Sicilia Pœnis triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captivos elephantos duxiſſe: Sullam, ultimum Romanorum protuliſſe pomœrium, quod nunquam provinciali, ſed Italico agro acquiſito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc ſcire magis prodeſt, quam Aventinum montem extra pomœrium eſſe, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus cauſſis: aut quod plebs eo ſeceſſiſſet, aut quod Remo auſpicante illo loco aves non addixiſſent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta ſunt, aut mendacii ſimilia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad præſtationem ſcribant: tamen cujus iſta errores minuent? cujus cupiditates prement? quem fortiorem, quem juſtiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter ajebat, an ſatius eſſet nullis ſtudiis admoveri, quam his implicari. Soli omnium otioſi ſunt, qui ſapientiæ vacant: ſoli vivunt. nec enim ſuam tantum ætatem bene tuentur: omne ævum ſuo adjiciunt. Quidquid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitum eſt. Niſi ingratiſſimi ſumus, illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores nobis nati ſunt, nobis vitam præparaverunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſæculo interdictum eſt: in omnia admittimur: & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in conſortium omnis ævi pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis tranſitu, in illa nos toto demus animo, quæ immenſa, quæ æterna ſunt, quæ cum melioribus communia? Illi

qui per officia diſcurſant, qui ſe alioſque inquietant, cum bene inſanierint, cum omnium limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores præterierint, cum per diverſas domos meritoriam ſalutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immenſa, & variis cupiditatibus diſtricta urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoveat? quam multi, qui illos, cum diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obſcuros ædium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere. quam multi heſterna crapula ſemiſomnes & graves, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, ut alienum expectent, vix allevatis labiis inſuſuratum millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceteroſque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem & Theophraſtum volent habere quamfamiliariſſimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem, amantioremque ſui dimittet, nemo quemquam vacuis a ſe manibus abire patietur. Nocte conveniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumptuoſa obſervatio.

CAP. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illos non ſtabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximiſque rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, a

qui-

quibus audiat verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione: ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtra poteſtate, quos ſortiremur parentes; ſorte nobis datos. nobis vero ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiæ ſunt. elige in quam adſciſci velis: non in nomen tantum adoptaberis, ſed in ipſa bona. quæ non erunt ſordide nec maligne cuſtodienda: majora fient, quo illa pluribus diviſeris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo ejiciet, ſublevabunt: hæc una ratio eſt extendendæ mortalitatis, imo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio juſſit, aut operibus exſtruxit, cito ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, & movet ocius, quod conſecravit. Sapientiæ noceri non poteſt. nulla delebit ætas præſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper ulterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verſatur invidia; ſimplicius longe poſita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. ſolus generis humani legibus ſolvitur: omnia illi ſæcula, ut Deo ſerviunt. Tranſivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc utitur. venturum eſt? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in unum collatio. Illorum breviſſima ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorum obliviſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tandiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

CAP. XVI. Nec eſt quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incur-

rentibus in ipſa quæ metuunt. mortem ſæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes diu viventium, quod ſæpe illis longius videtur dies: quod dum veniat condictum tempus cœnæ, tarde ire horas queruntur. nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti æſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interjacet, omne tempus grave eſt: tam mehercules, quam cum dies muneris gladiatorii edictus eſt; aut cum alicujus alterius vel ſpectaculi vel voluptatis expectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. Omnis illis ſperatæ rei longa dilatio eſt. At illud tempus, quod amant, breve eſt, & præceps, breviuſque multo fit ſuo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & conſiſtere in una cupiditate non poſſunt. non ſunt illis longi dies, ſed inviſi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu ſcortorum, aut vino exigunt? inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus viſus eſt Jupiter, voluptate concubitus delenitus, duplicaſſe noctes. Quid aliud eſt vitia incendere, quam auctores illis inſcribere deos, & dare morbo, exemplo divinitatis, excuſatam licentiam? Poſſunt iſtis non breviſſimæ videri noctes, quas tam care mercantur; diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipſæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ ſunt, ſubitque cum maxime exſultantes ſollicita cogitatio: Hæc quam diu? Ab hoc affectu reges ſuam flevere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ ſuæ delectavit, ſed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum ſpatia porrigeret exercitum, nec numerum ejus, ſed menſuram comprehenderet Perſarum rex inſolentiſſimus, lacrymas fudit, quod

quod intra centum annos nemo ex tanta juventute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatum ille ipſe, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio; alios in fuga, & intra exiguum tempus conſumpturus illos, quibus centeſimum annum timebat.

CAP. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida ſunt? non enim ſolidis cauſſis innituntur, ſed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora eſſe, etiam ipſorum confeſſione miſera: cum hæc quoque, quibus ſe attollunt, & ſupra hominem efferunt, parum ſincera ſint? Maxima quæque bona ſollicita ſunt: nec ulli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus eſt: & pro ipſis quæ ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuito evenit, inſtabile eſt: quo altius ſurrexit, vergit pronius in occaſum. neminem porro caſura delectant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantum breviſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod majore poſſideant. operoſe aſſequuntur quæ volunt, anxii tenent quæ aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis eſt ratio. Novæ occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum, non finis quæritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſivimus? ſuffragatores incipimus. Accuſandi depoſuimus moleſtiam? judicandi nanciſcimur. Judex deſiit eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus detinetur. Marium caliga dimiſit? conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat evadere? ab aratro revocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ

maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: ni per ipſum mora ſit, cum Jove reponetur? civiles ſervatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos a juvene diis æquos honores, jam ſenem contumacis exilii delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitudinis cauſſæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis ſpatio jactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim privatas ſuſtinueris, partim publicas in te converteris. Satis jam per laborioſa & inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire quid in otio faciat. Major pars ætatis, certe melior, Reipub. data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non ut ſomno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid eſt in te indolis vivæ, demergas. Non eſt iſtud quieſcere. invenies majora omnibus adhuc ſtrenue tractatis operibus, quæ repoſitus & ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes adminiſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſe quam publicas. in officio amorem conſequeris, in quo odium vitare difficile eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitæ ſuæ rationes, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, a miniſterio honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam apto, ad te revoca: & cogita, non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti committerentur. majus quiddam & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto

to aptiora exportandis oneribus tarda jumenta ſunt, quam nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis unquam gravi ſarcina preſſit? Cogita præterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem objicere. cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec ullâ prece flectitur populus eſuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc graviſſime ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certe dierum cibaria ſupereſſe; dum ille pontes navibus jungit, & viribus imperii ludit, aderat ultimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pene ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi, & externi, & infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Cajum excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda ſunt: cauſſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, majora. Simile tu putas eſſe, utrum cures, ut incorruptum à fraude advehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concaleſcat, ut ad menſuram pondusque reſpondeat: an ad hæc ſacra & ſublimia accedas, ſciturus quæ natura ſit diis, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum caſus expectet, ubi nos a corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod hujus mundi graviſſima quæque in medio ſuſtineat, ſupra levia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera curſibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena mira-

raculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Expectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque uſus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odiſſe, res omnium liberrimas, jubentur. Hi ſi velint ſcire, quam brevis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cum videris itaque prætextam ſæpe jam ſumptam, cum celebre in foro nomen, non inivideris. iſta vitæ damno parantur: ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos ſuos conterent. Quoſdam, cum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes ætas reliquit: quoſdam, cum in conſummationem dignitatis per mille indignitates erepſiſſent, miſera ſubiit cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: quorundam ultima ſenectus, dum in novas ſpes ut juventa diſponitur, inter conatus magnos & improbos, invalida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in judicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ aſſentationes captantem, ſpiritus liquit. turpis ille, qui vivendo laſſus citius quam laborando, inter ipſa officia collapſus eſt. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus riſit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non poſſum. Turannius fuit exactæ diligentiæ ſenex, qui poſt annum nonageſimum, cum vacationem procurationis a C. Cæſare ultro accepiſſet, componi ſe in lecto, & velut exanimem a circumſtante familia plangi

juſſit. Lugebat domus otium domini ſenis, nec finivit ante triſtitiam, quàm labor illi ſuus reſtitutus eſt. Adeone juvat occupatum mori? Idem pleriſque animus eſt: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas eſt: cum imbecillitate corporis pugnant: ſenectutem ipſam nullo alio nomine gravem judicant, quam quod illos ſeponit. Lex a quinquageſimo anno militem non cogit, a ſexageſimo ſenatorem non citat: difficilius homines a ſe otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo ſunt miſeri, vita eſt ſine fructu, ſine voluptate, ſine ullo profectu animi: nemo in conſpicuo mortem habet, nemo non procul ſpes intendit. Quidam vero diſponunt etiam illa quæ ultra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda ſunt.

L. ANNÆI SENECÆ

De Vita beata

AD GALLIONEM FRATREM

LIBER UNUS.

Argumentum, & Ordo.

SEnex hunc libellum ſcripſit, & velut Defenſionem præſcripſit contra calumniatores, qui Opes & Vitam objectabant. Beatam vitam in virtute eſſe: ſed hanc externa non ſpernere, ſi accedant. Sublime ſcriptum eſt, pul-

pulcherrimum in partibus , & quod monita ſenſuſque aureos habet. Partes ejus duæ ſunt: Quid ſit Beata vita ? & quomodo eo perveniatur ? De priore, negat in Opinione aut More quærendam : per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt. ea dicit, Beatam vitam eſſe convenientem naturæ ſuæ: id eſt poſitam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro ? minime. & diffuſe hunc & aſſeclas refellit. Uſque eo, ut nec jungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Hæc ad Cap. XVI. Inde pars altera. Ad perveniendum igitur ſola Virtus amplectenda, cetera ſpernenda? Negat; admitti quidem externa poſſe, ſed non ut finem. Imo iis qui in via adhuc ſunt, & Proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunæ. Hic privatam ſuam cauſſam callide jam, & robuſte agit, & obiicientem inducit, Cur tu de Virtute ſic locutus, alia etiam habes ? cur ſervos, nummos, villas, ſupellectilem? Varie reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde aliis ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli jam olim hæc objecta. At quin omnes iſti non quomodo viverent, ſed vivendum eſſet, docebant. Ardua res Virtus. Suſcipiendi, etiam qui conantur aſcendere, etſi decidunt interim, aut hærent. Tum de Opibus ex profeſſo, an habendæ Sapienti a Cap. XXI. Et aſſerit, haberi, etſi non amari: quæſitas tamen honeſte, & benigne emittendas aut emiſſas. Inſurgit deinde in iſtos blaterones; & mucronem ſtili, Socrate inducto, ſtringit. Sed finis deficit, & quæ vulgo attexuntur, alterius ſcripti ſunt atque argumenti.

CA-

CAPUT I.

VIvere, Gallio frater, omnes beate volunt: ſed ad pervidendum, quid ſit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, ut ab ea quiſque eo longius recedat, quo ad illam citatius fertur, ſi via lapſus eſt: quæ ubi in contrarium ducit, ipſa velocitas majoris intervalli cauſſa fit. Proponendum eſt itaque primum, quid ſit quod petamus; tunc circumſpiciendum eſt, qua contendere illo celerrime poſſimus: intellecturi in ipſo itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem paſſim vagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum & clamorem diſſonum in diverſa vocantium, conteritur vita inter errores, brevis, etiam ſi dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hic tritiſſima quæque via, & celeberrima maxime decipit. Nihil ergo magis præſtandum eſt, quam ne, pecorum ritu, ſequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum eſt, ſed qua itur. Atqui nulla res nos majoribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem vivimus. Inde iſta tanta coacervatio aliorum ſupra alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna

exe-

evenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in ſe attrahat; primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere, videas licet. nemo ſibi tantum errat, ſed alii errroris cauſſa & auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum unuſquiſque mavult credere, quam judicare, nunquam de vita judicatur, ſemper creditur: verſatque nos & præcipitat traditus per manus error, alieniſque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur a cœtu: nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque idem evenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cum ſe mobilis favor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis judicii, in quo lis ſecundum plures datur.

CAP. II. Cum de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: Hæc pars major eſſe videtur. Ideo enim pejor eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum peſſimi, turba eſt. Quæramus quid optime factum ſit, non quid uſitatiſſimum: & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronam voco. Non enim colorem veſtium, quibus prætexta corpora ſunt, aſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiuſque lumen, quo a falſis vera dijudicem. Animi bonum animus inveniat. Hic, ſi unquam illi reſpirare & recedere in ſe vacaverit; o quam ſibi ipſe verum, tortus a ſe, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi, cum recogito, in multis video: quidquid optavi, inimicorum exſecrationem puto: quidquid ti-

timui, dii boni, quanto melius fuit, quam quod concupivi? Cum multis inimicitias geſſi, & in gratiam ex odio (ſi modo ulla inter malos gratia eſt) redii: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me oppoſui, & malevolentiæ quod morderet oſtendi? Vides tu iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in æquo eſt) eſſe poſſunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus eſt.

CAP. III. Quin potius quæro aliquid uſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam: iſta quæ ſpectantur, ad quæ conſiſtitur, quæ alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quæramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum & æquabile, & a ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. nec longe poſitum eſt, invenietur: ſcire tantum opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa, quæ deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum eſt, & coarguere. noſtram accipe. Noſtram vero cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: eſt & mihi cenſendi jus. Itaque aliquem ſequar, aliquem jubebo ſententiam dividere: fortaſſe & poſt omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreverint, & dicam: Hoc amplius cenſeo. Interim, quod inter omnes Stoicos convenit, rerum naturæ aſſentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, ſapientia eſt. Beata eſt ergo vita, conveniens naturæ ſuæ: quæ non aliter con-
tia-

tingere poteſt, quam ſi primum ſana mens eſt, & in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuæ. Deinde, ſi fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentiumque ad id curioſa; non anxie tamen: rerum quæ vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cujuſquam; uſura forunæ muneribus, non ſervitura. Intelligis, etiam ſi non adjiciam, ſequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulſis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parva ac fragilia ſunt, & in ipſis flagitiis noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum manſuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas eſt.

CAP. IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt, eadem ſententia, non iiſdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur, & aut in cornua, ſinuata media parte, curvatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, utcunque ordinatus eſt, eadem eſt, & voluntas pro eiſdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni alias diffundi poteſt & exporrigi, alias colligi, & in ſe cogi. Idem itaque erit, ſi dixero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens, virtute lætus, aut, Invicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & converſantium cura. Libet & ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque ſit, niſi bonus maluſque animus: honeſti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum majus bonum eo, quod ſibi ipſe dare poteſt, noverit: cui vera voluntas erit, voluptatum contemptio. Licet, ſi evagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, ſal-

va &

va & integra poteſtate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ſtabilem, extra metum, extra cupiditatem poſitum; cui unum bonum honeſtas, unum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adjiciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, velit nolit, ſequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, ut quæ ſuis gaudeat, nec majora domeſticis cupiat. Quidni iſta penſet bene cum minutis, & frivolis, & non perſeverantibus corpuſculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quam malam & noxiam ſervitutem ſerviturus ſit, quem voluptates, doloreſque, incertiſſima dominia, impotentiſſimaque, alternis poſſidebunt. Ergo exeundum ad libertatem eſt; hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæſtimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & ſublimitas; expulſiſque terroribus, & ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitaſque & diffuſio animi; quibus delectabitur non ut bonis, ſed ut ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpit, poteſt beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & ſaxa timore & triſtitia carent, nec minus pecudes; non ideo tamen quiſquam felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio ſui. Nihil intereſt inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio eſt, his parva, & malo ſuo atque in perverſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra veritatem projectus.

jectus. Beata ergo vita eſt, recto certoque judicio ſtabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, & ſoluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, ſed etiam vellicationes effugerit: ſtatura ſemper ubi conſtitit, ac ſedem ſuam etiam irata & infeſtante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis ſuis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos parteſque noſtri ſollicitet: quis mortalium, cui ullum ſupereſt hominis veſtigium, per diem noctemque titillari velit, & deſerto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit ſuas. Habeat ſane, ſedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat ſe omnibus eis, quæ oblectare ſenſus ſolent: deinde præterita reſpiciat, & exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futuriſque jam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, & dum corpus in præſenti ſagina jacet, cogitationes ad futura præmittat: hoc mihi videtur miſerior, quoniam mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quiſquam beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo judicii rectus: beatus eſt præſentibus, qualiacunque ſunt, contentus, amicuſque rebus ſuis: beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident & illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem a virtute diduci, & ajunt, nec honeſte quemquam vivere, ut non jucunde, nec jucunde, ut non honeſte vivat. Non video, quomodo iſta tam diverſa in eamdem copulam conjiciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas a virtute non poſſit? videlicet, quod o-

omne boni ex virtute principium eſt: ex hujus radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quædam jucunda, ſed non honeſta: quædam vero honeſtiſſima, ſed aſpera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Addite nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpiſſimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non ſine voluptate, imo ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eveniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſæpe caret, nunquam indiget. Quid ſimilia, imo diverſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, invictum, infatigabile: voluptas humile, ſervile, imbecillum, caducum, cujus ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulverulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœnitentiam: nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutavit optima. at voluptas tunc cum maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet. Itaque cito implet, & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id unquam certum eſt, cujus in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem ulla ejus eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitve celerrime, in ipſo uſu ſui periturum. Eo enim pervenit, ubi deſinat: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam ma-

malis voluptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuum, quam honeſtos egregia delectant? Ideoque præceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non jucundiſſimam: ut rectæ ac bonæ voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce utendum eſt: hanc ratio obſervat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate vivere, & ſecundum naturam. Hoc quid ſit, jam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ conſervabimus diligenter & impavide, tanquam in diem data & fugacia, ſi non ſubjerimus eorum ſervitutem, nec nos aliena poſſederint; ſi corpori grata & adventitia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia, & armaturæ leves. Serviant iſta, non imperent: ita demum utilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit externis, & inſuperabilis, miratorque tantum ſui: fidens animi, atque in utrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia ejus non ſine ſcientia ſit, non ſine conſtantia: maneant illi ſemel placita, nec ulla in decretis ejus litura ſit. Intelligitur, etiam ſi non adjecero, compoſitum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio ſenſibus inſita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum impetum capiat, & in ſe revertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque univerſi Deus, in exteriora quidem tendit, ſed tamen in totum undique in ſe redit. Idem noſtra mens faciat: cum ſecuta ſenſus ſuos, per illos ſe ad externa porrexerit; & illorum & ſui potens ſit, & (ut ita dicam) devinciat ſummum bonum. Hoc modo una efficietur vis ac poteſtas, concors ſibi: & ratio illa certa naſcetur, non diſſidens nec hæſitans in opinionibus comprehenſionibuſque, nec in ſua perſuaſione. Quæ cum ſe diſpoſuit, & partibus ſuis conſenſit,

& (ut

& (ut ut dicam) concinuit, ſummum bonum tetigit. Nihil enim pravi, nihil lubrici ſupereſt: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio ſuo, nihilque inopinatum accidet: ſed quidquid aget, in bonum exibit, facile, & parate, & ſine tergiverſatione agentis. Nam pigritia & hæſitatio pugnam & inconſtantiam oſtendit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe, animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, ubi conſenſus atque unitas erit. diſſident vitia.

CAP. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa ſperas voluptatem. Primum, non ſi voluptatem præſtatura virtus eſt, ideo propter hanc petitur. non enim hanc præſtat, ſed & hanc: nec huic laborat, ſed labor ejus quamvis aliud petet, hoc quoque aſſequetur. Sicut in auro, quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur, non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis inſumptum eſt: aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſupervenit: ſic voluptas non eſt merces, nec cauſſa virtutis, ſed acceſſio: nec quia delectat, placet; ſed quia placet, delectat. Summum bonum in ipſo judicio eſt, & habitu optimæ mentis, quæ cum ſuum habitum implevit, & finibus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum, nec quidquam amplius deſiderat. Nihil enim extra totum eſt, non magis quam ultra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid ſit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid ſupra ſummum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipſam. nihil enim eſt melius: ipſa pretium ſui eſt. An hoc parum magnum eſt? Cum tibi dicam, ſummum bonum eſt, infragilis animi rigor & providentia, & ſubtilitas, & ſanitas, & libertas, concordia & de-

decor: aliquid etiamnum exigis majus, ad quod iſta referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior eſt.

CAP. X. Diſſimulas, inquit, quid a me dicatur. ego enim nego quemquam poſſe jucunde vivere, niſi ſimul & honeſte vivat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam teſtor hanc vitam, quam ego jucundam voco, non ſine adjecta virtute contingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quoſque? & nequitiam abundare jucundis, animumque ipſum non tantum genera voluptatis prava, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiam & nimiam æſtimationem ſui, tumoremque elatum ſupra ceteros, & amorem rerum ſuarum cæcum & improvidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus cauſſis exultationem: jam dicacitatem, & ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſidiam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi. Hæc omnia virtus diſcutit, & aurem pervellit, & voluptates æſtimat, antequam admittat: nec quas probavit, magni pendit (utique enim admittit) nec uſu earum, ſed temperantia læta eſt. temperantia autem cum voluptates minuat, ſummi boni injuria eſt. Tu voluptatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate frueris: ego utor. tu illam ſummum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis cauſſa facis: ego nihil. Cum dico me nihil voluptatis cauſſa facere, de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis voluptatem.

CAP. XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, & tot humanam vitam circumſtrepentibus minis? quo-

modo

modo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hoſtium, tam molli adverſario victus? Quidquid voluptas ſuaſerit, faciet. Age, non vides quam multa ſuaſura ſit? Nihil, inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adjuncta virtuti eſt. Non tu vides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, ut bonum ſit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam ſequitur: cum ſequi parentis ſit, regere imperantis? a tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumelioſe tractata virtus eſt, adhuc virtus ſit: quæ habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit: interim de quo agitur, multos oſtendam voluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos. Aſpice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut iſti vocant) bona conquirentes, & ſuper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eoſdem e lectis ſuis ſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes. Mollibus lenibuſque fomentis totum laceſſitur eorum corpus: & ne nares interim ceſſent, odoribus variis inficitur locus ipſe, in quo luxuriæ parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interveniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter ſe contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita eſſe concedo. ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, & inæquales, & ſub ictu pœnitentiæ poſiti, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum ſit, tam longe tum illos ab omni moleſtia abeſſe, quam a bona mente: & (quod pleriſque contin-

ſit) hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contra, ſapientium remiſſæ voluptates & modeſtæ, ac pene languidæ ſunt, compreſſæque, & vix notabiles, ut quæ neque arceſſitæ veniant, nec, quamvis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque ullo gaudio percipientium exceptæ. Miſcent enim illas, & interponunt vitæ, ut ludum jocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconvenientia jungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibuſque adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate vivere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem a virtute ſeparari non poſſe: deinde vitiis ſuis ſapientiam inſcribit, & abſcondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitiis dediti, luxuriam ſuam in philoſophiæ ſinu abſcondunt: & eo concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec æſtimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules ſentio) quam ſobria ac ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum advolant, quærentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, & vitio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiæ licet, cum honeſtus turpi deſidiæ titulus acceſſit.

CAP. XIII. Hoc eſt cur iſta voluptatis laudatio perniciosa ſit: quia honeſta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem iſta ſententia eſt (invitis hoc noſtris popularibus dicam) ſancta Epicurum & recta præcipere, & ſi propius acceſſeris, triſtia: voluptas enim illa ad parvum & exile revocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Jubet illam parere naturæ: parum eſt autem luxuriæ, quod naturæ

ſatis

ſatis eſt. Quid ergo eſt? ille qui deſidioſum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem; & dum illo venit, blando nomine inductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: & vitia ſua cum cœpit putare ſimilia præceptis, indulget illis, non timide, nec obſcure: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe: ſed illud dico, male audit, infamis eſt: & immerito. Nec hoc ſcire quiſquam poteſt, niſi interius fuerit admiſſus: frons ipſa dat locum fabulæ, & ad malam ſpem invitat. Hoc tale eſt, quale vir fortis ſtola indutus. Conſtante tibi pudicitia, virtus ſalva eſt: nulli corpus tuum patientiæ vacat, ſed in manu tympanum eſt. Titulus itaque honeſtus eligatur, & inſcriptio ipſa excitans animum ad ea repellenda quæ ſtatim enervant, cum venerint, vitia. Quiſquis ad virtutem acceſſit, dedit generoſæ indolis ſpem: qui voluptatem ſequitur, videtur enervis, fractus, degenerans vir, perventurus in turpia, niſi aliquis diſtinxerit illi voluptates, ut ſciat, quæ ex eis intra naturale deſiderium ſiſtant, quæ præceps ferantur, infinitæque ſint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat, tutum erit omne veſtigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non eſt verendum, ne quid nimium ſit: quia in ipſa eſt modus. Non eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua.

CAP. XIV. Rationabilem porro ſortitis naturam, quæ melius res, quam ratio proponitur? & ſi placet illa junctura, ſi hoc placet ad beatam vitam ire comitatum; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, ut membra verſetur. Virtutem quidem excelſiſſimam omnium, voluptati tra-

dere ancillam, nihil magnum animo capientis eſt. Prima virtus ſit, hæc ferat ſigna: habebimus nihilominus voluptatem, ſed domini ejus & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterum non ipſi voluptatem, ſed ipſos voluptas habet: cujus aut inopia torquentur, aut copia ſtrangulantur. Miſeri, ſi deſeruntur ab illa: miſeriores, ſi obruuntur. ſicut deprehenſi in mari Syrtico, modo in ſicco relinquuntur, modo torrente unda fluctuantur. Evenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculoſum eſt aſſequi. Ut feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum ſollicita poſſeſſio eſt: ſæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum evaſere, captæque cepere. Quæ quo plures majoreſque ſunt, eo ille minor, ac plurium ſervus eſt, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum hujus rei imagine, quemadmodum qui beſtiarum cubilia indagat, & .... *laqueo captare feras* magno æſtimat, & .... *magnos canibus circumdare ſaltus*, ut illarum veſtigia premat, potiora deſerit, multiſque officiis renunciat: ita qui ſectatur voluptatem, omnia poſtponit, & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates ſibi emit, ſed ſe voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici ſummum bonum, ut idem & honeſtum & jucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum: nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe viderit diſſimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtu-

te oritur, quamvis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quam lætitia & tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis cauſſis naſcantur. Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſummum bonum, non conſummantia. Qui vero voluptatis virtutiſque ſocietatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt, hebetat: libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe pretioſius novit, invictam ſub jugum mittit. Nam (quæ maxima ſervitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna: ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum pavens, temporumque ſuſpenſa momentis. Non das virtuti fundamentum grave, immobile, ſed jubes illam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile eſt, quam fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parere, & quidquid evenit, bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad voluptates vergit. Illo ergo ſummum bonum aſcendit, unde nulla vi detrahitur: quo neque dolori, neque ſpei, neque timori ſit aditus, nec ulli rei quæ deterius ſummi boni jus faciat. Aſcendere autem illo ſola virtus poteſt; illius gradu clivus iſte frangendus eſt: illa fortiter ſtabit, & quidquid evenerit, feret: non patiens tantum, ſed etiam volens: omnemque temporum difficultatem ſciet legem eſſe naturæ. Et ut bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: DEUM SEQUERE. Quiſquis autem queritur, & plorat, & gemit, impera-

CAP. XVII. Si quis itaque ex iſtis qui philoſophiam conlatrant, quod ſolent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare ſuperiori verba ſummittis; & pecuniam neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, & damno moveris; & lacrymas, audita conjugis aut amici morte, dimittis; & reſpicis famam, & malignis ſermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi eſt, quam naturalis uſus deſiderat? cur non ad præſcriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior ſupellex eſt? cur apud te vinum ætate tua vetuſtius bibitur? cur autem domus diſponitur? cur arbores præter umbram nihil daturæ, conſeruntur? quare uxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? quare pædagogium pretioſa veſte ſuccingitur? quare ars eſt apud te, miniſtrare: nec temere, & ut libet, collocatur argentum, ſed perite ſervitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonii magiſter? Adjice, ſi vis, cur trans mare poſſides? cur plura, quam noſti, poſſides? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos ſervos: aut tam luxurioſus, ut plures habeas, quam quorum notitiæ memoria ſufficiat. Adjuvabo poſtmodum convicia, & plura mihi quam putas, objiciam: nunc hoc reſpondebo tibi. Non ſum ſapiens, &, ut malevolentiam tuam paſcam, nec ero. Exigo itaque à me, non ut optimis par ſim, ſed ut malis melior. hoc mihi ſatis eſt, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos objurgare. Non perveni ad ſanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus ſi rarius accedit, & ſi minus verminatur. Veſtris quidem pedibus comparatus, debilis curſor ſum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium ſum: ſed pro illo, cui aliquid acti eſt. Aliter,

inquit, loqueris, aliter vivis. Hoc per maligniſſima capita, & optimo cuique inimiciſſima, Platoni objectum eſt, objectum Epicuro, objectum Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemadmodum ipſi viverent, ſed quemadmodum vivendum eſſet. De virtute, non de me loquor: & cum vitiis convicium facio, imprimis meis facio. cum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me iſta multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem iſtud, quo alios ſpargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perſeverem laudare vitam, non quam ago, ſed quam agendam ſcio: quo minus virtutem adorem, & ex intervallo ingenti reptabundus ſequar. Expectabo ſcilicet, ut quidquam malivolentiæ inviolatum ſit, cui ſacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non iſtis dives nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper eſt? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ deſideria pugnantem! hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum ſibi interdixerit habere, interdixit & poſcere. Negant ſatis egere. Vides enim? non virtutis ſcientiam, ſed egeſtatis profeſſus eſt.

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philoſophum, qui intra paucos dies finem vitæ ſuæ manu ſua impoſuit, negant ex decreto Epicuri feciſſe, quod ſibi gulam præſecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc ejus, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conſcientia, reddidit ſibi teſtimonium vita excedens, laudavitque ætatis in portu, & ad anchoram actæ quietem: & dixit, quod vos inviti audiſtis, quaſi vobis quoque faciendum ſit:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte diſputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam

miam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus, exprobratio deliſtorum veſtrorum ſit. Inviti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis; nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, avari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam præſtare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ vivere. Quid mirum, cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates evadentia? cum refigere ſe crucibus conentur, in quas unuſquiſque veſtrum clavos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti, ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſeipſos animadvertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus diſtrahuntur: & maledici in alienam contumeliam venuſti ſunt. Crederem illis, niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.

CAP. XX. Non præſtant philoſophi quæ loquuntur? multum tamen præſtant, quod loquuntur; quod honeſta mente concipiunt. Nam ſi & paria dictis agerent, quid eſſet illis beatius? interim non eſt, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum ſalutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio eſt. Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum ardua aggreſſi? ſed viros ſuſpice, etiam ſi decidunt, magna conantes. Generoſa res eſt, reſpicientem non ad ſuas, ſed ad naturæ ſuæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici poſſint. Qui ſibi hoc propoſuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias & præſentes & abſentes æque contemnam;

mnam; nec ſi aliubi iacebunt, triſtior; nec ſi circa me fulgebunt, animoſior. ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego ſic vivam, quaſi ſciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordide cuſtodiam, nec prodige ſpargam. nihil magis poſſidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, niſi accipientis æſtimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſſa, omnia conſcientiæ faciam: populo teſte fieri credam, quidquid me neſcio faciam. Edendi erit bibendique finis, deſideria naturæ reſtinguere, non implere alvum, & exinanire. Ego amicis jucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam: & præſides deos ſupra me, circaque me ſtare, factorum dictorumque cenſores. Quandocunque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia: nullius per me libertatem imminutam, minime meam.

CAP. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam ſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque ejus odiſtis, nihil novi facitis. nam & ſolem lumina ægra formidant, & averſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primum ejus ortum ſtupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete convicio,

in-

inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philoſophiæ ſtudioſus eſt, & tam dives vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen vivit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentiſſime tuetur, atque optimam mavult? Et exilium nomen vanum putat, & ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? & tamen ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus & brevius nihil intereſſe judicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat, ſed ne ſolicitus habeat. non abiget illa a ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequetur. Divitias quidem ubi tutius fortuna deponet, quam ibi, unde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & ſæculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, poſſidebat ipſe quadragies ſeſtertium: minus ſine dubio quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Majore ſpatio, ſi comparentur, proavum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi majores illi obveniſſent opes, non ſpreviſſet. nec enim ſe ſapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, ſed mavult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, & majorem virtuti ſuæ materiam ſubminiſtrari vult.

CAP. XXII. Quid autem dubii eſt, quin major materia ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in divitiis, quam in paupertate? cum in hac unum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in divitiis, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & diſpoſitio, & magnificentia, campum habent patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiam

ſi fuerit minimæ ſtaturæ: eſſe tamen ſe procerum volet. & exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et hæc ita, ut ſciat eſſe aliud in ſe valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiam ſi in ſummam rei parva ſunt, ut & ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint; adjiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt divitiæ, & exhilarant, ut navigantem ſecundus & ferens ventus, ut dies bonus, ut in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus unum eſt bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretii, & aliia aliis eſſe potiora? Quibuſdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibuſdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiæ ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quam non habeant eumdem locum? mihi divitiæ ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtupebis, & videberis tibi ſine te relictus, ſi illæ a te receſſerint. apud me divitiæ aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, divitiæ meæ ſunt: tu divitiarum es.

CAP. XXIII. Deſine ergo philoſophis pecunia interdicere: nemo ſapientiam paupertate damnavit. Habebit philoſophus amplas opes, ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cujuſquam injuria partas, ſine ſordidis quæſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas; honeſtæ ſunt: in quibus cum multa ſint quæ quiſque ſua dici velit, nihil eſt quod quiſquam ſuum poſſit dicere. Ille vero fortunæ benignitatem a ſe non ſubmovebit, & patrimonio per honeſta quæſito nec

glo-

gloriabitur, nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi aperta domo, & admiſſa in res ſuas civitate, poterit dicere: Quod quiſque ſuum agnoverit, tollat. O magnum virum, optime divitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet! ſi poſt hanc vocem tantumdem habuerit! ita dico, ſi tutus & ſecurus ſcrutationem populo præbuerit: ſi nihil quiſquam apud illum invenerit, quo manus injiciat: audacter & propalam erit dives. Sicut ſapiens nullum denarium intra limen ſuum admittet, male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum invideat? veniant, hoſpitentur. Nec jactabit illas, nec abſcondet. alterum infruniti animi eſt; alterum timidi & puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, ut dixi, ejiciet illas e domo. Quid enim dicet? utrumne, Inutiles eſtis: an, Ego uti divitiis neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conficere, aſcendere tamen vehiculum malet: ſic ſi poterit eſſe dives, volet: & habebit utique opes, ſed tanquam leves & avolaturas: nec ulli alii, nec ſibi graves eſſe patietur. Donabit. quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum? Donabit aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: ut qui meminerit, tam expenſorum quam acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta & probabili cauſſa. nam inter turpes jacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non cauſa & impetu ſpargitur. Hunc prome-

ceor,

reor, illi reddo: huic ſuccurro, hujus miſereor, illum inſtruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibuſdam non dabo, quamvis deſit: quia etiam ſi dedero, erit defuturum. quibuſdam offeram, quibuſdam etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligens: nunquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco ſit donatio, unde repeti non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus alte obrutus; quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid domus ipſa divitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodeſſe natura jubet: ſervi liberine ſint, ingenui an libertini, juſtæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? ubicunque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poteſt etiam pecuniam ſuam intra limen ſuum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, ſed quia a libero animo proficiſcitur, ita nominata eſt. Hæc apud ſapientem nec unquam in turpes indignoſque impingitur, nec umquam ita defatigata erit, ut non quotiens dignum invenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo, quod perperam exaudiatis, quæ honeſte, fortiter, animoſe, a ſtudioſis ſapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud eſt, ſtudioſus ſapientiæ: aliud, jam adeptus ſapientiam. Ille tibi dicet, Optime loquor, ſed adhuc inter mala volutor plurima. Non eſt, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo. ſi proceſſero, quantum propoſui, exige, ut dictis facta reſpondeant. Aſſecutus vero humani boni ſummam, aliter tecum aget, & dicet: Primum, non eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſententiam.

mi-

mihi jam quod argumentum eſt recti contigit, malis diſplicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium invideo, audi quid promittam, & quanti quæque æſtimem. Divitias nego bonum eſſe: nam ſi eſſent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non poteſt; hoc illis nomen nego. ceterum & habendas eſſe, & utiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo ſit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præſtem aliud, quam vos, quoniam inter utroſque convenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me domo, pone aurum argentumque in promiſcuo uſu ſit: non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſideo, qui manum ad ſtipem porrigunt. quid enim ad rem, an fruſtum panis deſit, cui non deeſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quam pontem. Pone in inſtrumentis ſplendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura convivis meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero, ſi laſſa cervix mea in manipulo fœni acquieſcet, ſi ſuper Circenſe tomentum, per ſuturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? malo quid mihi animi ſit oſtendere, prætextatus & candidatus, quam nudis ſcapulis & fœtentibus. Ut omnes mihi dies ex voto cedant, novæ gratulationes prioribus ſubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurſionibus variis; nulla hora ſine aliqua querela ſit: non ideo me dicam inter

mi-

miſerrima miſerum, non ideo aliquem exe-crabor diem. proviſum eſt enim a me, ne quis mihi ater dies eſset. Quid ergo eſt? malo gaudia temperare, quam dolores com-peſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem univerſarum gentium: delica-tus ille Liberi currus triumphantem uſque ad Thebas a ſolis ortu vehat; jura reges Per-ſarum petant; me hominem eſse tum maxi-me cogitabo, cum Deus undique conſaluta-bor. Huic tam ſublimi faſtigio cunjunge pro-tinus præcipitem mutationem; in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris ſu-perbi ac feri pompam; non humilior ſub a-lieno curru agar, quam in meo ſteteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam; ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſu-mam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet; ſed malo faciliora ac jucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non eſt enim quod ullam exiſtimes eſse ſine labore virtu-tem; ſed quædam virtutes ſtimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in pro-clivo retineri debet, in ardua impelli; ita quædam virtutes in proclivi ſunt, quædam clivum ſubeunt. An dubium ſit, quin a-ſcendat, nitatur, obluctetur patientia, for-titudo, perſeverantia, & quæcunque alia du-ris oppoſita virtus eſt, & fortunam ſubigit? Quid ergo? non æque manifeſtum eſt per devexum ire liberalitatem, temperantiam, manſuetudinem? In his continemus ani-mum, ne prolabatur; in illis exhortamur, incitamuſque. Acerrimas ergo paupertati ad-hibebimus, illas quæ pugnare ſciunt, for-tiores; divitiis illas diligentiores, quæ ſuſ-penſum gradum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent.

CAP. XXVI. Cum hoc ita diviſum ſit, malo has in uſu mihi eſse, quæ exercendæ tran-

tranquillius ſint, quam eas quarum experimentum ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter vivo quam loquor, ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras pervenit: quid ſignificet, non quæritis. Quid ergo inter me ſtultum, & te ſapientem intereſt, ſi uterque habere volumus? plurimum. Divitiæ enim apud ſapientem virum in ſervitute ſunt: apud ſtultum in imperio. ſapiens divitiis nihil permittit: vobis divitiæ omnia. Vos, tamquam aliquis vobis æternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, & cohæretis: ſapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis conſtitit. Numquam imperator ita paci credit, ut non ſe præparet bello: quod etiamſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſa, tamquam nec ardere nec ruere poſſit, inſolentes: vos opes, tamquam periculum omne tranſcenderint, majoreſque ſint quam quibus conſumendis ſatis virium habeat fortuna, obſtupefaciunt. Otioſi divitiis luditis, nec providetis illarum periculum. ſicut barbari plerumque incluſi, & ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo inſtruuntur, intelligunt. Idem vobis evenit. marcetis in veſtris rebus: nec cogitatis, quot caſus undique immineant, jamiamque pretioſa ſpolia laturi. Sapienti quiſquis abſtulerit divitias, omnia illi ſua relinquet: vivit enim præſentibus lætus, futuri ſecurus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem jus adverſus humana atque eadem poteſtas eſt, perſuaſi mihi, quam ne ad opiniones veſtras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte undique verba: non conviciari vos putabo, ſed vagire velut infantes miſerrimos. Hæc dicet ille, cui ſapientia contigit: quem animus vitiorum immunis

in-

increpare alios, non quia odit, ſed in remedium, jubet. Adjiciet his illa: Exiſtimatio me veſtra non meo nomine, ſed veſtro movet. Odiſſe, & laceſſere virtutem, bonæ ſpei ejuratio eſt. Nullam mihi injuriam facitis. ſicut ne diis quidem hi, qui aras evertunt: ſed malum propoſitum apparet, malumque conſilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic veſtras hallucinationes fero, quemadmodum Jupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas impoſuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem, alius ſævum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quam ut pudor hominibus peccandi demeretur, ſi tales deos crediddiſſent. Sed quamquam iſta me nihil lædant, veſtra tamen vos moneo cauſſa: ſuſcipite virtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, magnum quiddam ipſos, & quod in dies majus appareat, ſequi clamant. Et ipſam ut deos, profeſſores ejus ut antiſtites colite: & quotiens mentio ſacra litterarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum non, ut plerique exiſtimant, a favore trahitur: ſed imperatur ſilentium, ut rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis neceſſarium eſt imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti, & compreſſa voce audiatis. Cum ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat: cum aliqua genibus per viam repens ululat; laurumque linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deo-

deorum; concurritis & auditis, & divinum eſſe eum, invicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quæ iſta inimica diis hominibuſque natura eſt? infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minus, tranſite. Quod ſi vobis exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. nam cum in cœlum inſanitis, non dico, ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam jocorum: tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta ſit, quam qui vires ejus laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis, quam ferientibus, nota eſt. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt, undecunque moti ſunt, verberare: nec ideo aut loco eam movent, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumunt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & inſuperabilia ſunt, quidquid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic philoſophus laxius habitat? quare hic lautius cænat? Papulas obſervatis alienas, ipſi obſiti plurimis ulceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporum nævos aut verrucas derideat, quem fœda ſcabies depaſcitur. Objicite Platoni, quod petierit pecuniam; Ariſtoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod conſum-

ſumpſerit; mihi ipſi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos uſu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potius mala veſtra circumſpicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res humanæ ſunt, etiam ſi ſtatum veſtrum parum noſtis, ut vobis tantum otii ſuperſit, ut in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ veſtræ vultum geritis; ſicut plurimi, quibus in circo aut in theatro deſidentibus, jam funeſta domus eſt, nec annunciatum malum. At ego ex alto proſpiciens, video quæ tempeſtates aut immineant vobis, paullo tardius rupturæ nimbum ſuum, aut jam vicinæ, vos ac veſtra rapturæ, propius acceſſerint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam ſi parum ſentitis) turbo quidam animos veſtros rotat, & involvit, fugientes, petenteſque eadem, & nunc in ſublime allevatos, nunc in infima alliſos rapit?

L. ANNÆI SENECÆ
DE OTIO,
Aut Seceſſu Sapientis
LIBRI PARS.

Argumentum, & Ordo.

Liber hic an Epiſtola fuerit, neſcio: divellendus tamen a lib. de Vita beata, cum qua commune nihil habet, ſed nec quando ſcriptum iſtud, ſcio: Materies, & tracta-

tio bona eſt, atque erudita. An ſapienti non liceret in otium, & a rep. ſecedere? quærebatur inter Stoicos, qui conſenſu eo vocabant. Ipſe adfirmat: & principium ſcripti deeſt: quæ ſuperſunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum, id jus, moremque eſſe: qui etſi miſerunt ad rempublicam non iverunt. Quoſdam autem a prima ætate otium, ſed honeſtum, amplecti: quoſdam in ultima, tamqum veteranos, & emeritis jam ſtipendiis, illuc irre. Honeſtum autem otium in ſtudiis Sapientiæ, & Contemplatione Naturæ eſſe. Addit hæc Stoicis, ſed & Epicureis placere: etſi in levi diſſenſu. quod iſti otium ex propoſito petant; illi ex cauſſa. Nempe ſi Reſp. deſperate corrupta ſi parva alicui auctoritas aut gratia; item ſi valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit; parvam, & magnam. Illa eſt finibus certis, legibuſque comprehenſa: ut Athenienſis, aut Romana. Hæc ipſe; mundus totus, cui Natura cives nos dedit. Magnam etiam in otio, & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere, & plus generi humano profuere, quam omnium actuoſorum ſudores, & diſcurſus.

CAPUT I.

* Circi nobis magno conſenſu vitia commendant. Licet nihil aliud quod ſit ſalutare tentemus, proderit tamen primo in ſeipſum ſecedere. meliores erimus ſinguli. Quid, quod ſecedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc poteſt obtinere quod ſemel placuit, ubi nemo intervenit; qui judicium adhuc imbecillum, populo adjutore, detorqueat. tunc

poteſt vita æquali & uno tenore procedere, quam propoſitis diverſiſſimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſſimum eſt, quod vitia ipſa mutamus. ſic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo jam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. Hoc quoque, quod judicia noſtra non tantum prava, ſed etiam levia ſunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem noſtram, & pœnitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis judiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoreſque multos habet, non id quod laudandum petendumque eſt. Nec viam bonam ac malam per ſe æſtimamus, ſed turba veſtigiorum, in quibus nulla ſunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deſeris partes. Certe Stoici veſtri dicunt: Uſque ad ultimum vitæ finem in actu erimus, non deſinemus communi bono operam dare, adjuvare ſingulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos ſumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir diſertiſſimus, Canitiem galea premimus. Nos ſumus, apud quos uſque eo nihil ante mortem otioſum eſt, ut ſi res patitur, non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipſis Zenonis principiis, loqueris? Quin tu bene & naviter, ſi partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præſentia reſpondebo. Numquid vis amplius, quam ut me ſimilem ducibus meis præſtem? Quid ergo eſt? non quo miſerint me illi, ſed quo duxerint, ibo.

CAP. XXIX. Nunc probabo tibi, nec deſciſcere me a præceptis Stoicorum: nam ne ipſi quidem a ſuis deſciverunt: & tamen excuſatiſſimus eſſem, etiam ſi non præcepta illorum ſequerer, ſed exempla. Hoc quod dico, in duas dividam partes. Primum, ut

poſ-

poſſit aliquis, vel a prima ætate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem vivendi quærere, atque exercere, ſecreto. Deinde, ut poſſit hoc aliquis emeritis jam ſtipendiis, profligatæ ætatis, jure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quæ, annis inter officia diviſis, diſcunt facere ſacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippive committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper unius ſequitur, non id vitæ, ſed factionis eſt. Utinam quidem jam tenerentur omnia, & inoperta ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipſis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re diſſident ſectæ, Epicureorum & Stoicorum: ſed utraque ad otium diverſa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempub. ſapiens, niſi ſi quid intervenerit. Zenon ait: Accedet ad rempub. niſi ſi quid impedierit. Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſa. Cauſſa autem illa late patet. ſi reſpub. corruptior eſt, quam ut adjuvari poſſit, ſi occupata eſt malis, non nitetur ſapiens in ſupervacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo navem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic ad iter quod inhabile ſciet, non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam ullas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam a quietiſſimis poſſunt.

ſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minus, paucis; ſi minus, proximis; ſi minus, ſibi. Nam cum ſe utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis bene de ſe meretur, hoc ipſo aliis prodeſt, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, alteram magnam, & vere publicam, qua dii atque homines continentur. in qua non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos civitatis noſtræ cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Hæc aut Athenienſium erit, aut Carthaginenſium, aut alterius alicujus urbis, quæ non ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam eodem tempore utrique reipub. dant operam, majori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum majori. Huic majori Reipub. & in otio deſervire poſſumus. Imo vero neſcio an in otio melius: ut quæramus, quid ſit virtus, una pluresque ſint? natura an ars bonos viros faciat? unum ſit hoc, quod maria terraſque, & mari ac terris inſerta complectitur, an multa Deus corpora ejuſmodi ſparſerit? continua ſit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & ſolidis inane permixtum ſit? Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an tractet? utrumne extrinſecus illi circumfuſus ſit, an toti inditus? immortalis ſit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præſtat? ne tanta ejus opera ſine teſte ſint. Solemus dicere, ſummum bonum eſſe, ſecundum naturam vivere: natura nos ad utrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni,

CA-

CAP. XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro, hoc non erit probatum, ſi ſe unuſquiſque conſuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noſcendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, & labores peregrinationis longiſſimæ una mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad ſpectacula populos contrahit, hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit, & artis ſibi ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, & non uno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet. Ut ſcias illam ſpectari voluiſſe, non tantum aſpici, vide quem nobis locum dederit. In media nos ſui parte conſtituit, & circumſpectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, ſed etiam ad contemplationem factum, ut ab ortu ſidera in occaſum labentia proſequi poſſet, & vultum ſuum circumferre cum toto, ſublime fecit illi caput, & collo flexibili impoſuit. Deinde ſena per diem, ſena per noctem ſigna produxit, nullam non partem ſui explicuit; ut per hæc quæ obtulerat ejus oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta viſimus, quanta ſunt: ſed acies noſtra aperit ſibi inveſtigando viam, & fundamenta veri jacit, ut inquiſitio tranſeat ex apertis in obſcura, & aliquid ipſo mundo inveniat antiquius. Unde iſta ſidera exierint? quis fuerit univerſi ſtatus, antequam ſingula in partes diſcederent? quæ ratio merſa & confuſa diduxerit? quis loca rebus aſſignaverit? ſuapte natura gravia deſcenderint, evolaverint levia, an præter niſum pondul-

que corporum altior aliqua vis legem ſingulis dixerit? an illud verum ſit, quo maxime probatur, hominem divini ſpiritus eſſe partem, ac veluti ſcintillas quaſdam ſacrorum in terras deſiluiſſe, atque alieno loco hæſiſſe? Cogitatio noſtra cœli munimenta perrumpit, nec contenta eſt id quod oſtenditur ſcire. Illud, inquit, ſcrutor, quod ultra mundum jacet, utrumne profunda vaſtitas ſit, an & hoc ipſum terminis ſuis cludatur? qualis ſit habitus excluſis, informia & confuſa ſint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum deſcripta ſint? huic cohæreant mundo, an longe ab hoc ſeceſſerint, & in vacuo volutentur? individua ſint, per quæ ſtruitur omne id quod natum futurumque eſt, an continua eorum materia ſit, & per totum mutabilis? utrum contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diverſa conſpirent? Ad hæc quærenda natus, æſtima, quam non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet, cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas ſuas avariſſime ſervet, & uſque in ultimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura conſtituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis eſt. Ergo ſecundum naturam vivo, ſi totum me illi dedo, ſi illius admirator cultorque ſum. At natura utrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Utrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis cauſſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, quam aſſiduam contemplationem, ſine exitu. eſt enim dulcis, & habet illecebras ſuas. Adverſus hoc tibi reſpondeo, æque refert, quo animo civilem agas vitam;

an

an ut ſemper inquietus ſis, nec unquam ſumas ullum tempus, quo ab humanis ad divina reſpicias. Quomodo res appetere, ſine ullo virtutum amore, & ſine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime probabile eſt: (miſceri enim inter ſe iſta, & conferri debent) ſic imperfectum ac languidum bonum eſt, in otium ſine actu projecta virtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illum debere profectus ſuos in opere tentare? nec tantum quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata ſunt, ad verum perducere? Quid ſi per ipſum ſapientem non eſt mora, ſi non actor deeſt, ſed agenda deſunt? ecquid illi ſecum eſſe permittes? Quo animo ad otium ſapiens ſecedit? ut ſciat ſecum quoque ea acturum, per quæ poſteris proſit. Nos certe ſumus, qui dicimus, & Zenonem, & Chryſippum majora egiſſe, quam ſi duxiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas non uni civitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt, quare tale otium non conveniat bono viro, per quod futura ſæcula ordinet, nec apud paucos concionetur,ſed apud omnes omnium gentium homines, quique ſunt, quique erunt? Ad ſummam quæro, an ex præceptis ſuis vixerint Cleanthes, & Chryſippus, & Zenon? non dubie reſpondebis, ſic illos vixiſſe, quemadmodum dixerant eſſe vivendum. atqui nemo illorum remp. adminiſtravit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem ſolet. Sed iidem nihilominus non ſegnem egere vitam. invenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodeſſet, quam aliorum diſcurſus & ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe viſi ſunt, quamvis nihil publice agerent. Præterea tria genera ſunt

 vitæ,

vitæ, inter quæ, quod ſit optimum, quæri ſolet: unum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, depoſita contentione depoſitoque odio, quod implacabile diverſa ſequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, ſub alio titulo, perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contemplationi inſervit, ſine voluptate eſt; nec ille, cujus vita actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. Plurimum, inquis, diſcriminis eſt, utrum aliqua res propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit. Sane grande diſcrimen: tamen alterum ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contemplatur, nec hic ſine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male exiſtimare conſuevimus, voluptatem inertem probat, ſed eam, quam ratione efficit firmam ſibi. Ita & hæc ipſa voluptaria ſecta in actu eſt. Quid ni in actu ſit, cum ipſe dicat Epicurus, aliquando ſe receſſurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, ſi aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro graviore ſumetur? Quo pertinet hoc dicere? ut appareat, contemplationem placere omnibus. Alii petunt illam: nobis hæc ſtatio eſt, non portus. Adjice nunc huc, quod e lege Chryſippi vivere otioſo licet. non dico, ut otium patiatur, ſed ut eligat. Negant noſtri ſapientem ad quamlibet rempub. acceſſurum. quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad otium veniat: utrum quia reſp. illi deeſt, an quia ipſe reipublicæ? Si omnibus defutura reſpub. eſt (ſemper autem deerit faſtidioſe quærentibus) interrogo ad quam rempub. ſapiens acceſſurus ſit? Ad Athenienſium, in qua Socrates damnatur, Ariſtoteles ne damnaretur, fugit: in qua opprimit invidia virtutes? negabis mihi acceſſurum ad hanc remp. ſapientem. Ad Cartha-

thaginenſium ergo rempublicam ſapiens accedet, in qua aſſidua ſeditio, & optimo cuique infeſta libertas eſt, ſumma æqui ac boni vilitas, adverſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam adverſus ſuos hoſtilitas? & hanc fugiet. Si percenſere ſingulas voluero, nullam inveniam, quæ ſapientem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quod ſi non invenitur illa reſp. quam nobis fingimus, incipit omnibus eſſe otium neceſſarium: quia quod unum præferri poterat otio, nuſquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe navigare: deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri ſolent, & frequenter ſubitæ tempeſtates ſint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat navem ſolvere, quamquam laudat navigationem.*

L. ANNÆI SENECÆ

AD ÆBUCIUM LIBERALEM

De Beneficiis

LIBER PRIMUS.

Argumentum, & Ordo.

Os libros inter Philoſophiæ ultimos pono, etſi frontem antea tenuerunt. Sed res ita eſt, ſi tempus ſpectes: & ſcripti omnino ſunt ſub Nerone, poſt Claudii mortem. Argumentum certum, quod in fine libri primi contemptim admodum de Claudio, & futile ejus judicium *traducit: non facturus umquam illo vivo. Libri boni ſunt, ſed mehercule in ordine & tractatu confuſi: quem vix eſt vel adnitentem expedire. Tamen, ut poſſumus. Primus liber exordium habet, & querelam de Ingratitu-*

dine, quæ crebra eſt, & inter vitia tamen magna. Ideo de beneficiis ſe ſcripturum, Quæ vis eorum, & Proprietas ſit? *Hæc uſque ad Cap. V. Tum definit, Beneficium non in Materie, ſed animo tribuentis eſſe: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta uſque ad Cap. XI. ibi duo membra dicendorum proponit,* Quæ beneficia danda, & Quemadmodum. *Prius exſequitur ad finem libri: alterum differt. in ſequentem.*

CAPUT I.

INter multos ac varios errores temere viventium inconſulteque, nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quam quod beneficia nec dare ſcimus, nec accipere. Sequitur enim ut male collata male debeantur. de quibus non redditis ſero querimur: iſta enim perierant, cum darentur. Nec mirum eſt, inter plurima maximaque vitia nullum eſſe frequentius, quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus cauſſis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus, ſed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vaſa debitoris inquirimus: ſemina in ſolum effætum & ſterile non ſpargimus: beneficia ſine ullo delectu magis projicimus, quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius ſit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus hujus crediti eſt, ex quo tantum recipiendum ſit, quantum ultro refertur: decoquere vero fœdiſſimum ob hoc ipſum, quia non opus eſt ad liberandum fidem facultatibus, ſed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum ſit in ipſis crimen, qui ne confeſſione quidem grati ſunt, in nobis quoque eſt. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graves exprobratores exacto.

ctoreſque ſumus; alias leves, & quos paullo poſt muneris ſui pœniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum poſtquam dedimus beneficia, ſed dum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leviter rogari, aut ſemel? quis non, cum aliquid a ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum avertit, occupationes ſimulavit, longis ſermonibus & de induſtria non invenientibus exitum occaſionem petendi abſtulit, & variis artibus properantes neceſſitates eluſit? In anguſto vero comprehenſus, aut diſtulit, id eſt, timide negavit; aut promiſit, ſed difficulter, ſed ſubductis ſuperciliis, ſed malignis & vix exeuntibus verbis? nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe adverſus eum quiſquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbe injecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſavit, expectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non eſt negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod a neſciente accepit. Nec tarde quidem: quia cum in omni officio magni æſtimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Utique non contumelioſe. nam cum ita natura comparatum ſit, ut altius injuriæ quam merita deſcendant, & illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis adverſus illum gratus eſt, ſi quis beneficio ejus ignoſcit. Non eſt autem quod tardiores faciat ad bene merendum turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effuſa benignitate ſacrilegi, negligenteſque eorum, deterrent. Utuntur natura ſua, & cuncta, interque il-

la ipſos munerum ſuorum malos interpretes, juvant. Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fæneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitavit, cum daret. At male ceſſit. Et liberi, & conjuges ſpem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque adverſus experimenta pertinaces ſumus, ut bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ ſi quis non dat, quia non recipit, dedit ut reciperet, bonamque ingratorum facit cauſſam: quibus ita demum turpe eſt non reddere, ſi & licet. Quam multi indigni luce ſunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati ſunt, queruntur? tamen natura ſobolem novam gignit, ipſoſque qui non fuiſſe mallent, eſſe patitur. Hoc & magni animi & boni proprium eſt, non fructum beneficiorum ſequi, ſed ipſa, & poſt malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodeſſe, ſi nemo deciperet? nunc eſt virtus, dare beneficia: non utique reditura, quorum a viro egregio ſtatim fructus perceptus eſt. Adeo quidem iſta res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: ut ſi ſpes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod ſentio. qui beneficium non reddit, magis peccat: qui non dat, citius.

CAP. II. *Beneficia in vulgus cum largiri inſtitueris,*
Perdenda ſunt multa, ut ſemel ponas bene.

In priore verſu utrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda ſunt; & nullius rei, minime beneficiorum, honeſta largitio eſt. quibus ſi detraxeris judicium, deſinunt

eſſe

eſſe beneficia : in aliud quodlibet incidunt nomen . Sequens ſenſus mirificus eſt , qui uno bene poſito beneficio, multorum amiſſorum damna ſolatur . Vide , oro te , ne hoc & verius ſit , & magnitudini bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda, etiam ſi nullum bene poſiturus eſt . Illud enim falſum eſt , Perdenda ſunt multa . Nullum perit. quia qui perdit , computaverat . Beneficiorum ſimplex ratio eſt : tantum erogantur . ſi reddet aliquid , lucrum eſt : ſi non reddet , damnum non eſt . Ego illud dedi, ut darem . nemo beneficia in Kalendario ſcribit : nec avarus exactor ad horam & diem appellat . nunquam illa vir bonus cogitat, niſi admonitus a reddente : alioquin in formam crediti tranſeunt . Turpis fæneratio eſt , beneficium expenſum ferre . Qualiſcunque priorum eventus eſt, perſevera in alios conferre. melius apud ingratos jacebunt: quos aut pudor , aut occaſio , aut imitatio aliquando gratos poterit efficere . Ne ceſſaveris : opus tuum perage, & partes boni viri exſequere . Alium re , alium fide, alium gratia , alium conſilio , alium præceptis ſalubribus adjuva .

CAP. III. Officia etiam feræ ſentiunt : nec ullum tam immanſuetum animal eſt , quod non cura mitiget , & in amorem ſui vertat . Leonum ora a magiſtris impune tractantur : elephantorum feritatem uſque in ſervile obſequium demeretur cibus . Adeo etiam quæ extra intellectum atque æſtimationem beneficii ſunt poſita , aſſiduitas tamen meriti pertinacis evincit . Ingratus eſt adverſus unum beneficium ? adverſus alterum non erit. duorum oblitus eſt ? tertium etiam eorum quæ exciderunt , memoriam reducet . Is perdit , qui cito ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat , & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro & immemori pe-

ctore gratiam extundit. Non audebit adverſus multa oculos attollere. quocunque ſe vertit, memoriam ſuam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas ſit, dicam, ſi prius illa, quæ ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare manibus implexis, quare ridentes, juvenes, & virgines, ſolutaque ac pellucida veſte? Alii quidem videri volunt unam eſſe, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, ſimul & accipientium reddentiumque. Sed utrumlibet ex iſtis judicaverim: quid iſta nos juvat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantem revertitur, & totius ſpeciem perdit, ſi uſquam interruptus eſt: pulcherrimus, ſi cohæſit, & vices ſervavit. Ideo ridentes; quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe qui dant, vel accipiunt beneficia. Juvenes: quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta ſunt, & ſincera, & omnibus ſancta. In quibus nihil eſſe alligati decet, nec adſcripti: ſolutis itaque tunicis utuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conſpici volunt. Sit aliquis uſque eo Græcis mancipatus, ut hæc dicat neceſſaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem judicet pertinere, quæ nomina illis Heſiodus impoſuerit. Aglajam maximam natu appellavit, mediam Euphroſynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique viſum eſt, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Heſiodus puellis ſuis, quod voluit nomen impoſuerit. Itaque Homerus uni mutavit, Paſithean appellavit,

& in

& in matrimonium produxit, ut ſcias illas Veſtales non eſſe. Inveniam alium poetam, apud quem præcingantur, & ſpiſſis aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius una ſtat: non quia beneficia oratio commendat, ſed quia pictori ita viſum eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſubtile illud acumen eſt, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ cauſſa loquitur, & verbis non ultra, quam ad intellectum ſatis eſt, utitur, totum librum ſuum his ineptiis replet: ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton tranſcribit, tres Chryſippus Gratias ait Jovis & Eurynomes filias eſſe: ætate autem minores quam Horas, ſed meliuſcula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem judicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonii ſit, beneficia dividere: tamquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia eſt: & cuicunque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, ſed aut neceſſitate coacti aut decore corrupti, id quæque vocari jubent, quod belle faciat ad verſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt: proximus enim poeta ſuum illa ferre nomen jubet. Hoc ut ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Heſiodum Charis eſt, apud Homerum Muſa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quæ ita extra rem ſunt, ut nec circa rem quidem ſint, relinquam. Tu modo nos tuere, ſi quis mihi objiciet, quod Chryſippum in ordinem coegerim, magnum mehercule virum, ſed tamen Græ-

cum, cujus acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſæpe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen eſt? De beneficiis dicendum eſt, & ordinanda res, quæ maxime ſocietatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne ſub ſpecie benignitatis inconſulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperfluere, hæc ipſa obſervatio reſtringat, dum temperat: docendi ſunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipſis certamen proponere, eos quibus obligati ſunt, re animoque non tantum æquare, ſed vincere. quia qui referre gratiam debet, nunquam conſequitur, niſi præceſſit. hi docendi ſunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honeſtiſſimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, ſic nos adhortatur Chryſippus, ut dicat verendum eſſe, ne quia Charites Jovis filiæ ſunt, parum ſe grate gerere, ſacrilegium ſit, & tam bellis puellis fiat injuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque adverſus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui præſtiterint, obliviſcantur, pertinax ſit memoria debentium. Iſtæ vero ineptiæ poetis relinquantur: quibus aures oblectare propoſitum eſt, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia ſanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, ſerio loquantur, & magnis viribus agant: niſi forte exiſtimas, levi ac fabuloſo ſermone, & anilibus argumentis, prohiberi poſſe rem pernicioſiſſimam, beneficiorum novas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodum ſupervacua tranſcurram, ita exponam neceſſe eſt, hoc primum nobis eſſe diſcendum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit ſe alius pecuniam quam accepit, alius conſu-

latum, alius ſacerdotium, alius provinciam. Iſta autem ſunt meritorum ſigna, non merita. Non poteſt beneficium manu tangi: animo cernitur. multum intereſt inter materiam beneficii, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ a proximis accipiuntur, beneficium eſt, ſed ipſa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur poſſidentque, ſolum notant: contra illud quod in re carum atque pretioſum eſt, parvipenditur. Hæc quæ tenemus, quæ aſpicimus, in quibus cupiditas noſtra hæret, caduca ſunt: auferre ea nobis & fortuna, & injuria poteſt: beneficium vero, etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi: hunc alius hoſtis excepit, & in carcere condidit. non beneficium, ſed uſum beneficii mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hoc vel morbus, vel aliqua fortuita injuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quæ falſum beneficii nomen uſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus evenit, ut alibi ſit ſpecies rei, alibi ipſa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & civica donat. quid habet per ſe corona pretioſum? quid prætexta? quid faſces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficii veſtigium & nota.

CAP. VI. Quid eſt ergo beneficium? Benevola actio tribuens gaudium, capienſque tribuendo, in id quod facit prona, & ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit.

ſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parva extollit, ſordida illuſtrat, magna & in pretio habita dehoneſtat: ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. id refert, quo illa rector animus impellat, a quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. ſicut nec in victimis quidem, licet opimæ ſint, auroque præfulgeant, deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamvis aras ſanguine multo cruentaverint.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent, eo majora eſſent, quo majora ſunt, quæ accepimus. id autem falſum eſt. nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui Regum æquavit opes animo: qui exiguum tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum meam reſpicit: qui non voluntatem tantum juvandi habuit, ſed cupiditatem: qui accipere ſe putavit beneficium, cum daret: qui dedit tamquam non recepturus; recepit tamquam non dediſſet: qui occaſionem, qua prodeſſet, & occupavit & quæſivit. Contra, ingrata ſunt (ut dixi) licet re ac ſpecie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum eſt: ſed dubitavit, ſed diſtulit, ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbe dedit, ſed circumtulit, & placere non ei, cui præſtabat, voluit.

am-

ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. Socrati cum multa multi pro ſuis quiſque facultatibus offerrent, Æſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi poſſim, invenio: & hoc uno modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecunque eſt, boni conſulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, niſi forte parvo te æſtimas? Habebo itaque curæ, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æſchines hoc munere Alcibiadis parem divitis animum, & omnem juvenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inveniat liberalitatis materiam, etiam inter anguſtias? Videtur mihi dixiſſe: Nihil egiſti fortuna, quod me pauperem eſſe voluiſti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, qui pretium ſe ſui fecit: ingenioſus adoleſcens invenit, quemadmodum Socratem ſibi daret: Non quanti quæque ſint, ſed a quali dentur, percipiendum. * Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: ſpesque improbas, nihil re adjuturus, verbis fovet. At ejus pejor eſt opinio, qui lingua aſper, vultu gravis, cum invidia fortunam ſuam explicavit. Colunt enim, deteſtanturque felicem, & ſi potuerint, eadem facturi, odere facientem. * Conjugibus alienis nec clam, ſed aperte quidam ludibrio habitis, ſuas aliis permiſere. Ruſticus, inhumanus, ac malevolus, & inter matronas abominandæ conditionis eſt, ſi quis conjugem in ſella proſtare vetuit, & vulgo admiſſis inſpectoribus vehi undique perſpicuam. Si quis nulla ſe amica fecit inſignem,

nec

nec alienæ uxori æmulum præſtat, hunc matronæ humilem, & ſordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentiſſimum ſponſaliorum genus, adulterium: & in conſenſu vidui cælibatus, nemo uxorem duxit, niſi qui abduxit. Jam rapta ſpargere, ſparſa pari avaritia recolligere certant: nihil penſi habere, paupertatem alienam contemnere, ſuam timere, nullum aliud vereri malum; pacem injuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias ſpoliari, & nummarium tribunal, audita utrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium jus eſt.

CAP. X. Sed longius nos impetus evehit, provocante materia. Itaque ſic finiamus, ne in noſtro ſæculo culpa ſubſidat. Hoc majores noſtri queſti ſunt, hoc nos querimur; hoc poſteri noſtri querentur, reverſos eſſe mores, regnare nequitiam, & in deterius res humanas & in omne nefas labi. At iſta ſtant loco eodem, ſtabuntque, paullulum duntaxat ultro aut citro mota, ut fluctus: quos æſtus accedens longius extulit, recedens interiore littorum veſtigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia; nunc conviviorum vigebit furor, & fœdiſſimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ ſe ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male diſpenſata libertas: nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur, bellorumque vilium inſaniam, qua omne ſanctum ac ſacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepiſſe virtus erit. Non expectant uno loco vitia: ſed mobilia & inter ſe diſſentientia tumultuantur, pellunt invicem, fuganturque. Cæterum idem ſemper de nobis pronunciare debebimus, malos eſſe nos, malos

fuiſ-

fuiſſe, invitus adjiciam, & futuros eſſe. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores: infra iſta omnia ingratus eſt, niſi quod omnia iſta ab ingrato animo ſunt, ſine quo vix ullum magnum facinus accrevit. Hoc tu cave, tamquam maximum crimen, ne admittas: ignoſce tamquam leviſſimo, ſi admiſſum eſt. Hæc eſt enim injuriæ ſumma. Beneficium perdidiſti. Salvum eſt tibi ex illo, quod eſt optimum: dediſti. Quemadmodum autem curandum, ut in eos potiſſimum beneficia conferamus, qui grate reſponſuri erunt; ita quædam, etiam ſi de illis male ſperabitur, faciemus, tribuemuſque, non ſolum ſi judicabimus ingratos fore, ſed ſi ſciemus fuiſſe. Tamquam ſi filios alicui reſtituere potero, magno periculo liberatos, ſine ullo meo incommodo, non dubitabo. Dignum etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam: indignum ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur ut dicamus, quæ beneficia danda ſint, & quemadmodum. Primo demus neceſſaria, deinde utilia, deinde jucunda, utique manſura. Incipiendum eſt autem a neceſſariis. aliter enim ad animum pervenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut inſtruit. Poteſt in eo aliquis faſtidioſus eſſe æſtimator, quo facile cariturus eſt, de quo dicere licet: Recipe, non deſidero. meo contentus ſum. Interim non reddere tantum libet quod acceperis, ſed abjicere. Ex his quæ neceſſaria ſunt, quæd am primum obtinent locum, ſine quibus non poſſumus vivere: quædam ſecundum, ſine quibus non debemus: quædam tertium, ſine quibus nolumus. Prima hujus notæ ſunt, hoſtium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proſcriptioni, & aliis periculis, quæ varia & in-

& incerta humanam vitam obſident. Quidquid horum diſcuſſerimus, quo majus ac terribilius erit, hoc majorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis ſint liberati malis: & lenocinium eſt muneri antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam ſervare, quam poſſumus: ut muneri noſtro timor imponat pondus. Proxima ab his ſunt, ſine quibus poſſumus quidem vivere, ſed ut mors potior ſit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Poſt hæc habebimus conjunctione, ac ſanguine, uſuque, & conſuetudine longa, cara: ut liberos, conjuges, penates, ceteraque quæ uſque eo animus ſibi applicuit, ut ab illis, quam a vita divelli gravius exiſtimet. Subſequuntur utilia, quorum varia & lata materia eſt. Hic erit pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modum habendi parata; hic erit honor, & proceſſus ad altiora tendentium. nec enim utilius quidquam eſt, quam ſibi utilem fieri. Jam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his ſequemur, ut opportunitate grata ſint, ut non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, ut quæ etiam ſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum ſit; quid frequenter occurſurum habenti, ut toties nobiſcum, quoties cum illo ſit. Utique cavebimus, ne munera ſupervacua mittamus: ut fœminæ aut ſeni arma venatoria, aut ruſtico libros, aut ſtudiis ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere volumus, ſuum cuique morbum exprobratura mittamus: ſicut ebrioſo vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit eſſe, non munus, in quo vitium accipientis agnoſcitur.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos eſt,

eſt, præcipue manſura quæremus, ut quam minime mortale munus ſit. Pauci enim ſunt tam grati, ut quod acceperint, etiam ſi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipſo munere incurrit: ubi ante oculos eſt, & oblivifci ſui non ſinit, ſed auctorem ſuum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus: ipſæ res evaneſcentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum, quam ſignatum: libentius ſtatuas, quam veſtem, & quod uſus brevis deterat. Apud paucos poſt rem manet gratia: plures ſunt, apud quos non diutius in animo ſunt donata, quam in uſu. Ergo ſi fieri poteſt, conſumi munus meum nolo: exſtet, hæreat amico meo, & convivat. Nemo tam ſtultus eſt, ut monendus ſit, ne cui gladiatores aut venationem jam munere edito mittat, & veſtimenta æſtiva bruma, hiberna ſolſtitio. Sit in beneficio ſenſus communis; tempus, locum, perſonas obſervet: quia momentis quædam grata & ingrata ſunt. Quanto acceptius eſt, ſi id damus, quod quis non habet, quam cujus copia abundat? quod diu quærit, nec invenit, quam quod ubique viſurus eſt? Munera non tam pretioſa, quam rara & exquiſita ſint, quæ etiam apud divitem ſui locum faciant: ſicut gregalia quoque poma, etiam poſt paucos dies itura in faſtidium, delectant, ſi provenere maturius. Illa quoque non erunt ſine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

CAP. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos ſupra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati ſunt, & civitate illum ſua donaverunt. Cum riſiſſet Alexander hoc officii genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, civitatem unquam dedimus alii, quam tibi & Herculi. Libens

ac-

accepit delatum honorem, & legatos invitatione aliaque humanitate proſecutus, cogitavit, non qui ſibi civitatem darent, ſed cui dediſſent. Et homo gloriæ deditus, cujus nec naturam nec modum noverat, Herculis Liberique veſtigia ſequens, ac re ibi quidem reſiſtens ubi illa defecerant, ad ſocium honoris ſui reſpexit a dantibus: tamquam cœlum, quod mente vaniſſima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi ſimile habebat veſanus adoleſcens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil ſibi vicit: orbem terrarum tranſivit, non concupiſcendo, ſed vindicando. Quid vinceret malorum hoſtis, bonorum vindex, terrarum mariſque pacator? At hic a pueritia latro, gentiumque vaſtator, tam hoſtium pernicies, quam amicorum; qui ſummum bonum duceret, terrori eſſe cunctis mortalibus; oblitus, non ferociſſima tantum, ſed ignaviſſima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. Ad propoſitum nunc revertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum eſt. Nemo ſe ſtabularii aut cauponis hoſpitem judicat, nec convivam dantis epulum, ubi dici poteſt: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum ſibi, & in illum etiam inimicum ac turpiſſimum hominem. Numquid enim me dignum judicavit? morbo ſuo morem geſſit. Quod voles gratum eſſe, rarum effice: quis patitur ſibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unuſquiſque etiam ſi cum multis accepit, in populo ſe eſſe non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam ſperet ſe propius admiſſum. Dicat, Accepi idem

idem quod ille, ſed ultro. Accepi quod ille: ſed ego intra breve tempus, cum ille diu meruiſſet. Sunt, qui idem habeant, ſed non eiſdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogaſſet; ego, cum rogarer. Ille accepit: ſed facile redditurus, ſed cujus ſenectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos ſe dividit, ut nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: ita qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen ſinguli habeant aliquid, quo ſe ceteris præferant. Ego vero beneficiis non objiciam moras: quæ quo plura majoraque fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen judicium, neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte ac temere data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cum iſta præcipimus, benignitatis fines introrſus referre, & illi minus laxum limitem aperire, næ perperam monitiones noſtras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quibuſve tam convenit hæc adhortatio, quam nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?

CAP. XV. Quid ergo eſt? cum ſit nulla honeſta vis animi, etiam ſi a recta voluntate incepit, niſi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc juvat accepiſſe beneficium, & ſupinis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: non quod quilibet caſus & conſilii indigens impetus defert: quod oſtentare libet, & inſcribere ſibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt, quantoque in partem interiorem animi nunquam exitura deſcendunt; cum delectant, cogitantem magis a quo, quam quid acceperis? Criſpus Paſſienus ſolebat dice-

cere, quorundam ſe judicium malle, quam beneficium: quorundam beneficium malle, quam judicium. & ſubjiciebat exempla; Malo, aiebat, divi Auguſti judicium; malo Claudii beneficium. Ego vero nullius puto expetendum eſſe beneficium, cujus vile judicium eſt. Quid ergo? Non erat accipiendum a Claudio quod dabatur? erat; ſed ſicut a Fortuna, quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri. Quid ergo iſta inter ſe mixta dividimus? Non eſt beneficium, cui deeſt pars optima, datum eſſe judicio. Alioquin pecunia ingens ſi non ratione, nec recta voluntate donata eſt, non magis beneficium eſt, quam theſaurus. Multa ſunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER SECUNDUS.

Argumentum & Ordo.

A*Sſumit & repetit alterum membrum*, Quemadmodum beneficia danda? *Varia dat præcepta*: *ut*, Libenter, Cito, Sine dubitatione. *Quædam palam, quædam in ſecreto. Sed omnia tamen ſine ſuperbia aut jactatione. Deinde* quæ nocitura, non dare, *nec ſi petant: non item* Turpia, *& infamiæ futura. Denique Perſonæ æſtimandæ, & qui dat, & qui accipit, ut decora ſint utrique. Pars altera libri, Ipſe* accipiens *quomodo ſe gerat?* A quibus *capiat, &* Quomodo? *in primis Grate. Ex occaſione*, quid faciat ingratos? Superbia, Avaritia, Invidia. *Pluribus deinde de* Gratitudine, *eamque conſtare voluntate, ubi res deficit.*

CA-

CAPUT I.

INſpiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, Quemadmodum dandum ſit beneficium: cujus rei expeditiſſimam videor monſtraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, cito, ſine ulla dubitatione. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit, quod quis ægre dimittere viſus eſt, & ſic tamquam ſibi præriperet. Etiam ſi quid moræ intervenit, evitemus omni modo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt a negante, qui dubitavit, nullamque meretur gratiam. Nam cum in beneficio jucundiſſima ſit tribuentis voluntas; qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit, ſed adverſus ducentem male retinuit. Multi autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia, parata, facile occurrentia, ubi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecundia. Primum eſt, antecedere deſiderium cujuſque: proximum ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur; quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & ſuffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaſſet, accepit. Quoniam quidem, ut majoribus noſtris, graviſſimis viris, viſum eſt, nulla res carius conſtat, quam quæ precibus empta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palam facienda eſſent. adeo etiam deos, quibus honeſtiſſime ſupplicamus, tacite malumus & intra noſmetipſos precari.

CAP. II. Moleſtum verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo. Hujus facienda eſt gratia amico, & cuicunque, quem amicum ſis promerendo facturus.

Pro-

Properet licet: ſero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cujuſque voluntas, & cum intellecta eſt, neceſſitate graviſſima rogandi liberanda eſt. Illud beneficium jucundum, victurumque in animo ſcias, quod obviam venit. Si non contingit prævenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturoſque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtive data remedii locum obtinuit: ita quamvis leve & vulgare beneficium ſit, ſi præſto fuerit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adjicit, gratiamque pretioſi, ſed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit ſibi animi ſui vultum.

CAP. III. Ingentia quorundam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata gravitatem & triſtitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius adjicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præſtes? ut ille ſe caſtiget, quod tardior in rogando fuit. Adjicias licet familiarem querelam: Iraſcor tibi, quod cum aliquid deſideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quod tam diligenter rogaſti, quod quemquam adhibuiſti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: poſtea quidquid deſiderabis, tuo jure exiges. Semel ruſticitati tuæ ignoſcitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris æſtimet, quam illud quidquid eſt, ad quod petendum venerat. Tunc eſt ſumma virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui diſceſſit, dicet ſibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quod illum talem inveni, quam ſi multiplicatum hoc

ad

ad me alia via perveniſſet. Huic ejus animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IV. At plerique ſunt, qui beneficia aſperitate verborum & ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone uſi, ea ſuperbia, ut impetraſſe pœniteat. Aliæ deinde poſt rem promiſſam ſequuntur moræ. nihil autem eſt acerbius, quam ubi quoque cum impetraſti, rogandum eſt. Repræſentanda ſunt beneficia: quæ a quibuſdam accipere difficilius eſt, quam impetrare. Hic rogandus eſt, ut admoneat; ille, ut ſumat. Sic unum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quiſquis poſt illum rogandus eſt. Hæc itaque curæ habebis, ſi grate æſtimari quæ præſtabis voles, ut beneficia tua illibata, ut integra ad eos, quibus promiſſa ſunt, perveniant, ſine ulla, quod ajunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus eſt, gratiam ſuam facere poteſt, ut non tuam minuat.

CAP. V. Nihil æque amarum, quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi ſpem ſuam, quam trahi. Pleriſque autem hoc vitium eſt, ambitione prava differendi promiſſa, ne minor ſit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ miniſtri ſunt, quos delectat ſuperbiæ ſuæ longum ſpectaculum: minuſque ſe judicant poſſe, niſi diu multumque ſingulis, quid poſſint, oſtentent. Nihil confeſtim, nihil ſemel faciunt. injuriæ illorum præcipites, lenta beneficia ſunt. Quare veriſſimum exiſtima, quod ille Comicus dixit ...... Quid? tu non intelligis, Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adjicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, ſi quid facis: &, Nihil eſt tanti: Malo mihi jam neges: ubi in tædium adductus animus incipit be-

neficium odiſſe, dum expectat. Poteſt ob id ingratus eſſe. Quemadmodum acerbiſſima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam, & miſericordiæ genus eſt, cito occidere (quia tormentum ultimum finem ſui ſecum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi ſupplicii pars eſt:) ita major eſt muneris gratia, quo minus diu pependit. Eſt enim bonarum etiam rerum ſolicita expectatio. & cum plurima beneficia remedium alicujus rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus poteſt liberare, aut gaudere tardius, beneficio ſuo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium eſt libenter facientis, cito facere. Qui tarde, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tarde velle, nolentis eſt.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio eſt, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abſtulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis eſt: ſed infinitum intereſt, utrum excuſſo lacerto torqueantur, an remiſſa manu effluant. gladius idem & ſtringit, & transforat: quam preſſo articulo venerit, refert: idem eſt quod datur; ſed intereſt quomodo detur. Quam dulce, quam pretioſum eſt, ſi gratias ſibi agi non eſt paſſus, qui dedit: ſi dediſſe, dum dat, oblitus eſt! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præſtes, dementia eſt, & inſerere contumeliam meritis. Itaque non ſunt exaſperanda beneficia, nec quidquam illis triſte miſcendum. Etiam ſi quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucoſus beneficium ab homine duro aſpere datum, Panem lapidoſum vocabat; quem eſurienti accipere neceſſarium ſit, eſſe acerbum. Tiberius Cæ-
ſar

ſar rogatus a nepote M. Allio prætorio, ut æri alieno ſuccurreret: edere illum ſibi nomina creditorum juſſit. Hoc non eſt donare, ſed creditores convocare. Cum edita eſſent, ſcripſit, nepoti juſſiſſe ſe pecuniam ſolvi. adjecta contumelioſa admonitione, effecit, ut nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum a creditoribus, ſibi non obligavit. Aliquid Tiberius ſecutus eſt. puto noluit plures eſſe, qui idem rogaturi concurrerent. Iſta fortaſſe efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti tota alia ſequenda eſt via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo ſit acceptius, adornandum eſt. Hoc vero non eſt beneficium dare, reprehendere eſt. Et ut in tranſitu de hac quoque parte dicam quid ſentiam, ne Principi quidem ſatis decorum eſt, donare ignominiæ cauſſa. Tametſi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot poſtea, qui idem rogarent, inventi ſunt. omnes juſſit reddere in ſenatu æris alieni cauſſas, & ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas: cenſura eſt, auxilium eſt, Principale tributum eſt. Beneficium non eſt, cujus ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad judicem miſſus ſum. ut impetrarem, cauſſam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores ſapientiæ, quædam beneficia palam danda, quædam ſecreto. Palam, quæ conſequi glorioſum eſt: ut militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit: Rurſus quæ non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed occurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ, tacite danda ſunt: ut nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe qui juvatur, fallendus eſt: ut habeat, nec a quo acceperit, ſciat.

CAP. X. Arceſilaus, ut ajunt, amico pauperi, & paupertatem ſuam diſſimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deeſſe ſibi in ſumptum ad neceſſarios uſus, cum clam ſuccurrendum judicaſſet; pulvino ejus ignorantis ſacculum ſubjecit, ut homo inutiliter verecundus, quod deſiderabat, inveniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille neſciet a quo acceperit? Primum neſciat, ſi hoc ipſum beneficii pars eſt. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille neſciet accepiſſe ſe: ego ſciam me dediſſe. Parum eſt, inquis. Parum, ſi fœnerare cogitas: ſed ſi dare quo genere accipienti maxime profuturum erit, dabis: contentus eris te teſte. Alioquin non benefacere delectat, ſed videri benefeciſſe. Volo, inquis, ſciat: debitorem quæris. Volo utique ſciat: quid, ſi illi utilius eſt neſcire? ſi honeſtius, ſi gratius? non in aliam partem abibis? Volo ſciat: ita tu hominem non ſervabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: ſin adjuvari illum & oportet, & pudet; ſi quod præſtamus, offendit, niſi abſconditur: beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi ſum indicaturus me dediſſe: cum inter prima præcepta ac maxime neceſſaria ſit, ne unquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficii inter quos lex eſt. alter ſtatim oblivisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare, quod ille triumvirali proſcriptione ſervatus a quodam Cæſaris amico exclamavit, cum ſuperbiam ejus ferre non poſſet: Redde me Cæſari. Quouſque dices: Ego te ſervavi, ego te eripui morti? iſtud, ſi meo arbitrio memini,

ni, vita eſt; ſi tuo mors eſt. Nihil tibi debeo, ſi me ſervaſti, ut haberes, quem oſtenderes. Quouſque me circumducis? quouſque obliviſci fortunæ meæ non ſinis? ſemel in triumpho ductus eſſem. Non eſt dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non eſt inſtandum, non eſt memoriæ revocandum: niſi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique jactanti beneficium ſuum: Num negabis, inquit, te recepiſſe? & cum reſpondiſſet, Quando? Sæpe quidem, inquit, & multis locis: (id eſt) quoties & ubicunque narraſti. Quid opus eſt te loqui? quid alienum occupare officium? Eſt qui iſtud facere honeſtius poſſit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipſe non narras. Ingratum me judicas, ſi iſtud te tacente, nemo ſciturus eſt? Quod adeo non eſt committendum, ut etiam ſi quis coram nobis narrabit, ei reſpondendum ſit: Digniſſimus quidem ille eſt majoribus beneficiis, quæ ego magis velle me ſcio præſtare, quam poſſe. Et hæc ipſa non verniliter, nec ea figura, qua quidam rejiciunt, quæ magis ad ſe volunt attrahere: deinde adjicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod ſparſit, ſi labores ſuos deſtituet in ſemine. Multa cura ſata perducuntur ad ſegetem. nihil in fructum pervenit, quod non a primo uſque ad extremum æqualis cultura proſequitur: eadem beneficiorum eſt conditio. Nunquid ulla majora poſſunt eſſe, quam quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta ſunt, ſi in infantia deſerantur, niſi longa pietas munus ſuum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio eſt: niſi illa adiuveris, perdes. parum eſt dediſſe; fovenda ſunt. Si gratos vis habere quos obligas, non

tantum des oportet beneficia, ſed ames. Præcipue, ut dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æque in beneficio dando vitandum eſt, quam ſuperbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipſa res te extollit. Detrahenda eſt inanis jactatio, res loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, ſed inviſum eſt beneficium ſuperbe datum.

CAP. XII. Cæſar dedit vitam Pompejo Penno, ſi dat, qui non aufert: deinde abſoluto & agenti gratias porrexit oſculandum ſiniſtrum pedem. Qui excuſant, & negant id inſolentiæ cauſſa factum, ajunt ſocculum auratum, imo aureum margaritis diſtinctum, oſtendere eum voluiſſe. Ita prorſus: quid hic contumelioſum eſt, ſi vir conſularis aurum & margaritas oſculatus eſt; & alioquin nullam partem in corpore ejus electurus, quam purius oſcularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberæ civitatis Perſica ſervitute mutaret, parum judicavit, ſi ſenator ſenex, ſummis uſus honoribus, in conſpectu principum ſupplex ſibi, eo more jacuiſſet, quo victi hoſtes victoribus jacuere: invenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc eſt remp. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam poteſt ad rem pertinere) ſiniſtro pede. Parum enim fœde furioſeque inſolens fuerat, qui de capite conſularis viri ſoccatus audiebat, niſi in os ſenatoris ingeſſiſſet imperator pigros ſuos.

CAP. XIII. O ſuperbia magnæ fortunæ! O ſtultiſſimum malum! ut a te nihil accipere juvat? ut omne beneficium in injuriam convertis? ut te omnia nimia delectant? ut te omnia dedecent? quoque altius te ſublevaſti, hoc depreſſior es, oſtendiſque te non agnoſcere iſta bona, quibus tantum in-

fla-

ſtaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te ſupinet, quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere perſonam, quam faciem? Jucunda ſunt, quæ humana fronte, certe leni placidaque tribuuntur: quæ cum daret mihi ſuperior, non exſultavit ſupra me, ſed quam potuit, benigniſſimus fuit, deſcenditque in æquum, & detraxit muneri ſuo pompam. obſervavit idoneum tempus, ut in occaſione potius, quam in neceſſitate ſuccurreret. Uno modo iſtis perſuadebimus, ne beneficia ſua inſolentia perdant, ſi oſtenderimus non ideo videri majora, quo tumultuoſius data ſunt; ne ipſos quidem ob id cuiquam poſſe majores videri. vanam eſſe ſuperbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, ſed negare, beneficium eſt. Æſtimabimus itaque utilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quam pernicioſa ſint licet: quia judicium interpellat affectus. ſed cum ſubſedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui conſilium fugat, cecidit; deteſtamur pernicioſos malorum munerum auctores. Ut frigidam ægris negamus, & lugentibus ac ſibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra ſe uſurus ardor petit: ſic ea, quæ nocitura ſunt, impenſe ac ſubmiſſe, nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeverabimus non dare. Tum initia beneficiorum ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantum accipere, ſed etiam accepiſſe delectet. Multi ſunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus ejus non poſſum. Viderit, de ſe, non de me queretur. Falſum eſt: imo de te, & meri-

to quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum acceſſio illa quæ animum inflammabat, ſe remiſerit. Quid ni eum oderit, a quo in damnum ac periculum ſuum adjutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſæva bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam invitos nolenteſque ſervare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod uſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam: ne in ſocietate turpis facti aut conſilii inveniar. Si potero, revocabo: ſin minus, non adjuvabo ſcelus. Sive illum ira, quo non debebat, impellit, ſive ambitionis calor abducit a tutis: non committam, ut poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpe nihil intereſt inter amicorum munera, & hoſtium vota. Quidquid illi accidere optant, in id horum intempeſtiva indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quam (quod evenit frequentiſſime) ut nihil interſit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam in turpitudinem noſtram reditura tribuamus. Cum ſumma amicitiæ ſit, amicum ſibi æquare; utrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed ut ipſe non egeam. ſuccurram perituro: ſed ut ipſe non peream. niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro parvis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum det, oſtendit, munus ſuum commendat, non exprobrat. Reſpiciendæ ſunt cuique facultates ſuæ, vireſque: ne aut plus præſtemus, quam poſſumus, aut minus. Æſtimanda eſt ejus perſona, cui damus. quædam enim minora ſunt, quam ut

exire

exire a magnis viris debeant: quædam accipiente minora ſunt. Utriuſque itaque perſonam confer: & idipſum, inter illas, quod donabis, examina, nunquid aut danti grave ſit, aut paucum: nunquid rurſus qui accepturus eſt, aut faſtidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Urbem cuidam Alexander donabat veſanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cum ille cui donabatur, ſe ipſe menſus, tanti muneris invidiam refugiſſet, dicens non convenire fortunæ ſuæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, ſed quid me dare. Animoſa vox videtur, & regia: cum ſit ſtultiſſima. Nihil enim per ſe quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, ubi, & cetera, ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſſimum animal! ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur perſonarum ac dignitatum proportio: & cum ſit ubique virtutis modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat iſtud ſane tibi, & te in tantum fortuna ſuſtulerit, ut congiaria tua urbes ſint: quas quanto majoris animi fuit non capere, quam ſpargere? eſt tamen aliquis minor, quam ut in ſinu ejus condenda ſit civitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. reſpondit, plus eſſe, quam quod Cynicus petere deberet. Repulſus petit denarium. reſpondit, minus eſſe, quam quod regem deceret dare. Turpiſſima eſt ejuſmodi cavillatio. Invenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum reſpexit: cum poſſet & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Ut ſit aliquid majus, quam quod Cynicus accipiat: nihil tam exiguum eſt, quod non honeſte regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. eſt enim intolerabilis res, poſcere nummos, & contemne-

re. Indixiſti pecuniæ odium: hoc profeſſus es. hanc perſonam induiſti: agenda eſt. Iniquiſſimum eſt, te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere. Aſpicienda ergo non minus ſua cuique perſona eſt, quam ejus, de quo juvando quis cogitat. Volo Chryſippi noſtri uti ſimilitudine de pilæ luſu: quam cadere non eſt dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc curſum ſuum ſervat, ubi inter manus utriuſque, apte ab utroque & jactata & excepta verſatur. neceſſe eſt autem luſor bonus aliter illam colluſori longo, aliter brevi mittat. Eadem beneficii ratio eſt. niſi utrique perſonæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perveniet, ut debet. Si cum exercitato & docto negotium eſt, audacius pilam mittemus. utcunque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excuſſe, ſed languidius, & in ipſam ejus dirigentes manum, remiſſe occurremus. Idem faciendum eſt in beneficiis. quoſdam doceamus, & ſatis judicemus, ſi conantur, ſi audent, ſi volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & ut ſint, favemus: tamquam ita demum magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potuit: ut malignis luſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui non poteſt, niſi conſentitur, extendi. Multi ſunt tam pravæ naturæ, ut malint perdere quæ præſtiterunt, quam videri recepiſſe, ſuperbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illi quoque partes ſuæ conſtent, & favere; ut gratia ſibi referri poſſit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam ſi referat, audire; præbere ſe facilem ad hoc, ut quem obligavit, etiam exſolvi velit? Male audire ſolet fænerator,
ſi acer-

ſi acerbe exigit: æqua ſi in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum eſt, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gaviſus eſt, bona fide quid præſtitiſſet, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium ſuperbe, ſed etiam accipiunt: quod non eſt committendum. Jam enim tranſeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo ſe gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcunque ex duobus conſtat officium, tantumdem ab utroque exigit. Qualis pater eſſe debeat, cum inſpexeris: ſcies non minus operis illic ſupereſſe, ut diſpicias, qualem eſſe oporteat filium: ſunt aliquæ partes mariti, ſed non minores uxoris: Invicem iſta quantum exigunt, præſtant, & parem deſiderant regulam: quæ, ut ait Hecaton, difficilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod vicinum honeſto eſt. non enim tantum fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum eſt. minima maximaque ex hujus conſilio gerenda ſunt: quomodo hæc ſuaſerit, dandum. Hæc autem hoc primum cenſebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Ut breviter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe vellemus. Num etiam majore dilectu quærendus eſt, cui debeamus, quam cui præſtemus? nam, ut non ſequantur ulla incommoda (ſequuntur autem plurima) grave tamen tormentum eſt debere, cui nolis. Contra jucundiſſimum eſt, ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiam poſt injuriam poſſis. Illud vero homini verecundo & probo miſerrimum eſt, ſi eum amare oportet, quem non juvat. Toties admoneam neceſſe eſt, non loqui me de ſapientibus, quos quidquid

oportet, & juvat; qui animum in poteſtate habent, & legem ſibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, ſervant: ſed de imperfectis hominibus, honeſta ſequi volentibus, quorum affectus ſæpe contumaciter parent. Itaque eligendus eſt, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficii, quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: & ſi reddidi, ſolutus ſum ac liber: at illi plus ſolvendum eſt: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rurſus incipere: * monetque amicitia non recipere indignum. Sic eſt beneficiorum quidem ſacratiſſimum jus, ex quo amicitia oritur. Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum eſt & invito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus ſuum faſtidire te, injuriam judicaturus eſt. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. Quid faciam? parum dignus eſt, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim majorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrii tui eſt, utrum velis, an non; id apud te ipſe perpendes. ſi neceſſitas tollit arbitrium, ſcies te non accipere, ſed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis ſcire, an velim; effice, ut poſſim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid ſit, quod datur, niſi a volente volenti detur. Si ſervaſti me, non ideo ſervator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideo numeratur inter ſalubria. Quædam proſunt, nec obligant.

CAP. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diviſit, qui ad eum occidendum venerat: non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem,

rem, quam medicorum manus reformidaverant, nocendo ſanavit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum? quoniam non videtur dediſſe beneficium, qui malo animo profuit. Caſus enim beneficium eſt, hominis injuria. Leonem in amphitheatro ſpectavimus, qui unum e beſtiariis agnitum, cum quondam ejus fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Num ergo eſt beneficium feræ auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium, quia non eſt beneficium, accipere cogi. non eſt beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. Diſputari de M. Bruto ſolet, an debuerit accipere a D. Julio vitam, cum occidendum eum judicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe geſſiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis ſtatus ſub rege juſto ſit; aut ibi ſperavit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi, & ſerviendi; aut exiſtimavit civitatem in priorem formam poſſe revocari, amiſſis priſtinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & ſtaturas ſuo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſervirent, ſed utri. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut urbis ſuæ tenuit oblivio, qui uno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius eſſet inventus, poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos? ſed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in jus dandi beneficii injuria vene-

nerat. Non enim ſervavit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

CAP. XXI Illud magis venire in diſputationem poteſt aliquam, quid faciendum ſit captivo, cui redemptionis pretium homo proſtituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro ſervari? ſervatus deinde, quam illi gratiam referam? Vivam cum obſcœno? non vivam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Solvam illi pecuniam: & ſi occaſio fuerit ſervandi, periclitantem ſervabo: in amicitiam, quæ ſimiles jungit, non deſcendam. nec ſervatoris illum loco numerabo, ſed fæneratoris: cui ſciam reddendum quod accepi. Eſt aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: ſed danti nociturum eſt. ideo non accipiam, quia ille paratus eſt mihi cum incommodo, aut etiam periculo ſuo prodeſſe. Defenſurus eſt me reum: ſed illo patrocinio regem ſibi eſt facturus inimicum. Inimicus ſim, ſi cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius eſt, non facio, ut ſine illo pericliter. Ineptum & frivolum hoc Hecaton ponit exemplum Arceſilai, quem ait a filio familias oblatam pecuniam non accepiſſe, ne ille patrem ſordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ eſt enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus eſt, utamur Græcini Julii viri egregii, quem C. Cæſar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam eſſe quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Perſico miſſam non

ac-

accepit. Et objurgantibus his, qui non æſtimabant mittentem, ſed miſſa, quod repudiaſſet: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non ſim? Cumque illi Rebilus conſularis, homo ejuſdem infamiæ, majorem ſummam miſiſſet, inſtaretque, ut accipi juberet: Rogo, inquit, ignoſcas: nam & a Perſico non accepi. Utrum hoc munera accipere eſt, an ſenatum legere?

CAP. XXII. Cum accipiendum judicaverimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifeſtum ſit, ut fructum præſentem capiat. Juſta enim cauſſa lætitiæ eſt, lætum amicum videre; juſtior, feciſſe. Grate ad nos perveniſſe indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantum audiente, ſed ubique teſtemur. Qui grate beneficium accepit, primam ejus penſionem ſolvit.

CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt niſi ſecreto accipere: teſtem beneficii & conſcium vitant; quos ſcias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia eſt muneris ſui, in quantum delectatura eſt eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtive agunt gratis, & in angulo, & ad aurem. Non eſt iſta verecundia, ſed inficiandi genus: Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores advocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipſos collatum quam ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, ut ſua potius virtute, quam alieno adjutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officiis ſunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, graviorem ſubeunt ingratorum.

CA-

CAP. XXIV. Alii peſſime loquuntur de optime meritis. Tutius eſt quoſdam offendere, quam demeruiſſe. argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præſtandum eſt, quam ut memoria nobis meritorum hæreat, quæ ſubinde reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; & qui meminit, jam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima ejus voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tanquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt; ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, ut dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, & illa adjicienda: Plures quam putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latius patere. Neſcis quid mihi præſtiteris: ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quam æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero; illud certe non deſinam ubique confiteri, me referre non poſſe.

CAP. XXV. Nullo magis Cæſarem Auguſtum demeruit, & ad alia impetranda facilem ſibi reddidit Furnius, quam quod, cum patri Antonianas partes ſecuto veniam impetraſſet, dixit: Hanc unam Cæſar habeo injuriam tuam. effeciſti ut viverem, & morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quam nullo modo ſibi ſatisfacere? quam nec ad ſpem quidem exæquandi unquam beneficii accedere? His atque ejuſmodi vocibus id agamus, ut voluntas non lateat, ſed aperiatur, & luceat. Verba ceſſent licet, ſi quemadmodum debemus affecti ſumus, conſcientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus

eſt,

eſt, ſtatim dum accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitum, & carceribus incluſum, opperiri debere ſuum tempus, ad quod velut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, ut conſequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum eſt nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, & inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi: aut aviditas, aut invidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus eſt ſui judex. Inde eſt, ut omnia meruiſſe ſe exiſtimet, & in ſolutum accipiat: nec ſatis ſuo pretio ſe æſtimatum putet. Hoc mihi dedit, ſed quam ſero, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? non hoc ſperaveram. In turbam conjectus ſum. tam exiguo dignum me judicavit. honeſtius præteriri fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii fuit tam ſterilis, quam puſilli. Cum enim eſſet avariſſimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cum omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub honore nobilitatis laborantem, princeps jam civitatis, & pecunia, & gratia, ſubinde Auguſto ſolebat queri, dicens, A ſtudiis ſe abbuctum. Nihil tantum in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque divus Auguſtus præſtiterat, quod illum deriſu ac labore irrito liberaverat. Non patitur aviditas quemquam eſſe gratum. nunquam enim improbæ ſpei, quod datur, ſatis

tis eſt. Eo majora cupimus, quo majora venerunt: multoque concitatior eſt avaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. ut flammæ infinito acrior vis eſt, quo ex majore incendio emicuit. Æque ambitio non patitur quemquam in ea menſura honorum conquieſcere, quæ quondam ejus fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias, ſed queritur, quod non eſt ad præturam uſque perductus. nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus. ne hic quidem ſatiat, ſi unus eſt. Ultra ſe cupiditas porrigit, & felicitatem ſuam non intelligit: quia non unde venerit, reſpicit, ſed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum eſt invidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

CAP. XXVIII. Hoc mihi præſtitit: ſed illi plus, ſed illi maturius: & deinde nullius cauſſam agit, contra omnes ſibi favet. Quanto eſt ſimplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: ſcire neminem tanti ab alio, quanti a ſeipſo æſtimari? Plus accipere debuiſſem: ſed illi facile non fuit plus dare. in multos dividenda liberalitas erat. Hoc initium eſt. boni conſulamus, & animum ejus, grate excipiendo, evocemus. Parum fecit: ſed ſæpius faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non eſt mihi par virtutibus, nec officiis, ſed habuit ſuam Venerem. Querendo non efficiam, ut majoribus dignus ſim, ſed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpiſſimis data ſunt. quid ad rem? quam raro fortuna judicat? Quotidie querimur, malos eſſe felices: ſæpe quæ agellos peſſimi cujuſque tranſierat, optimorum virorum ſegetem grando percuſſit. Fert ſortem ſuam quiſque, ut in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum eſt tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas poſſit: nullum tam angu-

gu-

guſtum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt cauſſæ querendi, ſi beneficia a deteriore parte ſpectaveris.

CAP. XXIX. Vide quam iniqui ſint divinorum munerum æſtimatores, etiam quidam profeſſi ſapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporum æquemus elephantes, velocitate cervos, levitate aves, impetu tauros: quod ſolidior ſit cutis beluis, decentior damis, denſior urſis, mollior fibris: quod ſagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, ſpatio ætatis corvi, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diverſis ac diſſidentibus bonis hominem non eſſe compoſitum, injuriam vocant: & in negligentes noſtri deos querimoniam jaciunt, quod non bona valetudo & vitiis inexpugnabilis data ſit, quod non futuri ſcientia. Vix ſibi temperant, quin eo uſque impudentiæ provehantur, ut naturam oderint, quod infra deos ſumus, quod non in æquo illis ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reverti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt ſecundas ſortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum poteſtas penes nos eſt? Quidquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quiſquis es iniquus æſtimator ſortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noſter, quanto valentiora animalia ſub jugum miſerimus, quanto velociora conſequamur: quam nihil ſit mortale, non ſub ictu noſtro poſitum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento pervium eſt, ſideribus velociorem, quorum poſt multa ſecula futuros curſus antecedit: tan-

tum

tum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum ſuper alias acervatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum invenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita bene æſtimata naturæ indulgentia, confitearis neceſſe eſt, in deliciis te illi fuiſſe. Ita eſt: cariſſimos nos habuerunt dii immortales, habentque: & qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocaverunt. Magna accepimus. Majora non cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, neceſſaria credidi, ut dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera hujus deteſtabilis vitii audacia. Cui enim reſpondebit grate, quod munus exiſtimabit magnum, aut reddendum, qui ſumma beneficia ſpernit? Cui ſalutem, cui ſpiritum debebit, qui vitam accepiſſe ſe a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos eſſe docet, & hominum cauſſam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, poſitis extra deſiderium, referre nihilominus gratiam poſſumus. Non eſt, quod quiſquam excuſationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando ſuperioribus, dominiſque rerum omnium gratiam referam? Referre facile eſt, ſi avarus es, ſine impendio: ſi iners, ſine opera. eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi vis, cum quolibet paria feciſti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ ſectæ minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accepit beneficium, reddidiſſe. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quiſque quantum voluit. & cum pietas, fides, juſtitia, omnis

omnis denique virtus intra ſe perfecta ſit, etiamſi illi manum exercere non licuit, gratus quoque poteſt eſſe homo voluntate. Quotiens quod propoſuit quiſque conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodeſſe ei cui dat, & voluptati ſibi eſſe. Si quod voluit, effecit, pervenitque ad me animus ejus, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petit. Non enim ſibi invicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, ſed negotiatio. Bene navigavit, qui quem deſtinavit portum, tenuit: teli jactus certæ manus peregit officium, ſi petita percuſſit: beneficium qui dat, vult excipi grate. habet quod voluit, ſi bene acceptum eſt. Sed ſperavit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cujus proprium eſt, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, ſi eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin peſſima optimæ rei conditio eſt: ut gratus ſim, ad fortunam mittor. Si illa invita reſpondere non poſſum, ſufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occaſionem ſequar, & ejus implere ſinum cupiam, a quo aliquid accepi? ſed malo loco beneficium eſt, niſi & excuſſis manibus eſſe grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benigniſſimo acceperit, non conſummavit officium ſuum. reſtat enim pars reddendi. Sicut in luſu eſt aliquid, pilam ſcite ac diligenter excipere; ſed non dicitur bonus luſor, ni qui apte & expedite remiſit, quam exceperat. Exemplum hoc diſſimile eſt. quare? quia hujus rei laus in corporis motu eſt, & in agilitate; non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis judicatur. Nec tamen ideo non bonum luſorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, ſi per ipſum

mo-

mora, quo minus, remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil deſit, quia partem quidem fecit, ſed & partem quam non fecit, poteſt facere: ludus tamen ipſe imperfectus eſt: qui conſummatur vicibus mittendi, ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. exiſtimemus ita eſſe: deſit aliquid luſui, non luſori. ſic & in hoc, de quo diſputamus, deeſt aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem ſibi nactus eſt, quantum in illo eſt, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit, accepi non aliter, quam ipſe accipi voluit. Jam habet, quod petit: & quod unum petit, ego gratus ſum. Poſt hæc uſus mei reſtat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officii reliqua pars eſt; ſed perfecti acceſſio. Facit Phidias ſtatuam: alius eſt fructus artis, alius artificii. artis eſt, feciſſe quod voluit: artificii, feciſſe cum fructu. Perfecit opus ſuum Phidias, etiam ſi non vendidit. Triplex eſt illi fructus operis ſui. unus conſcientiæ: hunc abſoluto opere percepit. alter famæ, tertius utilitatis: quem allatura eſt aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille eſt conſcientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famæ. tertius eorum, quæ præſtari invicem poſſunt. Itaque cum benigne acceptum eſt beneficium, is qui dedit, gratiam quidem jam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium eſt; ipſum quidem bene accipiendo perſolvi.

CAP. XXXIV. Quid ergo, inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod eſt amicitiæ, ex æquo. Poſt deinde aliter beneficium, aliter creditum ſolvitur. Non

eſt quod expectes, ut ſolutionem tibi oſtendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra opinionem pugnet tuam, ſi te commodaveris mihi, & cogitaveris res eſſe plures, quam verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis commodatiſque. Pedem & noſtrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & ſidus. Quia non ſufficimus, ut ſingulis ſingula aſſignemus: quoties opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula juſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & ſervum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia vitandi ſumptus ſupervacuos; aut ars re familiari moderate utendi: parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti; cum infinitum interſit inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt natura: ſed effecit inopia ſermonis, ut, & hunc & illum parcum vocemus; ut & ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpiciens, & hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium eſt & actio, ut diximus, benefica, & ipſum quod datur per illam actionem: ut pecunia, domus, prætexta. Unum utrique nomen eſt: vis quidem ac poteſtas longe alia.

CAP. XXXV. Itaque attende. jam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia eſt, ſi illud benevole excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate ſatisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamvis retuliſſe illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; jube-

bemus tamen aliquid ſimile ei quod accepit, reddere. A conſuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad conſuetudinem redeunt. Negamus injuriam accipere ſapientem: & tamen qui illum pugno percuſserit, injuriarum damnabitur. Negamus rem ſtulti eſſe: & tamen eum qui rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condemnabimus. Inſanire omnes ſtultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipſis quos vocamus inſanos, & ſuffragium & juriſdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retuliſse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio eſt illa, non inficiatio beneficii. Ne timeamus, neve intolerabili ſarcina depreſſi deficiamus animo. Bona mihi donata ſunt, & fama defenſa, detractæ ſordes, ſpiritus, & libertas potior ſpiritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum oſtendam? hic ipſe eſt, quo ille ſuum oſtendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, ſed quod reddas, debiturus ſis. Non adibis tam magnæ rei periculum, ut caſus ingratum facere te poſſit. Nullas tibi proponam difficultates, ne deſpondeas animo, ne laborum ac longæ ſervitutis expectatione deficias. non differo te: de præſentibus fiat. Nunquam eris gratus, niſi ſtatim es. Quid ergo facies? non arma ſumenda ſunt: & fortaſse erunt. non maria emetienda: fortaſſe etiam ventis minantibus ſolves. vis reddere beneficium? benigne accipe, retuliſti gratiam: non ut ſolviſſe te putes, ſed ut ſecurior debeas.

CA.

LIBER TERTIUS.

Argumentum & Ordo.

AGit de Ingratis: qui illi ſint, & an puniendi, aut ad judicem vocandi? accurata diſputatione negat: & addit, pœnam iis in Odio, & Infamia eſſe, atque Animo ipſo: deinde ex occaſione, an Dominus in ſervum gratus eſſe debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc uberius, quia creber tunc ſervorum uſus. Adnectit, An filius patri det Beneficium? diſputat in utramque, ſed affirmantem affirmat.

CAPUT I.

NOn referre beneficiis gratiam, & eſt turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus diſplicet: adeoque in contrarium itur, ut quoſdam habeamus infeſtiſſimos non poſt beneficia tantum, ſed propter beneficia. Hoc pravitate naturæ accidere quibuſdam, non negaverim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interjecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cum tu illos non ingratos vocares, ſed oblitos; tanquam ea res ingratum excuſet, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus: cum hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum: quorum una culpa eſt, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe-

negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſolvunt, tamen debent: & exſtat apud illos veſtigium certe meritorum, intra malam conſcientiam concluſorum: & aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua cauſſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtæ rei cupiditas; qualis ſolet ad tempus etiam in malis pectoribus exſurgere: ſi invitaverit facilis occaſio, hic nunquam fieri gratus poteſt, cui totum beneficium elapſum eſt. Et utrum tu pejorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes ſuos non amare, impietas eſt: non agnoſcere, inſania. Quis tam ingratus eſt, quam qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere, ita ſepoſuit & abjecit, ut in ignorantiam verteretur? apparet illum non ſæpe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit oblivio.

CAP. II. Denique ad reddendam gratiam, & virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & adſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat, nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longe projecit, ut extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in uſu ſunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt: illa quæ ad oculos non revocantur, ſed extra converſationem, ut ſupervacua jacuerunt, ſordes ipſa colligunt vetuſtate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriæ nunquam ſubducitur, quæ nihil perdit, niſi ad quod non ſæpe reſpexit.

CAP.

CAP. III. Præter hanc cauſſam, aliæ quoque ſunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potiſſima, quod novis ſemper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, ſed quid petamus, inſpicimus: non in id quod eſt, ſed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi eſt, vile eſt. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis, leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non ſit in pretio. Amavimus aliquem & ſuſpeximus, & fundatum ab illo ſtatum noſtrum profeſſi ſumus, quamdiu nobis placebant ea, quæ conſecuti ſumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus eſt, uti mortalibus mos eſt, ex magnis majora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præpoſuere, ſed ea ſola quæ fortuna præcedentium oſtentat. Non poteſt autem quiſquam & invidere, & gratias agere: quia invidere, querentis & mœſti eſt: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrum novit, niſi id tempus, quod cum maxime tranſit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, ut præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. ſic fit, ut in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa numquam retractatur. Nemo quod fuit, tamquam in præterito, ſed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria eſt futuro imminentium.

CAP. IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſidue queritur, quod adverſus præterita ſimus ingrati, quod quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla ſit voluptas, quam quæ jam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt: poteſt il-

la caſus aliquis incidere: futura pendent, & incerta ſunt: quod præteriit, inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quiſquam eſſe adverſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit? Præſentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit; memoriæ minimum tribuit, quiſquis ſpei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res ſemel perceptæ hærent; quædam ut ſcias, non eſt ſatis didiciſſe (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico, & ſublimium curſum, & ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, ſed numero pluria, & temporibus diverſa, effluunt. Quia (ut dixi) non ſubinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoſcimus. Audi voces petentium. nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe & devotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, invenit. Poſt exiguum tempus, iidem illi verba priora, quaſi ſordida & parum libera, evitant: perveniunt deinde eo, quo, ut ego exiſtimo, peſſimus quiſque atque ingratiſſimus pervenit, ut obliviſcantur. Adeo enim ingratus eſt, qui oblitus eſt, uti gratus ſit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam inviſum vitium, an impunitum eſſe debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in ſcholis exercetur, etiam in civitate ponenda ſit, qua ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? cum urbes quoque urbibus, quæ præſtitere exprobrent, & majoribus collata, a poſteris exigant. Noſtri majores, maximi illi viri, ab hoſtibus tantum res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant.

Ex-

Excepta Macedonum gente, non eſt in ulla data adverſus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuiſſe: quia adverſus maleficium omne conſenſimus. & homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, alibi atque alibi diverſa pœna eſt: ſed ubique aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen nuſquam punitur, ubique improbatur. Neque abſolvimus illud, ſed cum difficilis eſſet incertæ rei æſtimatio, tantum odio damnavimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim ſpecioſiſſimum eſt, quod dedimus vel perdituri: quod totum permiſimus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad judicem voco, incipit non beneficium eſſe, ſed creditum. Deinde cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſse honeſta, ſi neceſsaria eſt. non enim magis laudabit quiſquam gratum hominem, quam eum qui depoſitum reddidit, aut quod debebat, citra judicium ſolvit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius eſt, corrumpimus, gratum animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum eſt, ſi beneficium non dat, ſed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, ſed quia neceſse eſt? Non eſt glorioſa res gratum eſse: niſi tutum eſt, ingratum fuiſse. Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix ſufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes ſua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi poſsunt, & non dare infinitam licentiam judici. Ideo melior vi-

detur conditio cauſſæ bonæ, ſi ad judicem quam ſi ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; hujus libera, & nullis aſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt, & adjicere, & ſententiam ſuam, non prout lex aut juſtitia ſuadet, ſed prout humanitas & miſericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat judicem alligatura, ſed regno liberrimo poſitura. Quid ſit enim beneficium, non conſtat: deinde quantumcunque ſit, refert quam benigne illud interpretetur judex. Quid ſit ingratus, nulla lex monſtrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus eſt: & qui non reddidit, gratus. De quibuſdam etiam imperitus judex dimittere tabellam poteſt: ubi feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt; ubi prolatis cautionibus, controverſia tollitur. Ubi vero inter diſputantes ratio jus dicit, ibi animi conjectura capienda eſt, ubi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controverſiam incidit, non poteſt ad hæc ſumi judex ex turba ſelectorum, quem cenſus in album, & equeſtris hæreditas miſit.

CAP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res viſa eſt, quæ deduceretur ad judicem; ſed nemo huic rei ſatis idoneus judex inventus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quiſquis in ejuſmodi reum exiſſet. Donavit aliquis magnam pecuniam: ſed dives, ſed non ſenſurus impendium. Donavit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adjice. Hic pecuniam pro addicto dependit: ſed cum illam domo protuliſſet. Ille dedit eandem: ſed mutuam ſumpſit, aut rogavit, & ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt, & hunc

qui

qui accepit, ut daret? Tempore quædam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cujus fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, unus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas multa flumina & navigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, & vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quæ non rem, ſed vim rei quærit. eadem licet ſint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quam ſolebat, aſpexit: ſed tam tarde dedit, ut plus præſtiturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horum quomodo judex inibit æſtimationem, cum ſermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam deſtruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiſcuntur: quædam non ſunt ex hac vulgari nota, ſed majora, etiam ſi minus apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi civitatem, in quatuordecim gradus deduxiſſe, & defendiſſe capitis reum: quid utilia ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excuſſiſſe morituro? quid efficacibus remediis refocillaſſe lugentem, & quos deſiderabat volentem ſequi, ad vitæ conſilium reduxiſſe? quid aſſediſſe ægro, & cum valetudo ejus ac ſalus momentis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refeciſſe, & medicum adduxiſſe morienti? Hæc quis æſtimabit? quis ſimilibus beneficiis jubet beneficia penſari? Donavit tibi domum: ſed ego tuam ſupra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: ſed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi ſilentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter

reddatur, paria facere difficile eſt.

CAP. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniæ creditæ. Itaque poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: ſæpe intra tacitam duorum conſcientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus? unam omnibus, cum diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cujuſque beneficio majorem, aut minorem? Age, intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitæ ſunt, & majora vita? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua eſt. par & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos eſſe beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quædam, inquit, privilegia parentibus data ſunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacravimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipſe tecum. Si deceptus es, quære dignum, adjuva. In liberis tollendis, nihil judicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque ut æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantum an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia utile eſt juventuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium: ita.

itaque æſtimari ſemel potuit. Alia diverſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe intervallis diſtantia. itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt, cum æquius eſſet omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. Quædam magno dantibus conſtant: quædam accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quædam amicis data ſunt, quædam ignotis. Plus eſt, quamvis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Invenies, qui nihil putet eſſe jucundius, nihil majus, quam habere in quo calamitas acquieſcat: invenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quam ſecuritati, conſuli malit. eſt qui plus ei debere ſe judicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta majora aut minora erunt, prout fuerit judex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſæpe ab eo accipio, a quo nolo; & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inſcio, & ſi ſciviſſet, non accepturo, impoſitum eſt; non vocabis eum, qui utcunque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſtea fecit injuriam. Utrum uno munere ad patientiam omnium injuriarum aſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti injuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabis? utrum plus ſit quod accepit, an in quo læſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi e contrario occurrat: multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, ſi periculum cauſſæ di-

cendæ adituri erunt, & innocentiam ſollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipſi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat invitis: ſed quicunque ad benefaciendum bonitate invitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris niſi quod volent. Minuitur enim gloria ejus officii, cui diligenter cautum eſt.

CAP. XIV. Deinde pauciora erunt beneficia? ſed veriora. quid autem mali eſt, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipſum ſecuti ſunt, qui nullam legem huic conſtituerunt: ut circumſpectius donaremus, circumſpectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, conſidera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, ſi exiſtimas ſuccurſurum tibi judicem. Nulla lex te in integrum reſtituet: ſolam accipientis fidem ſpecta. Hoc modo beneficia auctoritatem ſuam tenent, & magnifica ſunt: pollues illa, ſi materiam litium feceris. Æquiſſima vox eſt, & jus gentium præ ſe ferens, Redde quod debes. Hæc turpiſſima eſt in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, ſecuritatem, ſanitatem. reddi maxima quæque non poſſunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti ſit. Hoc eſt quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, ſi beneficium mercem facimus. Non eſt incitandus animus ad avaritiam, ad querelas, ad diſcordiam: ſua ſponte in iſta fertur. Quantum poſſumus, reſiſtamus, & quærenti occaſiones amputemus.

CAP. XV. Utinam quidem perſuadere poſſemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent! utinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impreſſis ſignis cuſtodirentur! fides potius illa ſervaret, & æquum colens animus! Sed neceſſaria optimis prætulerunt, &

co-

cogere fidem, quam ſpectare malunt. Adhibentur ab utraque parte teſtes. Ille per tabulas plurium nomina, interpoſitis parariis, facit: ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem manu ſua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confeſſionem! annulis noſtris plus quam animis creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? in quid imprimunt ſigna? nempe ne ille neget accepiſſe ſe, quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis exiſtimas? at his ipſis ſtatim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honeſtius erat a quibuſdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deeſt avaritiæ, ut beneficia ſine ſponſore non demus. Generoſi animi & magnifici eſt, juvare & prodeſſe. qui dat beneficia deos imitatur: qui repetit, fœneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam ſordidiſſimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquiunt, ingrati erunt, ſi nulla adverſus ingratum datur actio. Imo potius pauciores: quia majore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati ſint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & deſinet eſſe probri loco commune maledictum. Nunquid jam ulla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quædam ac nobiles fœminæ, non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? & exeunt matrimonii cauſſa, nubunt repudii? Tam diu illud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla ſine divortio acta ſunt, quod ſæpe audiebant, facere didicerunt. Numquid jam ullus adulterii pudor eſt, poſtquam eo ventum eſt, ut nulla virum habeat, niſi ut adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam invenies tam miſeram, tam ſordidam, ut illi ſatis ſit u-

num adulterorum par ? niſi ſingulis diviſit horas, & non ſufficit dies omnibus ? niſi ad alium geſtata eſt, apud alium manſit ? Infrunita, & antiqua eſt, quæ neſciat, matrimonium vocari, unius adulterium. Quemadmodum horum delictorum jam evanuit pudor, poſtquam res latius evagata eſt: ita ingratos plures efficies, & audaciores, ſi numerare ſe cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo ? impunitus erit ingratus ? Quid ergo ? impunitus erit impius ? quid malignus ? quid avarus ? quid impotens ? quid crudelis ? Impunita tu credis eſſe, quæ inviſa ſunt ? aut ullum ſupplicium gravius exiſtimas publico odio ? Pœna eſt, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe judicat: quod intellectum optimæ rei ac dulciſſimæ amiſit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cujus aures morbus obſtruxit: non vocas miſerum eum, qui ſenſus beneficiorum amiſit ? Teſtes ingratorum omnium deos metuit, urit illum & angit intercepti beneficii conſcientia: denique ſatis hæc ipſa pœna magna eſt, quod rei (ut dicebam) jucundiſſimæ fructum non percipit. At quem juvat accepiſſe, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum ejus a quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem ſemper beneficium delectat, ingratum ſemel. Comparari autem poteſt utriuſque vita: cum alter triſtis ſit & ſolicitus, qualis eſſe inficiator, ac fraudulentus ſolet; apud quem non parentum qui debet, honor eſt, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occaſionem referendæ gratiæ expectans, & ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, ſed quemadmodum plenius uberiuſque reſpondeat non ſolum parentibus & amicis, ſed

hu-

humilioribus quoque perſonis. Nam etiam ſi a ſervo ſuo beneficium accepit, æſtimat non a quo, ſed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quamquam quæritur a quibuſdam, ſicut ab Hecatone, an beneficium dare ſervus domino poſſit? Sunt enim qui ita diſtinguant, Quædam beneficia eſſe, quædam officia, quædam miniſteria. Beneficium eſſe, quod alienus det: alienus eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare. Officium eſſe filii, uxoris, & earum perſonarum, quas neceſſitudo ſuſcitat, & ferre opem jubet. Miniſterium eſſe ſervi, quem conditio ſua eo loco poſuit, ut nihil eorum quæ præſtat, imputet ſuperiori. * Propterea ſervos, qui negat dare aliquando beneficium, ignarus eſt juris humani. refert enim cujus animi ſit, qui præſtat, non cujus ſtatus. Nulli præcluſa virtus eſt, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, ſervos, reges, & exules. non elegit domum, nec cenſum, nudo homine contenta eſt. Quid enim erat tuti adverſus repentina, quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſervus domino; nec regi quiſquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, qualis quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſervo, quo minus in nomen meriti perveniat, neceſſitas obeſt, & patiendi ultima timor: idem iſtud obſtabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Poteſt ſervus juſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc virtutis eſt. adeoque dominis ſervi beneficia poſſunt dare, ut ipſos ſæpe beneficia ſua fecerint. Non eſt dubium, an ſervus beneficium dare poſſit cuilibet.

libet: quare ergo non & domino ſuo poſſit?

CAP. XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, ægro miniſtrat, & labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quæ alio præſtante beneficia dicerentur, præſtante ſervo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: ſervus autem non habet negandi poteſtatem: ita non præſtat, ſed paret, nec id ſe feciſſe jactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, & eo perducam ſervum, ut in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſervum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſuæ dimicantem & confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab ipſis vitalibus fundentem, & ut ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſervus eſt? Si tibi oſtendero aliquem, ut ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, avertiſſe quantum potuerit, ſuſpiciones quærentis, & impendiſſe ſpiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſervus eſt? Vide ne eo magis ſit, quo rarius eſt exemplum virtutis in ſervis, eoque gratius, quod cum fere inviſa imperia ſint, & omnis neceſſitas gravis, commune ſervitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non eſt, quia a ſervo profectum eſt: ſed ideo majus, quia deterrere ab illo nec ſervitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, ſi quis exiſtimat ſervitutem in totum hominem deſcendere: pars melior ejus excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt, & adſcripta dominis: mens quidem ſui juris. quæ adeo libera & vaga eſt, ut

ne

ne ab hoc quidem carcere, cui incluſa eſt, teneri queat, quo minus impetu ſuo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cœleſtibus exeat. Corpus itaque eſt, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non poteſt. Ab hac quidquid venit, liberum eſt. non enim aut nos omnia jubere poſſumus, aut in omnia ſervi parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam ſunt quæ leges nec jubent, nec vetant facere: in his ſervus materiam beneficii habet. Quandiu præſtatur, quod a ſervis exigi ſolet, miniſterium eſt: ubi plus quam quod ſervo neceſſe eſt, beneficium. Ubi in affectum amici tranſit, deſinit vocari miniſterium. Eſt aliquid, quod dominus præſtare ſervo debeat, ut cibaria, veſtiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulſit, liberalius educavit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium eſt. Idem e contrario fit in perſona ſervi. Quidquid eſt quod ſervilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, ſed ex voluntate præſtatur, beneficium eſt: ſi modo tantum eſt, ut hoc vocari potuerit, quolibet alio præſtante.

CAP. XXII. Servus (ut placet Chryſippo) perpetuus mercenarius eſt. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus præſtat quam quod operis locavit: ſic ſervus ubi benevolentia erga dominum fortunæ ſuæ modum tranſit, & altius aliquid auſus, quod etiam felicius nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit, beneficium eſt intra domum inventum. An æquum tibi videtur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſcimur: non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoque fecerint? Vis ſcire, quando non ſit beneficium? ubi dici poteſt: Quid ſi nollet? Ubi

bi vero id præſtat, quod nolle licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contraria ſunt beneficium & injuria. Poteſt dare beneficium domino, ſi a domino injuriam poteſt accipere: atqui de injuriis dominorum in ſervos, qui audiat, poſitus eſt, qui & ſævitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis avaritiam compeſcat. Quid ergo? Beneficium dominus a ſervo accipit? imo homo ab homine. Denique quod in illius poteſtate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne a ſervo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa jam beneficiorum exempla referam, & diſſimilia, & quædam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam, dedit mortem, ſervavit periturum: & hoc ſi parum eſt; pereundo ſervavit. alius mortem domini adjuvit, alius decepit.

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodevigeſimo annalium tradidit, cum obſideretur Adrumentum, & jam ad ſummam deſperationem ventum eſſet, duos ſervos ad hoſtem transfugiſſe, & operæ pretium feciſſe. Deinde urbe capta, paſſim diſcurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua ſervierant, præcucurriſſe, & dominam ſuam ante ſe egiſſe, & quærentibus quænam eſſet, dominam, & quidem crudeliſſimam ad ſupplicium ab ipſis duci, profeſſos eſſe. Eductam deinde extra muros, ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira conſideret. deinde, ut ſatiatus miles ad Romanos mores cito rediit: illos quoque ad ſuos rediſſe, & dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit utrumque e veſtigio illa: nec indignata eſt ab his ſe vitam accepiſſe, in quos vitæ neciſque poteſtatem habuiſſet. Potuit ſibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim ſervata, munus notæ & vulgaris

garis clementiæ habuiſſet: ſic ſervata, nobilis fabula, & exemplum duarum urbium fuit. In tanta confuſione captæ civitatis, cum ſibi quiſque conſuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut oſtenderent quo animo facta eſſet prior illa tranſitio, a victoribus ad captivam transfugerunt, perſonam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti judicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidiſſe. Non eſt, mihi crede, non eſt, dico, ſervilis animi, egregium factum fama ſceleris emiſse. C. Vettius, prætor Marſorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Servus ejus gladium militi ipſi, a quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, Tempus eſt, inquit, me & mihi conſulere: jam dominum manumiſi. atque ita ſe uno ictu tranſiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum ſervarit.

CAP. XXIV. Corfinium Cæſar obſidebat: tenebatur incluſus Domitius. Imperavit medico, eidemque ſervo ſuo, ut ſibi venenum daret. Cum tergiverſantem videret, Quid cunctaris, inquit, tamquam tua in poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus: Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum ſopitus eſset, acceſſit ad filium ejus: Jube me, inquit, adſervari, dum ex eventu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſervatus a Cæſare eſt: prior tamen illum ſervus ſervaverat.

CAP. XXV. Bello civili proſcriptum dominum ſervus abſcondit: & cum annulos ejus ſibi aptaſset, ac veſtem induiſset, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde cervicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara

fides

fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & pæne publica rabies, quæ omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas jocantium, nihil erat tutum: omnis ſæviendi placebat occaſio. Nec jam reorum expectabatur eventus, cum eſſet unus. Cœnabat Paulus prætorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Cæſaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nunc verba quæſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum ſimul & Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus, notavit. At ſervus ejus, cui nectebantur inſidiæ, ei ebrio anulum extraxit: & cum Maro convivas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcenis, & jam ſubſcriptionem componeret: oſtendit in manu ſua ſervus anulum. Si quis hunc ſervum vocat, & illum convivam vocabit.

CAP. XXVII. Sub divo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, jam moleſta. Rufus vir ordinis ſenatorii, inter cœnam optaverat, ne Cæſar ſalvus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adjecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Ut primum diluxit, ſervus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. hortatur, ut Cæſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Uſus conſilio, deſcendenti Cæſari occurrit. & cum malam mentem habuiſſe ſe pridie juraſſet, id ut in ſe & filios ſuos recideret, optavit: & Cæſarem, ut ignoſceret ſibi, rediretque in gra-
tiam.

riam ſecum, rogavit. Cum dixiſſet ſe Cæſar facere: Nemo, inquit, credet te me cum in gratiam rediiſſe, niſi aliquid mihi donaveris: petitque non faſtidiendam a propitio ſummam: & impetravit. Cæſar ait: Mea cauſſa dabo operam, ne unquam tibi iraſcar. Honeſte Cæſar, quod ignovit, quod liberalitatem clementiæ adjecit. Quicunque hoc audiverit exemplum, neceſſe eſt Cæſarem laudet, ſed cum ſervum ante laudaverit. Num expectas, ut tibi narrem manumiſſum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis pecuniam pro libertate ejus Cæſar numeraverat.

CAP. XXVIII. Poſt tot exempla num eſt dubium, quin beneficium aliquando a ſervo dominus accipiat? Quare potius perſona rem minuat, quam perſonam rès ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, ni cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant, noti magis, quam nobiles ſunt. Unus omnium parens mundus eſt: ſive per ſplendidos, ſive per ſordidos gradus, ad hunc prima cujuſque origo perducitur. Non eſt, quod te iſti decipiant; qui cum majores ſuos recenſent, ubicunque defecit nomen illuſtre, illico deum fingunt. Neminem deſpexeris, etiam ſi circa illum obſoleta ſunt nomina, & parum indulgente adjuta fortuna. Sive libertini ante vos habentur, ſive ſervi, ſive exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio ſordidi jacet, tranſilite. expectat vos in ſummo magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam vanitatem attollimur, ut beneficia a ſervis indignemur accipere, & ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Servum tu.

tu quemquam vocas, libidinis & gulæ ſervus, & adulteræ, imo adulterarum commune mancipium? Servum vocas quemquam tu? Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quo te penulati iſti in militum & quidem non vulgarem cultum ſubornati? quo, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicujus oſtiarii, ad hortos alicujus, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium a ſervo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſervi beneficium eſt. Quæ eſt tanta animi diſcordia? eodem tempore ſervos deſpicis, & colis. Imperioſus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim ulli magis abjiciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam inſolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque jus beneficii dandi a ſervis, ut a filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi majora beneficia dare parentibus ſuis poſſint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios majores potentioreſque extitiſſe, quam parentes ſuos: æque & illud, meliores fuiſſe. Quod ſi conſtat, poteſt fieri, ut meliora tribuerint: cum & fortuna illis major eſſet, & melior voluntas. Quidquid, inquit, eſt, quod dat patri filius, utique minus eſt: quia hanc ipſam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio ejus vincitur, cujus beneficium eſt ipſum, quod vincitur. Primum quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis ſuis majora ſunt. nec ideo aliquid non eſt majus eo a quo cœpit, quia non potuiſſet in tantum procedere, niſi cœpiſſet. Nulla

non

non res principia ſua magno gradu tranſit. Semina omnium rerum cauſſa ſunt: & tamen minimæ partes ſunt eorum quæ gignunt. Aſpice Rhenum, aſpice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid ſunt, ſi illos illic, unde effluunt, æſtimes? Quidquid eſt quo timentur, quo nominantur, in proceſſu paraverunt. Tolle radicem, nemora non ſurgent; nec tanti montes veſtientur. Aſpice trabes, ſive proceritatem æſtimes, altiſſimas, ſive craſſitudinem ſpatiumque ramorum, latiſſime fuſas: quantulum eſt his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis ſuis templa, & illa urbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis jacta ſunt, latent. Idem in ceteris evenit: principia ſua ſemper ſequens magnitudo obruit. Non potuiſſem quidquam conſequi, niſi parentum beneficium anteceſſiſſet: ſed non ideo quidquid conſecutus ſum, minus eſt eo, ſine quo conſecutus non eſſem. Niſi me nutrix aluiſſet infantem, nihil eorum quæ conſilio ac manu gero facere potuiſſem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari induſtria merui. numquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid intereſt, cum æque ſine patris beneficio, quam ſine nutricis, non potuerim ad ulteriora procedere?

CAP. XXX. Quod ſi initio meo, quidquid jam poſſum, debeo: cogita non eſſe initium mei patrem, ne avum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximæ origo deſcendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & ultra memoriam poſitis majoribus, quam patri: plus autem debeo, ſi hoc ipſum quod genuit me pater meus, majoribus ſuis debet. Quidquid præſtiti patri, etiam ſi magnum eſt, infra æſtimationem paterni muneris eſt: quia

non eſſem, ſi non genuiſſet. Iſto modo, etiam ſi quis patrem meum ægrum ac moriturum ſanaverit, nihil præſtare ei potero, quod non beneficio ejus minus ſit. non enim genuiſſet me pater, ni ſanatus eſſet. Sed vide, ne illud verius ſit æſtimari, an id quod potui, & id quod feci, meum ſit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus ſum, per ſe intuere quale ſit: animadvertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. ſine dubio primum ad omnia gradum: ſed non ideo majorem omnibus, quia primum. Servavi patrem, & ad ſummam provexi dignitatem, & principem urbis ſuæ feci, nec tantum rebus a me geſtis nobilitavi, ſed ipſi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam glorioſam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad ſe animos rapit, congeſſi: & cum ſupra omnes ſtarem, infra illum ſteti. Dic nunc, Hoc ipſum, quod iſta potuiſti, patris munus eſt. Reſpondebo tibi, Eſt prorſus, ſi ad iſta facienda naſci ſatis eſt. ſed ſi ad bene vivendum minima portio eſt vivere, & id tribuiſti, quod cum feris mihi & animalibus quibuſdam minimis, quibuſdam etiam fœdiſſimis commune eſt; noli tibi aſſerere, quod non ex tuis beneficiis, etiamſi non ſine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidiſſe. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim ſentienti, ſentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ cauſſa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto majus ſit retinere ſpiritum, quam accipere, quanto levius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi ſtatim illa uſuro: tu neſcituro, an viverem. ego vitam dedi mortem timenti: tu vitam dediſti, ut mori poſſem. ego vitam tibi dedi con-

conſummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuiſti, onus alienum. Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? ſi expoſuiſses, nempe injuria erat genuiſse. Quo quidem colligo, minimum eſse beneficium, patris matriſque concubitum: niſi acceſserint alia, quæ proſequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non eſt bonum vivere, ſed bene vivere. At bene vivo; ſed potui & male. ita hoc tantum eſt tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per ſe, nudam, egentem conſilii, & id ut magnum bonum jactas: cogita te mihi imputare muſcarum ac vermium bonum. Deinde ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me ſtuduiſſe, ut curſum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipſo beneficio tuo, majus quam quod dederas, recepiſti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dediſti: ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater. ſi idem præſto, plus reddo: quia non tantum ali ſe, ſed a filio ali gaudet, & majorem ex animo meo, quam ex ipſa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt. Quid ſi quis intantum proceſſit, ut aut eloquentia per gentes enoteſceret, aut juſtitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebraſque natalium ſuorum clara luce diſcuteret: non inæſtimabile in parentes ſuos beneficium contulit? An quiſquam Ariſtonem & Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonem filios, noſſet? Sophroniſcum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum eſt, qui vivunt ob nullam cauſſam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit poſteris. Utrum majus beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne poſt Agrippam quidem notus: an

an patri dedit Agrippa, navali corona inſignis, unicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in urbe maxima opera excitavit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla poſtea vincerentur? Utrum Octavius majus ullum beneficium dedit filio, an patri divus Auguſtus, quamvis illum umbra adoptivi patris abſcondit? Quantam cepiſſet voluptatem, ſi illum, poſt debellata arma civilia, vidiſſet ſecuræ paci præſidentem, non agnoſcens bonum ſuum, nec ſatis credens, quoties reſpexiſſet ad ſe, potuiſſe illum virum in domo ſua naſci? Quid nunc ceteros perſequar, quos jam conſumpſiſſet oblivio, niſi illos filiorum gloria e tenebris eruiſſet, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri majora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: ſed an poſſit aliquis majora reddere. Etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum ulla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non poſſunt, plura in unum congeſta ſuperabunt.

CAP. XXXIII. Servavit in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hoſtes equum concitavit: parum eſt, quod ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contempſit, tot oppoſitas difficultates; quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos ſuos tranſilivit. Adjice, ut idem patrem reum defendat, & conſpirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi conſulatum, ac tertium, alioſque honores etiam conſularibus concupiſcendos congerat, ut pauperi raptas belli jure opes tradat; & quod eſt militaribus viris ſpecioſiſſimum, divitem illum ſpoliis etiam hoſtilibus

libus faciat. Si adhuc parum eſt, adjice ut provincias & extraordinaria imperia continuet: adjice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperii ſine æmulo ad ortus occaſuſque venturi defenſor & conditor, majorem nobilitatem nobili viro adjiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium eſt, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipſi urbi neſcio, utrum majus præſidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. Deinde, ſi hoc parum eſt, finge aliquem tormenta patris diſcuſſiſſe, finge in ſe tranſtuliſſe. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus & ſimplex ſit, & facile, nec danti voluntarium. Quid neceſſe eſt multis? dedit etiam, quibus dediſſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectavit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid ſi quis ſapientiam conſecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc diſputabimus, an majus aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium eſt, quidquid facis, quidquid præſtare illi potes. Et præceptoris mei, quod inſtitutis liberalibus profeci. Ipſos tamen qui tradiderunt illa, tranſcendimus: utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis ſine illis nemo quidquam aliequi poſſet, non tamen quantumcunque quis aſſecutus eſt, infra illos eſt. multum inter prima, ac maxima intereſt. nec ideo prima maximorum inſtar ſunt, quia ſine primis maxima eſſe non poſſunt.

CAP. XXXV. Jam tempus eſt quædam ex noſtra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo eſt aliquid melius, poteſt vinci: pater dedit filio vitam,

eſt autem aliquid vita melius: ita pater vinci poteſt, quia dedit beneficium, quo eſt aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui vitam, ſi ſemel & iterum liberatus eſt mortis periculo, majus accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: poteſt ergo, ſi ſæpius periculo mortis liberatus a filio fuerit, majus beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, majus accipit, quo magis eo indiget. magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non eſt: ut qui ne indigere quidem omnino poſſit: majus ergo beneficium accipit pater, ſi vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus eſt. Patris beneficia vinci a filiis beneficiis non poſſunt. quare? quia vitam accepit a patre: quam niſi accepiſſet, nulla dare beneficia potuiſſet. Hoc commune eſt patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuiſſent enim referre gratiam, niſi vitam accepiſſent. Ergo nec medico in majus gratia referri poteſt. ſolet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci poſſunt: ergo & patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adjuvandum eſſet, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adjutorio egeret, majus dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, niſi multa acceſſiſſent, quæ illam tuerentur: filius patri ſi dedit vitam, dedit eam, quæ nullius deſideraret auxilium, in hoc, ut permaneret: ergo majus beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam ipſe illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non deſtruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores: natura enim glorioſa eſt virtus, & anteire priores

cu-

cupit. alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum vincendi ſpe venerit. Id ſi patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque ſunt, in quibus noſtro bono vincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur ſeipſos filiorum beneficiis impares? Niſi hoc ita judicamus, excuſationem damus liberis: & illos ſegniores ad referendam gratiam facimus, quibus ſtimulos adjicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi juvenes. poſita eſt inter parentes ac liberos honeſta contentio, dederint majora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt. ſumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, ut vincatis optantes. Nec deſunt tam pulchro certamini duces, qui ad ſimilia vos cohortentur, ac per veſtigia ſua ire ad victoriam ſæpe jam partam ex parentibus jubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipſe ejus in infantia leve tutumque geſtamen, gravem ſenio, per media hoſtium agmina, & per cadentis circa ſe urbis ruinas ferens, cum complexus ſacra ac penates deos religioſus ſenex non ſimplici vadentem ſarcina premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas poteſt? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii poſuit. Vicere Siculi juvenes: cum Ætna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam inſulæ partem effudiſſet incendium, vexerunt parentes ſuos. Diſſediſſe creditum eſt ignes, & utrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem tranſcurrerent juvenes digniſſimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio ſuperaſſet hoſtem, præmium belli ad patrem tranſtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc eſt regnum, nolle regnare, cum poſſis. Vicit patrem, imperioſum qui-

 dem,

dem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus eſſet a patre, ob adoleſcentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri ſuo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, ſperans fore proditorem parentis inviſi, (& bene meruiſſe ſe de juvene credebat, cujus exilium pro graviſſimo crimine inter alia Manlio objiciebat) nactus adoleſcens ſecretum, ſtringit occultatum ſinu ferrum, &, Niſi juras, inquit, te diem patri remiſſurum, hoc te gladio transfodiam. In tua poteſtate eſt, utro modo pater meus accuſatorem non habeat: Juravit tribunus: nec fefellit, & cauſſam accuſationis remiſſæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex aliis exempla ſubeunt eorum, qui parentes ſuos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad ſummum protulerunt, & e plebe acervoque ignobili nunquam tacendos ſæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi poteſt, quantum opus ſit, quam laudabile, quamque nunquam a memoria hominum exiturum, poſſe hoc dicere: Parentibus meis parui, ceſſi: imperio eorum, ſive æquum, ſive iniquum fuit, obſequentem ſubmiſſumque me præbui: ad hoc unum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obſecro vos, & fuſi quoque reſtituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adoleſcente præclarius, qui ſibi ipſi dicere potuerit, neque enim fas eſt alteri dicere: Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius ſene, qui omnibus ubique prædicabit, a filio ſuo ſe beneficiis victum? Quid autem eſt felicius, quam ſibi cedere?

LI.

LIBER QUARTUS.

Argumentum, & Ordo.

ARguta fere tractat, ſed utilibus (ut ſemper) mixtis. Quærit, an Beneficium, & Gratia per ſe expetenda: aſſerit contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam Dii dent Beneficia: quod ipſum contra illos negantes ubertim docet. Objectiones deinde removet, quæ utilitatem verſari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & oſtendit eam quoque referendam ſolius Honeſti, non Utilis aſpectu. Tum quærit, An, quem ſcias ingratum futurum, beneficium ſit dandum? diſtinguit, & partim ait, partim negat.

CAPUT I.

EX omnibus quæ tractavimus, Æbuci Liberalis, poteſt videri nihil tam neceſſarium, aut magis (ut ait Saluſtius) cum cura dicendum, quam quod in manibus eſt: An beneficium dare, & invicem gratiam referre, per ſe res expetendæ ſint? Inveniuntur qui honeſta in mercedem colant, quibuſque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in ſe magnificum, ſi quidquam habet venale. Quid enim eſt turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus ſit: cum virtus nec lucro invitetur, nec abſterreatur damno, adeoque neminem ſpe ac pollicitatione corrumpat, ut contra in ſe impendere jubeat, ac ſæpius in ultrotributis ſit? Calcatis utilitatibus ad illam eundum eſt, quocunque vocavit, quocunque miſit, ſine reſpectu rei familiaris: interdum etiam,

ſine ulla ſanguinis ſui parſimonia vadendum, nec unquam imperium ejus detrectandum. Quid conſequar, inquit, ſi hoc fortiter, ſi hoc grate fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: ſi quid forte obvenerit commodi, inter acceſſiones numerabis. Rerum honeſtarum pretium in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe expetendum eſt, beneficium autem honeſtum eſt, non poteſt alia ejus conditio eſſe, cum eadem natura ſit. Per ſe autem expetendum eſſe honeſtum, ſæpe & abunde probatum eſt.

CAP. II. In hac parte nobis pugna eſt cum Epicureorum delicata & umbratica turba, in convivio ſuo philoſophantium: apud quos virtus voluptatum miniſtra eſt. Illis paret, illis deſervit, illas ſupra ſe videt. Non eſt, inquit, voluptas ſine virtute. Sed quare ante virtutem eſt? De ordine putas diſputationem eſſe? de re tota, & de poteſtate ejus ambigitur. non eſt virtus, ſi ſequi poteſt. Primæ partes ejus ſunt. ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare: tu illam jubes ſignum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, ſine virtute, nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo & damno. de hoc uno diſputatur, utrum virtus ſummi boni cauſſa ſit, an ipſa ſummum bonum. Ut hoc unum quæratur, ordinis tantum exiſtimas mutationem? iſta vero confuſio eſt & manifeſta cæcitas, primis poſtrema præferre. Non indignor, quod poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix ejus & hoſtis eſt, & longiſſime ab illa reſiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam iſti effæminato bono inſerenda.

CAP. III. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare,

dare, virtutis eſt, & turpiſſimum id cauſſâ ullius alterius rei dare, quam ut datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuique, non digniſſimo, daremus: nunc vero diviti importuno pauperem præferimus. non eſt beneficium, quod fortunam ſpectat. Præterea, ſi ut prodeſſemus, ſola nos invitaret utilitas, minime beneficia diſtribuere deberent, qui facillime poſſent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dii vero tot munera, quæ ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darent. in omnia enim illis natura ſua ſufficit, plenoſque & tutos, & inviolabiles præſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi una dandi cauſſa eſt, ſe intueri ac commodum ſuum. Iſtud non eſt beneficium, ſed fænus: circumſpicere, non ubi optime ponas, ſed ubi quæſtuoſiſſime habeas, unde facillime tollas. Quod cum longe a diis remotum ſit, ſequitur ut liberales ſint. nam ſi una beneficii dandi cauſſa ſit utilitas: nulla autem ex nobis utilitas deo ſperanda eſt, nulla deo dandi beneficii cauſſa eſt.

CAP. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, ſed ſecurus & negligens noſtri, averſus a mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam injuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & undique ſublatis in cœlum manibus vota facientium, privata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent, alloquendi ſurda numina, & inefficaces deos: niſi noſſent illorum beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data; magna, tempeſtiva, ingentes minas interventu ſuo ſolventia. Quis eſt autem tam miſer, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, ut non tan-

tam deorum munificentiam ſenſerit? Ipſos illos complorantes ſortem ſuam, & querulos circumſpice. invenies non ex toto beneficiorum cœleſtium expertes: neminem eſſe, ad quem non aliquid ex illo benigniſſimo fonte manaverit. Parum antem id, quod naſcentibus ex æquo diſtribuitur? Ut quæ ſequuntur, inæquali diſpenſata menſura, tranſeamus, parum dedit natura, cum ſe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. Unde ergo iſta quæ poſſides? quæ das? quæ negas? quæ ſervas? quæ rapis? unde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque inſtruens copia? Neque enim neceſſitatibus tantummodo noſtris proviſum eſt: uſque in delicias amamur. Tot arbuſta, non uno modo frugifera, tot herbæ ſalutares, tot varietates ciborum, per totum annum digeſtæ, ut inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Jam animalia omnis generis, alia in ſicco ſolidoque, alia in humido innaſcentia, alia per ſublime dimiſſa: ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœniſſimis *flexibus* campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vaſto & navigabili curſu vadentia: ex quibus quædam ſtatis diebus mirabile incrementum trahunt, ut anhela & ferventi ſubjecta cœlo loca ſubita vis æſtivi torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipſis littoribus aquarum calentium exundatio?

.... Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donaſſet jugera, accepiſſe te diceres beneficium; immenſa terrarum late patentium ſpatia, negas eſſe beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, & arcam tuam (quoniam id tibi

bi magnum videtur) impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emiſit in aera, ſuper quæ decurrunt ſola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cujus inveſtigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in ſumma terra ſigna diſpoſuit: negas te accepiſſe beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid reſplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus ſparſum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, ſine ullo incendii aut ruinæ metu ſtruxit, in quo vides non tenues cruſtas, & ipſa qua ſecantur lamina graciliores, ſed integras lapidis pretioſiſſimi moles, ſed totas variæ diſtinctæque materiæ, cujus tu parvula fruſta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum munus accepiſſe? Et cum iſta quæ habes magno æſtimes, quod eſt ingrati hominis, nulli debere te judicas? Unde tibi iſtum quem trahis ſpiritum? unde iſtam, per quam actus vitæ tuæ diſponis, atque ordinas, lucem? unde ſanguinem, cujus curſu vitalis continetur calor? unde iſta palatum tuum ſaporibus exquiſitis ultra ſatietatem laceſſentia? unde hæc irritamenta jam laſſæ voluptatis? unde iſta quies, in qua putreſcis, ac marces? Nonne ſi gratus es, dices?

.... Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi ſemper Deus, illius aram
Sæpe tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti.

Ille Deus eſt, non qui paucas boves, ſed qui per totum orbem armenta dimiſit, qui

gregibus ubique paſſim vagantibus pabulum præſtat, qui paſcua hibernis æſtiva ſubſtituit, qui non calamo tantum cantare, & agreſte atque inconditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, ſed tot artes, tot vocum varietates, tot ſonos, alios ſpiritu noſtro, alios externo, cantus edituros, commentus eſt. Neque enim noſtra iſta, quæ invenimus, dixeris: non magis, quam quod creſcimus, quam quod ad conſtitutum temporum ſua corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc adſurgentem jam ætatem, & in robuſtiorem gradum tranſeuntem pubertas, & ultimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Inſita ſunt nobis omnium ætatum, omniumque artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præſtat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quam Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inſerta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum noſtrarum compellare. & Jovem illum optimum ac maximum rite dices, & tonantem, & ſtatorem: qui non (ut hiſtorici tradiderunt) ex eo quod poſt votum ſuſceptum, acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quod ſtant beneficio ejus omnia, ſtator, ſtabilitorque eſt. hunc eumdem & fatum ſi dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud ſit, quam ſeries implexa cauſſarum, ille eſt prima omnium cauſſa, ex qua ceteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque cœleſtium rerum continentia. Tot appellationes ejus poſſunt eſſe, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium noſtri putant. Liberum patrem: quia omnium parens ſit, quod

quod ab eo primum inventa ſeminum vis eſt, conſultura per voluptatem. Herculem: quia vis ejus invicta ſit, quandoque laſſata fuerit operibus editis, in ignem receſſura. Mercurium: quia ratio penes illum eſt, numeruſque, & ordo, & ſcientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere, ſed naturæ. quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura: ſed idem eſt utrumque, nec diſtat. Officium ſi quod a Seneca accepiſſes, Annæo te diceres debere, vel Lucio; non creditorem mutares, ſed nomen. quoniam ſive prænomen ejus, ſive nomen dixiſſes, ſive cognomen, idem tamen ille eſſet. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia ejuſdem Dei nomina ſunt, varie utentis ſua poteſtate. Et juſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, unius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. Sed ne in aliam diſputationem ex obliquo abeam; plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt. una ſpectatur in eo accipientis utilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem ſemina arenis committunt. Quod ſi verum eſt, noſtram utilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſerendoque. neque enim ſerere, per ſe res expetenda eſt. Præterea quæritis cui dandum ſit beneficium: quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. * Honeſtum pro-

pter nullam aliam cauſſam, quam propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hæc enim conſtat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, ut beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

CAP. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, utrum infícier, an palam reddam. Intuebor utilitatem ejus, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt: non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur, quoniam ratio, omnis honeſti comes eſt. Quam ſæpe hominum, donationem ſuam inconſultam objurgantium, hanc audimus vocem. Mallem perdidiſſe, quam illi dediſſe? Turpiſſimum genus damni eſt, inconſulta donatio; multoque gravius male dediſſe beneficium, quam non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, noſtra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu exiſtimas, ſpectabo, a quo recepturus ſim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus ſit. Sæpe autem & non redditurus, gratus eſt, & ingratus, qui reddit. Ad animum tendit æſtimatio mea. Ideo locupletem, ſed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, ſupererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. uni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam: quod oportet autem, non eſt ſine electione: quæ qualis futura ſit, interrogas?

CAP.

CAP. XI. Eligam virum integrum, ſimplicem, memorem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non avare tenacem, benevolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam poſſit, ex ſententia res geſta erit. Si utilitas me & ſordida computatio liberalem facit, ſi nulli proſum, niſi ut invicem ille mihi proſit: non dabo beneficium proficiſcenti in diverſas longinquaſque regiones, non dabo abſuturo ſemper, non dabo ſic affecto, ut ſpes ei nulla ſit convaleſcendi, non dabo ipſe deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut ſcias, rem per ſe expetendam eſſe, benefacere; advenis modo in noſtrum delatis portum, & ſtatim abituris, ſuccurrimus. Ignoto naufrago navem, qua revehatur, & damus & inſtruimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore, & nunquam amplius in conſpectum noſtrum reverſurus, debitores nobis deos delegat, precaturque ut illi pro ſe gratiam referant: interim nos juvat ſterilis beneficii conſcientia. Quid cum ipſo vitæ in fine conſtitimus, cum teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis conſumitur, quandiu ſecreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus, a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia noſtra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit. tandiu officiorum mali judices, quandiu illa depravat ſpes ac metus, ac inertiſſimum vitium, voluptas. Ubi mors intercluſit omnia, & ad ferendam ſententiam incorruptum judicem miſit, quærimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus: nec quidquam cura ſanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas

luptas ſubit cogitantem. Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adjectis opibus, aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia, niſi recepturi, inteſtatis moriendum ſit. Dicitis, inquit, beneficium creditum inſolubile eſſe: creditum autem non eſt res per ſe expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic & legem, juſti injuſtique regulam eſſe: & regula non eſt res per ſe expetenda. Ad hæc verba demonſtrandæ rei cauſſa deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adjicio inſolubile, cum creditum nullum non ſolvi aut poſſit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis cauſſa dandum non eſt, ut ſæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto tranſire permittatur: rerum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero ſordes, ſub accuſatoribus iiſdem fortaſſe ſumpturus, cum abire in partem alteram poſſim, & ſecurus ſpectare aliena certamina: ſpondeo pro judicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum dejicio, creditoribus ejus me obligaturus: ut poſſim ſervare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum aut Tiburtinum emere paratus, ſalubritatis cauſſa, & æſtivi ſeceſſus, quoto anno empturus ſit diſputat: cum emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficiis ratio eſt. nam cum interrogaveris, quid reddat, reſpondebo, bonam conſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat juſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, ſi quidquam præter ipſas petis.

CAP. XIII. Mundus in quid inceſſum abſolvit? in quid ſol diem extendit & contrahit? omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim.

nim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc ſalutaria nobis facere ſine præmio: ita viri officium eſt inter alia & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occaſionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas eſt, inerti otio aſſuefacere corpuſculum, & ſecuritatem ſoporis ſimillimam appetere, & ſub denſa umbra latitare, tenerrimiſque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibuſque intra hortorum latebram corpora ignavia pallentia ſaginare: nobis voluptas eſt, dare beneficia vel laborioſa, dum aliorum labores levent; vel periculoſa, dum alios a periculis extrahant: vel rationes noſtras aggravatura, dum aliorum neceſſitates & anguſtias laxent. Quid mea intereſt, an recipiam beneficia? etiam cum recepero, danda ſunt. Beneficium ejus commodum ſpectat cui præſtatur, non noſtrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ ſummam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodeſt, medicus ægris, mango vænalibus: ſed omnes iſti, quia ad alienum commodum pro ſuo veniunt, non obligant eos quibus proſunt.

CAP. XIV. Non eſt beneficium quod in quæſtum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio eſt. Non dicam pudicam, quæ amatorem ut incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit, ut ait Ovidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præſtitit, & non ſibi. eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut uſui,

aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbuſtis quæ colimus, ne ſiccitate, aut immoti & negleƈti ſoli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad ullam rem, cujus extra ipſam fruƈtus eſt. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara, nec ſordida, ſed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere novis ac recentibus vetera: & non habens propoſitum, quanto ei qui præſtat bono futura ſit: alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt, ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? Ab omnibus iſtis vera beneficii dandi cupido avocat: ad detrimentum, injeƈta manu, trahit, & utilitates relinquit, ipſo benefaciendi opere lætiſſima.

CAP. XV. Numquid dubium eſt quin contraria ſit beneficio injuria? Quomodo injuriam facere, per ſe vitanda ac fugienda res eſt: ſic beneficium dare per ſe expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in ſcelus hortantia, valet: ad hoc invitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero, neminem non amare beneficia ſua, neminem non ita compoſitum animo, ut libentius eum videat, in quem multa congeſſit: cui non cauſſa ſit iterum dandi beneficii, ſemel dediſſe. quod non accideret, niſi nos ipſa deleƈtarent beneficia. Quam ſæpe dicentem audias? Non ſuſtineo illum deſerere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me ut cauſam ſuam contra homines gratioſos agam. Nolo: ſed quid faciam? jam illi ſemel, iterumque affui. Non vides ineſſe iſti rei propriam quandam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuiſſet præſtandi; aliquid ei præſtamus ob hoc, quia præſtitimus. Adeoque

nos

nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fovere perſeveremus, ſola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato indulgere, tam naturale, quam liberis pravis.

CAP. XVI. Iidem iſti gratiam referre ipſos fatentur, non quia honeſtum eſt, ſed quia utile. quod non eſſe ita, minore opera probandum eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per ſe rem expetendam eſſe, iiſdem etiam hoc colligemus. Fixum eſt illud, a quo in cetera probationes noſtræ exeunt, honeſtum ob nullam aliam cauſſam, quam quia honeſtum ſit, coli. Quis ergo controverſiam facere audebit, an gratum eſſe honeſtum ſit? Quis non ingratum deteſtetur hominem, ſibi ipſi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui adverſus ſumma beneficia amici ſui ingratus eſt, quomodo id fers? utrum tamquam rem turpem fecerit, an tamquam utilem rem ſibi & profuturam omiſerit? Puto, nequam hominem exiſtimas: cui pœna, non cui curatore opus ſit. quod non accideret, niſi gratum eſſe, per ſe expetendum, honeſtumque eſſet. Alia fortaſſe minus dignitatem ſuam præferunt, & an ſint honeſta, interprete egent: hoc expoſitum eſt, pulchriuſque, quam ut ſplendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ cauſſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? & quæ jactatio eſt ſolviſſe, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim uni rei non poſuimus legem, tamquam ſatis natura caviſſet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis jubet: ſupervacuum eſt enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in

in amorem ſui cohortandus eſt, quem cum naſcitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honeſta per ſe petat. Placet ſuapte natura, adeoque gratioſa virtus eſt, ut inſitum ſit etiam malis, probare meliora. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera & injurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipſis quæ impotentiſſime fecit, ſpeciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dediſſe quos læſit? Gratias itaque agi ſibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonoſque ſe ac liberales fingunt, quia præſtare non poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cujus fructus concupiſcitur, ipſa vero odio pudorique eſt: nec quiſquam tantum a naturali lege deſcivit, & hominem exuit, ut animi cauſſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis, qui rapto vivunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis conſequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui graſſari & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, ſine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen ſuum præmittit: etiam qui non ſequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. Ut ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe: quoniam nihil æque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ,

ac

ac viliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcunque vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit; ſocietas terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari juſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle: & unitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. tolletur autem, ſi efficies, ut ingratus animus non per ſe vitandus ſit, ſed quia aliud illi timendum eſt. Quam multi ſunt enim, quibus ingratis eſſe tuto licet? denique ingratum voco, quiſquis metu gratus eſt.

CAP. XIX. Deos nemo ſanus timet. Furor eſt enim metuere ſalutaria: nec quiſquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis, omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam, & ne cuiquam metuendus eſſet, projeciſti ipſum extra metum. Hunc igitur ſeptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diviſumque a contactu & a conſpectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia eſt. In medio intervallo hujus & alterius cœli deſertus, ſine animali, ſine homine, ſine re, ruinas mundorum ſupra ſe circaque ſe cadentium evitat, non exaudiens vota, nec noſtri curioſus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam pa-

ren-

rentem: grato, ut opinor, animo: aut ſi non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, ſed te atomi & iſtæ micæ tuæ forte ac temere conglobaverunt, cur colis? Propter majeſtatem, inquis, ejus eximiam, ſingularemque naturam. Ut concedam tibi: nempe hoc facis nulla ſpe, nullo pretio inductus. Eſt ergo aliquid per ſe expetendum, cujus te ipſa dignitas ducit: id eſt honeſtum. Quid eſt autem honeſtius, quam gratum eſſe? hujus virtutis materia tam late patet, quam vita.

CAP. XX. Sed ineſt, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim virtuti non ineſt? ſed id propter ſe expeti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra ſe commoda, ſepoſitis quoque illis ac remotis, placet. Prodeſt gratum eſſe: ero tamen gratus, etiam ſi noceat. Qui gratus eſt, quid ſequitur? ut hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo ſi quis ſibi offenſas concitaturus eſt? ſi quis intelligit, adeo per hoc ſe nihil conſecuturum, ut multa etiam ex repoſito acquiſitoque perdenda ſint: num libens in detrimenta deſcendet? Ingratus eſt, qui in referenda gratia ſecundum datum videt, qui ſperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro aſſidet, quia teſtamentum facturus eſt, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officii debet, ſi animo ejus obverſatur ſpes, ſi captator eſt, & hamum jacit: ut aves, quæ laceratione corporum aluntur, laſſa morbo pecora, & caſura e proximo ſpeculantur; ita hic imminet morti, & circa cadaver volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipſa virtute propoſiti ſui capitur. Vis ſcire hoc ita eſse, nec illum utilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortaſse

taſſe oſtentare ſe poteſt: habet quod jactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conſcientiam cluſus eſt. quæ illi contingere poteſt utilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam ſi ultra facere nihil poteſt, gratus eſt: amat, debet. referre gratiam cupit. Quidquid ultra deſideras, non ipſi deeſt. Artifex eſt etiam, cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt: nec minus canendi peritus, cujus vocem exaudiri fremitus obſtrepentium non ſinit. Volo referre gratiam. poſt hoc aliquid ſupereſt mihi, non ut gratus, ſed ut ſolutus ſim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus eſt: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita hujus ad animum tota æſtimatio redit. hic ſi in officio eſt, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo eſt diſertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compreſſis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in ſicco eſt, quia conſummatæ ſcientiæ nihil deeſt, etiam ſi quid obſtat, quo minus ſe utatur: ita gratus eſt, etiam qui vult tantum, nec habet hujus voluntatis ſuæ ullum alium, quam ſe teſtem. Imo amplius adjiciam. eſt aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud ſequitur, quam ipſam conſcientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in ſe omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra ſentientium aſpexit, non numerat ſuffragia, ſed una ſententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiæ ſuppliciis affici videt, non deſcendit e faſtigio, ſed ſupra pœnam ſuam conſiſtit.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petii. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perdu-

ducet, ut hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodeſt bona voluntas? Prodeſt & in equuleo, prodeſt & in igne; qui ſi ſingulis membris admoveatur, & paullatim vivum corpus circumeat: licet ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum jam, reducatur. Quid eſt, quare grati velimus eſse, cum morimur? quare ſingulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam noſtram memoria decurrente, ne cujus officii videamur obliti? Nihil jam ſupereſt, quo ſpes porrigatur: in illo tamen cardine poſiti, abire e rebus humanis quam gratiſſimi volumus. Eſt videlicet magna in ipſo opere merces reis, & ad alliciendas mentes hominum ingens honeſti potentia: cujus pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris ſui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior eſt vita melioribus, amorque & ſecundum bonorum judicium, ætaſque ſecurior, quam innocentia, quam grata mens proſequitur. Fuiſset enim iniquiſſima rerum natura, ſi hoc tantum bonum miſerum, & anceps, & ſterile fecisſet. Sed illud intuere, an ad iſtam virtutem, quæ ſæpe tuto ac facili aditur, etiam per ſaxa, & rupes, & feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. fere enim pulcherrima quæque multis & adventitiis comitata ſunt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa præcedunt. Num dubium eſt, quin hoc humani generis domicilium, circuitus ſolis ac lunæ, vicibus ſuis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hye-

hyemis triſtitia frangatur; alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad hujus curſum fecunditas humana reſpondeat? quin ille annum obſervabilem fecerit circumactu ſuo; hæc menſem, minoribus ſe ſpatiis flectens? Ut tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpectaculum, dignuſque adorari, ſi tantum præteriret? non erat digna ſuſpectu luna, etiam ſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, & tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cum miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſuperne cœlo labentia, quemadmodum velocitatem ſuam ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſervas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio evolvitur? quantam fatorum ſeriem certus limes adducit? Iſta, quæ tu non aliter, quam in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiuſque a conſpectu noſtro ſeducti dii, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foveat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cum primum uſum habeant, & neceſſaria vitaliaque ſint, majeſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præſtat, ſed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in ſe habet, nec ſatis ab eo intelligitur, a quo inter utilia numeratur.

Gra-

Gratus eſt, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit ſordidum virtus amatorem: ſoluto ad illam ſinu veniendum eſt. Ingratus hoc cogitat. Volebam gratiam referre, ſed timeo impenſam, timeo periculum, vereor offenſam; faciam potius, quod expedit. Non poteſt eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Ut diverſa illorum opera, ita inter ſe diverſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quamvis non oporteat, quia expedit: hic gratus eſt, quamvis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propoſitum eſt nobis ſecundum rerum naturam vivere, & deorum exemplum ſequi: dii autem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequuntur. niſi forte exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extorum, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repente dejectis ſolum molliant, venaſque fontium arentes reintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renovent. Omnia iſta ſine mercede, ſine ullo ad ipſos perveniente commodo, faciunt. Hæc quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſervet, ne ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat ullum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & ſceleratis ſol oritur, piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus ſit beneficium ingrato, ſciens ingratum eſſe? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione inſidioſa capiamur. Duos ex conſtitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia ſtultus eſt. Stultus etiam malus eſt:

qui

qui malus eſt, nullo vitio caret: ergo & ingratus eſt. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, avaros, luxurioſos, malignos: non quia iſta omnia ſingulis magna & nota vitia ſint, ſed quia eſſe poſſint: & ſunt, etiamſi latent. Alter eſt ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propenſus. Illi ingrato, qui ſic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, ſi tales homines ſubmoverit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator eſt, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depoſitum committet ei, qui jam pluribus abnegavit. Timidus dicitur aliquis, quia ſtultus eſt: & hoc quidem malos ſequitur, quos indiſcreta & univerſa vitia circumſtant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes ſonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, ſed non in omnia natura pronus eſt. alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui juſtitia nomen dedit, injuſtus eſt? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibuſdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris abſolvimus: ne prodigum quidem avaritia liberamus. Quomodo homo omnes ſenſus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis ex-

ſtant. Hunc natura ad avaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt: aut ſi nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores ſui ferant. Itaque ut ad propoſitum revertar, nemo non ingratus eſt, qui malus eſt: habet enim omnia nequitiæ ſemina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ conſulit, qui illam contumelioſo & ſæpe repudiato collocavit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum geſtorum damnato patrimonii ſui curam mandaverit: quomodo dementiſſime teſtabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum ſpoliatorem: ſic peſſime beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis paraverant: contingunt autem etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem, prodeſſe etiam malis propter bonos, quam bonis deeſſe propter malos. Ita, quæ refers, diem, ſolem, hyemis æſtatiſque curſus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium hauſtus, ventorum ſtatos flatus, pro univerſis invenerunt: excerpere ſingulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicum tam fur quam perjurus & adulter accipiunt, & ſine delectu morum, quiſquis civis eſt. cum aliquid eſt, quod tanquam civi, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in univerſum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum impro-

bo-

borumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur urbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos perventura, publicavit editio: medicina & ſceleratis opem miniſtrat. Compoſitiones remediorum ſalutarium nemo ſuppreſſit, ne ſanarentur indigni. In his exige cenſuram, & perſonarum æſtimationem, quæ ſeparatim tanquam digno dantur: non in his, quæ promiſcue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Jus fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: ſua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percuſſores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoſte defendit: legum præſidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, niſi univerſis darentur. Non eſt itaque quod de iſtis diſputes, ad quæ publice invitati ſumus: illud quod judicio meo ad aliquem pervenire debet, ei quem ingratum ſciam, non dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec conſilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monſtrabis? an hæc quidem facies, ſed nihil donabis? Diſtinguam iſtud: certe tentabo diſtinguere. Beneficium eſt opera utilis, ſed non omnis opera utilis beneficium eſt. Quædam enim tam exigua ſunt, ut beneficii nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiant. Primum rei magnitudo: quædam enim ſunt infra hujus nominis menſuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut ſtipem æris abjecti, aut ignis accendendi factam poteſtatem? & interdum iſta plus proſunt, quam maxima: ſed tamen vilitas ſua illis, etiam ubi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet accedat: ut ejus cauſſa faciam, ad quem vole-

bam pervenire beneficium: dignumque eum judicem, & libens id tribuam, percipienſque ex munere meo gaudium. quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parva: & non homini damus, ſed humanitati.

CAP. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negaverim, in honorem aliorum: ſicut in petendis honoribus quoſdam turpiſſimos nobilitas induſtriis, ſed novis prætulit. Non ſine ratione ſacra eſt magnarum virtutum memoria: & eſſe plures bonos juvat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quæ res conſulem fecit, niſi pater? Cinnam nuper quæ res ad conſulatum recepit ex hoſtium caſtris? quæ Sextum Pompejum, alioſque Pompejos, niſi unius viri magnitudo? tanta quidem, ut ſatis alte omnes ſuos etiam ruina ejus attolleret. Quid nuper Fabium Perſicum, cujus oſculum etiam impuri vitabant, ſacerdotem non in uno collegio fecit, niſi Verrucoſi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hoſtium incurſioni pro rep. unam domum objecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non præſentes ſolum illas, ſed etiam ablatas e conſpectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, ut non in unam ætatem prodeſſent, ſed beneficia ſua etiam poſt ipſas relinquerent: ita & nos non una ætate grati ſumus. Hic magnos viros genuit, dignus eſt beneficiis, qualiſcumque eſt. dignos dedit. Hic egregiis majoribus ortus eſt: qualiſcunque eſt, ſub umbra ſuorum lateat. Ut loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes majorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI. Excuſare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim ſolemus dicere: Quid ſibi voluit providentia,

quæ

quæ Aridæum regno impoſuit? Illi putas hoc datum? patri ejus datum eſt, & fratri. Quare C. Cæſarem orbi terrarum præfecit, hominem humani ſanguinis avidiſſimum, quem non aliter fluere in conſpectu ſuo jubebat, quam ſi ore excepturus eſſet? Quid? ergo tu illi hoc datum exiſtimas? patri ejus Germanico datum, datum avo, proavoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam ſi privati pareſque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum ſuarum menſtruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipſe diſſimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi ejus in ſe, quod circumferri memini, & ipſo præſente laudari. Pollioni Aſinio jacenti, obſcæno verbo uſus, dixerat ſe facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidiſſet frontem: quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum ſuum ipſe narrabat. Hominem tam palam obſcænum, ad faſces, & ad tribunal admiſiſti? nempe dum veterem illum Scaurum, ſenatus principem cogitas, indigne fers ſobolem ejus jacere.

CAP. XXXII. Deos videre eſt, ut alios indulgentius tractent, propter parentes avoſque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe ſequentium poſterorum indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries. omnium illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito ſubit, & quæ repentina putamus, illis proviſa veniunt ac familiaria. ſint hi reges, quia majores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt juſtitiam, abſtinentiam, quia non remp. ſibi, ſed ſe reip. dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proavus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſ-

 ſen-

ſenſione civili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. in illius reſpectum iſte populo præſideat: non quia ſcit, aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu fœdus, & ornamenta ſua traducturus. jam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicent. neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alii me iſtud dare, alii olim debitum ſolvere. Unde iſti norunt illum quemdam, gloriæ ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? nunquam bonum ſuum a publico diſtinguentem? Ubi, inquis, iſte, aut quis eſt? apud me iſtæ expenſorum acceptorumque rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio. aliis poſt longam diem repono, aliis in anteceſſum: ac prout occaſio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, ſed non propter ipſum dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, utrum gratus ſit, an ingratus? expectabis donec ſcias, an dandi beneficii tempus non amittes? Expectare longum eſt: nam (ut Plato ait) difficilis humani animi conjectura eſt: non expectare, temerarium eſt. Huic reſpondebimus, nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed ea ire, qua ducit veri ſimilitudo. Omne hac via procedit officium. ſic ſerimus, ſic navigamus, ſic militamus, ſic uxores ducimus, ſic liberos tollimus: cum omnium horum incertus ſit eventus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua ve-

ritas

ritas trahit. Expecta, ut niſi bene ceſſura non facias, & niſi comperta veritate nihil moveris: relicto omni actu vita conſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

CAP. XXXIV. Multa, inquit, intervenient, per quæ & malus pro bono ſurrepat, & bonus pro malo diſpliceat. fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Qui negat? ſed nihil aliud invenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigiis ſequenda eſt: certiora non habeo. Hæc ut quam diligentiſſime æſtimem, operam dabo, nec cito illis aſſentiar. Sic enim in prælio poteſt accidere, ut telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hoſti, tamquam meo, parcam. ſed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propoſitum eſt hoſtem ferire, civem defendere. Si ſciam ingratum eſſe, non dabo beneficium. At obrepſit, at impoſuit. nulla hic culpa tribuentis eſt, quia tamquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturum beneficium, & poſtea ingratum eſſe ſcieris, dabis, an non? Si facis, ſciens peccas: das enim cui non debes. ſi negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promiſiſti. Secta veſtra hoc loco titubat, & illud ſuperbum promiſſum, numquam ſapientem facti ſui pœnitere, nec umquam emendare quod fecerit, nec mutare conſilium. Non mutat ſapiens conſilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum ſumeret. Ideo numquam illum pœnitentia ſubit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum eſt: nihil melius conſtitui, quam quod conſtitutum eſt. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, ſi nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi ſuccedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præ-

ſumit animo poſſe aliquid intervenire, quod deſtinata prohibeat. Imprudentium iſta fiducia eſt, fortunam ſibi ſpondere: ſapiens utramque partem ejus cogitat. ſcit quantum liceat errori, quam incerta ſint humana, quam multa conſiliis obſtent. ancipitem rerum ac lubricam ſortem ſuſpenſus ſequitur, & conſiliis certis incertos eventus. Exceptio autem, ſine qua nihil deſtinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promiſi beneficium, niſi ſi quid incidiſſet, quare non deberem dare. Quid enim, ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare juſſerit? Si lex lata erit, ne id quiſquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium. poſtea peregrinus apparuiſti: non eſt mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & meam fidem liberat. Promiſi advocationem: poſtea apparuit per illam cauſam præjudicium in patrem meum quæri. promiſi me peregre una exiturum: ſed iter infeſtari latrociniis nunciatur. in rem præſentem venturus fui: ſed æger filius, ſed puerpera uxor tenet. Omnia eſſe debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quæ autem major fieri mutatio poteſt, quam ſi te malum virum, & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & iraſcendi quoque cauſſam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inſpiciam tamen, & quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo: non quia dignus es, ſed quia promi-

ſi,

ſi. nec tamquam munus dabo, ſed verba mea redimam, & aurem mihi pervellam: damno caſtigabo promittendi temeritatem. Ecce ut doleat, ut poſtea conſideratius loquaris: quod dicere ſolemus, linguarium dabo. Si majus erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) ut ſeſtertio centies objurgandus ſim. Inter ſeſe enim utrumque comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeverare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum ſit, attendendum. ſi leve, conniveamus, ſi vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare, quare negaverim, quam ſemper, quare dederim. Totum, inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promiſi, retinebo, ſed quod non recte dedi, repetam. Demens eſt, qui fidem præſtat errori.

CAP. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, ſubinde ex præda aliquid illi virtutis cauſſa donaverat; & hominem vænalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in poſſeſſiones cujuſdam Macedonis expulſus eſt. quod ut Macedoni illi nunciatum eſt, accurrit, ſpiritum ejus recollegit, in villam illum ſuam tranſtulit, lectulo ſuo ceſſit, affectum, ſemianimemque recreavit, diebus triginta impenſa ſua curavit, refecit, viatico inſtruxit, ſubinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narravit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, & protinus petiit, ut ſibi prædia cujuſdam donaret. Ille quidem erat hoſpes ejus, is ipſe, a quo receptus erat, a quo ſanatus. Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant. non ſufficit homo ju-

ſtus unus tot armatis cupiditatibus. non poteſt quiſquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? quid habebunt, ſi ſuum quiſque habuerit? Hoc Philippus ſibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat juſſit. Expulſus bonis ſuis ille, non ut ruſticus injuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipſe donatus eſſet: ſed Philippo epiſtolam ſtrictam ac liberam ſcripſit; qua accepta ita exarſit, ut ſtatim Pauſaniæ mandaret, bona priori domino reſtitueret. ceterum improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, avidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illæ litteræ, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo & naufrago ſimilem, in id in quo jacuerat ipſe littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ ſervandus fuerit; auferendum utique fuit, quod ſummo ſcelere invaſerat. Quis autem pœna ejus moveretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros poſſet?

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiam ſi non debet, etiam ſi injuriam, etiam ſi ſcelus facturus eſt, etiam ſi uno facto præcluſurus eſt naufragis litora? Non eſt levitas, a cognito & damnato errore diſcedere; & ingenue fatendum eſt: Aliud putavi; deceptus ſum. Hæc vero ſuperbæ ſtultitiæ perſeverantia eſt: Quod ſemel dixi, qualecunque eſt, fixum ratumque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium. Age, ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum littorum reliquiſſet, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miſeris aqua & igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te litteras iſtas oculis inſcribendas, duriſſima fronte circumferre. oſtende quam ſacra res ſit menſa hoſpitalis. præbe in

facie

facie tua legendum iſtud decretum, quo cavetur, ne miſeros tecto juvare capitale ſit. Magis iſta conſtitutio ſic erit rata, quam ſi illam in æs inciđiſſem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno veſter, cum quingentos denarios mutuos cuidam promiſiſſet, & illum parum idoneum comperiſſet, amicis ſuadentibus ne daret, perſeveravit credere, quia promiſerat? Primum alia conditio eſt in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam male creditæ, exactio eſt, & appellare debitorem ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, portionem feram. beneficium & totum perit, & ſtatim. Præterea hoc mali viri eſt, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, ſi major fuiſſet ſumma, credere perſevevaſſet. Quingenti denarii ſunt. Illud quod dici ſolet, in morbo conſumat. fuit tanti, non revocare promiſſum ſuum. Ad cœnam quia promiſi, ibo, etiam ſi frigus erit; non quidem, ſi nives cadent. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi: quamvis non concoxerim: ſed non, ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non ſi ſpondere in incertum jubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice, ut idem ſtatus ſit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. deſtituere levitas non erit, ſi aliquid intervenit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia præſta; & idem ſum. Vadimonium promittimus, tamen deſeritur. Non in omnes datur actio. deſerentem vis major excuſat.

CAP. XL. Idem etiam illa in quæſtione reſponſum exiſtima, an omnimodo referenda ſit gratia, & an beneficium utique reddendum ſit. Animum præſtare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam.

non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas ejus cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diviti reddam? utique cum quidam recipere beneficium, injuriam judicent, & beneficia ſubinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum perſonam poſſum, quam velle? nec enim ideo beneficium novum rejicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis ſuæ capacem materiam. Qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non eſt per me mora, ſi aut occaſio mihi deeſt, aut facultas. Ille præſtitit mihi, nempe cum occaſionem haberet, cum facultatem. Utrum bonus vir eſt, an malus? apud bonum virum, bonam cauſam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem exiſtimo faciendum, ut referre gratiam, etiam invitis his quibus refertur, properemus, & inſtemus cedentibus. Non eſt referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtive remittunt, & nihil ſe debere teſtantur. Rejiciendi genus eſt, protinus aliud invicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum poſſim, quando plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: ſi ille non erit ſenſurus ullam acceſſionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abſceſſurum erit. Qui feſtinat utique reddere, non habet animum grati hominis, ſed debitoris. Et breviter dicam, qui nimis cito cupit ſolvere, invitus debet; qui invitus debet, ingratus eſt.

L. I.

LIBER QUINTUS.

Argumentum, & Ordo.

Abſolutis duabus præcipuis partibus; Quomodo dandum beneficium, Quomodo accipiendum? tranſire ſe dicit ad quædam non tam in ipſa materie, quam ex ipſa, & vicina, ac connexa. Quæſtiunculas ſubſerit, primo iſtam: An turpe beneficiis vinci? negat vinci poſſe, & parem ſemper eſſe, qui grate meminit, qui cupit animo referre, ſi re non poteſt. Quæſtiuncula ſecunda: An aliquis ſibi beneficium donet; item negat, & in utramque tamen partem argumentatur. Tertia quæſtiuncula: An aliquis Ingratus Stoice dici poſſit, ait, & docet. Quarta: An non omnes ingrati ſint? minime, etſi plurimos fatetur. Deinde ex adtextu, Quouſque, & an alius pro alio obligemur, ut filius pro patre, & talia. Diſtinctione reſpondet, & magis negat. Quinta quæſtiuncula, An triſte beneficium, & invito etiam dari poſſit? poteſt. Ultima denique, An repeti beneficium poſſit?

CAPUT I.

IN prioribus libris videbar conſummaſſe propoſitum, cum tractaſſem, quemadmodum dandum eſſet beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim ſunt hujus officii fines. Quidquid ultra moror, non ſervio materiæ, ſed indulgeo: quæ quo ducit, ſequendum eſt, non quo invitat. Subinde enim naſcetur, quod laceſſat aliqua dulcedine animum, magis non neceſſarium, quam ſupervacuum. Verum quia ita vis, perſeveremus, peractis quæ rem continebant, ſcrutari

ri etiam ea quæ ſunt his connexa, verum non cohærentia. quæ quiſquis diligenter inſpicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenſo, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio ſatisfacit. Neminem umquam vidi tam benignum, etiam leviſſimorum officiorum æſtimatorem. Jam bonitas tua eouſque prolapſa eſt, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur. paratus es, ne quem beneficii pæniteat, pro ingratis dependere. Ipſe uſque eo abes ab omni jactatione, uſque eo ſtatim exonerare cupis quos obligas, ut quidquid in aliquem confers, velis videri non præſtare, ſed reddere. Ideoque plenius ad te ſic data revertuntur: nam fere ſequuntur beneficia non repoſcentem: & ut gloria fugientes magis ac magis ſequitur, ita fructus beneficiorum gratius reſpondet illis, per quos etiam eſſe ingratis licet. Per te vero non eſt mora, quo minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant. nec recuſabis conferre alia, & ſuppreſſis diſſimulatiſque plura ac majora adjicere. Propoſitum optimi viri, & ingentis animi eſt, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipiet. ſuccumbunt vitia virtutibus, ſi illa non cito odiſſe properaveris.

CAP. II. Illud utique unice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe eſt beneficiis vinci. quod an ſit verum, non immerito quæri ſolet: longeque aliud eſt quam mente concipis. Numquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari turpe eſt: dummodo arma non projicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propoſitum eaſdem afferunt vires, eaſdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque conſiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipſa rectum.

ctum petens, laudanda eſt, etiam ſi illam alius gradu velocior anteceſſit. non ut in certaminibus, ad ſpectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque ſæpe deteriorem prætulit caſus. Ubi de officio agitur, quod uterque a ſua parte eſſe quam pleniſſimum cupit, ſi alter plus potuit, & ad manum habuit materiam ſufficientem animo ſuo, ſi illi, quantum conatus eſt, fortuna permiſit; alter autem voluntate par eſt, etiam ſi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, ſed vult reddere, & toto in hoc intentus eſt animo: hic non magis victus eſt, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hoſtis potuit, quam avertere. Quod turpe exiſtimas, id accidere viro bono non poteſt, ut vincatur. numquam enim ſuccumbet, nunquam renunciabit. ad ultimum uſque diem vitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur; magna ſe accepiſſe præ ſe ferens, paria voluiſſe.

CAP. III. Lacedæmonii vetant ſuos pancratio aut ceſtu decernere, ubi inferiorem oſtendit victi confeſſio. Curſor metam prior contingit: velocitate alium, non animo anteceſſit. Luctator ter abjectus, perdidit palmam, non tradidit. Cum invictos eſſe Lacedæmonii cives ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non judex, non per ſe ipſe exitus, ſed vox cedentis, & tradere jubentis. Hoc quod illi in civibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præſtat, ne umquam vincantur: quoniam quidem etiam inter ſuperantia animus invictus eſt. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt a Pœnis, non victus: & quiſquis alius ſævientis fortunæ vi ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficiis idem

eſt.

eſt. plura aliquis accepit, majora, frequentiora: non tamen victus eſt. Beneficia fortaſſe beneficiis victa ſunt, ſi inter ſe data & accepta computes: ſi dantem & accipientem comparaveris, quorum animi & per ſe æſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis vulneribus confoſſus eſt, alter leviter quidem ſaucius, pares exiſſe dicantur, quamvis alter videatur inferior.

CAP. IV. Ergo nemo vinci poteſt beneficiis: ſi ſcit debere, ſi vult referre, ſi quod rebus non poteſt, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum ſignis approbat: quid intereſt, ab utra parte munuſcula plura numerentur? Tu multa dare potes; at ego tantum accipere poſsum. tecum ſtat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi ſum, quam multis amantiſſimis nudi, aut leviter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus eſt quiſque, quam voluit. Nam ſi turpe eſt beneficiis vinci, non oportet a præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratia referre non poſſis. A principibus dico, a regibus: quos eo loco fortuna poſuit, ex quo largiri multa poſſent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen poteſt opera navari, & quorum illa excellens potentia per animorum conſenſum miniſteriumque conſtat. Sunt quidam extra omnem ſubducti cupiditatem, qui vix ullis humanis deſideriis continguntur: quibus nihil poteſt præſtare ipſa fortuna. Neceſſe eſt a Socrate beneficio vincar: neceſſe eſt a Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus inceſſit, calcatis regiis opibus. Nonne ille tunc merito & ſibi & ceteris, quibus ad diſpiciendam veritatem non erat offuſa caligo, ſupra eum eminere viſus

eſt,

eſt, infra quem omnia jacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit omnia tunc poſſidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille poſſet dare.

CAP. V. Non eſt turpe, ab his vinci. neque enim minus fortis ſum, ſi cum invulnerabili me hoſte committis: nec ideo ignis minus urere poteſt, ſi in materiam incidit inviolabilem flammis: nec ideo ferrum ſecandi vim perdidit, ſi non recipiens ictum lapis ſolidus, invictæque adverſus dura naturæ, dividendus eſt. Idem tibi de homine grato reſpondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, ſi ab his obligatus eſt, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad ſe beneficiis clauſit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quam diu graves judicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum jam ætas aliquid prudentiæ colligit, & apparere cœpit, propter illa ipſa eos amari a nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, ſeveritatem, & inconſultæ adoleſcentiæ diligentem cuſtodiam, rapiuntur nobis. Paucos uſque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri liberos onere ſenſerunt. Non eſt tamen turpe, vinci beneficiis a parente. Quidni non ſit turpe, cum a nullo turpe ſit? Quibuſdam enim & pares, & impares ſumus. pares animo, quem ſolum illi exigunt, quem nos ſolum promittimus: impares fortuna, quæ ſi cui obſtitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tamquam victo erubeſcendum eſt. Non eſt turpe, non conſequi, dummodo ſequaris. Sæpe neceſſe eſt, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratiſſi-

tiſſimi ſimus. Sed interveniet aliquid extrinſecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur, quæ non ſunt in noſtra poteſtate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari ſolebat, a nullo ſe beneficiis victum. Non eſt quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perſas, & nationes diſtrictas ſine exercitu ſuſpiciat: ne hoc ſibi præſtitiſſe regnum, a Thraciæ angulo porrectum uſque ad litus incogniti maris, judicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo victus eſt. Quid ni victus ſit illo die, quo homo ſupra menſuram humanæ ſuperbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam poſſet, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogavit, ut ad ſe veniret. dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non poſſet. Primum in ipſius poteſtate erat, non accipere: deinde ipſe dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſſet hominem vitæ ac mortis peritum, utriuſque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admiſiſſet, uſque eo eius ignarum, ut quo die ſolis defectio fuit, regiam clauderet; & filium (quod in luctu ac rebus adverſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſſet beneficium, ſi timentem e latebris ſuis extraxiſſet, & bonum animum habere juſſiſset, dicens: Non eſt iſta ſolis defectio; ſed duorum ſyderum coitus, cum luna humiliore

cur-

currens via, infra ipſum ſolem orbem ſuum poſuit, & illum objectu ſui abſcondit: quæ modo partes ejus exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit: modo plus tegit, ſi majorem partem ſui objecit: modo excludit totius adſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terraſque media ſucceſſit? Sed jam iſta ſydera huc & illo diducet velocitas ſua. jam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per ſæcula: quæ diſpoſitos ac prædictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullum expecta, jam emerget. jam iſtam velut nubem relinquet, jam exſolutus impedimentis lucem ſuam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non poſſet, ſi illum docuiſſet regnare? parum ſcilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, ſi ullum dare potuiſſet Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Ut facetus, & cujus per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maxime potentium, maluit illi vafre negare, quam contumaciter ac ſuperbe. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, ſi nollet. Sed inſtigaſſet in ſe regem inſolentem, & omnia ſua magno æſtimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere a rege: in æquo utramque ponit repulſam. & ſuperbo faſtidiri acerbius eſt, quam non timeri. Vis ſcire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam ſervitutem is, cujus libertatem civitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. Satis (ut exiſtimo) hanc partem tractavimus, an turpe eſſet beneficiis vinci: quod qui quærit, ſcit non ſolere homines ſibi ipſis beneficium dare. manifeſtum enim fuiſſet, non eſſe turpe a ſeipſo vinci.

At-

Atqui apud Stoicos quoſdam & de hoc ambigitur, an poſſit aliquis ſibi beneficium dare? an debeat referre ſibi gratiam? quod ut videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri poſſum alio, quam de me: Ego mihi iraſcor, &, Ego a me pœnas exigam. &, Odi me. multa præterea hujuſmodi, per quæ unuſquiſque de ſe, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi poſſum: quare non & beneficia mihi dare poſſum? Præterea quæ ſi in alium contuliſſem, beneficia vocarentur: quare ſi in me contuli, non ſint? Quod ſi ab altero accepiſſem, deberem; quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim adverſus me ingratus, quod non minus turpe eſt, quam in ſe ſordidum eſſe, & in ſe durum ac ſævum, & ſui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, & aliena ſubſequens verba, paratus ad falſa laudator: non minus placens ſibi, & ſe ſuſpiciens, &, ut ita dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantum cum foris peccant, inviſa ſunt, ſed cum in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat ſibi, quam qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatienteſque alieni arbitrii regere, quam animum ſuum continere, & tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agat, quod ipſe ſe docuit? M. Cato ait: Quod tibi deeſt, a teipſo mutuare. quare donare mihi non poſſum, ſi commodare poſſum? Innumerabilia ſunt, in quibus conſuetudo nos dividit. Dicere ſolemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem pervellam. Quæ ſi vera ſunt, quemadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic & gratias agere: quomodo objurgare ſe, ſic & laudare: quomodo damno

mno ſibi eſſe, ſic & lucro poteſt. Injuria & beneficium contraria ſunt. ſi de aliquo dicimus, Injuriam ſibi fecit: poterimus dicere, Beneficium ſibi dedit.

. CAP. VIII. Nemo ſibi debet. natura prius eſt, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. debitor non eſt ſine creditore, non magis quam maritus ſine uxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat: non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre. Quomodo nemo ſe portat, quamvis corpus ſuum moveat & transferat: quomodo nemo, quamvis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur, nec ſtatuam ſibi tamquam patrono ponit: quomodo ſi æger cum cura ſua convaluit, mercedem a ſe non exigit: ſic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debebit referre gratiam ſibi, quia non habebit, cui referat. Ut concedam aliquem dare ſibi beneficium: dum dat, & recipit. ut concedam aliquem a ſe accipere beneficium: dum accipit, reddit. Domi (quod ajunt) verſura fit, & velut luſorium nomen ſtatim tranſit. Neque enim alius dat, quam qui accipit, ſed unus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet niſi inter duos locum: quomodo ergo in uno conſiſtit, qui ſe obligando liberat? Ut in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ ſequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem revertuntur: ita in homine exiſtima fieri. cum illum in multa mutaveris, unus eſt. Cecidit ſe: injuriarum cum quo agat, non habet. alligavit & clauſit: de vi non tenetur. beneficium ſibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit: nec perire quidquam

pot-

poteſt, quod quo excidat non habet, ſed eodem revolvitur unde diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitæ quæſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipſum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, ſibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturæ ſuæ paret, a qua ad caritatem ſui compoſitus eſt: unde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod aliis præſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia: ſibi præſtare natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt: at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis umquam laudatus eſt, quod ſibiipſi fuiſſet auxilio? quod ſe eripuiſſet latronibus? nemo ſibi beneficium dat, non magis quam hoſpitium: nemo ſibi donat, non magis quam credit. Si dat ſibi quiſque beneficium, ſemper dat, ſine intermiſſione dat: inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, utrum det ſibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberavi me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam. nam etiam ſi damus, non debemus.

qua-

quare? quia ſtatim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine ulla mora recipimus. Dat nemo, niſi alteri: debet nemo, niſi alteri: reddit nemo, niſi alteri. id intra unum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium eſt, præſtitiſſe aliquid utiliter. verbum autem Præſtitiſſe, ad alios ſpectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidiſſe ſibi ſe dicet? quia venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, juriſque ſui in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, ſic dare aliquid, a ſe dimittere eſt, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod ſi eſt, beneficium nemo ſibi dedit: quia nemo dat ſibi aliquid. Duo contraria in unum coeunt, ut idem ſit dare, & accipere. Sed etiamnum multum intereſt inter dare, & accipere. quidni? cum ex diverſo iſta verba poſita ſint. atqui ſi quis ſibi beneficium dat, nihil intereſt inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quædam ad alios pertinere, & ſic eſſe formata, ut tota ſignificatio illorum diſcedat à nobis. Frater ſum, ſed alterius. nemo eſt enim ſuus frater. Par ſum, ſed alicui. quis eſt enim par ſibi? Quod comparatur, ſine altero non intelligitur: quod jungitur, ſine altero non eſt. Si & quod datur, ſine altero non eſt: & beneficium ſine altero non eſt. Id ex ipſo vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefeciſſe. Nemo autem ſibi benefacit; non magis quam ſibi favet, quam ſuarum partium eſt. Diutius hoc & pluribus exemplis licet proſequi. quidni? cum inter ea ſit habendum beneficium, quæ ſecundam perſonam deſiderant. Quædam cum ſint honeſta, pulcherrima, ſummæ virtutis, niſi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides

fides colitur. num quis ergo dicitur ſibi fidem præſtitiſſe?

CAP. XI. Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, ſicut qui ſolvit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam ſibi refert, non magis quam conſequitur, qui beneficium a ſe accepit. Beneficium & gratiæ relatio, ultro citroque ire debent: intra unum hominem non eſt viciſſitudo. Qui ergo gratiam refert, invicem prodeſt ei, a quo conſecutus eſt aliquid: qui ſibi gratiam refert, cui prodeſt? ſibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam ſibi refert, ſibi prodeſt. & quis unquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi ſocietatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & ut factum noſtrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium eſt quod poteſt, & cum datum eſt, non reddi: qui ſibi beneficium dat, non poteſt non recipere, quod dedit: ergo non eſt beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc eſt probabile, & ſuſpiciendum, quod alteri ut aliquis prodeſſet, utilitatis interim ſuæ oblitus eſt: quod alteri dedit, ablaturus ſibi. hoc non facit, qui beneficium ſibi dat. Beneficium dare, ſocialis res eſt, aliquem conciliat, aliquem obligat: ſibi dare, non eſt ſocialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in ſpem inducit, ut dicat: Hic homo colendus eſt. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium eſt, quod quis non ſua cauſſa dat, ſed ejus cui dat: is qui ſibi beneficium dat, ſua cauſſa dat: non eſt ergo beneficium.

CAP.

CAP. XII. Videor tibi jam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abeſſe ab eo qui operæ pretium facit: imo totam operam bona fide perdere? Expecta. etiam hoc verius dices, ſimul ac te ad has latebras perduxero: a quibus cum evaſeris, nihil amplius aſſecutus eris, quam ut eas difficultates effugias, in quas licuit non deſcendere. Quid enim boni eſt, nodos operoſe ſolvere, quos ipſe ut ſolveres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac jocum ſic alligantur, ut eorum ſolutio imperito difficilis ſit; quæ ille qui implicuit, ſine ullo negotio ſeparat; quia commiſſuras eorum & moras novit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & inſidioſa, ſecuritatem, torporem ac ſegnitiem ingeniis auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, ſternendus eſt, modo ſcabri aliquid & confragoſi objiciendum, per quod erepant, & ſollicite veſtigium faciant. Dicitur nemo ingratus eſſe, id ſic colligitur. Beneficium eſt quod prodeſt: prodeſſe autem nemo homini malo poteſt, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus eſt. Etiamnum, beneficium honeſta & probabilis res eſt. Apud malum nulli honeſtæ rei aut probabili locus eſt: ergo nec beneficio: quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet. & ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit: ſi omnia recte facit, ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus: ita ingratus in rerum natura eſt nomen, & hoc inane. Unum eſt apud nos bonum, honeſtum. id pervenire ad malum non poteſt: deſinit enim malus eſſe, ſi ad illum virtus

intraverit. Quandiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt: quia bona malaque diſſentiunt, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodeſt: quia quidquid ad illum pervenit, id pravo uſu corrumpit. Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatus, & colligens bilem, quoſcunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in cauſſam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiſeris, id onus ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriæ facit. Feliciſſimis itaque opulentiſſimiſque plurimum æſtus ſubeſt, minuſque ſe inveniunt, quo in majorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil poteſt ad malos pervenire, quod proſit: imo nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam ſuam vertunt, & extra ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideo nec beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamvis hæc ita ſint, accipere tamen malus poteſt, *quæ beneficiis ſimilia ſint*: quibus non reddiris, ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunæ. Illa animi bona a ſtulto ac malo ſubmoventur: ad hæc admittitur, quæ & accipere poteſt, & debet reddere: & ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longe lateque terminos ponunt, ajunt, minuta pervenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quæ non ſunt animum factura meliorem: commoda tamen illa eſſe, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus poteſt, & accipere a bono: ut pecuniam, veſtem, honores, & vitam. quæ ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo

do ingratum vocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quædam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. ſic illiteratum, non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum. ſic qui male veſtitum & pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficii ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tamquam beneficia: ſic & ille tamquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt. quia illa beneficia & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficii ſpecie feſellit, tam ingratus eſt, quam veneficus, qui ſoporem cum venenum crederet, miſcuit.

CAP. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit redditurus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamvis nemo uſque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, adverſus malum ingratus eſt quiſquam, cum malo dari beneficium non poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt: quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: & illa qualiacunque ſunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod uſum numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exſolve.

CAP. XV. Quid ſint beneficia, an &

in hanc ſordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet: ad alios ſpectat verum. Vos ad ſpeciem veri componite animum: & dum honeſtum dicitis, quidquid eſt id, quod nomine honeſti jactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (ut dicitis) omnes ſtulti mali ſunt: qui autem habet vitium unum, habet omnia: omnes autem ſtulti & mali ſunt: omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non undique humano generi convicium fit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non invicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc tantum noſtram murmurationem putes, pro peſſimo pravoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio, quæ, non ex philoſophorum domo clam, ſed ex medio conventu, populos genteſque damnatura vox mittitur:

.... Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer a genero, fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.

Hoc jam amplius eſt. beneficia in ſcelus verſa ſunt: & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur: ipſi patriæ manus afferre, & faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam convertuntur, & imperatoria concio eſt, Pugnate contra conjuges, pugnate contra liberos: aras, focos, penates armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbem injuſſu ſenatus deberetis, quibuſque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc civibus

cæſis, perfuſi cruore cognato, urbem ſubrectis intrare vexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas; & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compreſſo, intra muros obſeſſus, aquilas ſuas horreat.

CAP. XVI. Ingratus eſt Coriolanus: ſero & poſt ſceleris pœnitentiam pius. poſuit arma, ſed in medio parricidio poſuit. Ingratus Catilina. parum eſt illi capere patriam, niſi everterit, niſi Allobrogum in illam cohortes immiſerit, & trans Alpes accitus hoſtis, vetera & ingenita odia ſatiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis buſtis duces Romani perſolverint. Ingratus C. Marius, ad conſulatum a caliga perductus: qui niſi Cimbricis cædibus Romana funera æquaverit, niſi civilis exitii & trucidationis non tantum dederit ſignum, ſed ipſe ſignum fuerit, parum mutatam ac repoſitam in priorem locum fortunam ſuam ſentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant, ſanavit. qui cum a Prænestina arce, uſque ad Collinam portam, per ſanguinem humanum inceſſiſſet, alia edidit in urbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele eſt, poſt victoriam; quod nefas, poſt fidem, in angulum congeſtas contrucidavit, & proſcriptionem commentus eſt: dii magni! ut qui civem Romanum occidiſſet, impunitatem, & pecuniam, tantum non civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompejus: qui pro tribus conſulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaſerat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, ut in poſſeſſionem ejus alios quoque induceret, quaſi potentiæ ſuæ detracturus invidiam, ſi quod nulli licere debebat, pluribus licuiſſet: dum extraordinaria concupiſcit imperia, dum provincias, ut eligat, diſtribuit, dum ita tri-

 umvi-

umviris remp. dividit, ut tamen in ſua domo duæ partes eſſent, eo redegit populum Rom. ut ſalvus eſſe non poſſet, niſi beneficio ſervitutis. Ingratus ipſe Pompeji hoſtis ac victor, qui a Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit; & ille plebicola, ille popularis, caſtra in circo Flaminio poſuit, propius quam Porſenæ fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemque victoriæ. quod dicere ſolebat, præſtitit: neminem occidit niſi armatum. Quid ergo eſt? Ceteri arma cruentius exercuerunt, ſatiati tamen aliquando abjecerunt: hic gladium cito condidit, numquam poſuit. Ingratus Antonius in dictatorem ſuum, quem jure cæſum pronuntiavit, interfectoreſque ejus in provincias & imperia dimiſit, patriam vero proſcriptionibus, incurſionibus, bellis laceratam, poſt tot mala, deſtinavit ne Romanis quidem regibus: ut quæ Achæis, Rhodiis, & pleriſque urbibus claris jus integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, uſque in ultima patriæ exitia. Æque immenſum erit, ſi percurrere cœpero, ipſa reſpublica quam ingrata in optimos, ac devotiſſimos ſibi fuerit: quamque non minus ſæpe peccaverit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exilium miſit: Scipionem dimiſit. exulavit poſt Catilinam Cicero, diruti ejus penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Aſia latere: Catoni populus Romanus præturam negavit, conſulatum pernegavit. Ingrati publice ſumus. Se quiſque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum: Atqui non poteſt fieri, ut omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni

ligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adjice, & ambitioſi omnes ſunt, & impii omnes. Sed non eſt quod iraſcaris. ignoſce illis: omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut dicam, Quam ingrata ſit juventus, vide. Quis non patri ſuo ſupremum diem, ut innocens ſit, optat? ut moderatus, expectat? ut pius, cogitat? Quotus quiſque uxoris optimæ mortem timet, ut non computet? Cui rogo litigatori defenſo, tam magni beneficii, ultra res proximas, memoria duravit? Illud in confeſſo eſt. quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi?

quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraveris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore. quantumcunque eſt, boni conſule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum adverſus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos bene æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum judicavit Deus? hoc ſatis eſt. Potuit plus? ſed hoc quoque beneficium eſt. Grati ſimus adverſus deos, grati adverſus homines, grati adverſus eos, qui nobis aliquid præſtiterunt; grati etiam adverſus eos qui noſtris præſtiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & noſtris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri ejus dat. Primum unde, quo, quæro. Deinde illud utique mihi determinari volo, ſi & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid avo? numquid uxori, & ſocero?

 Dic

Dic mihi, ubi debeam deſinere: quouſque perſonarum ſeriem ſequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: ſi domum tuam ardentem reſtinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si ſervum tuum ſervavero, tibi imputabo: ſi filium tuum ſervavero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Diſſimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, ſed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat fulcit, præſtat mihi. ipſa enim domus ſine ſenſu eſt. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, ſed me demereri vult. Idem de ſervo dicam. mei mancipii res eſt, mihi ſervatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipſe beneficii capax eſt. itaque ille accipit: ego beneficio lætor. contingor, non obligor. Velim tamen; tu qui debere non putas, reſpondeas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus eſt, ſi ſalvum habuerit filium: infelicior, ſi amiſerit? Quid ergo? qui & felicior ſit a me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, ſed ad nos uſque permanant: ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: ſicut pecunia ab eo petitur, cui credita eſt, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium eſt, cujus commodum non & proximos tangat, nonnumquam etiam longius poſitos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum eſt, transferatur, ſed ubi primo collocetur. a reo tibi ipſo & a capite repetitio eſt. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donaſti, & ſi hic periſſet, victurus non fui? pro ejus vita beneficium non debes, cujus vitam tuæ præfers? Etiamnum cum

filium tuum ſervavi, ad genua procumbis, diis vota ſolvis, tamquam ipſe ſervatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil intereſt, mea an me ſervaveris: duos ſervaſti: imo me magis. Quare iſta dicis, ſi non accipis beneficium? quia & ſi filius meus pecuniam mutuam ſumpſerit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. quia etſi filius meus in adulterio deprehenſus erit, erubeſcam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me ſumma ex incoſumitate ejus voluptas, ſumma utilitas, & orbitatis graviſſimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, ſed an beneficium dederis. prodeſt enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, niſi a volente. Tu autem non vis patri, ſed filio dare: & interim, ne noſti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium ejus ſervando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non novi, quem non cogitavi? Et quid, quod aliquando evenit, ut patrem oderis, filium ſerves: beneficium ei videberis dediſſe, cui tunc inimiciſſimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione ſepoſita, tamquam Juriſconſultus reſpondeam, mens ſpectanda eſt dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut ſi in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: ſic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam ſi fruitur. Si tamen occaſionem habuerit, volet & ipſe præſtare aliquid: non tamquam ſolvendi neceſſitatem habeat, ſed tamquam incipiendi cauſſam. Repeti a patre beneficium non debet: ſi quid pro hoc benigne facit, juſtus, non gratus eſt. Nam illud finiri non poteſt: ſi patri do beneficium, & ma-

tri, & avo, & avunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & ſervis, & patriæ. Ubi ergo beneficium incipit ſtare? Sorites enim ille inexplebilis ſubit: cui difficile eſt modum imponere, quia paullatim ſurrepit, & non deſinit ſerpere. Illud ſolet quæri: Fratres duo diſſident. ſi alterum ſervo, an dem beneficium ei qui fratrem inviſum non periiſſe moleſte laturus eſt? Non eſt dubium, quin beneficium ſit etiam invito prodeſſe: ſicut non dedit beneficium, qui invitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia triſtem frontem & aſperam habent, quemadmodum ſecare & urere ut ſanes, & vinculis coercere. Non eſt ſpectandum an doleat quis beneficio accepto: ſed an gaudere debeat. Non eſt malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ rejecit. Beneficium & odit, & accepit: ſi modo id prodeſt, ſi is qui dabat, ut prodeſſet dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem ſuum, quem illi expedit habere. hunc occidi. non eſt beneficium, quamvis ille dicat eſſe, & gaudeat. Inſidioſiſſime nocet, cui gratiæ aguntur pro injuria. Video. Prodeſt aliqua res, & ideo beneficium eſt: nocet, & ideo non eſt beneficium. Ecce, quod nec proſit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium eſt. Patrem alicujus in ſolitudine exanimem inveni, corpus ejus ſepelivi. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi acceſſit illi? Dicam quid conſecutus ſit: officio ſolenni & neceſſario per me functus eſt. Præſtiti patri ejus, quod ipſe præſtare voluiſſet, necnon & debuiſſet. Hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ & humanitati

dedi,

dedi, ut quodlibet cadaver abſconderem: ſed ſi corpus agnovi, ſi filio tunc hoc præſtare me cogitavi. At ſi terram ignoto mortuo injeci, nullum habeo hujus officii debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui numquam judicant eſſe repetendum, & has cauſſas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipſe per ſe referet. Præterea ſi bono viro dediſti, expecta: ne injuriam illi facias appellando, tamquam non fuiſſet ſua ſponte redditurus. ſi malo viro dediſti, fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea lex quod non juſſit repeti, vetuit. Vera ſunt iſta. quam diu me nihil urget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: ſed ſi de ſalute liberorum agitur, ſi in periculum uxor deducitur, ſi patriæ ſalus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne opus eſſet mihi auxilio hominis ingrati. noviſſime recipiendi beneficii neceſſitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, ſic do, tamquam numquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

CAP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ conſuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum ſecreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandum nos quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum ſermonem non continuerit, & fidem datam, nec ſervatam indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minime. non enim exigo, ſed repeto: & ne repeto quidem, ſed admoneo.

Ne ultima quidem neceſſitas in hoc aget, ut ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum ſit. Qui tam ingratus eſt, ut illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum judicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quomodo fænerator quoſdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, & in quorum pudorem nihil ſupereſt, quod pereat: ſic ego quoſdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab ullo beneficium repetam, niſi a quo non ablaturus ero, ſed recepturus.

CAP. XXII. Multi ſunt, qui nec negare ſciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni ſunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, ſegnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, ſed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui ſtatim mihi ſic reſpondebunt: Ignoſce, non mehercule ſcivi hoc te deſiderare, alioquin ultro obtuliſſem. Rogo ne me ingratum exiſtimes. memini quid mihi præſtiteris. Hos ego quare dubitem, & ſibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potiſſimum peccet. Alterum illi beneficium do, ſi illum ingratum eſſe non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præſtiti, ſed quam potero molliſſime, ut poteſtatem referendæ gratiæ faciam, renovabo memoriam ejus, & petam beneficium: ipſe me repetere intelliget. Aliquando utar verbis durioribus, ſi emendari illum ſperavero poſſe.. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod ſi admonitionis quoque ſuggillationem ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quoſdam vero ſanabiles, & qui fieri boni poſſunt, ſi quid illos momorderit, perire patiemur admonitione ſublata? qua

& pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam ut expergiſcantur, non feriendi, ſed commovendi ſunt: eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. hanc pervellamus. Noli munus tuum in injuriam vertere. injuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, ut ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? quid ſi occupationibus diſtrictus, & in alia vocatus, occaſionem non obſervavi? oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum perdere? Unde ſcis, nolim, an ignorem, an animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, ſine convicio: ſic, ut ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. Cauſſam dicebat apud divum Julium ex veteranis quidam, paullo violentior adverſus vicinos ſuos, & cauſſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator in Hiſpania talum te torſiſſe, circa Sucronem? cum Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſti quoque, inquit, ſub quadam arbore minimum umbræ ſpargente, cum velles reſidere ferventiſſimo ſole; & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtraviſſe? Cum dixiſſet Cæſar, quid ni meminerim? & quidem ſiti confectus; quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchre poſse; & adjecit, puto ob

hoc iratus, quod ſe a cognitione media ad veterem fabulam adduceret. Tu utique ille non es. Merito, inquit, Cæſar me non agnoſcis. nam cum hoc factum eſt, integer eram. poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machæra enim Hiſpana diviſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donavit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cujus memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitum, & paratum: ad quod tamen ut ſumatur, manus porrigenda eſt. Repetam itaque, quia hoc aut neceſſitate facturus ero, aut illius cauſſa, a quo repetam. Tiberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum eſſet repetendum beneficium, optanda erat oblivio. Averſabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam ſolam præſentem fortunam ſuam adſpici, illam ſolam cogitari ac narrari volebat: inquiſitorem habebat, veterem amicum. Magis tempeſtive repetendum eſt beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus poſſit diſſimulare. Tacendum & expectandum, ſi inter ſapientes viveremus: & tamen ſapientibus quoque indicare melius fuiſſet, quid rerum noſtrarum ſtatus poſceret. Deos, quorum notitia nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, ſed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille ſacerdos allegat officia, & aras religioſe cultas, quo ob-

obſequentes faciat: & parent. Moneri velle ac poſſe, ſecunda virtus eſt. Huc illuc fræniſ leniter motis flectendus eſt animus, paucis ſui rector optimus. proximi ſunt, qui admoniti in viam redeunt. His non eſt dux detrahendus. Opertis oculis ineſt acies, ſed ſine uſu, quam lumen a diis immiſſum ad miniſteria ſua evocat. iſtrumenta ceſſant, niſi illa in opus ſuum artifex moverit. Ineſt interim animis voluntas bona, ſed torpet modo deliciis ac ſitu, modo officii inſcitia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, ſed ut magiſtri puerorum diſcentium patienter ferre offenſationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum ſubjecto uno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta eſt, ſic ad referendam gratiam admonitione revocanda eſt.

LIBER SEXTUS.

Argumentum, & Ordo.

ITerum Quæſtiunculæ, Chryſippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi poſſit? varie diſſerit, claudit tamen uſum ejus eripi poſſe, non ipſum. Secunda, An debeamus ei, qui vel invitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui ſua cauſa nobis profuit? ſi tantum ſua, abnuit: ſi & mea, admittit. Exempla, & argutias miſcet. Quarta. An fas incommodi aliquid alteri optare, ut gratiam poſſis referre? non eſt, & damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ, etiam felicibus, etiam Regibus, per conſilia, monita, doctrinam.

CAPUT I.

QUædam, Liberalis vivorum optime, exercendi tantum ingenii cauſſa quæruntur, & ſemper extra viam jacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento ſunt, & quæſita uſui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, utcumque tibi viſum erit, aut peragi jubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque ſi abire protinus juſſeris, nonnihil actum erit. nam etiam quod diſcere ſupervacuum eſt, prodeſt cognoſcere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille ſuaſerit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi poſſit, quæſitum eſt. Quidam negant poſſe. non enim res eſt, ſed actio: quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio: aliud qui navigat, aliud ipſa navigatio. Et quamvis æger non

ſit

ſit ſine morbo, non tamen idem eſt æger & morbus: ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud quod ad unumquemque noſtrum beneficio pervenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit: materia illius huc & illuc jactatur, & dominum mutat. Itaque cum eripis, ipſa rerum natura revocare quod dedit non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amiſit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos pervenerunt, ne ſint effici poteſt: ne fuerint, non poteſt. pars autem beneficii & quidem certiſſima eſt, quæ fuit. Nonnumquam uſu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipſum non eraditur. Licet omnes in hoc vires ſuas natura advocet, retro illi agere ſe non licet. Poteſt eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid eſt, in quo hæſit beneficii nomen: ipſum vero ſtabile & immotum eſt. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam ſuam tranſeuntem alio videbat, & ſibi nihil relictum, præter jus mortis, id quoque, ſi cito occupaverit, exclamare. Hoc habeo quodcunque dedi. O quantum habere potuit, ſi voluiſſet! Hæ ſunt divitiæ certæ, in quacunque ſortis humanæ levitate, uno loco permanſuræ: quæ quo majores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam. Quid tamquam tuo parcis? Procurator es. Omnia iſta quæ vos tumidos, & ſupra humana elatos, obliviſci cogunt veſtræ fragilitatis, quæ ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quæ ex alieno ſanguine rapta veſtro defenditis; propter quæ claſſes cruentaturas maria deducitis: propter quæ quaſſatis urbes, ignari, quantum telorum in adverſos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegii fœderibus, inter contendentes

duos

duos terrarum orbis eliſus eſt; non ſunt veſtra. in depoſiti cauſſa ſunt, jam jamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis illa, aut hoſtilis animi ſucceſſor invadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Conſule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem poſſeſſionem para: honeſtiores illas non ſolum, ſed tutiores facturus. Illud quod ſuſpicis, quo te divitem ac potentem putas quamdiu poſſides, ſub nomine ſordido jacet. Domus eſt, ſervus eſt, nummi ſunt: cum donaſti, beneficium eſt.

CAP. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, a quo accepimus: ergo ereptum eſt. Multa ſunt propter quæ beneficium debere deſinimus: non quia ablatum, ſed quia corruptum eſt. Aliquis reum me defendit: ſed uxorem meam per vim ſtupro violavit. Non abſtulit beneficium, ſed opponendo illi parem injuriam, ſolvit me debito: & ſi plus læſit, quam ante profuerat, non tantum gratia exſtinguitur, ſed ulciſcendi querendique libertas fit, ubi in comparatione beneficii præponderavit injuria. ita non aufertur beneficium, ſed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam ſcelerati patres ſunt, ut illos averſari & ejurare jus faſque ſit? Numquid ergo illi abſtulerunt, quæ dederant? minime: ſed impietas ſequentium temporum commendationem omnis prioris officii ſuſtulit. Non beneficium tollitur, ſed beneficii gratia: & efficitur, non ne habeam, ſed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: ſed domum meam incendit. penſatum eſt creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic. qui aliquid benigne adverſus me fecit, aliquid liberaliter, ſed poſtea multa ſuperbe, contumelioſe, crudeliter: eo loco me poſuit, ut perinde liber adverſus eum ſim, quaſi non

ac-

accepiſſem. vim beneficiis ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui ſegetem eius proculcavit, qui ſuccidit arbuſta: non quia recepit quod pepigerat, ſed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori ſuo creditor ſæpe damnatur, ubi plus ex alia cauſſa abſtulit, quam ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem judex ſedet qui dicat, Pecuniam crediditi. Quid ergo? pecus abegiſti, ſervum ejus occidiſti, agellum quem non emeras, poſſides: æſtimatione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & injurias ratio confertur. Sæpe, inquam, beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantem pœnitentia, ſi miſerum ſe dixit, quod dediſſet, ſi cum daret, ſuſpiravit, vultum obduxit, perdere ſe credidit, non donare: ſi ſua cauſſa, aut certe non mea dedit: ſi non deſiit inſultare, gloriari, & ubique jactare, & acerbum munus ſuum facere. Manet itaque beneficium, quamvis non debeatur: ſicuti quædam pecuniæ, de quibus jus creditori non dicitur, debentur, ſed non exiguntur.

CAP. V. Dediſti beneficium: injuriam poſtea feciſti: & beneficio gratia debetur, & injuriæ ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero abſolvitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidiſſe, ſed aliud pro illo. Reddere enim eſt, rem pro re dare. Quid ni, cum omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantumdem? Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe. quamvis numeravimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi, ſed delegatione & verbis perfecta ſolutio ſit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorſum enim pertinet ſcire me, an maneat quod non debetur? Juriſconſultorum iſtæ acutæ

ine-

ineptiæ ſunt, qui hereditatem negant uſucapi poſſe: ſed ea quæ in hæreditate ſunt: tamquam quidquam aliud ſit hereditas, quam ea quæ in hæreditate ſunt. Illud mihi potius diſtingue, quod poteſt ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & poſtea fecit injuriam, utrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus ſeparatim reſpondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotii habere, ut beneficium injuria tollatur, beneficio injuria. Illud enim video in foro fieri. quid in veſtra ſchola juris ſit, vos ſciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, & de eodem nobiſcum agitur. Non confunditur formula, ſi qui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depoſiti.

CAP. VI. Quæ propoſuiſti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas neceſſe eſt ſequi: lex legibus non miſcetur. Utraque ſua via it: depoſitum habet ſuam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi ſubjectum eſt: me arbitro utitur. licet me comparare inter ſe quantum profuerit mihi quiſque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil eſt noſtræ poteſtatis: eundum eſt, qua ducimur. In beneficio tota poteſtas mea eſt: ego itaque judico illa, non ſeparo, nec diduco, ſed injurias ac beneficia ad eumdem judicem mitto. Alioquin jubes me eodem tempore amare & odiſſe queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter ſe beneficii & injuriæ, videbo an etiam ultro mihi debeatur. Quomodo ſi quis ſcriptis noſtris alios ſuperne imprimat verſus, priores litteras non tollit, ſed abſcondit: ſic bene-

ne-

neficium ſuperveniens injuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quaſi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum.

Littus ama. ----

Non poſſum magis. itaque ſi huic ſatisfactum exiſtimas, illo tranſeamus, an ei debeatur aliquid, qui nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, niſi propoſitio deberet eſſe confuſior, ut diſtinctio ſtatim ſubſecuta oſtenderet utrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum neſcit. Nam ſi quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifeſtius eſt, quam ut ulla in hoc verba impendenda ſint. Et hæc quæſtio facile expeditur, & ſi qua ſimilis huic moveri poteſt, ſi totiens illo cogitationem noſtram converterimus. Beneficium nullum eſt, niſi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna navigia patiantur, & ad ſubvehendas copias largo ac perenni alveo currant, aut piſcoſa & amœna pinguibus arvis interfluant: nec quiſquam Nilo beneficium debere ſe judicat, non magis quam odium, ſi immodicus ſuperfluxit, tardeque receſſit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & ſecundus adſpiret: nec utilis & ſalubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus eſt, debet non tantum prodeſſe, ſed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quam multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æſtu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem intereſt, utrum mihi qui neſcit, profuerit, an

qui

qui ſcire non potuit? cum utrique velle defuerit. Quid autem intereſt, utrum me jubeas navi, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æque quam iſta propoſitum benefaciendi nullum habuit, ſed profuit caſu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis neſciens accipit, nemo a neſciente. Quomodo multos fortuita ſanant, nec ideo remedia ſunt: & in flumen alicui cecidiſſe frigore magno, cauſſa ſanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quartana diſcuſſa eſt, & metus repentinus animum in aliam curam avertendo ſuſpectas horas fefellit: nec ideo quidquam horum etiamſi ſaluti fuit, ſalutare eſt: ſic quidam nobis proſunt, dum nolunt, imo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid ſi pernicioſa illorum conſilia fortuna deflexit in melius, an exiſtimas me debere ei quidquam, cujus manus cum me peteret, percuſſit hoſtem meum, qui nocuiſſet, ni erraſſet? Sæpe teſtis dum aperte pejerat, etiam veris teſtibus abrogavit fidem, & reum velut factione circumventum miſerabilem reddidit. Quoſdam ipſa, quæ premebat, potentia eripuit: & judices quem damnaturi erant cauſſa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamvis profuerint. quia telum quo miſſum ſit, non quo pervenerit, quæritur: & beneficium ab injuria diſtinguit, non eventus, ſed animus. Adverſarius meus dum contraria dicit, & judicem ſuperbia offendit, & unum teſtem temere dimittit, cauſſam meam erexit. Non quæro an pro me erraverit, quia contra me voluit.

CAP. IX. Nempe ut gratus ſim, velle debeo idem facere quod ille: ut beneficium daret, velle debuit. Nam quid eſt iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus, aut reſperſus, aut quo nollet, impul-

ſus

ſus eſt? At quid eſt aliud, quod illum querelæ eximat, cum in re ſit injuria, quam neſciſſe quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille injuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quoſdam ne ad ruinam domus ſuæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus pervenirent, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officii caſus eſt: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod a bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imitabor ipſum.

CAP. X. Ad primum illum revertamur. ut gratiam referam, aliquid facere me vis, ipſe ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Ut ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, ut quod a nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar. qui ab injuria in beneficium delapſus eſt? Ut beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: ut non debeam, ſatis eſt, noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimæ ac pleniſſimæ voluntati fortuna deeſſet, id æque beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, ſed ex deſtinato profuiſſe.

CAP. XI. Cleanthes exemplo ejuſmodi utitur: Ad quærendum, inquit, & arceſſendum ex Academia Platonem, duos pueros miſi. alter totam porticum perſcrutatus eſt, alia quoque loca in quibus illum inveniri poſſe ſperabat, percurrit, & domum non minus laſſus quam irritus rediit: alter apud proximum circulatorem reſedit, & dum vagus

atque erro vernaculis congregatur & ludit, tranſeuntem Platonem, quem non quæſierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in ſe erat, quod juſſus eſt fecit: hunc, feliciter inertem, caſtigabimus. Voluntas eſt, quæ apud nos ponit officium: cujus vide quæ conditio ſit, ut me debito obſtringat. Parum eſt illi velle, niſi profuit: parum eſt profuiſſe, niſi voluit. Puta enim aliquem donare voluiſſe, nec donaſſe. animum quidem ejus habeo, ſed beneficium non habeo: quod conſummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, ſed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, ſed non potuit, amicus quidem ero, ſed non obligatus. Et volam illi aliquid præſtare: nam & ille voluit mihi. ceterum ſi benigniore fortuna uſus præſtitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium a me fiet numerandi.

CAP. XII. Intelligo jam quid velis quærere. non opus eſt te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis ſua cauſſa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim ſæpe te conquerentem audio, quod quædam quæ homines ſibi præſtant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: ſed prius hanc quæſtiunculam dividam, & rem æquam ab iniqua ſeparabo. Multum enim intereſt, utrum aliquis beneficium nobis det ſua cauſſa, an noſtra: an ſua & noſtra. Ille qui totus ad ſe ſpectat, & nobis prodeſt, quia aliter ſibi prodeſſe non poteſt, eo loco mihi eſt, quo qui pecori ſuo hibernum & æſtivum pabulum proſpicit; eo loco, quo qui captivos ſuos, ut commodius væneant, paſcit, & opimos boves ſaginat ac defricat; quo laniſta, qui familiam ſuam ſumma cura exercet, atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes)

thes) a beneficio diſtat negotiatio.

CAP. XIII. Rurſus non ſum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis eſſet, fuit & ſibi: Non enim exigo, ut ſine reſpectu ſui mihi conſulat. imo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit, dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me ſeque diviſerit. Licet id ipſe ex majore parte poſſideat, ſi modo me in conſortium admiſit, ſi duos cogitavit: ingratus ſum, non ſolum injuſtus, niſi gaudeo hoc illi profuiſſe, quod proderat mihi. Summæ malignitatis eſt, non vocare beneficium, niſi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat ſua cauſſa, reſpondebo. Quare potius te mihi profuiſſe dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non poſſe me magiſtratum, quam ſi decem captos cives ex magno captivorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te ſervitute ac vinculis liberavero? atqui mea id cauſa faciam. Adverſus hoc reſpondeo. Aliquid iſtic tua cauſſa facis, aliquid mea. tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam ſatis eſt, quoslibet redemiſſe. Itaque debeo, non quod redimis me, ſed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem conſequi, quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea cauſa facis. Itaque ſi præturem te factura eſſet decem captivorum redemptio, decem autem ſoli captivi eſſemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, a tua utilitate ſeductum. Non ſum iniquus beneficii interpres: nec deſidero illud mihi tantum dari, ſed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, ſi in-

 ſor-

ſortem nomina veſtra conjici juſſiſſem, & tuum nomen inter redimendos exiſſet, nihil deberes mihi? imo deberem, ſed exiguum. Quid ſit hoc, dicam. Aliquid mea cauſſa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exiit, ſorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dediſti, cujus majorem partem fortunæ debeo: ſed hoc ipſum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium eſt: quod qui dat, non computat cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum. vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, æſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem. in quo invehendo mercator non cogitavit quantum auxilii allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucri ſibi. Quod emi non debeo.

CAP. XV. Iſto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia eſt. Adverſus hoc reſpondetur, quædam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a medico rem inæſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore ſtudia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operæ ſolvitur, quod deſerviunt, quod a rebus ſuis avocati nobis vacant. mercedem non meriti, ſed occupationis ſuæ ferunt. Aliud tamen dici poteſt verius, quod ſtatim ponam, ſi prius quomodo iſtud refelli poſſit, oſtendero. Quædam, inquit, pluris ſunt quam væni erunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis empta ſint, debes. Primum, quid intereſt quanti

ſint,

ſint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Deinde non væniit illud ſuo pretio, ſed tuo. Pluris eſt, inquit, quam væniit. Sed pluris vænire non potuit; pretium autem cujuſque rei pro tempore eſt. Cum bene iſta laudaveris: tanti ſunt, quanto pluris vænire non poſſunt. præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam ſi pluris iſta ſunt, non tamen ullum iſtic tuum munus eſt, ut non ex uſu effectuve, ſed ex conſuetudine & annona æſtimetur. Quod tu pretium ponis trajicienti maria, & per medios fluctus, cum e terræ conſpectu receſſit, certam ſecanti viam, & proſpicienti futuras tempeſtates, & ſecuris omnibus jubenti ſubito vela ſtringi, armamenta demitti, paratos ad incurſum procellæ & repentinum impetum ſtare? huic tamen tantæ rei præmium vectura perſolvit. Quanti æſtimas in ſolitudine hoſpitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? ſcio tamen quanti iſta conſecuturus diverſorium ſubeam. Quantum nobis præſtat, qui labentem domum ſuſcipit? & agentem ex imo rimas inſulam, incredibili arte ſuſpendit? certo tamen & levi pretio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtibus tutos, & a ſubitis latronum incurſionibus præſtat. notum eſt tamen, illas turres, pro ſecuritate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. Infinitum erit, ſi latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna conſtare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adverſus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate; Itaque medico, qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit,

ſine ullo affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo, quia me non tamquam amicum vidit, ſed tamquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, ſi me in grege diſcipulorum habuit, ſi non putavit dignum propria & peculiari cura, ſi numquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quæ ſciebat, non didici, ſed excepi: Quid ergo eſt, quare iſtis debeatur multum? non quia pluris eſt quod vendiderunt quam emimus, ſed quia nobiſipſis aliquid præſtiterunt. Ille plus impendit, quam medico neceſſe eſt: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monſtrare, ſed admovit. Interea ſolicitus aſſedit, ad ſuſpecta tempora occurrit: nullum miniſterium oneri illi, nullum faſtidio fuit. Gemitus meos non ſecutus excepit. in turba multorum invocantium, ego illi potiſſima cura fui. tantum aliis vocavit, & quantum mea valetudo permiſerat. Huic ego non tamquam medico, ſed tamquam amico, obligatus ſum. Alter rurſus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillavit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens & pigrum, injecta (ut ita dicam) manu, extraxit: nec quæ ſciebat, maligne diſpenſavit, quo diutius eſſet neceſſarius, ſed cupiit, ſi poſſet, univerſa tranſfundere. Ingratus ſum, niſi illum inter gratiſſimas neceſſitudines diligo.

CAP. XVII. Sordidiſſimorum quoque artificiorum inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid adjecimus, ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt: & gubernatori, & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe locanti corollarium aſperſimus. In optimis vero artibus

quæ

quæ vitam aut conſervant, aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quam pepigit, ingratus eſt. Adjice, quod talium ſtudiorum traditio miſcet animos. hoc cum factum eſt, tam medico quam præceptori pretium operæ ſolvitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cum flumen nave tranſiſſet, nec ab illo quidquam portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datum credens, dixit poſitum illi eſſe apud Platonem officium. Deinde paullo poſt, cum alium atque alium gratis eadem tranſveheret ſedulitate, negavit illi jam apud Platonem poſitum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod præſtas, debes non tantum mihi præſtare, ſed tamquam mihi, non potes ob id quemquam appellare, quod ſpargis in populum. Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab uno. cum omnibus ſolvam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. Negas, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita nave per flumen Padum tulit? nego, aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim ſua cauſſa, aut utique non mea. Ad ſummam ne ipſe quidem ſe mihi beneficium judicat dare: ſed aut reipub. aut viciniæ, aut ambitioni ſuæ præſtat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quam quod a ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi Princeps civitatem dederit omnibus Gallis, ſi immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem non tamquam proprium beneficium, ſed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo univerſis proderat, noluit mihi proprie civitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cum facturus eſſet quod fecit? Primum, cum cogitavit Gallis omni-

... prodeſſe, & mihi cogitavit prodeſſe. eram enim Gallus: & me, etiam ſi non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tamquam proprium debebo, ſed quomodo unus e populo: non tamquam pro me ſolvam, ſed tamquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exſolvendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic iſtius muneris quod univerſis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, ſed non propter me: & mihi quidem, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoque circuitu longo pervenit. Propter me factum debet eſſe, quod me obliget. Iſto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes. non enim propter te moventur. Sed cum in hoc moveantur, ut univerſa conſervent, & pro me moventur: univerſorum enim pars ſum. adjice nunc, quod noſtra, & horum conditio, diſſimilis eſt. Nam qui mihi prodeſt, ut per me proſit & ſibi, non dedit beneficium: quia me inſtrumentum utilitatis ſuæ fecit. Sol autem & Luna etiam ſi nobis proſunt, non in hoc tamen proſunt, ut per nos proſint ſibi. quid enim nos illis conferre poſſumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodeſſe, ſi nolle potuerint. illis autem non licet non moveri. ad ſummam, conſiſtant, & opus ſuum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non poteſt nolle. imo magnum argumentum eſt firmæ voluntatis, ne mutare quidem poſſe. Vir bonus non poteſt non facere, quod facit: non enim erit bonus, niſi fecerit. ergo nec bo-

nus

nus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non poteſt autem non facere, quod debet. Præterea multum intereſt, utrum dicas, Non poteſt hoc non facere, quia cogitur: an, Non poteſt nolle. Nam ſi neceſſe eſt illi facere, non debeo ipſi beneficium, ſed cogenti. Si neceſſe eſt illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipſe ſe cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Deſinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens eſt, ut eam neget voluntatem eſſe, cui non eſt periculum deſinendi, vertendique ſe in contrarium: cum ex diverſo nemo æque videri debeat velle, quam cujus voluntas uſque eo certa eſt, ut æterna ſit? An ſi is quoque vult, qui poteſt ſtatim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, ſi poſſunt, reſiſtant. Hoc dicis, Omnia iſta ingentibus intervallis diducta, & in cuſtodiam univerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerant, ſubita confuſione rerum ſydera ſyderibus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextuſque velocitatis citatiſſimæ, in tot ſæcula promiſſas vices in medio itinere deſtituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate ſolvantur, atque eant in unum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos ſorbeat. Eſt tanti, ut tu coarguaris, iſta concidere? Proſunt tibi etiam invito, euntque iſta tua cauſſa; etiamſi major illis alia, ac prior cauſſa eſt.

CAP. XXIII. Adjice nunc, quod non externa cogunt deos: ſed ſua illis in legem æterna voluntas eſt. ſtatuerunt, quæ non

mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid deſinere non poſſunt, perſeverare voluerunt: nec umquam primi conſilii deos pœnitet. Sine dubio ſtare illis & deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ideo, quia vis ſua illos in propoſito tenet, ex imbecillitate permanent: ſed quia non licet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cum univerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non poſſunt videri ſua tantum cauſſa decurrere, & explicare opus ſuum: quia pars operis ſumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœleſtibus beneficium: quia etiamſi potiora illis ſunt, in quæ oriuntur, nos tamen in majora ituri juvant. Adjice, quod deſtinato juvant. ideoque obligati ſumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; ſed hæc quæ accipimus, accepturos ſcierunt: & quamquam majus illis propoſitum ſit, majorque actus ſui fructus, quam ſervare mortalia: tamen in noſtras quoque utilitates a principio rerum præmiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, ut appareat curam noſtri non inter ultima habitam. Debemus parentibus noſtris pietatem: & multi non ut gignerent, coierunt. Dii non poſſunt videri neſciſſe, quid effecturi eſſent, cum omnibus alimenta protinus, & auxilia providerint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitavit enim nos ante natura, quam fecit: nec tam leve opus ſumus, ut illi potuerimus excidere. Vide, quantum nobis permiſerit, quam non intra homines, humani imperii conditio ſit. vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit fine terrarum, ſed omnem in partem ſui miſit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum ſoli aut no-

noverint deos, aut quærant, & mente in altum data divina comitentur. Scias non eſſe hominem tumultuarium, & incogitatum opus. Inter maxima rerum ſuarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iſte furor eſt, controverſiam diis muneris ſui facere? Quomodo adverſus eos hic erit gratus, quibus gratia referri ſine impendio non poteſt, qui negat ab his accepiſſe ſe, a quibus cum maxime accipit, qui & ſemper daturi ſunt, & numquam recepturi? Quanta autem perverſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficianti benignus eſt: & continuationem ipſam, ſeriemque beneficii, argumentum vocare neceſſario dantis? Nolo. ſibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adſtrue. Non ideo de te minus meretur is, cujus liberalitas ad te etiam dum negas pervenit: cujuſque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus eſt.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fovent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura conſtringunt: & mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum, audacem juventam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, coactam applicant. Adoleſcentibus quoque, ac jam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intemperantia rejiciunt, vis adhibetur ac ſervitus. Itaque beneficiorum maxima ſunt, quæ a parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diverſo nimis gra-

ti: qui aliquid incommodi precari ſolent his quibus obligati ſunt, aliquid adverſi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus ſimillimus eſt pravo amore flagrantibus, qui amicæ ſuæ optant exilium, ut deſertam fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis deſideranti donent: optant morbum, ut aſſideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vovent. Fere idem itaque exitus eſt odii, & amoris inſani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium injuria veniunt: cum ſatius ſit vel ceſſare, quam per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator a diis tempeſtates infeſtiſſimas, & procellas petat, ut gratior ars ſua periculo fiat? quid ſi imperator deos oret, ut magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu convellat, & in ipſis portis infeſta ſigna conſtituat, quo majore cum gloria rebus lapſis profligatiſque ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipſi affuturi ſunt, & ante illos ſterni, quam erigi volunt. Inhumana iſta, & perverſe grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſte deeſſe non poſſis.

CAP. XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia ſimul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, ſed minus quam ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt, ut extrahas mergere; evertere, ut ſuſcites; ut emittas, includere: Non eſt beneficium, injuriæ finis: nec umquam id detraxiſſe meritum eſt, quod ipſe qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam ſanes. potes inire gratiam, ſi quia vulneratus ſum, ſanas: non, ſi vulneras, ut ſanandus ſim. Nunquam ci-

ca-

catrix, niſi collata vulneri, placuit: quod ita coiſſe gaudemus, ut non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cujus nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul, inquit, ut poſſim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, jam ingratus es. nondum audio quid illi velis præſtare: ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & majus aliquod imprecaris malum. optas ut ope indigeat: hoc contra illum eſt. optas ut tua indigeat ope: hoc pro te eſt. non ſuccurrere vis illi, ſed ſolvere. Qui ſic properat, ipſe ſolvi vult, non ſolvere. Ita quod unum in voto tuo honeſtum videri poterat, turpe & ingratum eſt, nolle debere. optas enim, non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, ſed ut ille neceſſitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas eſt, bene meritum ad pedes tuos mittis. quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quam per malam rationem ſolvere? Si inficiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim ſi quod dederat, amitteret: nunc vis illum ſubjici tibi jactura rerum ſuarum, & ſtatus mutatione in id devocari, ut infra beneficia ſua jaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodeſſe vis, opta. Votum tu iſtud vocas, quod inter gratum & inimicum poteſt dividi? quod non dubites adverſarium & hoſtem feciſſe, ſi extrema taceantur? Hoſtes quoque optaverunt capere quaſdam urbes, ut ſervarent: & vincere quoſdam, ut ignoſcerent. nec ideo non hoſtilia vota: in quibus, quod mitiſſimum eſt, poſt crudelitatem venit. Denique qualia eſſe judicas vota, quæ nemo tibi minus volet: quam is pro quo fiunt, ſuccedere? peſſime cum eo agis, cui vis a diis noceri, a te ſuccurri: inique cum ipſis diis. Illis e-

mini duriſſimas partes imponis, tibi humanas. ut tu proſis, dii nocebunt? Si accuſatorem ſubmitteres, quem deinde removeres, ſi aliqua illum lite implicares, quam ſubinde diſcuteres; nemo de tuo ſcelere dubitaret: quid intereſt, utrum iſtud fraude tentetur, an voto? niſi quod potentiores illi adverſarios quæris. Non eſt quod dicas: Quam enim illi injuriam facio? Votum tuum aut ſupervacuum eſt, aut injurioſum: imo injurioſum, etiamſi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus eſt: injuria vero, quidquid optas. Sat eſt. tibi non aliter debemus iraſci, quam ſi feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuiſſent, & in hoc valuiſſent, ut tutus eſſes. Primum, certum mihi optas periculum ſub incerto auxilio. deinde utrumque certum puta: quod nocet, prius eſt. Præterea tu conditionem voti tui noſti: me tempeſtas occupavit, portus ac præſidii dubium. Quantum exiſtimas tormentum, etiamſi accepero, eguiſſe? etiamſi ſervatus fuero, trepidaſſe? etiamſi abſolutus fuero, cauſſam dixiſſe? Nullius metus tam gratus eſt finis, ut non gratior ſit ſolida & inconcuſſa ſecuritas. Opta, ut reddere mihi beneficium poſſis, cum opus erit, non ut opus ſit. Si eſſet in tua poteſtate quod optas, ipſe feciſſes.

CAP. XXIX. Quanto hoc honeſtius votum eſt? Opto in eo ſtatu ſit, quo ſemper beneficia diſtribuat, nunquam deſideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne utitur largiendo juvandoque, ut nunquam illi ſit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per ſe pronam ad humanitatem, ad miſericordiam, & clementiam, irritet ac provocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri neceſſe ſit. Ipſe nulli implacabilis ſit, ipſi nemo placandus, tam æquali in eum fortuna.

na indulgentia perſeveret, ut nemo in illum poſſit eſſe, niſi conſcientia gratus. Quanto hæc juſtiora vota ſunt, quæ te in nullam occaſionem differunt, ſed gratum ſtatim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam proſperis rebus? quam multa ſunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus poſſumus? fidele conſilium, aſſidua converſatio, ſermo comis, & ſine adulatione jucundus, aures, ſi deliberare velit, diligentes; tutæs, ſi credere; convictus familiaritas. Neminem tam alte ſecunda poſuerunt, ut non illi eo magis amicus deſit, quia nihil abſit.

CAP. XXX. Iſta triſtis, & omni voto ſubmovenda occaſio, ac procul repellenda: ut gratus eſſe poſſis, iratis diis opus eſt? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, ſordes, ſervitutem, bellum, egeſtatem: hæ ſunt occaſiones tui voti. ſi quis tecum contraxit, per iſta dimittitur. Quin potius eum potentem eſſe velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (ut dixi) vetat, te referre etiam ſumma felicitate præditis gratiam; cujus plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu neſcis debitum etiam locupletibus ſolvi? Nec te invitum diſtringam: Omnia ſane excluſerit opulenta felicitas, monſtrabo tibi, cujus rei inopia laborent magna faſtigia, quid omnia poſſidentibus deſit. Scilicet ille, qui verum dicat, hominem inter mentientes ſtupentem, ipſaque conſuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a conſenſu concentuque falſorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exſtincta libertas, & fides in obſequium ſervile ſubmiſſa, dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadet, diſſuadetque? ſed adulandi certamen eſt,

&

& unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandiſſime fallat? Ignoravere vires ſuas, & dum ſe tam magnos quam audiunt, credunt. attraxere ſupervacua, & in diſcrimen rerum omnium perventura bella; utilem & neceſſariam rupere concordiam: ſecuti iram, quam nemo revocabat, multorum ſanguinem hauſerunt, fuſuri noviſſime ſuum dum vindicant inexplorata pro certis. flectique non minus exiſtimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quæ in ſummum perducta maxime nutant. Ingentia ſuper ſe ac ſuos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa ſcena & vanis, & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipſos nihil non adverſi expectare debuiſſe, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cum bellum Græciæ indicere Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius ajebat, non laturos nuncium belli, & ad primam adventus famam, terga verſuros: alius, nihil eſſe dubii, quin illa mole non vinci ſolum Græcia, ſed obrui poſſet: magis verendum, ne vacuas deſertaſque urbes invenirent, & profugis hoſtibus vaſtæ ſolitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas vires exercere poſſent. Alius, illi vix rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copiis campeſtria, vix patere cœlum ſatis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique jactarentur, quæ hominem nimia æſtimatione ſui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, ipſam illam qua ſibi placeret multitudinem indigeſtam & gravem, metuendam eſſe ducenti: non enim vires, ſed pondus habere: immodica numquam regi poſſe: nec diu durare, quidquid regi non poteſt. In primo, inquit, ſtatim

mon-

monte Lacones objecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot iſta gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in veſtigio fixi, & commiſſas ſibi anguſtias tuebuntur, & corporibus obſtruent. tota illos Aſia non movebit loco. tantas minas belli, & pene totius generis humani ruentis impetum, pauciſſimi ſuſtinebunt. Cum te mutatis legibus ſuis natura tranſmiſerit, in ſemitam hærebis, & æſtimabis futura damna, cum putaveris quanti Thermopylarum anguſtà conſtiterint. Scies te fugari poſſe, cum ſcieris poſſe retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablatis, cujus cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum eſt quod dicitur, majorem belli apparatum eſſe, quam qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituis. Sed hæc res contra nos eſt: ob hoc ipſum te Græcia vincet, quia non capit. uti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum eſſe te ſentias. Ceterum non eſt quod exercitum tuum ob hoc ſuſtineri putes non poſſe, quia numerus ejus duci quoque ignotus eſt. Nihil tam magnum eſt, quod perire non poſſit: cui naſcitur in perniciem, ut alia quieſcant, ex ipſa magnitudine ſua cauſſa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Divina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obſtiterat, trecenti ſtare juſſerunt: ſtratuſque per totam paſſim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba diſtaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miſerior, Demarato gratias egit, quod ſolus ſibi verum dixiſſet, & permiſit petere quod vellet: petit ille, ut Sardes maximam Aſiæ civitatem curru-

ru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens: id ſolis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: ſed quam miſerabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, niſi qui non dicebat ſibi?

CAP. XXXII. Divus Auguſtus filiam ultra impudicitiæ maledictum impudicam relegavit, & flagitia Principalis domus in publicum emiſit: admiſſos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comeſſationibus civitatem, forum ipſum ac roſtra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in ſtupra placuiſſe, quotidianum ad Marſyam concurſum: cum ex adultera in quæſtuariam verſa, jus omnis licentiæ ſub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicaverat. Deinde cum, interpoſito tempore, in locum iræ ſubiiſſet verecundia, gemens, quod non illa ſilentio preſſiſſet, quæ tamdiu neſcierat, donec loqui turpe eſſet, ſæpe exclamavit: Horum mihi nihil accidiſſet, ſi aut Agrippa, aut Mecænas vixiſſet. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile eſt. Cæſæ ſunt legiones: & protinus ſcriptæ. fracta claſſis; & intra paucos dies natavit nova. ſævitum eſt in opera publica ignibus, ſurrexerunt meliora conſumptis. tota vita, Agrippæ & Mecænatis vacavit locus. Quid putem? defuiſſe ſimiles qui aſſumerentur, an ipſius vitium fuiſſe, qui maluit queri, quam quærere? Non eſt quod exiſtimemus, Agrippam & Mecænatem ſolitos illi vera dicere: qui ſi vixiſſent, inter diſſimulantes fuiſſent. Regalis ingenii mos eſt, in præſentium contumeliam, amiſſa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, a quibus jam audiendi periculum non eſt.

CAP. XXXIII. Sed ut me ad propoſi-

tum.

tum reducam, vides quam facile ſit, gratiam referre felicibus, & in ſummo humanarum opum poſitis. Dic illis non quod volunt audire, ſed quod audiſse ſemper volent: plenas aures adulationibus aliquando vera vox intret: da conſilium utile. Quæris, quid felici præſtare poſſis? effice, ne felicitati ſuæ credat: ut ſciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, ſi illi ſemel ſtultam fiduciam permanſuræ ſemper potentiæ excuſseris, docuerisque mobilia eſse quæ dedit caſus, & majore curſu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad ſumma perventum eſt, retro iri? ſæpe inter fortunam maximam & ultimam nihil intereſse? Neſcis quantum ſit pretium amicitiæ, ſi non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, ſed ſæculis ratam: quæ non aliubi magis deeſt, quam ubi creditur abundare. Quid? iſtos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum exiſtimas eſse? Non ſunt iſti amici, qui agmine magno januam pulſant, qui in primas & ſecundas admiſſiones digeruntur. Conſuetudo iſta vetus eſt regibus, regeſque ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. Eſt proprium ſuperbiæ, magno æſtimare introitum, ac tactum ſui liminis; pro honore dare, ut oſtio ſuo propius aſſideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Livius Druſus inſtituerunt ſegregare turbam ſuam, & alios in ſecretum recipere, alios cum pluribus, alios cum univerſis. Habuerunt itaque iſti amicos primos, habuerunt & ſecundos, numquam veros. Amicum vocas, cujus diſponitur ſalutatio? aut poteſt hujus tibi patere fides,

des, qui per fores maligne apertas non intrat, ſed illabitur? Huic pervenire uſque ad diſtringendam libertatem licet, cujus vulgare & publicum verbum & promiſcuum ignotis, AVE, non niſi ſuo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque iſtorum veneris, quorum ſalutario urbem concutit, ſcito, etiam ſi animadverteris obſeſſos ingenti frequentia vicos, & commeantium in utramque partem catervis itinera compreſſa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. illo recipiendus eſt, illic retinendus; & in ſenſus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te exiſtimas, ſi inutilis es, niſi afflicto; ſi rebus bonis ſupervacuus: Quemadmodum te & in dubiis, & in adverſis, & in lætis ſapienter geris, ut dubia prudenter tractes, adverſa fortiter, læta moderate: ita in omnia utilem te amico exhibere potes. Adverſa ejus ſi nec deſerueris, nec optaveris, multa nihilominus, ut non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum partem ipſe ferat, quamvis pro illo videatur optare, ſibi proſpicit: ſic qui optat amico aliquam neceſſitatem, quam adjutorio ſuo fideque diſcutiat; quod eſt ingrati, ſe illi præfert, & tanti æſtimat illum miſerum eſſe, ut ipſe gratus ſit; & ob hoc ipſum ingratus eſt. Exonerare enim ſe vult, & ut gravi ſarcina liberare. Multum intereſt, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficium; an, ut ne debeas. Qui reddere vult, illius ſe commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipſe liberari vult, quacunque ad hoc cupiet pervenire, quod eſt peſſimæ voluntatis.

CAP. XXXV. Iſta, inquam, nimia feſti-

ſtinatio ingrati eſt. id apertius exprimere non poſſum, quam ſi repetivero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, ſed effugere. Hoc dicere videris, Quando iſto carebo? quocunque modo mihi laborandum eſt, ne iſti obligatus ſim. Si optares ut illi ſolveres de ſuo, multum abeſse videreris a grato; hoc quod optas, iniquius eſt. Exſecraris enim illum, & caput ſanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, ut exiſtimo, de immanitate animi tui dubitaret, ſi aperte illi paupertatem, ſi captivitatem, ſi famem ac metum imprecareris. At quid intereſt, utrum vox iſta tua ſit, an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc eſſe grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non uſque in odium, ſed tantum ad inficiationem beneficii perveniret.

CAP. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, ſi patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, ut bona liberis exempla monſtrarent, ſi optaverunt ut Ætna immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens, daret ipſis occaſionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, ſi Punicum bellum ut finiret, perſeverare maluit: nihil Deciis, quod morte patriam ſervaverunt, ſi prius optaverant, ut devotioni fortiſſimæ locum ultima rerum neceſſitas faceret. Graviſſima infamia eſt medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritaverant, ut majore gloria ſanarent, non potuerunt diſcutere, aut cum magna miſerorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Calliſtratum ajunt, ita certe Hecaton auctor eſt, cum in exilium iret, in quod multos ſimul cum illo ſeditioſa civitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Athenienſibus ne-

neceſſitas reſtituendi exules eſſet, abominatum talem reditum. Rutilius noſter animoſius. cum enim quidam illum conſolaretur, & diceret inſtare arma civilia: brevi futurum, ut omnes exules reverterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi pejorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exilio meo erubeſcat, quam reditu mœreat. Non eſt iſtud exilium, cujus neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi ſervaverunt bonorum civium officium, qui reddi ſibi penates ſuos noluerunt clade communi, quia ſatius erat duos unico malo affici, quam omnes publico: ita non ſervat grati hominis affectum, qui bene de ſe merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipſe ſubmoveat: qui etiam ſi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam eſt, incendium exſtinxiſſe quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibuſdam civitatibus, impium votum ſceleris vicem tenuit. Demades certe Athenis, eum qui neceſſaria funeribus venditabat, damnavit, cum probaſſet magnum lucrum optaſſe: quod contingere illi ſine multorum morte non poterat. Quæri tamen ſolet, an merito damnatus ſit. Fortaſſe optavit, non ut multis venderet, ſed ut care: ut parvo ſibi conſtarent, quæ venditurus eſſet. Cum conſtet negotiatio ex empto & vendito, quare votum ejus in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque ſit? Præterea omnes licet, qui in iſta negotiatione ſunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra ſe optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis gravis annus in quæſtu eſt. inſtitores delicatarum mercium, juventus corru-

pta

pta locupletat. nulla tempeſtate, nullo igne lædantur tecta: jacebit opera fabrilis. Unius votum deprehenſum eſt, omnium ſimile eſt. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum teſtamentorum artem profeſſi ſunt, non putas eadem habere, quæ deſignatores & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, neſciunt: hi familiariſſimum quemque, ex quo propter amicitiam ſpei plurimum eſt, mori cupiunt. Illorum damno nemo vivit: hos quiſquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi ſervitute meruerunt, ſed etiam ut tributo gravi liberentur. Non eſt itaque dubium, quin hi magis quod damnatum eſt in uno, optent: quibus quiſquis morte profuturus eſt, vita nocet. Omnium tamen iſtorum tam nota ſunt vota, quam impunita. Denique ſe quiſque conſulat, & in ſecretum pectoris ſui recedat, & inſpiciat quid tacitus optaverit. quam multa ſunt vota, quæ etiam ſibi fateri pudet! quam pauca, quæ facere coram teſte poſſimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum eſt: ſicut hoc votum amici, quod in manibus eſt. male utentis bona voluntate, & in id incidentis, quod evitat. nam dum gratum animum feſtinat oſtendere, ingratus eſt. Hic ait, in poteſtatem meam recidat, gratiam meam deſideret, ſine me ſalvus, honeſtus, tutus eſſe non poſſit. tam miſer ſit, ut illi beneficii loco ſit, quidquid redditur. Hæc diis audientibus. Circumveniant illum domeſticæ inſidiæ, quas ego poſſim ſolus opprimere. inſtet potens inimicus & gravis, infeſta turba nec inermis, & creditor urgeat & accuſator.

CAP. XL. Vide quam ſis æquus, horum optares nihil, ſi tibi beneficium non dediſſet. Ut alia taceam, quæ graviora commit-

tis,

tis, peſſima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non expectas ſuum cujusque rei tempus: quod æque peccat, qui non ſequitur, quam qui antecedit. Quomodo non ſemper beneficium recipiendum eſt, ſic non utique reddendum. Si mihi non deſideranti redderes, ingratus eſſes: quanto ingratior es, qui deſiderare me cogis? Exſpecta. quare ſubſidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleſte fers? quare, quaſi cum acerbo fœneratore, ſignare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui ſic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc diſcamus, beneficia ſecure debere, & occaſiones reddendorum obſervare, non manu facere: hanc ipſam cupiditatem primo quoque tempore liberandi ſe, meminerimus ingrati eſſe. Nemo enim libenter reddit, quod invitus debet: & quod apud ſe non vult eſſe, onus judicat eſſe, non munus. Quanto melius ac juſtius, in promptu habere merita amicorum; & offerre, non ingerere, nec obæratum ſe judicare? quoniam beneficium commune vinculum eſt, & inter ſe duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum revertatur ad te: opto hilaris accipias. ſi neceſſitas alterutri noſtrum imminet, fatoque quodam datum eſt, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui ſolet. Ego paratus ſum: Nulla mora in Turno, oſtendam hunc animum, cum primum tempus advenerit: interim dii teſtes ſunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quaſi manu prendere, verentis & æſtuantis, ne in ullo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo, ſed contra, ſumma fiducia ſui: & ex conſcientia veri amoris, dimiſſa omnis

an-

anxietas. Tam cum vitio eſt, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. hoc beneficii primum dati ſit jus, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me ſequius loquantur. Male agit, qui famæ, non conſcientiæ gratus eſt. Duos iſtius rei judices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, ſi nulla intervenerit occaſio? ſemper debebo? Debebis: ſed palam debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna voluptate apud te depoſitum intueberis. Pœnitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus viſus eſt, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium ſinum ac domum replere: cum iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt, quanto majus ac difficilius interim ſit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque ubi ex virtute fit, par eſt: non minoris eſt animi beneficium debere, quam dare. eo quidem operoſius hoc quam illud, quo majore diligentia cuſtodiuntur accepta, quam dantur. Ideo non eſt trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempeſtive: quia æque delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui ſuo ceſſat. Poſitum eſt illi apud me: nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum eſt, non poteſt hoc beneficium perdere, niſi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id eſt, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præſtet ſe in utrumque facilem: ſi vult recipere beneficium, referamus, reddamuſque læti, illud apud nos cuſtodiri mavult; quid theſaurum ejus eruimus? quid

cu-

cuſtodiam recuſamus? dignus eſt, cui, utrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non ducere, ſed ſequi debeat.

LIBER SEPTIMUS.

Argumentum, & Ordo.

Similia prioribus, Quæſtiunculæ, & ſubtilibus vilia tamen mixta. Illud principio ſerium; coercendam curioſitatem, & nimiam ſciendi cupidinem; animum potius ad mores, & virtutem, id eſt Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occaſione Quæſtio, An aliquis donare Sapienti poſſit, cum ejus ſint omnia? ait poſſe, quia animo quidem, non uſu tamen omnia poſſidet. Altera, An qui tentavit reddere beneficium, reddiderit; ita; ſed tamen iterum, iterumque conandum docet. Tertia, An quod viro bono acceperis, eidem jam malo reddes? Reddes, ſed cum cautione, ne illa, quibus male, & in ſuam alienamve noxam utatur. Quarta, Nunquid obliviſci datorem beneficii ſui oporteat? Non omnino, & poſſe tenere memoria ait, imo & interdum exigere. Ultima, Quomodo ferendi ingrati? placido animo, manſueto, magno.

CAPUT I.

Bonum, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terræ. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: & exhauſta materia, circumſpicio, non quid dicam, ſed quid non dixerim. Boni tamen conſules quidquid ſupereſt, cum tibi ſuperfuerit. Si voluiſſem lenocinari mihi, debuit paullatim opus cre-

ſcere, & ea pars in finem reſervari, quam quilibet etiam ſatiatus appeteret. Sed quidquid maxime neceſſarium erat, in primum ſtatim congeſſi: nunc ſi quid effugit, recolligo. Nec mehercule, ſi me interrogas, nimis ad rem exiſtimo pertinere, ubi dicta ſint quæ regunt mores, perſequi cetera, non in remedium animi, ſed in exercitationem ingenii inventa. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo judicio magnus, etiam ſi maximis compareiur, ſolet: Plus prodeſſe, ſi pauca præcepta ſapientiæ teneas, ſed illa in promptu tibi & in uſu ſint, quam ſi multa quidem didiceris, ſed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator eſt, non qui omnes numeros nexuſque perdidicit; quorum uſus ſub adverſario rarus eſt, ſed qui in uno ſe aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occaſiones intentus expectat: nec enim refert, quam multa ſciat, ſi ſcit quantum victoriæ ſatis eſt: ſic in hoc ſtudio multa delectant, pauca vincunt. Licet neſcias, quæ ratio Oceanum effundat ac revocet: quare ſeptimus quiſque annus ætati ſignum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto ſpectantibus, non ſervet proportionem ſuam, ſed ultima in anguſtias coeant, & columnarum noviſſima intervalla jungantur: quid ſit, quod geminorum conceptum ſeparet, partum jungat. utrum unus concubitus ſpargatur in duos, an toties concepti ſint. cur pariter natis fata diverſa ſint, maximiſque rerum ſpatiis diſtent, quorum inter ortus minimum intereſt. Non multum tibi nocebit tranſiſſe, quæ nec licet ſcire, nec prodeſt. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri poſſumus: quia nullius rei difficilis inventio eſt, niſi cujus hic unus inventæ fructus eſt, inveniſſe. Quidquid nos meliores beatoſque facturum eſt,
aut

aut in aperto, aut in proximo poſuit. Si animus fortuita contempſit, ſi ſe ſupra metum ſuſtulit, nec avida ſpe infinita complectitur, ſed didicit a ſe petere divitias: ſi deorum hominumque formidinem ejecit, & ſcit non multum eſſe ab homine timendum, a Deo nihil: ſi contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus eſt, ut illi liqueat, mortem nullius mali eſſe materiam, multorum finem: ſi animum virtuti conſecravit, & quacumque vocat illa, planum putat: ſi ſociale animal eſt, & in commune genitus, mundum ut unam domum ſpectat, & conſcientiam ſuam diis aperit, ſemperque tamquam in publico vivit: ſi ſe magis veritus quam alios, ſubductus illis tempeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit: conſummavit ſcientiam utilem, atque neceſſariam. reliqua oblectamenta otii ſunt. Licet enim jam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noſter utraque manu tenere proficientem jubet, hæc nuſquam dimittere, imo affigere & partem ſui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, ut ſua ſponte occurrant ſalutaria, & ubique ac ſtatim deſiderata præſto ſint: & ſine mora ulla veniat illa turpis honeſtique diſtinctio, ſciatque nec malum eſſe ullum niſi turpe, nec bonum niſi honeſtum. Hac regula vitæ opera diſtribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miſerrimoſque mortalium judicet, in quantiſcumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipſe ſibi: Voluptas fragilis eſt & brevis: faſtidit objecta: quo avidius hauſta eſt, citius in contrarium recidens, cujus ſubinde neceſſe eſt aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil eſt aut magnificum, aut quod naturam ho-

minus, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium miniſterio veniens, exitu fœda. Iſta eſt voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec ſaginare, nec cupiditate irritare, quarum tutiſſima eſt quies: ſed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter ſe rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famæ creditum eſt, vitiiſque illos noſtris æſtimavimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam ſenſuram ſui tædium, percipit hic quem deformamus cummaxime: qui, ut ita dicam, divini juris atque humani peritus, præſentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propenſus eſt. Magnis itaque curis exemptus, & diſtorquentibus mentem, nihil ſperat, aut cupit, nec ſe mittit in dubium, ſuo contentus. Nec illum exiſtimes parvo eſſe contentum. omnia illius ſunt. non ſic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui quamquam in littore maris rubri ſteterat, plus deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant. quæ tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Oneſicritus præfectus claſſibus præmiſſus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non ſatis apparebat inopem eſſe, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui ſe in profundum, inexploratum & immenſum, aviditate cæca prorſus immitteret? Quid intereſt, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deeſt, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculiſque veſtigia felix temeritas egit, ſed omnium quos fortuna irritavit implendo. Cyrum & Cambyſen, & totum regni Perſici ſtemma percenſe. quem invenies, cui modum imperii ſa-

ſatietas fecerit? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum eſt. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec intereſt, quantum in id quod inexplebile eſt, congeras. Unus eſt ſapiens, cujus omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hoſtilibus caſtra, non opportunis caſtellis diſponenda præſidia, non opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum ſuarum ex edito tranquilloque tutela eſt: ita hic officia ſua, quamvis latiſſime pateant, ſine tumultu obit: & omne humanum genus, potentiſſimus ejus optimuſque, infra ſe videt. Derideas licet: ingentis ſpiritus res eſt, cum Orientem Occidentemque luſtraveris animo, quo etiam remota & ſolitudinibus intercluſa penetrantur, cum tota animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatiſſime fundit, aſpexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea ſunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil eſt extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipſum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, expliceris. Dic mihi quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? nam id quoque quod illi donat, ipſius eſt. Itaque non poteſt dari beneficium ſapienti: cui quidquid datur, de ſuo datur. atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me ſcito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quidquam amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & ſapientis eſſe, & ejus qui poſſidet, cui datum & aſſignatum eſt. jure civili omnia regis ſunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet u-

niverſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt, & unaquæque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini privata terminatione diſtinguunt. & totus ager hujus aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quæque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamvis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Numquid dubium eſt, quin ſervus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſervus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideo non eſt munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos convenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia adverſus eum ſuperſit, cujus univerſa eſſe conceſſimus. Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen diis poſuimus donum, & ſtipem jecimus. Non ideo quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuum. Is, inquis, cujus proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt: ergo & proſtitutæ ſapientis ſunt. leno autem eſt, cujus proſtitutæ ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum ſumere, quia nemo uſuram pro pecunia ſua pendit. Innumerabila ſunt, per quæ cavillantur, cum pul-

pulcherrime, quid a nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enimvero ſic omnia ſapientis eſſe dico, ut nihilominus proprium quiſque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege, omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei cujus eſt totum, poſſe donari. Conduxi domum a te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua eſt: uſus rei tuæ, meus eſt. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in poſſeſſione naſcantur: & ſi annona carior fuerit, aut fames,

Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis acervum,

in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam ſis dominus, intrabis: nec ſervum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam ſi conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, ut aliquis accipiendo quod ſuum eſt, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus iſtis quæ modo retuli, uterque ejuſdem rei dominus eſt. quomodo? quia alter rei dominus eſt, alter uſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis: eoſdem Dorus librarius ſuos vocat: & utrumque verum eſt. alter illos tamquam auctor ſibi, alter tamquam emptor aſſerit: ac recte utriuſque dicuntur eſſe. Utriuſque enim ſunt: ſed non eodem modo. ſic poteſt T. Livius a Doro accipere, aut emere libros ſuos. Poſſum donare ſapienti, quod viritim meum eſt, licet illius ſint omnia. Nam cum regio more cuncta conſcientia poſſideat, ſingularum autem rerum in unumquemque pro-

proprietas ſit ſparſa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere poteſt. Cæſar omnia habet; fiſcus ejus privata tantum, ac ſua: & univerſa in imperio ejus ſunt, in patrimonio propria. Quid ejus ſit, quid non ſit, ſine diminutione imperii quæritur. nam id quoque quod tamquam alienum abjudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens univerſa animo poſſidet, jure ac dominio ſua.

CAP. VII. Bion modo omnes ſacrilegos argumentis eſſe colligit, modo neminem. Cum omnes de ſaxo dejecturus eſt, dicit: Quiſquis id quod deorum eſt ſuſtulit & conſumpſit, atque in uſum ſuum vertit, ſacrilegus eſt: omnia autem deorum ſunt: quod quiſque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia ſunt: ergo quiſquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium jubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe. quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia diis dicata. In his obſervari ſacrilegium, quæ religio numini adſcripſit. Sic & totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen a ſacris profana diſcerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quæ ſub cœlo & conſpectu ſiderum licent. Injuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere, quem extra ictum ſua divinitas poſuit: ſed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua, obligat pœnæ. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etſi quocumque tranſtulit: quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi, ſic & ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ univerſa habet,

ſed

ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quæ viritim ei ſerviunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emiſit, cum illi ob virtutem & bene geſtam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuiſſet: Non eſt, inquit, vobis eo opus cive, cui plus opus ſit, quam uni civi. Quanto majoris viri putas, reſpuiſſe hoc munus, quam meruiſſe? multi enim fines aliis abſtulerunt, ſibi nemo conſtituit.

CAP. VIII. Ergo cum animum ſapientis intuemur, potentem omnium, & per univerſa dimiſſum, omnia illius eſſe dicimus: cum ad hoc jus quotidianum, ſi ita res tulerit, capite cenſebitur. Multum intereſt, poſſeſſio ejus animi magnitudine æſtimetur, an cenſu. hæc univerſa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chryſippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, majores tamen, quia in laudem vetuſtorum invidia non obſtat. Paullo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura noſtris tuliſſe temporibus, ut oſtenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi poſſe: virum exactæ (licet neget ipſe) ſapientiæ, firmæque in his quæ propoſuit conſtantiæ: eloquentiæ vero ejus, quæ res fortiſſimas deceat, non concinnatæ, nec in verba ſollicitæ, ſed ingenti animo, prout impetus tulit, res ſuas proſequentis. Huic non dubito, quin providentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum ſæculo noſtro, aut convicium deeſſet.

CAP. IX. Demetrio ſi res noſtras aliquis deorum poſſidendas velit tradere ſub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum dicturumque: Ego vero me ad iſtud inextricabile pondus non alligo, nec

in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo ſub conſpectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque perſtringunt? volo intueri pretia ſanguinis, animarumque veſtrarum? Prima mihi luxuriæ ſpolia propone: ſive illa vis per ordinem expandere, ſive (ut eſt melius) in unum acervum dare. Video elaboratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, & fædiſſimorum pigerrimorumque animalium teſtas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipſa illa quæ placet varietas, ſubditis medicamentis, in ſimilitudinem veri coloratur. Video iſtic menſas, & æſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eo pretioſius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocula. parum ſcilicet luxuria magno furit, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Video uniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos: jam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt: junguntur inter ſe, & inſuper alii binis ſuperponuntur. non ſatis muliebris inſania viros ſubjecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis, mulier parum liquido, nudam ſe non eſſe jurabit. Hæc ingenti ſumma, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur: ut matronæ noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quam in publico oſtendant.

CAP. X. Quid agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum eſt? omnia iſta

quæ retuli, in majore honore pretioque ſunt. Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas utriuſque materiæ, ad quas cupiditas noſtra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid utile futurum nobis erat protulit, iſta defodit & merſit, & ut noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iiſdem tenebris eſſe prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut inſtrumentum in cædes mutuas deeſſet, aut pretium. Et adhuc iſta aliquam materiam habent: eſt in quo errorem oculorum animus ſubſequi poſſit: video iſtic diplomata, & ſyngraphas, & cautiones, vacua habendi ſimulacra, umbras quaſdam avaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid fœnus, & Kalendarium, & uſura, niſi humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina? Poſſum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius abſconderit, quod non illis majus, quam quod detrahi poſſet, pondus injecerit. Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & ſanguinolentæ centeſimæ? voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit, inanis avaritiæ ſomnia. O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonii liber magnus, & vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, & immenſi greges pecorum per provincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus major, & ædificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia! Cum bene iſta, per quæ divitias ſuas diſpoſuit ac fudit, circumſpexerit, ſuperbumque ſe fecerit, ſi quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper eſt. Dimitte me, & illis divitiis meis redde. Ego regnum ſapientiæ novi, magnum, ſecurum. ego ſic omnia habeo, ut omnium ſint.

CAP. XI. Itaque cum C. Cæſar illi ducenta donaret, ridens rejecit, ne dignam quidem ſummam judicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deæque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro teſtimonium eſt. Ingentem rem ab illo dici audivi, cum miraretur dementiam ejus, quod ſe putaſſet tanti poſſe mutari. Si tentare, inquit, me conſtituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid poteſt, etiam ſi ſapientis omnia ſunt: æque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus eſſe communia, aliquid amico donari. Non enim mihi ſic cum amico communia omnia ſunt, quomodo cum ſocio, ut pars mea ſit pars illius: ſed quomodo patri matrique communes liberi ſunt: quibus cum duo ſunt, non ſinguli ſingulos habent. ſed ſinguli binos. Primum omnium jam efficiam, ut quiſquis eſt iſte, qui me in ſocietatem vocat, ſciat ſe nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc conſortium ſolum inter ſapientes eſt, inter quos amicitia eſt. ceteri non magis amici ſunt, quam ſocii. Deinde pluribus modis communia ſunt. Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt. in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi. hoc ſi cui ceſſi, quamvis illi communi receſſerim, tamen aliquid dediſſe videor. Quædam quorundam ſub certa conditione ſunt. habeo in equeſtribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut ſpectem. Propterea non mentiar, ſi dicam me habere in equeſtribus locum: ſed cum in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, & jure habeo locum illic, quia ſedere eſt mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune eſt, occupatus eſt. Idem inter

ter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune eſt nobis: ſed illius proprium eſt, qui tenet: uti, illo nolente, non poſſum. Derides me, inquis. Si quod amici eſt, meum eſt, liceat mihi vendere. Non licet: nam nec equeſtria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus ſunt. Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim eſt, etiam quod ſub lege certa tuum eſt. Accepi, ſed certe non minus habes.

CAP. XIII. Ne te traham longius, Beneficium majus eſſe non poteſt: ea per quæ beneficium datur, poſſunt eſſe majora, & plura, in quæ ſe benevolentia effundat, & ſic ſibi indulgeat, quemadmodum amantes ſolent: quorum plura oſcula, & complexus arctiores non augent amorem, ſed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæſtio, profligata eſt in prioribus: itaque breviter perſtringetur. Poſſunt enim in hanc, quæ data ſunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Ut ſciat, inquit, illum non reddidiſſe, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non eſſe id factum, cujus faciendi occaſionem non habuit. Ut creditori ſuo pecuniam non ſolvit is, qui ut ſolveret, ubique quæſivit, nec invenit. Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. Si omnia fecit ut ſanaret, peregit medicus partes ſuas: etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni arte uſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit

cidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit; ſano aſſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiam ſi tu beneficium non recepiſti. Præterea huic intentus ſemper, & hujus rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum ſedulitatis impendit, plus laboravit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIV. Debitoris exemplum diſſimile eſt: cui parum eſt pecuniam quæſiſſe, niſi ſolvit. Illic enim ſtat acerbus ſuper caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benigniſſimus, qui cum te viderit concurſantem & ſollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Deſine tibi moleſtus inſtare, omnia a te habeo. Injuriam mihi facis, ſi me quidquam amplius deſiderare judicas. Pleniſſime ad me pervenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidiſſe beneficium diceres illum, ſi gratiam retuliſſet. Eodem ergo loco eſt, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, ſi oblitus eſſet accepti beneficii, ſi ne tentaſſet quidem gratus eſſe, negares illum gratiam retuliſſe? At hic diebus noctibuſque ſe laſſavit, & omnibus aliis renunciavit officiis, huic uni imminens, & operatus, ne qua ſe fugeret occaſio. eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abjecit, & hic qui numquam ab illa receſſit? iniquus es, ſi rem a me exigis, cum videas animum non defuiſſe. Ad ſummam, puta, cum captus eſſes, me pecuniam mutuatum, rebus meis in ſecuritatem creditoris oppoſitis, navigaſſe hieme jam ſæva, per infeſta latrociniis littora, emenſum quidquid periculi afferre poteſt etiam pacatum mare: peragratis omnibus ſolitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perveni: & jam te alius redemerat. negabis me gratiam retuliſſe? etiamſi

in illa navigatione pecuniam, quam ſaluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam in vincula quæ detrahere tibi volui, ipſe incidi: negabis me retuliſſe gratiam? At mehercule Athenienſes, Harmodium & Ariſtogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucii manus in hoſtilii ara relicta, inſtar occiſi Porſenæ fuit: & ſemper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propoſiti operis, enituit. Plus præſtitit, qui fugientes occaſiones ſecutus eſt, & alia atque alia captavit, per quæ referre gratiam poſſet, quam is quem, ſine ullo ſudore, gratum prima fecit occaſio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præſtitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito iſtud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otioſam: huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: utrumque enim præſtat, quantum in ſe eſt. Deinde non ſemper numero numerus æquandus eſt: aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei ſuccedit tam propenſa voluntas, & cupida reddendi. Quod ſi animus ſine re ad referendam gratiam non valet: nemo adverſus deos gratus eſt, in quos voluntas ſola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præſtare poſſumus. Sed ſi huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præſtare poſſum: quid eſt, quare non eo adverſus hominem gratus ſim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. Si tamen quid ſentiam quæris, & vis ſignare reſponſum: hic beneficium recepiſſe ſe judicet: ille ſe ſciat non reddidiſſe. Hic illum dimittat: ille ſe teneat. hic dicat, Habeo: ille reſpondeat, Debeo. In omni quæſtione propoſitum ſit nobis bonum publicum. præcludendæ ſunt excuſationes ingratis, ad quas refugere poſſint, &

ſub

ſub quibus inficiatorem ſuam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes judicas majores noſtros fuiſſe, ut non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumpſit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, ut homines ſcirent fidem utique præſtandam. Satius enim erat a paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia feciſti ut redderes. Hoc illi ſatis ſit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, ſi enixam & ſedulam operam tranſire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus eſt: ita tu ingratus es, niſi ei qui voluntatem bonam in ſolutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec teſteris: occaſiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non eſt, quod ad te hanc quæſtionem judices pertinere: an quod beneficium quis a ſapiente acceperit, reddere debeat, ſi ille deſinit eſſe ſapiens, & in malum verſus eſt. Redderes enim & depoſitum, quod a ſapiente accepiſſes, & etiam malo redderes creditum: quid eſt, cur non & beneficium? Quia mutatus eſt ille, te mutat? Quid? ſi quid a ſano accepiſſes, ægro non redderes: cum plus ſemper imbecillo amico debeamus? & hic æger eſt animo: adjuvetur, feratur. ſtultitia, morbus eſt animi. Diſtinguendum hoc, quo magis intelligatur, exiſtimo.

CAP. XVII. Duo ſunt beneficia: unum, quod dare niſi ſapiens ſapienti non poteſt: hoc eſt abſolutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitos commercium eſt. De hoc non eſt du-

dubium, quin illi qualiſcunque eſt debeam reddere, ſive homicida, ſive fur, ſive adulter evaſit. Habent ſcelera leges ſuas. melius iſtos judex, quam ingratus, emendat: nemo te malum, quia eſt, faciat. Malo beneficium projiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. De altero beneficii genere dubitatur, quod ſi accipere non potui niſi ſapiens, ne reddere quidem niſi ſapienti poſſim. Puta enim me reddere. ille non poteſt recipere, non eſt jam hujus rei capax. ſcientiam utendi perdidit. Quid ſi me remittere manco pilam jubeas? ſtultum eſt dare alicui, quod accipere non poſſit. Ut reſpondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam ſi accipere non poterit. Obligare enim non poſſum, niſi accipientem: liberari tantum, ſi reddo, poſſum. Ille uti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere eſt, inquit, accepturo tradidiſſe. Quid enim ſi cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo jubeat, aut cribro: reddidiſſe te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, eſt id quod debeas, ei cujus eſt, volenti dare. hoc unum mihi præſtandum eſt. Ut quidem habeat, quod a me accepit, jam ulterioris eſt curæ. Non tutelam illi, ſed fidem debeo: multoque ſatius eſt, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori ſtatim in macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam ſi mihi adulteram cui numerem, delegaverit, ſolvam: & ſi nummos quos accipiet in ſinum ſuum diſcinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt: non ſervandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſal-

ſalvum ſit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum eſt repoſcenti. Reddam bono, cum expediet, malo cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepiſti, non illi potes reddere. Accepiſti enim a ſapiente: ſtulto reddis. Imo reddo illi, quale nunc poteſt accipere: nec per me fit deterius, ſed per illum. id quod accepi, reddam. Cui ſi ad ſapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi non tantum malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem ſapientis tantam natura non patitur. nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Numquam in tantum virtus exſtinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cum in ſilvas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinæ retinent: tantumque a placidiſſimis abſunt, quantum a veris feris & numquam humanam manum paſſis. Nemo in ſummam nequitiam incidit, qui umquam hæſit ſapientiæ. altius infectus eſt, quam ut ex toto elui, & tranſire in colorem alium poſſit. Deinde interrogo, utrum iſte ferus ſit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Propoſuiſti enim mihi Apollodorum & Phalarim tyrannum, quorum ſi naturam habet intra ſe malus, quidni ego iſti beneficium ſuum reddam, ne quid mihi cum eo ſit juris amplius? Si vero ſanguine humano non tantum gaudet & paſcitur, ſed & ſuppliciis omnium ætatum crudelitatem inſatiabilem exercet, nec ira, ſed aviditate quadam ſæviendi furit, ſi in ore parentum filios jugulat, ſi non contentus ſimplici morte, diſtorquet, nec urit ſolum perituros, ſed

ex-

excoquit, ſi ara ejus cruore ſemper recenti madet: parum eſt huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa juris humani ſocietas abſcidit. Si præſtitiſſet quidem mihi aliquid, ſed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidiſſet, & referre illi gratiam ſcelus haberetur. ſi non patriam meam impugnat, ſed ſuæ gravis eſt, & ſepoſitus a mea gente, ſuam exagitat: abſcidit nihilominus illum tanta pravitas animi. etiam ſi non inimicum, inviſum mihi efficit: priorque mihi ac potior ejus officii ratio eſt, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamvis hoc ita ſit, & ex eo tempore omnia mihi in illum ſint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas eſſet, effecerit: illum mihi ſervandum modum credam, ut ſi beneficium illi meum neque vires majores daturum eſt in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi ſine pernicie publica poſſit, reddam. Servabo filium ejus infantem. quid hoc beneficium obeſt cuiquam eorum, quos crudelitas ejus lacerat? pecuniam quæ ſatellitem ſtipendio teneat, non ſubminiſtrabo. Si marmora & veſtes deſiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus inſtruitur: militem & arma non ſuggeram. Si pro magno petet munere artifices ſcænæ, & ſcorta, & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & ceraſtas non mitterem, luſorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſcivientium mittam. Etſi ex toto ejus ſanitas deſperata fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt, optimumque eſt obire ei, qui ad ſe numquam rediturus eſt. Sic hæc rara nequitia eſt, & ſemper portenti loco habita,

ſic-

ſicut hiatus terræ, & de cavernis maris ignium eruptio. itaque ab illa recedamus: de his loquamur, quæ deteſtamur ſine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro poſſum, quem ſinguli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam ejus prodeſſe, quod in me non eſt, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter iſtud excuterem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat a ſutore phæcaſia, rem magnam, non præſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus: tibi minime, qui ſcis futurum, ut renaſcatur. jocatus in Pythagoricum. At philoſopus noſter, treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit, ſubinde concutiens. Deinde cum reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi *vivit*. tu redde, quod debes. Deinde per cloſtrum, qua ſe commiſſura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, pœnas a ſe exigens improbæ cupiditatis, ne alieno aſſueſceret.

CAP. XXII. Quod debes, quære cui reddas: & ſi nemo poſcet, ipſe te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde & accuſa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diviſa ſunt. illi oblivio imperata eſt, tibi meminiſſe mandavimus. Errat tamen, ſi quis exiſtimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præſertim

ho-

honeſtiſſimæ. quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum & ſuum redeant. Cum dicimus, Meminiſſe non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet: nec jactare, nec gravis eſſe. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc ſobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut hæc nimia & exprobratrix memoria ſubſideret, oblviſci eum qui dedit, juſſimus, & plus imperando quam præſtari poterat, ſilentium ſuaſimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ eſt in his quibus imperas, amplius eſt exigendum quam ſatis eſt, ut præſtetur quantum ſatis eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore nives anteirent, curſibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum poſſet. Et qui dixit,

His immobilior ſcopulis, violentior amne:

ne hoc quidem ſe perſuaſurum putavit, aliquem tam immobilem eſſe, quam ſcopulum. Numquam tantum ſperat hyperbola, quantum audet: ſed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliviſcatur: hoc dicimus, ſimilis ſit oblito; memoria ejus non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: ſæpe enim opus eſt malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occaſionem ignoranti non oſtendam? neceſſitates illi meas non detegam, quare neſciſſe ſe aut mentiatur, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, ſed verecunda, quæ non poſcat, nec in jus vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos

ha-

haberem. Neminem popoſcit, omnes admonuit a quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni eſſet? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruiſſe, a quo Socrates acciperet. Non illos caſtigare mollius potuit. Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem. Poſt hæc quiſquis properaverit, ſero dat. jam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non ut numquam fiat, ſed ut parce.

CAP. XXV. Ariſtippus aliquando delectatus unguento: Male, inquit, iſtis effœminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. Idem dicendum eſt: Male iſtis improbis & importunis beneficiorum ſuorum quadruplatoribus eveniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos ſuſtulerunt. Ego tamen utar hoc jure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, a quo petiſſem: qui alterius beneficii loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

.... Ejectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi.

Non eſt iſta admonitio, non: convicium eſt. Hoc eſt in odium beneficia perducere: hoc eſt efficere, ut ingratum eſſe, aut liceat, aut juvet. Satis, abundeque eſt, ſubmiſſis & familiaribus verbis, memoriam revocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi
quidquam
Dulce meum.

Ille invicem dicat: Quid ni merueris? ejectum littore egentem excepiſti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, profecimus: diſſimulat, oblitus eſt. quid facere debeam? Quæris rem maxime neceſſariam, & in qua hanc materiam conſummari decet, quemadmodum ingrati ferendi ſint? Placido ani-

animo, manſueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, ut non tamen dediſſe delectet. Numquam in has voces injuria impellat: Vellem non feciſſe. Beneficii tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, ſi te ne nunc quidem pœnitet. Non eſt, quod indigneris tamquam aliquid novi acciderit: magis mirari deberes, ſi non accidiſſet. Alium labor, alium impenſa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepiſſe: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adſpice quemadmodum immenſæ hominum cupiditates hient ſemper, & poſcant: non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo ſatis accipit. Quis eſt iſtorum tam firmæ mentis ac ſolidæ, ut tuto apud eum beneficia deponas? alius libidine inſanit, alius abdomini ſervit, alius lucri totus eſt, cujus ſummam non vinces: alius invidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adjice torporem mentis ac ſenium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultuſque perpetuos. adjice æſtimationem ſui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus eſt, inſolentem. Quid contumacem in perverſa nitentium, quid levitatem ſemper alio tranſilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & numquam fidele conſilium daturus timor, & mille errores, quibus volvimur: audacia timidiſſimorum, diſcordia familiariſſimorum, & publicum malum, incertiſſimis fidere, faſtidire poſſeſſa, optare quæ conſequi poſſe ſpes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietiſſimos, rem quietiſſimam, fidem quæris? Si tibi vitæ noſtræ vera imago ſuccurret, videberis tibi videre captæ cummaxime civitatis faciem, in qua, omiſſo pudoris rectique re-

reſpectu, vires in conſilio ſunt, velut ſigno ad permiſcenda omnia dato. Non igni, non ferro abſtinetur: ſoluta legibus ſcelera ſunt: nec religio quidem, quæ inter arma hoſtilia ſupplices texit, ullum impedimentum eſt ruentium in prædam. Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, hic ſacro rapit: hic effringit, hic tranſilit, hic non contentus anguſto itinere, ipſa quibus arcetur, evertit, & in lucrum ruina venit. Hic ſine cæde populatur, hic ſpolia cruenta manu geſtat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac aviditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos eſſe: indignare luxurioſos, indignare avaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, ſenes pallidos. Eſt iſtud grave vitium, eſt intolerabile, & quod diſſociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas noſtra fulcitur, ſcindat ac diſſipet: ſed uſque eo vulgare eſt, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. Cogita tecum, an quibuſcumque debuiſti, gratiam retuleris, an nullum umquam apud te perierit officium; an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data ſunt, ante adoleſcentiam elapſa: quæ in juvenem collata ſunt, non perduraſſe in ſenectutem. Quædam perdidimus, quædam projecimus, quædam e conſpectu noſtro paullatim exierunt: a quibuſdam oculos avertimus. Ut excuſem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis eſt memoria, & rerum turbæ non ſufficit. neceſſe eſt quantum recipit, emittat, & antiquiſſima recentiſſimis obruat. Sic factum eſt, ut minima apud te nutricis eſſet auctoritas: quia beneficium ejus longius ætas ſequens poſuit. ſic factum eſt, ut præceptoris tibi non eſſet ulla veneratio: ſic evenit,

ut

ut circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quæſturæ ſuffragator excideret. Fortaſſe vitium, de quo quereris, ſi te diligenter excuſſeris, in ſinu invenies. Iniquo publice iraſceris crimini, ſtulte tuo ut abſolvaris, ignoſce. Meliorem illum facies ferendo, utique pejorem exprobrando. non eſt, quod frontem ejus indures: ſine, ſi quid eſt pudoris reſidui, ſervet. Sæpe dubiam verecundiam, vox conviciantis clarior, rupit. nemo id eſſe, quod etiam videtur, timet. deprehenſus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ conſecravimus, perdidiſſe nos dicimus? Inter conſecrata beneficium eſt, etiam ſi male reſpondit, bene collocatum. Non eſt ille, qualem ſperavimus. Simus nos quales fuimus, ei diſſimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non ſine noſtro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amiſſi beneficii, non bene dati ſignum eſt. Quantum poſſumus, cauſſam ejus apud nos agamus: fortaſſe non potuit, fortaſſe ignoravit: fortaſſe facturus eſt. Quædam nomina bona, lentus ac ſapiens creditor fecit, qui ſuſtinuit, ac mora fovit. idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non noſti detrimenti tui tempora. perdidiſti, ſed cum dares: nunc palam factum eſt. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Ut corporum, ita animorum molliter vitia tractanda ſunt. ſæpe quod explicavit mora, pertinacia trahentis abruptum eſt. Quid opus eſt maledictis? quid querelis? quid inſectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus eſt, jam nihil debet. Quæ ratio eſt, exacerbare eum, in quem magna contuleris,

ut

ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium ſibi noſtra infamia quærat? Nec deſit qui dicat: Neſcio quid eſt, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. ſubeſt aliquid. Nemo non ſuperioris dignitatem quærendo, etiam ſi non inquinavit, aſperſit: nec quiſquam fingere contentus eſt levia, cum magnitudine mendacii fidem quærat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior via, qua ſervatur illi ſpecies amicitiæ, & ſi reverti ad ſanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quiſquam tam duri infeſtique adverſus diligenda animi eſt, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impune non ſolvit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non eſt mihi relata gratia. quid faciam? quod dii omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perſeverant. Alius illis objicit negligentiam noſtri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum ſuum projicit, & ignavos, hebeteſque ſine luce, ſine ullo opere deſtituit. Alius ſolem, cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diviſimus, quod non tenebris immerſi confuſionem æternæ noctis effugimus, quod annum curſu ſuo temperat, & corpora alit, ſata evocat, percoquit fructus, ſaxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quidvis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis ſuorum infantium arrident, non ceſſant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: ſed æquali tenore bona ſua per gentes populoſque diſtribuunt, unam potentiam ſortiti, prodeſſe. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu movent, ſiderum curſu notant tempora, hiemes æſtateſque inter-

ven-

ventu lenioris ſpiritus molliunt: errrorem labentium animorum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos. demus, etiam ſi muta in irritum data ſint: demus nihilominus aliis, demus ipſis, apud quos jactura facta eſt. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis abſumpſit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & urbes hauſtas ſæpius eodem ſolo condimus. Adeo ad bonas ſpes pertinax animus eſt. Terra marique humana opera ceſſarent, niſi male cadentia iterum tentare libuiſſet.

CAP. XXXIII. Ingratus eſt. non mihi fecit injuriam, ſed ſibi: ego beneficio meo, cum darem, uſus ſum. nec ideo pigrius dabo, ſed diligentius. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, & tamquam bonus agricola, cura cultuque ſterilitatem ſoli vincam. Periit mihi beneficium: iſte omnibus. Non eſt magni animi dare & perdere: hoc eſt magni animi, perdere & dare.

F I N I S.

2563513 A

Digitized by Google

B.5.5.571